PDF4Kurd

وێنەیەکی پیتەر بروک

پیتەر بروک
لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا

پیتەر بروک
لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا
«لێکۆڵینەوەیەکی هەمەلایەنیە سەبارەت بە ڕەوتی شانۆی
پیتەر بروک لە قۆناغەکانی شانۆی جیهانیدا»

نووسینی: دانا ڕەئوف

ستۆکهۆلم 2004

ژمارەی کتێب: ISBN 91-631-3109-9
ناوی کتێب: پیتەر بروک لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا
نووسینی: دانا ڕەئوف
وێنەی بەرگ: دیمەنێک لە شانۆنامەی «کۆستیم»، وێنەگری: Mario Del Curto
تایپ و مۆنتاژ: عەبدوڵا قادردانساز
چاپ: لە بڵاوکراوەکانی گرۆی شانۆی نێونەتەوەیی پڕیشک.
چاپی دووەم: سوید ـ ستۆکهۆلم.

٢٠٠٢/٩/١٧

بەڕێز کاک دانا
من زۆر هەژام بۆ خەمخۆری ئێوە لە سەرقاڵبوونتان بە کارەکانی منەوە . هیوادارم ئەو کارە شتێکی بەسوود بووبێت بۆ ئێوە، هەروەها تەمەنادەکەم کتێبەکەش سەرکەوتن بەدەستبهێنێ لە کاتی بڵاوبوونەوەی دا .

لەگەڵ سڵاوێکی دۆستانەدا
پیتەر بروک

دەقی نامەکەی پیتەر بروک بە ئینگلیزی

پێشکەشە

بە هونەرمەند ((کەریم عثمان)) کە یەکەم وشەکانی شانۆی فێرکردم. تۆ هەمیشە لە دڵی مندا زیندووی.

بەپێی چیرۆکە مێژووییەکان...
لەکاتێکدا خـواوەند لە ڕۆژی حەوتەمی خولّقاندندا بینی هـەموو وەرس و بێ هیـوان، هۆشـە خواوەنـدییەکەی بەجـۆرێک خسـتەکار تا بەبێ سنوور هـەر درێژ و درێژدەبێتەوە، بۆئەوەی شتێـکی تر بدۆزێتەوە و بیخـاتە سـەر ئەو شتە تەواوەتیەی درکی پێکردبوو.
لەپڕ ئیلـهـامـی تا کــەوشــەنـە دیارینـەکــراوەکــان بـڵاوبووەوە، لێــرەوە مـەودایەکی تری بۆ واقیع دۆزییـەوە؛ کـە توانای گێڕانـەوەی خودی خـۆی بوو. بەم شێوەیەش شانۆی داهێنا .
هـەموو فریشتەکانی کۆکردەوە و ئەم وشانـەی پێ ووتن کە تائێستاش لە ڕاپۆرتێکی سـانسکریتی کۆندا پارێزراوە: «شـانۆ دەبێتـە ئەو بوارەی کە خـەڵکی دەتوانن فـێری ئـەوە ببن چۆن لە نـهێنیـە پیرۆزەکـانی گـەردوون بگەن. هـەروەهـا لەهـەمـانکاتدا دەبێـتـە جێـیـەک بۆ دالّدەدانی مـەست و تەنـهاکان.»

پیتەر بروک
لە «خاڵی گۆڕانکاریەکان» ەوە

ناوەڕۆک:

پێشەکی ١٩
پێشەکی چاپی دووەم ٢٣
بەشی یەکەم ٢٥
دەروازەیەک بۆ جیهانی پیتەر بروک ٢٧
پەراوێز و سەرچاوەکان ٣٣
بەشی دووەم ٣٥
چەردەیەکی کورت لە ژیانی پیتەر بروک، بیۆگرافیا ٣٧
پەراوێز و سەرچاوەکان ٤٣
بەشی سێیەم ٤٧
پیتەر بروک و شەکسپیر ٥١
خەونی نیوەشەوێکی هاوین ٥٩
ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا ٦٤
ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا لەنێوان مەشقی ڕاگوزاری و سەرچاوەکانی
شانۆی توندوتیژدا. ٦٩
پەراوێز و سەرچاوەکان ٧٣
بەشی چوارەم ٧٩
پیتەر بروک و ئەنتۆنین ئارتۆ ٨٣
ئاوڕدانەوەیەکی مێژوویی ٨٤
ئەزموونێکی توندوتیژ ٨٥
ئۆدیب ٨٩

مارا ـ ساد، خاڵێکی گرنگی گۆڕانکاریەکان ٩٢
ئاوڕدانەوەیەکی مێژوویی ٩٧
شۆڕشی فەرەنسی ٩٨
بنەمای سێکوچکەیەکی مێژوویی ١٠٣
مارا ـ ساد و پیتەر بروک ١٠٤
ئێستاتیکا و دیدی چارەسەرە هونەریەکان ١٠٧
بەفیلمکردنی مارا ـ ساد ١١٠
ئێمە و وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا...! ١١١
ئەنتۆنین ئارتۆ / پیتەر بروک
دوا ویستگە و بەرەنجام ١١٧
پەراوێز و سەرچاوەکان ١٢١
بەشی پێنجەم ١٣٣
مەڵبەندێکی نێونەتەوەیی ١٣٧
بەرەو شانۆیەکی میتۆلۆژی ١٤٣
ئۆرگاست ١٤٤
ئۆرگاست لە ئێران ١٤٧
ئۆرگاست و ئاڤێستا ١٤٩
گەشتێک بۆ کیشوەرە ڕەشەکان ١٥٢
کۆنفرانسی باڵندەکان ١٥٧
کۆنفرانسی باڵندەکان باسی چی دەکات؟ ١٦١
زەمەنی میتۆلۆژیایەکی هاوچەرخ ١٦٢
ئامرازە خۆرهەڵاتیەکان ١٦٤
مەهاباهاراتا ١٧٣
مەهاباهاراتا مانای چی دەگەیەنێت؟ ١٧٥
ناوەڕۆکی مەهاباهاراتا ١٧٨
لەسەرەتادا ١٧٨

سێ کوچکەی مەهاباهاراتا ١٨٠
پەراوێز و سەرچاوەکان ١٨٣
بەشی شەشەم ١٩١
پیتەر بروک و هونەری ئۆپێرا ١٩٥
گەڕانەوەیەکی مێژوویی ١٩٦
پێناسەیەکی تری ئۆپێرا ١٩٨
تراژیدیای کارمن ٢٠١
چیرۆکی کارمن باسی چی دەکات؟ ٢٠٢
کارمن و پیتەر بروک ٢٠٣
دۆن جیۆڤانی ٢١٥
داستانی دۆن خوان ٢١٥
بەسەرهاتی دۆن جیۆڤانی ٢١٧
بەشی یەکەم ٢١٧
بەشی دووەم ٢١٨
پیتەر بروک و مۆزارت ٢١٩
ئۆپیرای دۆن جیۆڤانی لە پانتاییەکی بۆشدا ٢٢٢
مەرگ وەک هاوکێشەیەکی گرنگی ژیان ٢٢٥
پەراوێز و سەرچاوەکان ٢٢٧
بەشی حەوتەم ٢٣٣
فۆرمێکی ساکار و قۆناغێکی نوێی کارکردن ٢٣٩
کۆستیم ٢٤١
هەڵوێستەیەک لەتەک «کۆستیم»دا ٢٤٩
کۆستیم باسی چی دەکات؟ ٢٥١
کۆستیم لەنێوان ڕیتواڵ و فۆرمێکی ساکاردا ٢٥٣
ڕیتواڵی نەمایشەکە ٢٥٥
تراژیدیای هاملێت ٢٦٣

چارەنووس و تراژیدیای مرۆڤی ئەم سەردەمە ٢٦٣
کێ لەوێیە؟ ٢٦٤
دەسەڵاتی تارمایی ٢٦٥
جەستەی هاملێت ٢٧٠
هاملێت پاڵەوانێکی پۆست مۆدێرنیزمە ٢٧٤
هاملێت و پرۆسەیەکی بەردەوام ٢٧٦
کێ لەوێیە؟ ٢٨٠
هاملێت و چەمکی پانتایی بۆش ٢٨٤
پەراوێز و سەرچاوەکان ٢٩٣
پاشکۆ
کرۆنۆلۆگی بەرهەمەکانی پیتەر بروک ٣٠٣

پێشەکی

لە هەشتاکانی هەزارەی ڕابردوودا، لە کوردستان زنجیرە ووتارێکم بەناوی «لە زنجیرەی دەرهێنەرە جیهانیەکانەوە» بڵاوکردەوە. ئەو زنجیرە ووتارەش تیشکێکی خێرا بوو بۆسەر ڕێژیسۆرە گەورەکانی هەزارەی ڕابردووی شانۆی جیهانی.
دواتر نووسینی ئەو زنجیرەیە هانی ئەوەی دام لە یەکێک لەو ڕێژیسۆرانە زیاتر بکۆڵمەوە، بەرەنجامیش ئەو لێکۆڵینەوەیە بووە کتێبی «شانۆی توندوتیژی لەنێوان تیئۆر و پراکتیکدا». کتێبەکە لە ساڵی «١٩٨٨»دا بڵاوبووەوە و کە تایبەت بوو بە «ئەنتۆنین ئارتۆ» و شانۆی توندوتیژ. هەر لەو قۆناغەدا «پیتەر بروک»یش ناوێکی گەورە و ڕێژیسۆرێکی ئامادە و گرنگی ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانی بوو. بەڵام هەرگیز ڕێکنەکەوت ووتارێک سەبارەت بەم ڕێژیسۆرە بنووسم.
نووسینی ووتارێک، یان ئاشنابوونێکی زیاتر بە شانۆی پیتەر بروک، وەک پرۆژەیەکی گرنگ هەر لەلام مایەوە.
کە گەیشتمە وڵاتی سوید ئەو فرسەتەم بۆ ڕەخسا لە نزیکترەوە لە پرۆژەکانی پیتەر بروک نزیکبەمەوە. هەندێ سەرچاوەی گرنگم بەردەستکەوت، هەروەها توانیشم گەلێک لە پرۆژەکانی ئەم ڕێژیسۆرە گرنگە ڕاستەوخۆ لەسەر شانۆ ببینم.
دواتر هەندێ بابەتم لە ڕۆژنامەی پەیام، گۆڤاری سەردەم، گۆڤاری ڕامان، گۆڤاری ڕەهەند و گۆڤاری زانستی شانۆدا لەسەر لایەنە جۆراوجۆرەکانی شانۆی پیتەر بروک بڵاوکردەوە. گەڕانەکانیشم

بەدوای نهێنی و ڕەووتە شانۆییەکەی پیتەر بروک رێچکە و مەودایەکی تری لەخۆگرت. بەتایبەتی کە توانیم بەشێکی زۆری پرۆژەکانی ئەم دە ساڵەی دوایی پیتەر بروک ڕاستەوخۆ لەسەر شانۆ ببینم. هەروەها (دەزگای ئەرشیف و لێکۆڵینەوە) لە ستۆکهۆلم، دەرفەتی بینینی بەشێکی زۆری نەمایشە کۆنەکانی هەزارەی ڕابردووی پیتەر بروک، هەر لە شەستەکانەوە تا دەگاتە هەشتاکان، بە تۆمارکراوی بۆ ڕەخسانم. ئەم هەلەش ئەو دەروازە گرنگەی بۆ کردمەوە کە لەنزیکەوە لە پرۆسە و هێلی بەرەوپێشەوەچوونی دید و فەلسەفەی شانۆیی پیتەر بروک بگەم.

لەپاڵ ئەمانەشدا، کتێب و نووسینەکانی پیتەر بروک خۆی بووە پاڵپشتێکی گرنگ و دیکۆمێنت و سەرچاوەیەکی بەسوود و هەمیشەیی ئەم نووسینەم. نووسینی ئەم کتێبەش کارێکی ئاسان نەبوو، بەتایبەتی لەو ڕووەوەی کتێبەکە بەشێکی زۆری ڕەووتی شانۆی پیتەر بروک لەخۆدەگرێت. تائێستا سەدەها کتێب، لەسەر پیتەر بروک و بەزۆربەی زمانەکانی جیهانی نووسراوە، بەڵام هیچ سەرچاوەیەک بە زمانی کوردی نییە، هەروەها هیچ کتێبێکیش، بەم شێوە چڕ و درێژە ڕەووتی شانۆی پیتەر بروکی نەگرتۆتەوە.

من لەم بەرهەمەدا هەوڵمداوە، بەپێی نەخشەیەکی دیاریکراو، باسی بەشێکی گەورەی پرۆسە و ڕەووتی شانۆیی ئەم هونەرمەندە بکەم. هەروەها هەوڵمداوە بۆ هەر سەردەم و قۆناغێکی دیاریکراو، نمونە لە پرۆژە و بەرهەمە شانۆییەکانی بهێنمەوە، بەمەش زیاتر لە تیئۆر و بۆچوونە کردەییەکانی پیتەر بروک نزیک دەبینەوە.

بەم شێوەیە بوارێکی گەورە بۆ خوێنەران دەرەخسێت، تا وێنەیەکی گشتگر و تێگەیشتنێکی، تا ڕادەیەک تەواوەتی سەبارەت بە پیتەر بروک هەبێت. کۆمەڵێ سەرچاوەم ڕاستەوخۆ لە زمانەکانی ئینگلیزی، ئەڵمانی و فەرەنسیەوە بەکارهێناوە. کۆمەڵێ هاوڕێ و دۆستی نزیکی

هونەرمەند، بەردەوام ئەو سەرچاوانەیان لەو زمانانەوە بۆ وەرگێراومەتە سەر سویدی، هانیانداوم، گفتوگۆیان لەگەڵ کردم و بۆچوونی بەنرخیان هەبووە، ئەمەش کتێبەکەی زیاتر دەوڵەمەند کردووە.
خێزانەکەی نووسەری گەورەی ئەڵمانی پیتەر ڤایس، خاتوو «گونیلا ڤایس» دەستی یارمەتیەکی گەورەی بۆ درێژکردوم، بەتایبەتی ئەو بەشەی کتێبەکە کە سەبارەت بە شانۆنامەی «مارا ـ ساد»ە. هونەرمەند خاتوو «گونیلا» خۆی جلوبەرگ و سینۆگرافیای نەمایشی «مارا ـ ساد»ی پیتەر بروکی لە ساڵی «١٩٦٦»دا لە لەندەن کردووە.
«پیتەر بروک لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا» تەنها کتێبێکی تیئۆری نییە، بەڵکو لەپاڵ فەلسەفە و دیدە تیئۆرییەکانی پیتەر بروکدا، هەوڵمداوە تەقەلا کردەییەکانیشی بخەمەڕوو، تیشکی سەرنجیان بخەمە سەر و لایەنە جۆراوجۆرەکانیشی شیبکەمەوە. بەم شێوەیە تیئۆریی و پراکتیک پێکدادەچن و یەکتری تەواودەکەن. بەم چەشنە هیوادارین وێنەیەکی گشتگر و تەواوەتی سەبارەت بە پیتەر بروک لە شانۆی هاوچەرخی جیهاندا پێشکەش بکەین.

دانا ڕەئوف
٢٠٠٢/١٠/٢٢
ستۆکهۆلم

پێشەکی چاپی دووەم

نووسین پرۆسەیەکی بەردەوامی لێکۆڵینەوە و گۆڕانکارییە. لەنێوان چاپی یەکەمی ئەم کتێبە لە کوردستان و چاپی دووەم لە سوید ماوەیەک تێپەڕیووە. لەم ماوەیەشدا چەند جارێک چوومەتەوە بەسەر ئەم کتێبەدا و لەم ڕووەوە کۆمەڵێ گۆڕانکاری گرنگی بەسەردا هاتووە. گۆرانکارییەکان لە هەردوو ڕووی «زمانەوانی و ناوەڕۆک»ەوەیە. بۆیە بە پێویستم زانی لەم پێشەکیە کورتەدا ئاماژەی بۆ بکەم، لەگەڵ سوپاسێکی زۆری هەموو ئەو برادەرانەی لە کوردستان و لە سوید هاریکارییان کردووم لە بەچاپگەیاندنی ئەم کتێبەدا.

دانا ڕەئوف

بەشی یەکەم

دەروازەیەک بۆ جیهانی پیتەر بروک

دەروازەیەک بۆ جیهانی پیتەر بروک

پیتەر بروک یەکێکە لە ناوە گەورەکانی جیهانی ئەمڕۆی شانۆ. ئەفسونی دید و شانۆکەی ئۆقیانووسێکی گەورەیە. داڕشتەی ئەو جیهانە پانتایی و سترکتورێکی گەلێک بەرینە و هەموو سنوورەکانی بەزاندووە. ئەو گۆڕانکارییانەی پیتەر بروک لە شانۆدا بەدیهێناوە گەلێ گەورەیە. لەبەرئەوە ناوی پیتەر بروک هاوکێشەیەکی گرنگ لە سەراپای پرۆسێسی شانۆی هاوچەرخی جیهاندا پێکدەهێنێت.

پیتەر بروک بەردەوامیەکە بۆ تازەبوونەوە و نەمری شانۆ، بۆ خولقاندنی تیئوری نوێ و پانتاییەکی شانۆیی نوێ. پیتەر بروک لە خودی پرۆسەی کاری شانۆیی دەکۆڵێتەوە، بە شێوەیەک لەلای هەموو مرۆڤێک - لە هەر شوێنێکی جیهاندا نەمایشبکرێت - بەبێ گرفتی زمان، ئاشکرا و ئاسان بێت. لەم ڕووەوە تەقەلاکانیش بۆ گەیشتنە ئاستێکی بەرزی کارتێکردن و نزیکبوونەوەیە لە خودی مرۆڤەوە، بە کەمترین ئامرازە بەکارهێنراوەکان.

لەم دەروازەیەوە پیتەر بروک بەم شێوەیە ئاماژەی قۆناغەکانی پرۆسەی بەرجەستەکردنی کارەکانی دەکات:

> «پرۆسەی کارکردن لەلای من بە دوو قۆناغدا تێدەپەڕێ: یەکەمیان خۆئامادەکردنە، دووەمیشیان لەدایکبوونە. ئەوەی گرنگە دەبێت خۆئامادەکردنەکە مانای لێکۆڵینەوەیەکی هۆشیارانە، وورد و ڕاستەوخۆ بگرێتەوە، وە بۆ هەموو

کۆسپ و گیروگرفتێک ڕێگا چارەی ئاسان و ئاشکرا بدۆزێتەوە.»<١>

بیر و دیدی ئەم هونەرمەندە گەورەیە لەدایکبووی سەدەیەکی نوێیە، سەدەی جەنگ و گۆڕانکاریە گرنگەکانی ئەوروپا و جیهان. لەبەرئەوە کاریگەری پڕۆژە و ئەزموونەکانی پیتەر بروک تەنها بەسەر شانۆی ئەوروپای ڕۆژئاواوە نییە، بەڵکو بەشێکی گەورەی شانۆی جیهانی بێبەری نەبووە لەو کاریگەریە ڕاستەوخۆیە.

گرنگی کاریگەری ئەزموونەکانی ئەم کەڵە ڕیژیسۆرە لەوەدایە کە هەموو پڕۆژەیەکی میتۆلۆژیایەکی قەشەنگە، ڕەتکردنەوە، دارمان و بنیاتنانێکی نوێیە، بەتایبەتی لە پەنجاکانەوە تا کۆتایی هەشتاکانی هەزارەی ڕابردوو، تەنانەت تا ئەمڕۆش. لەو پانتایانەی پیتەر بروکدا هیچ ساتێکی دیاریکراو ڕێسایەکی تایبەت لەخۆناگرێت و هەمیشە لە گۆڕاندایە. لەو پڕۆژانەدا تەنها مرۆڤ چەقە و هونەریش یاسا و ڕێبازە. هیچ یاسا و چوارچێوەکارییەک سنوورەکانی شانۆ لەخۆناگرێت. هەموو پڕۆژەیەک ڕێبازێکی تازەترە و دەبێتە میتودێکی گرنگی لێکۆڵینەوەی شانۆ.

«ئێمە لە تەقەلای ئەوداین «پەیوەندیەکی نوێی ئێلیزابیسی» دروستبکەین: شتە تایبەتییەکان ببەستینەوە بە گشتییەکانەوە، نزیک و هاودەمەکان بە گەورە و فراوانەکانەوە، نهێنییەکان بە ئاشکراکانەوە، سووک و ڕەزیلەکان بە ئەفسوونیەکانەوە. لەبەرئەوە ئێمە دەمانەوێت جەماوەرێکی زۆر لەسەر شانۆ کۆبکەینەوە، جەماوەرێکی گەورەش بینەران بێت. لەنێو ئەم شانۆ قەرەباڵغەشدا تاکەکان ڕاستییە زۆر تایبەت و نزیکەکانی خۆیان

دەخـەنەڕوو بۆ تـاکـەکـانـی تر لەنێـو ئەو بینـەرە گـەورەیەدا.
بەمـەش پێکەوە زانیـاریـە گرنگەکانی ژیان لەگەڵ یەکـتـریدا
دەگۆڕنەوە.»<٢>

پیتـەر بروک ئامـاژە بە شانۆیەکی چاک بەوە دەکات کە ئێستـە و لەم هـەنوکـەیەدا دەژی و هـەوای ئەم سـاتەوەختـە هـەڵدەمژێت: گرنگ نییـە چ پیـەسـێـک پێشکەشـدەکرێت، کـلاسیکی یاخـود نوێ؛ گـرنگ ئەوەیە دڵی پڕۆژەکە لە جەسـتـەی ئەمڕۆدا لێبدات، لەم هـەنوکـەیـەدا. پیتـەر بروک لە کـتـێـبی Threads of time دەڵێت: «هـەمـوو فـۆرمـێـک مـانای خـۆی لەدەسـتـدەدات، گـەر پڕیشـکێک لە ژیانـی ڕاسـتـەقـیـنە لەخـۆنـەگـرێت؛ پێویسـتە نەمـایشـەکە لەم ساتەوەختـەدا، لەم چاوتروکاندنەی ئێستـادا بژی.»

تەنهـا لـەو کـاتانەدا شـانۆ بـوونی هـەیە کـە دوو جـیـهـان بـەیەکـتـری دەگەن. «جـیـهـانی ئەکـتـەر و جیـهانی بینـەران، بەمـەش کـۆمـەڵگایەکی بچـووک دروسـتـدەبێت.» شـانۆ دەتوانێت لـە چرکـەسـاتێکدا حـەقـیـقـەتی بوون بەرجەستەبکات:

«لەمـاوەی دوو کـاژێر یـان کـەمـتـردا دەکـرێت هـەوای
جـیـهـانێکی پاک هـەڵمـژین و لە گـەورەیی گـەردوون
بگەین.»<٣>

ئەمـڕۆ پیتـەر بروک لە فـۆرم و شـێـوازێکی زۆر سـادەدا کـاردەکـات. سـاکاری فـۆرم و شـێـوازەکـانـی کـارکردن قـوڵبـوونەوە و تێگەیشـتنێکی بەرزە لە ژیان، لە شـانۆ، لـە دەوروبەر و گـەردوون. زەمـەنیش لەم فـۆرم و شـێـوازە سـاکـارەدا دەبێـتـە خـاڵێکی گـرنگ بـۆ ڕاڤـەکـردن و بەرجەستەبوونی؛ زەمەن تەنها وێنەی زەمەنە تەقلیدیەکەی ژیانی ڕۆژانە

نییە، بەڵکو زەمەن لەلای پیتەر بروک زەمەنی هزرە، زەمەنێکی چڕە لە دید و تێڕامان، زەمەنی گێڕانەوەی چیرۆکەکانە. لەدایکبوونی ڕووداوی شانۆیی و خوڵقاندنی فۆرم و شێوەش، دوو توخمی گرنگی بوونیادی نەمایشە شانۆییەکانیەتی.

لە ڕوانگەی پێکداچوونێکی هارمۆنی و پێگەیشتنێکی تەواوەتی ئەم دوو توخمە لەگەڵ یەکتر، دەبنە هۆی بەرجەستەکردنی یەکەی توخمە هونەری و فۆرمە شێوازئامێزەکان کە هزر و بیرۆکە شانۆییەکانی لەخۆگرتووە. ئەمەش خاڵێکی گرنگە لەلای پیتەر بروک:

> «دەتوانم لەماوەی چەند کاژێرێکی کەمدا هەموو ئەو شتانەی فێری بووم سەبارەت بە تەکنیک و ڕێبازەکانی شانۆ، فێری هەرکەسێکی بکەم کە دەیەوێت؛ بەڵام ئەویتر پڕۆژە و و پراکتیکە ئەوەش بەتەنها باڵیناکرێت.»<٤>

پیتەر بروک لە ساڵی دوو هەزاردا بە شانۆیی (کۆستیم)<٥> کە یەکێکە لە دوا پڕۆژەکانی، سەردانی وڵاتی سویدی کرد. کۆستیم چیرۆکێکی پەنجاکانی خوارووی ئەفریقایە. چوار ئەکتەری ئەفریقیش کارەکتەرەکان بەرجەستەدەکەن.<٦>

نەمایشەکە دواتر لە ستۆکهۆڵمەوە دەچێت بۆ وڵاتی فینلاند. پێشوەخت پیتەر بروک دەگاتە هێلسینکی پایتەختی فینلاند و لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەگەریدا دەربارەی هونەری شانۆو و هۆکارە گرنگەکانی گۆڕانکاری و کارتێکردن قسەدەکات.

ئەم هونەرمەندە بەرلەوەی پێبنێتە تەمەنی بیست ساڵییەوە، هاتۆتە جیهانی شانۆووە. لەو تەمەنەدا ڕاستەوخۆ ڕوودەکاتە شانۆی شەکسپیر و هونەری ئۆپێرا. دەزگاکانی بەرهەمهێنانی نەمایش و هونەری ئۆپێرا دەبێتە جێگای سەرنج و بیرکردنەوەی. لە

یاداشتەکانیدا بەم شێوەیە لەم ڕووبەڕووبوونەوەیە دەدوێت: (ئەم دامودەزگا کۆن و خەواڵوە دەبێت بە کۆمەڵێ ڕاچڵەکاندن ووریابکەیتەوە، بەشێوەیەکی بەهێز ڕایچڵەکێنین و فڕێیبدەیتە ئەم زەمەنەوە.)

پیتەر بروک هەمیشە لەگەڵ شانۆدا ژیاوە. شانۆ خەون و فەلسەفە و دیدی ئەون بۆ ژیان، بۆ بوون و لەیەکتری گەیشتن. شانۆ دەبێت هەموو ساتێک نوێببێت، بە چاوێکی ورد و دەرونێکی پڕ لە هەناسەوە تەماشابکرێت. پیتەر بروک شانۆیەکی تەبا بە شێوازە تەقلیدی و سیما زەخرەفیەکانیەوە، ئەو شانۆیەی کە دەیەوێت بینەران بخاتە گریان یان پێکەنین، لە کتێبە گرنگەکەیدا (پانتایی بۆش) بە شانۆیەکی مردوو ناودەبات.‹٧›

«شانۆ لەلای من بە هیچ شێوەیەک لە ژیان جیاناکرێتەوە. نەک هەر ئەوەندەش، بەڵکو دادەنرێت بە بەشێک لە ژیان، لەڕێگای شانۆوە فێری ئەوە دەبین چۆن بژین. لەبەرئەوە هیچ جۆرە هزر و بیروباوەڕێک دامەڕێژە گەر لە ئەزموونی ژیان خۆیەوە سەرچاوەی وەرنەگرتبێت.»‹٨›

ئەوەی لە چاوتروکانێکدا گرنگ و پڕ لە ژیانە، ڕەنگە لە چاوتروکانێکی تردا مردوو بێت. هەروەک ئەوەی تۆ لەماڵەوە چەندەها شتی کۆن و بێکەڵکت کۆکردۆتەوە. لەگەڵ ئەو هەموو شتانەدا بۆ ماوەیەک دەژیت، بەڵام ئەوەش باشدەزانێت کە ڕۆژێک دێت هەموو ئەو شتانە فڕێیبدەیتە دەرەوە.

پیتەر بروک شانۆی لەناو خانووبەرەی شانۆ باو و تەقلیدیەکاندا گوێزاوەتەوە. بەبڕوای ئەو خانووبەرە و هۆڵی شانۆکان سیفاتە سەرەکی و گرنگەکانی هونەری شانۆیان لەخۆنەگرتووە. بەڵکو پانتایی

شانۆکان بە شێواز و شێوەیەکی هەڵە و ناشانۆیی دابەشکراون. لەبەرئەوە پیتەر بروک هەر زوو ئەو شانۆیانە بەجێدەهێڵێت و ڕوودەکاتە پانتاییە جیاوازەکان، بۆ نمونە: پانتایی پاک، شوێنی بەجێهێلراو، گۆڕەپانی سێرک، گەراج، سەرشەقامەکان، کارگەکان، نەخۆشخانە، گۆڕەپانە گشتییەکان، قوتابخانەکان و زۆر شوێنی تر. ئەم هونەرمەندە لە ئەنجامدا خانووبەرەیەکی سوتاو، کۆن و بەجێهێلراوی وەک Bouffes du Nord لە پاریس دەکاتە مەڵبەندی شانۆیەکی گرنگ بۆ لێکۆڵینەوە و نەمایشەکانی.

پیتەر بروک بیرۆکەی شانۆیەکی نەتەوایەتی و زمانێکی تایبەتی بەرز و جوانی ئەدەبی، بە مانا تەباکەی، تێکدەشکێنێت. لەلای ئەو شانۆ جێگای خستنەڕووی ڕووکاری ساکار و بەختیاری و نمونە کۆمەڵایەتییە بەرزەکانی گەل نییە. هەر لەو ڕوانگەیەوە، پیتەر بروک، هەموو هزر و دیدە تەباکانی کۆمەڵ و دامودەزگا هونەری و شانۆییەکان بەتەواوەتی وەلاوەدەنێت. شانۆ دەبێتە پانتاییەکی بۆش، هەموو چرکەساتەکان، لێرە و لەوێ و لە هەموو جیهاندا دەگرێتەخۆ. بۆ بەدیهێنانی ئەم مەبەستەش هەر لە سەرەتای ساڵەکانی حەفتاوە ناوەندێکی گرنگی شانۆی نێونەتەوەیی بۆ لێکۆڵینەوە لە پاریس دادەمەزرێنێ.

پەراوێز و سەرچاوەکان

<1> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.7.

‹٢› هەمان سەرچاوە. ل. ٤٠

<3> Skawonius, Betty, Det enkla ska börja i överflöd, Dagens Nyheter, 11 september 2000.

<4> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterlingproduktion, Stockholm, 1969. S.99.

‹٥› کۆستیم بە مانای «چاکەت و پانتۆڵ و جلوبەرگ» دێت. Le Costume بە فەرەنسی و kostymen بە سویدی. من وشەی «کوستیم» وەک زاراوەیەک زیاتر بەشیاو زانی لە وشەی چاکەت و پانتۆڵ.

‹٦› دواتر لە بەشێکی سەربەخۆدا دەگەڕێینەوە سەر ئەم نەمایشە.

‹٧› پیتەر بروک لە کتێبە گرنگەکەیدا «پانتایی بۆش» کە لە ساڵی ١٩٦٨دا بڵاویکردۆتەوە، شانۆ دابەشدەکات بەسەر چوار جۆری جیاوازدا: مردوو، پیرۆز، زبر و ڕاستەوخۆ. پیتەر بروک ئاماژەی ئەوەش دەکات کە هەندێ جار، لە یەک نەمایشدا، هەر چوار جۆرەکەی شانۆ کۆدەبێتەوە.

<8> Skawonius, Betty, Det enkla ska börja i överflöd, Dagens Nyheter, 11 september 2000.

بەشی دووەم

چەردەیەکی کورت لە ژیانی پیتەر بروک، بیۆگرافیا

چەردەیەکی کورت لە ژیانی پیتەر بروک

پیـتـەر بروک یـەکـێکە لـە شـانۆکـارە بلیـمـەت و هەڵکەوتووەکـانی ئەم سـەدەیە. ئـەم هونـەرمـەندە لـە سـاڵی «١٩٢٥» لە ئینگلسـتـان و لە خـێـزانێکی بەنەژاد ڕووسـی لەدایکبـووە. لە بواری شـانۆ، ئۆپـێـرا و سـینەمـادا کـاردەکـات. وەک ڕیژیسـۆر لە شـانۆ گـرنگەکانی لەندەن و پاریس و نیـۆرک پرۆژەکانی پێشکەشکردووە. پیتـەر بروک لە کـۆلێژی Magdalen لە ئۆکسـفـۆرد خوێندوویەتی. هـەروەها ئەم هـونەرمـەندە تا ئێستـا دادەنرێت بە بچـوکترین قـوتابی لەو کۆلێژەدا کـە بڕوانامـەی لە ئەدەبی «بەراوردکـاری»دا وەرگـرتبێت. پیـتـەر بـروک هـەر لەم کۆلێـژەدا یەکـەم تەقـەلای شـانۆیی خـۆی بە شـانۆنـامـەی «دکـتـۆر فـاوست»ی نووسـەری ئینگلیـزی کـریسـتـۆفـەر مـارلـۆ‹١› «١٥٦٤ـ١٥٩٣» دەسـتـپـێـدەکـات. هـەر لەم سـاڵەدا، واتـە سـاڵی «١٩٤٤» یەکـەم تەقـەلای سینەمایشی بە فیلمی Journey دەستپێدەکات. پیتەر بروک سیناریۆی ئەو فـیـلمـەی لە گـەشـتنامـەیەکی لۆرانس سـێـرنێس «Laurence Sternes»ی ساڵانی «١٧٠٠»ەکانەوە وەرگرتووە.

پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٤٨»دا دەبێتە بەرپرسیاری ئۆپێرای Royal Opera Convent. بەڵام تـەنهـا دوای دوو سـاڵ لەو دەزگـا هونـەرییـە گرنگە دەستدەکێشێتەوە. لە ساڵی «١٩٦٢»ەوە تا ساڵی «١٩٧١» دەبێتە یەکێک لە بەرپرسیار و ڕیژیسۆرەکانی شانۆی شاهانەی شـەکسپیر لە ستراتفۆرد‹٢› «Royal Shakespeare Theater».

لە ئینگلسـتـان لە ڕوانگەی خـوڵقـاندن و خـوێندنـەوە جیـاواز و دیدە

نوێیەکانیەوە بۆ شاکارەکانی شەکسپیر ناوبانگ دەردەکات. پیتەر بروک بۆ خوێندنەوەکانی شەکسپیر دەکەوێتە ژێر کاریگەری لێکۆڵینەوەکانی ڕەخنەگری پۆلۆنی «یان کۆت» و کتێبە گرنگەکەیەوە «شەکسپیر هاوچەرخمانە»<٣>. بەڵام لەهەمانکاتدا دراماتۆرگی و ستركتوری شانۆییەکانی «سامۆێل بێکێت»<٤> «١٩٠٦ ـ ١٩٨٩» ڕۆڵێکی گەورەی گێڕاوە لە بەرجەستەکردنی دیدێکی مرۆڤایەتی و خولقاندنی تەکنیکێکی جیاواز لە پڕۆژە و ئەزموونە شەکسپیریەکانیدا.

شانۆی شاهانەی شەکسپیر هەموو خەون و خولیا هونەریەکانی پیتەر بروک ناهێنێتەدی، لەبەرئەوە لە ساڵی «١٩٧٣»ەوە بەتەواوەتی واز لەو دەزگا تەقلیدیە مەزنەی شانۆی ئینگلیزی دەهێنێت. دوای ئەوە دەچێتە پاریس و لەوێ بەتەواوەتی جێگیردەبێت.

پیتەر بروک تەنها نابێتە ڕیژیسۆرێکی تایبەتمەندی شانۆنامەکانی شەکسپیر، بەڵکو لەماوەی چارەکە سەدەیەکدا، زیاتر لە شەست پیەسی نوێ و نووسەرانی «١٩٠٠»ەکان و شانۆی هاوچەرخی جیهانی دەهێنێتە بەرهەم: ئاندریا رۆسین، ژان پۆل سارتەر، پێتەر ڤایس، فردیش دۆریمان، ژان ئانۆی، ئارتۆر میللەر، هێنریک ئیبسن، ئەنتوان چیخۆڤ، بێرناردشۆ، ژان ژینیە، بێکێت، کریستۆفەر فرای تەنها هەندێکن لەو نووسەرانە.

پیتەر بروک کاتێکی زۆر لە فەرەنسا تەرخاندەکات بۆ لێکۆڵینەوەی هونەری نواندن و ئەکتەر لە شانۆدا، لەهەمانکاتدا گرنگیەکی زۆریش دەدات بە لێکۆڵینەوە و بەرجەستەکردنی داستان و میتۆلۆژیا گرنگ و گەورەکانی ڕۆژهەڵات. یەکێک لە هەنگاوە گرنگەکانی تری پیتەر بروک نەمایشکردنی هەندێ لەو پیەسانەی شەکسپیر بوو کە لەوەوبەر بەها و گرنگیەکی ئەوتۆی لە بواری شانۆدا نەبوو. نەک هەر ئەوە، بەڵکو ئەو پیەسانە بەتەواوەتی لە فەرهەنگی ئەدەب و شانۆی جیهانیدا بیرچووبوونەوە، بۆنمونە شانۆنامەی (تیتوس ئەندرۆنیکۆس)<٥>. ئەم

شـانۆنامە فـەرامۆشکراوەی شـەکسـپـیر لەسـەر دەستی ئەم هونەرمـەندە گەورەیە دەبێتە کیشوەرێکی تازە دۆزراوە و نەمایشێکی سەرسوڕهێنەر و گـەورە. پیـەسـەکـەش لەدووتوێی ئەو نـەمـایشـەوە دەبێـتـە یـەکـێک لە شاکارە ناسراوەکانی شەکسپیر لە هەموو ئەوروپا و جیهاندا.

پیـتـەر بروک سـاڵی «١٩٦٢» سـەرلەنوێ دەگـەڕێتـەوە سـەر دنیـای شـەکسـپـیر و شـانـۆنامـەی شـالیر نامـایش دەکات. هـەروەها سـاڵانی شــەســتــەکــان دەبێــتــە قــۆناغـێکی گــرنگ و کــاری هـزری پڕۆژە ئەزمـوونگـەریەکانی پیتـەر بـروک. هـەر لەم قـۆناغـەدا دید و بیرۆکەکانی پانتـاییـەکی بۆشی لەلا دروست دەبێت. پانتـاییـەکی بۆش دەبێتـە یەکـەم کتێب «The Empty Space». ئەم کتـێبـە گرنگە لە سـاڵی «١٩٦٨»دا بڵاودەبێتـەوە. پیتـەر بروک لەم کتێبەیدا ئاماژە بە مـەسـەلەیەکی گرنگ دەکات و بەشێوەیەکی نوێ پێناسـەی هـونەری شانۆ دەکات: لەو پانتاییە بۆشـەدا ئەکتەر ڕووبەڕووی خۆی و ئەکتەرەکانی تر و بینەران دەبێتەوە. پیتەر بروک ساڵی «١٩٦٤» یەکەم گروپی ئەزموونگەری بەناوی «شانۆی توندوتیژی» بۆ شانۆی پادشایەتی شـەکسـپیر لە لەندەن دادەمـەزرێنێت. لەگـەڵ ئەم گروپە یەکـەم تەقـەلا ئەزمـوونگـەریەکـانی سـەبارەت بە جوڵەی جەسـتـە، ئاماژە و دەنگ دەستپێدەکات. ئەو پڕۆژەیە لە ساڵی «١٩٦٨»دا ڕێگە خـۆشـدەکـات بۆ کـردنەوەی لابورێکی نێـونەتـەوایەتی لە پـاریس «Internationell workshop»، ئەو لابـورە لەدوایدا دەبێــتــە بـنـەمــا و هـۆکــاری دامــەزراندنـی ناوەندێکی نێـونـەتەویی شــانۆیـی لە پـاریس. هـەروەها ئەو ناوەندە دەبێتە وێستگەیەکی گرنگی لێکۆڵینەوەی شـانۆیی و هونەری نواندن، کۆمـەڵێ ئەکتـەر و گۆرانیبێژیش لە هـەموو سووچێکی ئەم دونیایەوە لەخۆی کۆدەکاتەوە.

سـاڵی «١٩٧٠» پیتەر بروک بەیەکجاری دەگوێزێتەوە بۆ پاریس. سـاڵی «١٩٧٩» و لە نووسـینی شـاعـیری ئینگلیزی Ted Hughes نەمـایشـی «ئۆگاست» پێشکەشدەکات. Ted Hughes بە هـاوکاری پیتـەر بروک لەو

پرۆژەیەدا کۆمەڵێ تێکستی زۆر کۆن و بەهۆی زمانێکی تازە داهێنراوی خۆیانەوە، پیەسێکی نوێ دەخوڵقێنن. جێگای باسە کە کتێبی «ئاڤێستا»ی زەردەشت یەکێک بووە لە چاوگە گرنگەکانی ئەو پرۆژە تایبەتییە.

ئۆگاست بۆ یەکەمجار لە ڤیستیڤاڵێکی شانۆیی نێونەتەوەیدا لە ئێران نەمایش دەکرێت و سەرکەوتنێکی گەورە بەدەست دەهێنێت. پیتەر بروک لەگەڵ گروپەکەیدا گەشتێکی هونەری بەناو کۆمەڵێ شار و وڵاتە ئەفریقاییەکان و وڵایە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا دەکات، تا لەو «ئەگەرانە» بکۆڵێتەوە کە لەئاستی پەیوەندیکردندا دوورە لە شێوە گوزەران و شێوازی بیرکردنەوە و چۆنیەتی ژیانی کۆمەڵگاکانی رۆژئاواوە. ساڵی «١٩٧٤» پیتەر بروک ناوەندێکی شانۆیی بۆ داهێنان Centre International de Crétions Théátrales CICT لە شانۆیەکی کۆنی بەجێهێلراودا دادەمەزرێنێت. پیتەر بروک لەم شانۆیەدا، یەک لەدوای یەک، نەمایشە گرنگەکانی پێشکەشدەکات. هەر بۆ نموونە: باخی گێلاس، تراژیدیای کارمن، مەهاباهاراتا، کۆستیم، هاملێت و چەندەهای تر. ئەو پرۆژانەی لەو شانۆیەدا پێشکەشکراون بە فەرەنسی، یاخود ئینگلیزی بووە و دواتریش لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا پێشکەشکراونەتەوە.

پیتەر بروک لە بواری سینەمادا، زیاتر فیلمەکانی لە شاکارە ئەدەبیە گەورەکانەوە ئامادەکردووە، لەوانە: میری مێشەکان لە نووسینی «ویلیام گۆڵدین»، شالیری شەکسپیر، مارا ـ سادی «پێتەر ڤایس»، ئۆپێرای کارمنی «بیزێت» و داستانی ماهاباهاراتا.

شێوازی فیلمەکانیشی زیاتر نزیکە لە شێوازی تەوژمە نوێکانی سینەمای فەرەنسیەوە. پیتەر بروک جگە لە کتێبی «پانتایی بۆش» هەندێ کتێبی گرنگی تریشی نووسیووە، لەوانە The Devil Is Boredom و The Shifting Point، پیتەر بروک لەم کتێبانەیدا بە

شێوازێکی تیۆری و زمانێکی ساکار و ڕاستەوخۆ، دید و بۆچوونەکانی خۆی سەبارەت بە شانۆ و هونەری شانۆ دەخاتە ڕوو. هەروەها ئەزموونی چەند ساڵەشی دەخاتە ژێر تیشکی سەرنج و ڕاڤەکردنەوە.

پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٨٨»دا ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی «مۆزارت» بۆ ڤیستیڤاڵی ئۆپێرا لە هەرێمی Aix-en-Provence ‹٦› پێشکەشدەکات. هەمان ساڵ ئۆپێرای دۆن گیڤانی سەرلەنوێ لە ڕوانگەی گەشتێکی هونەرییەوە لە ستۆکهۆلم پێشکەشدەکرێتەوە.

پەراوێز و سەرچاوەکان

‹١› کریستۆفەر مارلۆ Christopher Marlowe «١٥٦٤ ـ ١٥٩٣» شانۆنامە نووسێکی ئینگلیزییە. پیەسە شانۆییەکانی بەهایەکی گرنگیان لە مێژووی شانۆی جیهاندا هەیە، هەروەها دادەنرێت بە ڕەنگێکی بەهێز و گرنگی شانۆی ئێلیزابێسی. پیەسەکانی مارلۆ وزە و توانایەکی ئەفسوسی ڕووداو، کارەکتەر و پێودانگە درامیەکەی بەرجەستە دەکات. زۆربەی مێژوونووسان و لێکۆڵەرەوانی شانۆ و ئەدەبی جیهانی ئاماژەی ئەوە دەکەن کە مارلۆ کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی بەسەر ولیەم شەکسپیرەوە هەبووە و بۆتە ڕێگاخۆشکەرێک بۆ دەرکەوتنی بلیمەتێکی وەک شەکسپیر. گرنگترین پیەسە شانۆییەکانی کریستۆفەر مارلۆ بریتیە لە: تراژیدیای دکتۆر فاوست، چاپی یەکەمی ئەم پیەسە لە ساڵی «١٦٠٤»دا بڵاوکراوەتەوە، یەهودی ماڵتا، ئەم پیەسەیان تا ساڵی «١٦٣٣» بلاونەکراوەتەوە.

‹٢› شانۆی شاهانەی شەکسپیر گرۆیەکی شانۆیی نەتەوایەتی ئینگلیزیە و لە ساڵی «١٩٦١»دا دامەزراوە. ئەم دەزگا گرنگە شانۆکانی لە ستراتفۆرد و شاری لەندەندایە. هەروەها جگە لە شاکارەکانی شەکسپیر، شانۆنامەی نووسەرانی تریش پێشکەشدەکات.

‹٣› کتێبی «شەکسپیر هاوچەرخمانە» وەرگێڕدراوەتە سەر زۆربەی زمانەکانی جیهان، لەوانەش زمانی کوردی. مامۆستا «کەمال غەمبار» لە ساڵی «١٩٨٦»دا ئەم کتێبە دەگمەنەی کردووە بە کوردی و دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی بڵاویکردۆتەوە.

‹٤› ساموێل بێکێت «١٩٠٦ ـ ١٩٨٩» نووسەرێکی فەرەنسی بە نەژاد ئیرلەندیە. بە هەردوو زمانی فەرەنسی و ئینگلیزی بەرهەمی نووسیووە. یەکێکە لە گرنگترین نووسەرەکانی شانۆی ئەپسورد و نووسەرە گەورەکانی هەزارەی ڕابردوو. بێکێت کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی بەسەر ڕەووتی شانۆی هاوچەرخی جیهانییەوە هەیە. گرنگترین شانۆنامەکانیشی: بەدەم چاوەڕوانی گۆدۆوە «١٩٥٢»، گەمەی کۆتایی «١٩٥٧»، ڕۆژێکی بەختیار «١٩٦١»، من نا «١٩٧٣». هەروەها بێکێت جگە لە پیەسی شانۆیی کۆمەڵێ ڕۆمانیشی نووسیووە. ئەم نووسەرە گەورەیە لە ساڵی «١٩٦٩»دا پاداشتی «نۆبل» وەردەگرێت، بەڵام پاداشتەکە ڕەتدەکاتەوە.

‹٥› شانۆنامەی تیتۆس ئەندرۆنیکۆس لە ساڵی «١٩٥٥»دا تەنها سەرکەوتنێکی هونەری نابێت بۆ پیتەر بروک، وەک ڕیژیسۆر، بەڵکو ئەو نەمایشە بۆ ئەکتەری بەناوبانگ «لۆرانس ئۆلیڤەر»یش دەبێتە قۆناغێکی گرنگ و سەرەتایەکی پتەوی کارەکتەرەکانی شەکسپیر لە ڕەوتە هونەریەکەیدا. لۆرانس ئۆلیڤەر کارەکتەری «تیتۆس» دەبینێت. تراژیدیاکەش پیەسێکی ڕووتی توندوتیژ، بێ خواوەند و هیچ لێبوردنێکی تیا نییە. هێلێکی تەریبی و لێکچو لەنێوان ئەم تراژیدیایە و شانۆنامەی «شالیر»دا هەیە. پیتەر بروک لەم پرۆژەیەدا جگە لە کاری ڕیژی، هەر خۆشی سینۆگرافیا و مۆسیقاکەشی داناوە.

‹٦› «Lacadémie européenne de musigue» ئەکادیمیایەکی نوێیە و بەرپرسیاری ڕاستەوخۆی ڤێستیڤاڵی ئۆپێرای «Aix-en-Provence»یە لە فەرەنسا. یان بە واتایەکی تر وەک ڕەخنەگرەکان ناویان لێناوە بۆتە ڕۆحی ڤێستیڤاڵەکە. ڤێستیڤاڵەکەش جیهانییە و ساڵانە سازدەکرێت. هونەرمەند و بەرپرسیارانی ئەو چالاکیە هونەریە گەرەکیانە ڤێستیڤاڵەکە لە ڕوانگەی ئەو ئەکادیمیا نوێیەوە زیاتر بەرەوپێشەوە بەرن. ئەمە جگە لەوەی مەبەستیانە هەنگاوی ڕاستەوخۆی

ئەزموونگەریانە لە جیهانی ئۆپێرادا بنێن. دامەزراندنی ئەو ئەکادیمیە نوێیەش تەنها بۆ زیاتر بەگوڕخستن و فراوانکردنی مەودای ڤیستیڤاڵەکەیە.

لە ساڵی «١٩٨٥»دا لەبەر فراوانبوونی سنووری ڤیستیڤاڵەکە، دامەزراوەزگا هونەریە فەرەنسیەکان بە هاوکاری هونەرمەندی سینۆگراف و خانوبەرە دروستکردن «Bernard Guillaumot» شانۆ و هۆڵی بینەرانیان زیاتر فراوانکردووە. ئەمە جگە لەوەی بە شێوازێکی نوێی ئەندازە کە لەگەڵ پێداویستیەکانی ئەم سەدەیەدا بگونجێن ئەم کۆشکە دێرینە مەزنەیان ڕازاندۆتەوە.

بەشی سێیەم

پیتەر بروک و شەکسپیر

شانۆی شەکسپیر برێشت و بێکێت لەخۆدەگرێت، بەڵام لە هەردووکیان باشترە . ئەوەی لە شانۆدا پێویستە لەدوای برێشتەوە، ئەوەیە ڕێگایەک بدۆزینەوە بۆ پێشەوە، تا بگەڕێینەوە بۆ شەکسپیر .

پیتەر بروک لە

«پانتایی بۆش»دا

پیتەر بروک و شەکسپیر

پیتەر بروک لە دیدێکی زۆر جیاوازەوە پیەسەکانی ولیەم شەکسپیر دەخوێنێتەوە. ئەو خوێندنەوەیەش دەبێتە دەروازە و سەرەتایەکی گەلێ گرنگ بۆ ڕاڤەی شانۆییەکان و جیهانی شەکسپیر. پیتەر بروک یەکەم ڕیژیسۆرە کە دووردەکەوێتەوە لەو داب و نەریتە ڕۆمانسیەی کە بەها و چەمکە شیعریەکانی شەکسپیری پێناسرابوو. بەمەش شەکسپیر ڕزگاردەکات لە مێژوویەکی کەڵەکەکراوی دووبارە بۆوە و شێوازێکی وەستاوی بەرجەستەکردن. پیتەر بروک بە گەڕانەوە بۆ گەوهەرە بنەڕەتیەکانی توخم و سترکتورە شەکسپیریەکان، شۆڕشێک لە جیهانی شەکسپیردا بەرپادەکات. سەرلەنوێ پانتاییە بۆشەکان، لە دیدێکی هاوچەرخ و فەلسەفەیەکی تری ئێستاتیکاوە دەدۆزێتەوە. هێزی شانۆیی شەکسپیر لەلای پیتەر بروک لەوەدایە کە ڕووداوەکانی لە هیچ شوێنێکی دیاریکراودا ڕوونادات، هەروەها شەکسپیر بۆ ڕووبەرێکی بێ کۆتایی و لە چوارچێوەی زەمەنێکی نادیاردا دەنووسێ. هەر لەم ڕوانگەیەشەوە شانۆی شەکسپیر هیچ چوارچێوەیەکی دیاریکراو و شوێنی ڕووداوەکان ناگرێتەخۆ، هەر تەقەلایەکیش بدرێت، لەڕووی ڕامیاری، یاخود جوانکارییەوە، بۆ دەستنیشانکردنی چوارچێوەیەک بۆ شوێن و ڕووداوەکان، لە نرخ و بەهای ڕووداو و دیدە ئێستاتیکیەکەی ئەو شانۆیە کەمدەکاتەوە. گرنگی تەقەلاکانی پیتەر بروکیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو هەڵکۆڵینەی لە بوونیادی ئەو پانتاییە بەتاڵانەی شەکسپیردا کردوویەتی. لەسەرەتاوە ڕەخنەگرەکان هێرشێکی توندوتیژ دەکەنە سەر ئاڕاستەکانی ئەو خوێندنەوانەی پیتەر بروک و بەوە تاوانباریدەکەن کە پیتەر بروک «بەها درامی، شیعری و سترکتوری شانۆنامەکانی

شـەكسـپـیری تێکشکاندووە.» هەروەها هونەرمـەند و شـانۆکانی لەندەن بەوپەڕی بێزارییـەوە پیتـەر بروک تاوانبـاردەکـەن و ئاماژەی ئەوە دەکـەن کە پیتەر بروک شـەکسـپیر دەخاتە چوارچێوەیەکی توندوتیژەوە. بەڵام پیتـەر بروک ڕاڤـە و تێڕوانینێکی نوێ دەبـەخشـێتـە شـانۆنامـەکـانی شـەکسـپیر، لەو ڕاڤـە نوێیانەیدا پەیامێکی هاوچەرخ و فەلسـەفەیەکی هونـەری نوێ پیـادەدەکـات. بۆ نمونـە لەلای پیـتـەر بـروک هـەرگـیـز سینۆگرافیا جێگای ناوەڕۆک ناگرێتەوە.

«هـەڵەیـەکی کـوشـنـدەیە گـەر لەو بـاوەڕەدا بین ڕیالیـزم پەیوەندی بە واقیعیـەتێکی لاسایکارەوە هەیە. هەمـوو جۆرە دەربڕینێکی نـاوەڕۆک و بارێکی کـۆمـەڵایـەتی دیکۆرێکی واقیعی دەسـەپێنێت!»‹١›

لێرەوە سـەرلەنوێ پیتـەر بروک دەگەڕێتـەوە سـەر جیـهانی شـەکسـپیر. لەلای شەکسپیر لە دیدی پیتەر بروکەوە، واقیعیەت مانای پەیوەندیەکان دەگەیەنێت، نەک واقیعیەتی دیکۆرێکی لاسایکەرەوە.

لـەم ڕووەوە پیـتـەر بـروک کـاریگـەری بەرهـەم و لێکـۆڵینـەوە ڕەخـنـەییـەکـانی ڕەخـنـەگـری پۆلـۆنی ژان کـۆت «Jan Kott»‹٢›ی بەسـەرەوەیە. ژان کۆت خوێندنەوەیەکی ئێکستێنتیالانەی Existential بۆ شـەکسـپیر و تراژیدیاکـانی گـریک هەیە. لـەم ڕوانگەیـەشـەوە پاڵەوانەکانی شەکسپیر دەبنە ناوەندێکی گرنگی ڕووداوەکان. مەسـەلەی «خـودی» ئەو پاڵەوانـانـەش پەیوەنـدیەکـان و زەمـەنـە فـەلسـەفـیـەکـەی پیـەسـەکان دیاریدەکات. پاڵەوانەکان لە پانتاییـەکی فەلسـەفی و دوور لە زەمەنە تقلیدییەکانەوە دەجوڵێنەوە. بەمەش مەودای زەمەنێکی فەلسـەفی تێکهەڵکێشی مەسەلە خودییەکان دەبێت و وێنەیەکی گشتگری گەردوون بەرجەستەی ڕووداوەکان دەبێت.

ژان کۆت بۆ پیتەر بروک دەبێتە ناوەندێکی گەلێک گرنگ و بەبەهای خوێندنەوەکانی، ئەو کاریگەریە بەتایبەتی لە نەمایشی «شالیر»دا بەئاشکرا ڕەنگدەداتەوە. پیتەر بروک دەڵێت:

«شەکسپیر هاوچەرخی ژان کۆتە، ژان کۆتیش هاوچەرخی شەکسپیرە، هەر لەبەرئەمەشە کە زۆر بە ئاسانی لەسەری دەدوێت.»‹٣›

گرنگی تیئۆر و لێکۆڵینەوەکانی ژان کۆتیش لەوەدایە کە توانیویەتی شەکسپیر ببەستێتەوە بە ڕووداوەکانی ئەمڕۆمانەوە. ڕووداوەکانی ئەمڕۆ بە هەموو جیاوازی و دژایەتیەکیانەوە لە خوێندنەوەکانیدا بۆ شەکسپیر ڕەنگدەداتەوە. دەبێتە جەمسەرێکی گرنگی ئەمڕۆ و دەیبەستێتەوە بە ئەدەب، فەلسەفە و شانۆی هاوچەرخەوە. پیتەر بروک دەڵێت:

«ئێمە پێویستیمان بەوەیە لە شەکسپیر بکۆڵینەوە، چونکە هەموو ئەو شتانەی جێگای گرنگیپێدانن لەلای برێشت، بێکێت و ئارتۆ لەلای شەکسپیر هەیە.»‹٤›

ئەو خوێندنەوە جیاوازانەی پیتەر بروک دەرگایەکی جیاوازی بەڕووی شانۆدا کردۆتەوە کە لەمەوبەر هەرگیز دەرگای وا نەکرابۆوە. هونەری شانۆ خۆی لە داڕشتەیەکی وادا دۆزییەوە کە هەرگیز لەمەوبەر ئەو داڕشتەیە، ئەو پانتاییە لەنێو فەرهەنگ و زاراوەکانی شانۆدا، بەو شێوەیە بوونی نەبووە. لەپاڵ ژان کۆتدا تەکنیکی دراماتۆرگی پیەسەکانی «سامۆیل بێکێت»یش سەرچاوەیەکی گرنگی داڕشتەی نەمایشە شەکسپیرییەکانی پیتەر بروکن. پیتەر بروک سوودێکی

گەورەی لەو پانتاییە فەلسەفی، ئێستاتیکی و هونەرییەی بێکێت وەرگرتووە و لە خوێندنەوەکانی شەکسپیردا بەرجەستەیکردوون. پیتەر بروک سەبارەت بە ساموێل بێکێت دەڵێت:

«بێکێت دەتوانێت وێنەیەک پێشکەشبکات کە سەر بە تەختەی شانۆیە، هەروەها پەیوەندی و ئامرازەکانیش، هەمووی لە ئەزموونێکی چڕی تیژەوە سەرچاوە وەردەگرێت، لە بریسکەیەکدا کە ژیانی تیایە، دەبینی زۆر کۆکە لە خودی خۆیدا، بەڵام خۆی ئاشکرا ناکات، سمبولەکانی بێکێت بەهێزە لەبەرئەوەی ناتوانین بیگرین، زۆر دوورە لەوەوەی کە تەنها کۆمەڵێ جیهانی لێکچووی وەک کتێبی قوتابخانەکان، یان نەخشە و وێنە دیاریکراوەکان بێت، بەڵکو شانۆنامەکانی، زۆر بەئاسانی، ئەفراندنی ئەدەبییە.»‹٥›

پیتەر بروک تا ئێستا ئەم شانۆنامانەی شەکسپیری بۆ شانۆ نەمایشکردووە: ڕۆمیۆ و ژولێت «١٩٤٧»، بەرابەری «١٩٥٠»، چیرۆکی زستانە «١٩٥١» تیتۆس ئەندرۆنیکۆس، هاملێت «١٩٥٥»، زریان «١٩٥٧»، شالیر «١٩٦٢»، زریان «١٩٦٨»، خەونی نیوەشەوێکی هاوین «١٩٧٠»، تیمۆنی ئەسینی «١٩٧٤»، ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا «١٩٧٨»، زریان «١٩٩٠»، هاملێت «٢٠٠٠» و سەرلەنوێ هاملێت «٢٠٠٢» بە زمانی فەرەنسی.

لەم ڕووەوە شانۆی شەکسپر بۆ پیتەر بروک دەبێتە کیشوەرێکی تازە دۆزراوە، لەم کیشوەرەدا هونەری شانۆ، نواندن و پێکهێنەرەکانی تری نەمایشێکی شانۆیی دەبێتە بنەما گرنگەکانی سترکتورە هونەری و فەلسەفیەکەی پیتەر بروک.‹٦›

دیمەنێک لە نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» ساڵی «١٩٧٠ »
ستراتفۆرد، ڕیژی پیتەر بروک

وێنەیەکی بەناوبانگی «خەونی نیوەشەوێکی هاون»ی هونەرمەندی سینۆگراف Sally Jacob .

خەونی نیوەشەوێکی هاوین

پیتەر بروک بە نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» هەنگاوێکی گەورەی ئەزموونگەری دەنێت لە بواری خوێندنەوەکانیدا بۆ دنیای شەکسپیر. پیتەر بروک بەر لەم نەمایشە، لەماوەی چارەکە سەدەیەکدا، بە شێوازی جۆراوجۆر تەکنیک و دنیای شەکسپیری خوێندۆتەوە. بەڵام دیدە ڕادیکاڵەکانی بە نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» دەگاتە ترۆپک. هەروەها پیتەر بروک بە نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» ماڵئاوایی لە شانۆی «شاهانەی شەکسپیر» و ڕەووتی شانۆی ئینگلیزیش لە لەندەن دەکات.

پیتەر بروک ئەم نەمایشەی بۆ یەکەمجار لە ساڵی «١٩٧٠»دا لە ستراتفۆرد لە لەندەن پێشکەشکردووە. نەمایشەکە شۆڕشێکی گەورە لە بواری خوێندنەوەی پیەس و تراژیدیاکانی شەکسپیردا بەرپا دەکات. کتوپڕ شەکسپیر لەم نەمایشەدا بەشێوازێکی ڕاستەوخۆ و نوێ بۆ خەڵک دەدوێت. شانۆکە زۆر جار بەتەواوەتی لەگەڵ بینەراندا دەبێتە یەک.

پیتەر بروک بەم نەمایشەی بینەرێکی نوێ و جیاواز بۆ شانۆ ڕادەکێشێ. لەنێوان ساڵانی «١٩٧٢ ـ ١٩٧٣»دا خەونی نیوەشەوێکی هاوین لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا نەمایشدەکرێتەوە. هەروەها لە ژاپۆن بۆ تەلەڤزیۆن تۆماردەکرێت.

ئەکتەرەکان بە جوڵەی جەستە و دەربڕینە فیزیکیەکانیانەوە، گوزارشت لە وشە و تێکستەکانی شەکسپیر دەکەن. پیتەر بروک لە چەمکی زمان و بەکارهێنانی جیاوازی وشەوە دەڕوات بۆ دەستەبەرکردنی «دەنگ» وەک ئامرازێکی گرنگ و کاریگەر، بەمەش ئەکتەرەکانی لە کلێشەسازی ڕزگارکردووە. دەنگیش زیاتر لە جووڵانەوە فیزیکیەکانەوە سەرچاوە وەردەگرێت. پیتەر بروک لەم

نەمـایشــەیدا لە بەکـارهێنانـی جـوولآنەوە و پـەیوەندییـە فـیـزیکیـەکـاندا دەگــاتە بەرەنجــامـی خــولْقــاندنی بەکــارهێنانـی جــۆرێکی تـایبــەت لە دەنگ.‹٧› ئەمـەش تەقەلایەک دەبێت بۆ دامـەزراندن و بنیـاتنانـی پردێکی هـاوبەشـی پتەو بۆ پەیوەندیکردن لەگەڵ بینەراندا .

دیمەنە دڵدارییەکان نزیکە لە ژیانی ڕۆژانەوە. گیانێکی کۆمیدی پڕ لە خـــەندە و ئـاســـانـی لەخـــۆگــرتووە و نزیکبـــۆتەوە لـە ژیانـی ڕۆژانەی گــەنجـــەکــانـی ئەو ڕۆژگــارەی لـەندەن. کــارەکــتــەری «پـێـۆک» Puck پەیوەنـدیەکی ڕاسـتــەوخۆ لـەگـەڵ بینـەراندا دروسـتـدەکـات و لەکـۆتایی نەمـایشەکەشدا بەناو بینەراندا ڕادەکات و داوای ئەوەیان لێدەکات کە لەگەڵ یەکتری هـاوڕێ بن.‹٩›

وشـەی «خۆشـەویستـی» لە دڵی شـانۆنامەکەدایە. هـەموو شتێکیش هـەر بۆ ئەفـسـوونی ئەم وشـەیە دەگـەڕێتـەوە، تەنانـەت بوونیـاد و مـۆسـیـقـای شــانۆگەریەکــەش. پیـتـەر بروک توانـیـویەتی وشــەی خـۆشــەویسـتـی، لە بارێکی تیـۆری ڕووتەوە، بگۆڕێت بە شـتێکی هـەستپێکراو. پیتـەر بروک ئەم مـەسـەلـە گرنگە تێکەڵاوی گـەمـە یەک لەدوای یەکـەکانی نمـایشـەکە دەکات، وێنەکـانـی خۆشـەویستی لەنێوان ئەو گەمـانەدا بەرجەسـتەدەبن، لەگەڵ زیاتر بەرەوپێشـەوە چوونی نەمایشـەکەشدا، وشـەی خـۆشـەویستی لەنێوان گەمە و دیدی شـانۆنامەکەشدا زیاتر ڕوون و ئاشکرادەبێت.

«کارەکتـەرە پەری و باڵندە و ئاژەڵە کێـوی و ئەفسانەییـەکان ڕۆڵێکی گـــەورە دەبیـنن، لـە ڕوانگـەی گـــەمــــەیەکی پڕ لـە خـەندەوە دیمەنەکانـیان گۆڕیووە، کەلوپەلە پێویسـتـەکانیـان ئامـادەکردووە، هـەروەها لەکاتی پێویسـتدا بوونەتە درەخت بۆ کـارەکتـەرەکـانی تر، جـوولآنەوەکـانـیشـیـان مـۆرکێکی ئەکرۆباتیکی هـەبووە.»‹١٠›

پیتەر بروک دەڵێت:

«لەئەنجامدا، (خۆشەویستی) لەلامان دەبووە پەیژەی مۆسیقی و هێدی هێدی گوێمان لە ئاستە جیاوازەکانی ئەو ئاوازە دەبوو.»‹١١›

هەر لەم ڕوانگەیەوە پیتەر بروک لە نەمایشەکەیدا، گەمەی خۆشەویستی، لە بۆچوونێکی دەروونی و میتافیزیکیەوە بەرجەستەدەکات. لە هیچ نەمایشێکی شەکسپیردا هێندەی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین»ی پیتەر بروک، بینەران تێکەڵ بە ڕووداوەکان نەبوون. بینەران بەپەرۆشەوە چاوەڕوانی یەکە بەیەکە کتوپڕیەکانی گەمە شانۆییەکەی پیتەر بروکیان کردووە.

«لە (برۆدوای) لە یەکێک لە نەمایشەکاندا بینەران نەیانویستووە بچنە دەرەوە، هەرچەندە لە ناوەڕاستی شانۆگەریەکەدا، بەهۆی هەڵەیەکی کارەباییەوە ئاگرێک دەکەوێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بینەران نەیانویستووە بچنە دەرەوە، بەڵکو لەو بڕوایەدا بوون کە ئاگر و دووکەڵەکە بەشێکە لە نەمایشەکە.»‹١٢›

سینۆگرافیای «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» بریتی بووە لە سندوقێکی چوارگۆشە ئاسای سپی، لەگەڵ کۆمەڵێ دەرگای بزۆز و جۆلانەی هەڵواسراو. ئەکتەرەکانیش بەهەمان شێوە جلوبەرگەکانیان سپی بووە و لەنێو دەرگا و جۆلانەکاندا یاریانکردووە. هەموو مەسەلە «ئیرۆتیکیەکان»یش لەم نەمایشەدا بەشێوازێکی قەشەنگ بەرجەستە کراوە. ئەو دیمەن، جوڵە، دیالۆگ و هەڵوێستە ئیرۆتیکیانەی کە

گوزارشتیان لێکراوە، تا ئەوکاتە هیچ کەسێک بەو شێوەیە نەیخستبوونە ڕوو. بەڵام لەلای پیتەر بروک هەموو ئەو شتانە دەبێتە وێنەیەکی هەستپێکراوی بەرجەستە و ئاشکرا.
خۆشەویستی، سەربەستی و ئەندێشە کۆمەڵێ شتی پێکەوە بەستراون، لە نەمایشەکەشدا دەبێتە یەکەیەکی چڕ و پێکداچوو.
پیتەر بروک لەپشت شیعرە بەرزەکانی شەکسپیرەوە پەردە لەڕووی گەمەیەکی پڕ لە نهێنی لادەبات کە پڕە لە هات و هاوار و بەختیارییەکی کێویی. جیهانی دارستان‹١٣› و شیعریەتی نەمایشەکەی لە ڕوانگەیەکی سەرەتایی و کێوییەوە بەرجەستەکردووە. بەمەش کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی کردۆتە سەر هەموو ئەو کارەکتەرانەی پەیوەندیان بە یەکتری و بە پانتایی شوێنەکەوە هەبووە.
پیتەر بروک بەتەواوەتی لەم ڕووەوە شەکسپیر لە کۆمەڵێ کلێشە و خوێندنەوەی سواوی یەک لەدوای یەک هاتووی چەندین نەوەی شانۆکار ڕزگاردەکات. لە شەکسپیردا شانۆیەکی داستانی، لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی و ڕیتواڵێکی توندوتیژ هەیە. هەروەها پیتەر بروک ئەوە دووپاتدەکاتەوە کە لە شانۆی شەکسپیردا جوڵە و بزاوتێکی بەردەوامی پڕ لە گۆڕانکاری بەدیدەکرێت. سەرکەوتنی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین»ی پیتەر بروک، بەڕای زۆربەی لێکۆڵەرەوانی شانۆ، دەگەڕێتەوە بۆ گەشتە قوڵ و گرنگەکەی شەستەکانی هەزارەی ڕابردوو بە جیهانی دید و تیئۆرە شانۆییەکانی «ئەنتۆنین ئارتۆ»‹١٤› و «گرۆتۆڤسکی»‹١٥›دا. پیتەر بروک لەو گەشتە هونەریە، فەلسەفیە، ئێستاتیکی و تەکنیکیەدا ڕێگا قووڵ و ساکار و ئەبەدییەکانی شانۆ دەدۆزێتەوە. بەمەش دیدێکی فراوانتر و جیهانێکی ئەزموونگەری فۆرمێکی بەهێز دەبەخشێتە نەمایشە شانۆییەکانی.

پیتەر بروک لە نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین»دا سوودێکی گەورەی لە شانۆی میللی فارسی، چینی و هەندێ لە بنەماکانی سێرکی وڵاتانی ئاسیا وەرگرتووە. لە کۆتایی شانۆییەکەشدا، ئەکتەرەکان هاتوونەتە خوارەوە و ماڵئاواییان لە بینەران کردووە. بینەر، ئەکتەر، شانۆ و هۆڵی بینەران لە ئاهەنگێکی هاوبەشدا دەبنە یەک.‹١٦›

«ئەکتەرەکان بە جۆلانەکانیان خۆیان بەرزدەکردەوە تا ئاستی بنمیچی شانۆکە، یان خۆیان دەکرد بە پانتایی شانۆکەدا، هەروەک زیندەوەری دارستانەکان. نەمایشەکە شێوە شانۆیەکی سێرک ئاسای پڕ لە خەندەی لەخۆگرتبوو، بەتایبەتی گورجوگۆڵی و چالاکی ئەکتەرەکان و جلوبەرگە جوانەکانیان، کە لەبەردەم فۆندێکی سپی تەواوەتیدا بووبوونە نەخشێکی هەڵکۆڵراو.»‹١٧›

«خەونی نیوەشەوێکی هاوین» تەقەلایەکی سەرکەوتووی ئەزموونگەری پیتەر بروک بوو بۆ خوڵقاندنی فۆرم و زمانێکی شانۆیی تایبەتمەند. ئەو زمانە شانۆییەی بۆ هەموو مرۆڤایەتی ڕوون و ئاشکرایە. زمانێکی گلوباڵی، جیانێکی هاوبەش بۆ هەموو مرۆڤایەتی. لەم ڕووەوە پیتەر بروک ئاماژە بەوە دەکات کە دیمەنەکانی شانۆیی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» ئاڵوگۆڕ و پاش و پێش نەخستووە، تەنها وشەیەک چییە لە پیەسەکەی لانەبردووە، هیچ دیمەنێکی نەگۆڕیووە. بەڵکو فۆرمی دەربڕین ئاسای نەمایشەکە لە ڕوانگەی خوێندنەوەیەکی نوێوە پێشکەشکراوە. هەروەها پیەسەکەش لەلای پیتەر بروک، یەکێکە لەو شانۆنامانەی شەکسپیر کە لە تروپکی مەزنیدایە.‹١٨›

بەو شێوەیە پیتەر بروک لە حەفتاکانی هەزارەی ڕابردوودا، بە

نەمایشی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین» لە ستراتفۆرد مێژوویەکی نوێ بۆ شانۆی شەکسپیر، دنیای شەکسپیر، تێڕوانینی شەکسپیر و خوێندنەوە جیاوازەکانی شەکسپیر تۆماردەکات.

ئەنتۆنیۆس و کیلۆپاترا

«ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» یەکێکە لە شانۆییە مێژووییەکانی شەکسپیر کە باس لە مێژووی ڕۆما دەکات.‹١٩› ئەم شانۆنامەیە لەنێوان سالانی «١٦٠٦» یان «١٦٠٧» بۆ یەکەمجار لە لەندەن نەمایشکراوە. پیەسەکەش لەنێو چوارچێوە مێژووییەکەیدا چارەنووسی پڕ لە مەرگەساتی ئەو دوو دڵدارە و جەنگەکانیان دەخاتەڕوو.

پیتەر بروک کۆمەڵێ کۆد و ئاماژەی هاوچەرخ و جیاواز لەم پیەسەی شەکسپیردا دەدۆزێتەوە. «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» یەکێکە لەو شانۆنامانەی شەکسپیر کە زۆر بەدەگمەن دەخرێتە سەر شانۆ. بەلام بۆ پیتەر بروک دەبێتە زەمینەیەکی لەبار بۆ وروژاندنی توخمە مێژووییەکان و دامالینی بەرگە تەقلیدیە ئاشکراکەی پیەسەکە. هاوکێشە مێژووییەکە دەبێتە پرۆسێسێکی مرۆڤایەتی، ڕووتکردنەوەی سیفەت و گەوهەرە تەقلیدیەکانی چەمکی مێژوو لەسەر شانۆ و خوێندنەوەیەکی جیاوازی شەکسپیر.

کە پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٧٨»دا شانۆنامەی «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» بۆ شانۆی شاهانەی شەکسپیر لە لەندەن پێشکەشدەکات، نەمایشەکە دەبێتە ئاهەنگێکی شاهانەی شەکسپیری بۆ پیتەر بروک، بۆ شانۆی ئینگلیزیی و خوێندنەوە جیاوازەکانی شەکسپیریش. ڕۆژنامە و ڕەخنەگرە شانۆییەکان لە سەرانسەری ئەوروپادا «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» دەکەنە زایەڵەیەکی زەنگە جیاوازە

بەردەوامــەکــەی پیتــەر بروک. لەو زایەڵەیەدا نەمـایشـەکـانی تریشی: تیـتۆس ئـەندرۆنیکۆس، لیری پادشا، خـەونی نیـوەشـەوێکی هـاوین دەبنە بیرەوەرییەکی گرنگ.

پیتـەر بروک خـۆی سـەبارەت بە سـەرەتای مـەشق و خـۆئامـادەکردنی نەمایشی «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» دەڵێت:

«هـەمـیـشـە بەلای مـنەوە زەحـمـەتـتـرین کـار یـەکـەم ڕۆژی پڕۆڤـەیە. بە چ شێـوەیەک ئەو خـەڵکە لەیەکتری نزیکببنەوە؟ ناهـەمـوارترین شـێـوەکـانیش ئـەوەیە کـە سـەرەتا، وەک ڕیژیسـۆر، بە کـۆمـەڵێ باسی تەکنیک، نەخـشـەی دیکۆر و چۆنیـەتی جلوبەرگەوە، ڕووبەرووی کۆمـەڵێ ئەکتەر ببیتـەوە کـە لە حـاڵەتێکی حـەپەسـاودان و چاوەڕوانی شت دەکـەن. ڕیژیسـۆر دید و بیـرۆکـەی خـۆی باسـدەکـات، دوای ئەوە هەموو تێکڕا پێکەوە دەستدەکەن بە خوێندنەوەی پیـەسەکە، هـەر ئەکـتـەرێکیش بیـر لە ڕۆڵێک لـە ڕۆڵەکـان دەکـاتەوە بۆ خـۆی. مـن خـۆم بەم شێـوەیە کـارمکـردووە. بەڵام دواتر بۆم دەرکەوتـووە کە ئەم شێوەیە بە هیچ جۆرێک ڕێگایەکی باش و شـیـاو نیـیـە بۆ سـەرەتا و دەسـتـپـێکردنی پڕۆژەیەکی شـانـۆیی. دوای مـاوەیەکی کـەم دوودڵیـەکی تەواوەتیم لە چاوی بەشـداراندا دەخوێندەوە. هـەر یـەکێک لە ئەکتەرەکان بیری لەوە دەکردەوە ئاخـۆ ئەم هەڵوێست و کـارە بەتایبـەتی بۆ ئـەو یان ئەویتـریان چۆن دەبێت، هـەر دوای مـاوەیـەکی کـورت هـیچ ئاووهـەوایەکی پاک، لـەیەک حـاڵیـبـوون و ڕوونکردنەوەکانی من سەبارەت بە پیـەسەکە بوونـی نەدەما، ئەمـەش نەک تەنـها هـەر بۆ ئـەوان، بەڵکە بەهـەمـان شێوە بۆ خۆشم. من بەشێوەیەکی ئاشکرا بیری ئەوەم دەکەوتەوە کە

دەبوو تەکنیکی تازە بدۆزمەوە.
لە پاریس لەکاتی مەشق و نەمایشی شانۆنامەی بەلکۆن The Balconyی ژان ژینیە‹ ٢٠›، لەکاتێکدا بەتایبەتی بە شەو (دوای پرۆڤەیەکی زۆر) کەوتینە مەشقی ڕاگوزاری. لە هۆڵی پرۆڤەکانماندا خەریکی مەشقی ڕاگوزاری بووین تا کاتژمێری سێی بەرەبەیان. دەتوانم بڵێم کە ئەو مەشقە ڕاگوزارییە زۆر باشتر بوو لە خودی پیەسەکەی ژان ژینیە.
هەروەها منیش لەم ڕێگایەوە فێری ئەوە بووم کە دەکرێت (گەر ئێمە لەسەرەتادا بە ئەزموونێکی هاوبەشدا بڕۆین) چۆن ئەو هێز و ووزەییەی گروپێک هەیەتی ئازادبکرێت.
ئەمەش لە پیەسێکەوە بۆ پیەسیەکی تر، کە مەشقی لەسەر دەکەین دەگۆردێت، بۆ نمونە لە نەمایشی (خەونی نیوەشەوێکی هاوین)دا سەرەتا بە کۆمەڵێ مەشقی فیزیکی دەستمانپێکرد، ئەمەش بارودۆخێکی شیاوی پەیوەندیکردن و لێحاڵیبونی بۆ دروستکردین، لەهەمان کاتیشدا بووە دەروازەیەکی گرنگ بۆ تێگەیشتنی پیەسەکە. گرانترین شتیش کارکردنە لەگەڵ گرۆ نێونەتەوەییەکاندا، کەس کەس ناناسێ.
من خۆم جارێکیان گروپێکی وەهام لە پاریس و لە هۆڵێکی زۆر قەرەباڵغدا دی، هەمووشتێک بەباشی بەڕێوەچوو، لەکاتێکدا هەموومان پێکەوە ڕەشماڵێکمان لەناو هۆڵەکەدا هەڵدابوو، دوای ئەوە هەریەکە شتێکی کڕی بۆ ئەو ئاهەنگەی دواتر لە ڕەشماڵەکەدا گێرامان. دوای ئەوەی ئەو پەیوەندیەمان لەگەڵ یەکتری دروستکرد، پێکەوە گەڕاین بەدوای تێگەیشتنێکی هاوبەشدا بۆ خودی پیەسەکە، دوای ئەوە دەکەوتینە کارکردن لەگەڵ جەستە، دەنگ و هەموو

جــۆرەکــانی هونەری ڕاگــوزاریش دواتر هاتە ناوەوە و تێکەڵاو بە کارەکەمان دەبێت. لەسەرەتادا زۆر بیر لە وشە ناکـەینەوە، بەڵکو ئەوان خـۆیان دەدوێن، پرۆڤــەدەکــەن. ســەرەتا لێکۆڵینەوەی ئەوەی چۆن دەمــانەوێت بە هـەمـوو شێوەیەک ژیان بکەین بەبەری ئەو پرۆژەیەدا . لەم تەقەلایەدا ووزە بە هێـزەکـانی لێکۆڵینەوە و مـەشـقــە ڕاگـوزاریەکـان سەردەکەون و لەیەکتر گەیشتنیش پەرەدەسەنێ و هێدی هێدی شتەکان دێنە پێشەوە.

وەک هەوڵ و تـەقــەلایەک بۆ دروســتکردن و دامــەزراندنی ئەزمــوونێکی هاوبەشــیش لە پڕۆژەی (ئەنتــۆنیــۆس و کلیۆپاترا)دا بە ئەکتەرەکانم ڕاگەیاند، هەریەکە کۆمەڵێ وشـەی لێکدراوی جیـاواز بنووسن کە هیچ مانایەکیـان نەبێت. ئەکتەرەکان لەگەڵ ئەم پیتانەدا مەشقیاندەکرد، هەوڵیاندەدا تا میلۆدییەکی تایبەتی پێبـبەخشن. هیچ هۆکارێکی تایبەتی نییە بڵێت (بۆچی؟)، بەڵام زنجیرەکان هەمــان ریتــمی ووتاری کــردنەوەی (ئەنتــۆنیــۆس و کلیۆپاترا)ی هەبوو. لەکاتێکدا ئەکتەرەکان هەر لەسەرەتاوە ئەم ریتمە دادەمـەزرێنن کە زۆر ئاسانترە لە هەموو ئەو هەڵانەی لە چۆنیەتی مامەڵەکردنی دانپیانانی وشەکاندا، ئەو شوێنانەی نادیار و جێگای گفتوگۆکردنن و هەروەها بەکــارهێنانی پشــو و پێــدەنگی وەلاوەبنرێت، ئەمــەش بەشـێوەیەکی ئۆتۆمـاتیکی دێتە ڕێی هەموو ئەکتەرێکی نائامادە کە تێکستێکی شەکسپیر وەردەگرێت.

ئەم مەسەلەیەش سوودێکی زۆری بە ئێمە گەیاند، لەوانەیە ئێستە بتوانین باشتر خۆمان لە کلێشەسازی و مۆدێلەکانی ووتار خـوێندنەوە دەربازبکەین، ئەمــەش کارێکی خـۆش و

باشە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ دنیای شەکسپیردا.
خاڵێکی تری گران لە پیەسەکانی شەکسپیردا، ئەوەیە کە چەندین دراما لە دراماکەیدا هەیە. شتێکی ناخۆش و نابەجێیە تەنها بیرۆکەیەک وەربگریت و بیخەیتە بەر تیشکی رووناکی، زۆرجار تەنها بیرۆکە رامیاریەکان وەردەگیرێت، ئەمەش لەم رۆژانەدا بۆتە شتێکی مۆدێرن و نوێ، لەکاتێکدا کە دەکرێت هەمان شت لە روانگەی لێکۆڵینەوەیەکی وردەوە وەربگیرێت و هەموو ئەو درامایانە کە تەنها لە ناوەڕۆکی یەک پیەسی شەکسپیردا بوونی هەیە.
لەلای شەکسپیر بنەمای بیرۆکەکان لەژێر رووکەشەکانەوەیە، وشەکان لەژێرەوە رووناکدەکرێنەوە و هەر لەوێدا لەسەرەتاوە تا کۆتایی، هەر وەک شێوەیەک لە شتە گەوهەریەکان لەو سترکتورە چنراوە پڕ لە دەربڕینەدا بوونی هەیە. شتێکی زۆر ناخۆشە زۆر کەس گۆڕانکاری لە تێکستەکانی شەکسپیردا دەکات، هەندێ تێکست وەلاوەدەنێن و خۆیان سەرلەنوێ تێکستی تری بۆ دەنووسن، بەڵام ئەوانە بە هیچ شێوەیەک بە شێوازێکی تەواوەتی و قووڵ لەو پیەسانەیان نەکۆڵیوەتەوە کە گۆڕانکاریان بەسەردا هێناوە.
هەندێ کەس لەوانەیە بیر لەوە بکاتەوە کە چۆن دەکرێت من دوای نەمایشی (خەونی نیوەشەوێکی هاوین) قسەی وا بکەم. بەڵام من یەک وشە چیە لە تێکستەکەم نەگۆڕیووە. بەڵکو فۆرمەکانی دەربڕین لەلای من، شێوازە تەبا و ئاساییەکان لەخۆناگرێت.
وەکی دی، من بە باشی دێتەوەیادم کە چۆن کلیۆپاتراکەم

دۆزییەوە. لەکاتێکدا ئێمە سەرقاڵی پرۆژەی US‹٢١› بووین و گلێندا جاکسۆن (Glenda Jackson) ڕۆڵی خاتو (گیو)ی دەبینی، ئەو ئافرەتە ڤێتنامیەی کە بە هەست و سۆزێکی زۆر سارد مامەڵەی لەگەڵ مونکەکان دەکرد، لەگەڵ ئەوەدا و بەپێوە لەسەر لۆریەکی گەورەی ئەمەریکی دیمەنێکی چڕ و کورتی ڕاگوزاری، بە چاوی نوقاوەوە! پێشکەشکرد. لەو چرکەساتەدا زانیم کێ دەبێتە کلیۆپاتراکەی من.»‹٢٢›

ئەنتۆنیۆس و کیلۆپاترا لەنێوان مەشقی ڕاگوزاری و سەرچاوەکانی شانۆی توندوتیژدا.

مەشقی ڕاگوزاری یەکێکە لە میتود و تەکنیکە بەردەوامەکانی کار و پرۆسەی پیتەر بروک. لەڕوانگەی هونەری ڕاگوزارییەوە، لەگەڵ هەموو پرۆژەیەکی نوێدا، لەگەڵ ئەکتەرەکانی شۆڕدەبنەوە بەنێو نهێنیەکانی جەستە، دەنگ، تێکست، پەیوەندیە مرۆڤایەتیەکان و داڕشتەی ستركتوری پانتاییەکاندا. مەشقی ڕاگوزاری ساڵانێکی دوورودرێژ و ئەزموونەکانی شانۆی توندوتیژی ئارتۆ، دەبنە سەرچاوە و پانتاییەکی گرنگی کاریگەری و سوود لێوەرگرتنی ئەکتەرەکان لە پرۆژەی «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا»دا. مێتودەکانی شانۆی توندوتیژی بنەمایەکی گرنگی مەشقە ڕاگوزاریەکان، دیدێکی فیزیکی و خوێندنەوە و بەرجەستەی پیەسەکەیە.

پیتەر بروک کارەکتەری کلیۆپاترا «گلێندا جاکسۆن» دەکاتە نمونەی مرۆڤێکی بەدەسەلات کە تەنها بیر لە ڕۆم، ئیرۆتیک و ئەنتۆنیۆس دەکاتەوە. بێگومان ئەنتۆنیۆس وەک یەکێک لە ئەندامە سێکوچکەیەکەی

دەســـەڵاتی ڕۆم دووجـــار جـێگای ســـەرنج و حـــەزی پڕ لە شـــەهوەت و ئیرۆتیکی کلیۆپاترایە. لەم داڕشتـەیەدا مـرۆڤ هەست بە کێشـەیەکی گەورەی بێسنووری دەسەڵات دەکات، کێشەیەک کە بەکارهێنانی هەموو جۆرە چەکێک شتێکی ئاسایی بێت. پیتەر بروک لە هاوکێشـەکانی ئەم سـترکـتورە هونەریەدا گـەرەکی بووە کێشـە و ملـملانێکانی کلیـۆپاترا لـەلایـەک و هـێـــزەکـــانـی دەســـــەڵاتـی ڕۆمـــــیش لـەلایەکـی دیکـەوە بەرجـەسـتـەبکات. پیـتـەر بـروک لە هەندێ لـە دیمەنە ڕامـیـاریەکـاندا ئەکتەرەکانی بەرجەستەی سەمایەکی گروتێسک کردووە، سـەمایەک زیاتر نـیزیکبووە لە هـەناسـە ئـەفسـونیـە سـوریالیـەکەی شـانۆنامـەی «ئۆپۆی پادشـا‹٢٣›ی ئەلفـرید گـاری «١٨٧٣ ـ١٩٠٧ » هەروەها پیـتـەر بروک بەپێی ئەو وێنە و دیکۆمێنتـانەی لەبەردەسـتدایە، هۆشـیـارانە، هـەمـوو ئـەو مۆرک و ڕووکـارە سـاختـە ڕۆمـانتیکیە «ڕۆژهەڵاتیـەی» لەزۆر نـەمـایشی شـانۆیی و فیلـمـدا بەم پیەسـەوە لکێنراوە لابردووە. بـەمـەش پیــتــەر بـروک مـــەبەســتی ئەوە بـووە کـە هیچ مـۆرکـێکی ناوچەیی بە پڕۆژەکـەیەوە نـەنێ. بەڵکو نەمایشــەکە سنوورێکی فراوانی مـرۆڤـایەتی لەخـۆبگرێت. مـرۆڤ لە هەموو جیـهـاندا، چەمکەکانی دەسەڵات، جـەنگ، حەزی خۆشەویستی و ئیرۆتیک کۆیاندەکاتەوە.

دوای نەمایشـەکە پیتـەر بروک لە کـۆنفرانسێکی ڕۆژنامـەگەریدا لە ستارتفۆرد ووتویەتی:

> «سروشتی کارەکە لەوەدایە هەموو ئەو شێواز و فۆرمانەی کە بەڕاستی لە دراماکە خۆیدا هەیە بدۆزێتەوە، دوای ئەوە جار لەدوای جار بگەڕێتەوە سـەری تا پیەسە ڕاستـەقینەکە فـۆرمی خـۆی وردەگرێت. بـەڵام بەرەنجـامـەکە تەنـها دەبێـتە خوێندنەوەیەکی باشی پیـەسەکە، بێگومان بەبێ ئەو مـەشقە چڕ و توندوتیـژە و گـۆڕینەوەی بیـروڕا لەسـەر ئـەزمـوونەکە، پیەس و نەمایشەکە دروست نەدەبوو.»‹٢٤›

سامۆێل بێکێت

پیتەر بروک سودێکی گەورەی لە بوونیادی پیەسەکانی سامۆێل بێکێت
وەرگرتووە بۆ ئامادەکردنی تێڕوانینە هونەریەکانی.

پەراوێز و سەرچاوەکان

<1> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.85.

‹٢› ژان کۆت لە ساڵی« ١٩١٤ »دا لە وارشۆ (پۆلۆنیا) لەدایکبووە، لە ساڵی «١٩٣٨ »دا دەچێتە پاریس، لەوێ بزووتنەوەی سوریالیزمەکان کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی تێدەکات. لەکاتی جەنگی جیهانی دووەمدا دەبێتە یەکێک لە سەربازە چالاکەکانی بەرگریکردنی وارشۆ. لەنێوان ساڵانی «١٩٤٩ ـ ١٩٥٢ »دا دەبێتە پرۆفیسۆری زمانی ڕۆمانی لە زانکۆی Wroclaw ، دواتر لە نێوان ساڵانی «١٩٥٢ ـ ١٩٦٦ »دا دەبێتە پرۆفیسۆری ئەدەبی پۆلۆنی لە زانکۆی وارشۆ. دوای ئەوە پۆلۆنیا بەجێدەهێلێت و دەچێتە ئەمەریکا . لەوێ لە زۆربەی زانکۆکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا کاردەکات، تا بەتەواوەتی لە ساڵی «١٩٦٩ »دا لە زانکۆی State University of New York at Stony Brook جێگیردەبێت. هەروەها وەک سەرنووسەر و ڕەخنەگریش لە کۆمەڵێ لە گۆڤارە گرنگەکاندا کاردەکات.

<3> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.44.

‹٤› هەمان سەرچاوە. ل. ٥٤

‹٥› هەمان سەرچاوە. ل. ٣١

‹٦› پیەسە شانۆییەکە بۆ پیتەر بروک سەرەتا و کۆتایی هەموو پڕۆژەکانە. پیەسەکە نەبێت پرۆسەکەش لەدایکنابێت، هەر پیەسەکەیە دەبێتە هۆی تەقینەوەی هزر و خولْقاندنی دیدەکان. ڕەخنەگرە شانۆییەکان ئەوەیان دووپاتکردۆتەوە کە نەمایشی «تیتۆس ئەندرۆنیکۆس» کە لە ڕیژی پیتەر بروکە، لە پیەسەکەی شەکسپیر بەرزتر و سەرکەوتووترە. بەلاّم پیتەر بروک بەم شێوەیە وەلاّمی ئەو ڕەخنەگرانە دەداتەوە: «دەتوانی شانۆنامەیەکی پۆلیسیم بدەیتێ و پێم بلّێی بیکەرە نەمایشێکی شانۆیی، هەروەک «تیتۆس ئەندرۆنیکۆس»، خێرا وەلاّمت دەدەمەوە: نەخێر، ناتوانم... لەبەرئەوەی ئەو پیەسە لەناواخنیدا هیچ نهێنیەک ناشارێتەوە تا بتوانم بیدۆزمەوە و بەوەش هزر و بیرم بجولّێنێ.» سەرچاوەی ژمارە ‹١›

<7> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.130-131.

‹٨› Puck یەکێکە لە کارەکتەرە سەرەکیەکانی شانۆنامەی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین.

<9> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.131.

‹١٠› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣١

<11> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.97.

<12> Blom, Rune, Teater i London, Liberförlag, Malmö, 1982. S.33.

‹١٣› دارستان شوێنێکی گرنگ و پانتاییەکی ڕاستەوخۆی زۆربەی ڕووداوەکانی «خەونی نیوەشەوێکی هاوین»ە. داستان و میتۆلۆژیای گرێکی، فەنتازیا، کارەکتەری میتۆلۆژی و ئەندێشە تێکەلاّوی واقیع و

خەون دەبێت.
‹١٤› ئەنتۆنین ئارتۆ «١٨٩٦ ـ ١٩٤٨» ڕابەری شانۆی توندوتیژی و تێکشکێنەری گشت زەمەن و مەودا تەقلیدییەکانە لە شانۆی ڕۆژئاوادا. بە دید و بۆچوونە تیۆرییەکانی ئەم هونەرمەندە شانۆییە گۆڕانکارییەکی گەورە و بنەڕەتی بەسەر تێکڕای سیستەم و پرۆسەی شانۆی جیهانیدا هاتووە و بەئاشکرا بیر و بۆچوونەکانی لە دید و بۆچوون و فەلسەفەی کەڵە ڕێژیسۆرە جیهانیەکاندا ڕەنگیداوەتەوە.
‹١٥› گرۆتۆڤسکی «١٩٢٢ ـ ١٩٩٩» لە ڕازێسزۆڤ لە پۆڵۆنیا لەدایکبووە. سەرەتا لە شاری کراکۆڤ و دواجاریش لە مۆسکۆ هونەری شانۆی خوێندووە. یەکەم جار لە ساڵی «١٩٥٩»دا وەکو ڕێژیسۆر بە شانۆیی «کورسییەکان»ی یۆژین یۆنسکۆ لە شاری کراکۆڤ دەردەکەوێت. دوای ئەوە هەموو پرۆژەیەکی ئەو لاوە دەبێتە جێگای سەرسوڕمانی بینەر و ڕەخنەگران و شانۆکاران. بەرەنجامیش شانۆی «هەژار» لەدایکدەبێت. شانۆی هەژار لە ستڕکتورێکی مرۆڤانەی قووڵەوە سەردەردەهێنێت. وەکو فەلسەفە مرۆڤ سەرچاوەیەکی گرنگی دونیابینی ئەو شانۆییە و جەستەش هاوکێشەی پرۆسێسێکی گەلێ مەزنە. ئاوێتەبوونێکی چڕی خەون و ئازار و خولیای مرۆڤ وەکو بنەمایەکی بیری لەلایەک، جەستەی ڕووت و قووتی هەژار «لەهەمانکاتدا دەوڵەمەند» بە ئامرازەکانی دەربڕین، دەبێتە یەکەیەکی گرنگی ئەو پرۆسەیە، پرۆسەی ڕۆح و جەستە.
گرۆتۆڤسکی لە ساڵی «١٩٦٨»دا کتێبەکەی «شانۆی هەژار» بە ئینگلیزی بڵاودەکاتەوە، بە بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبەش کیشوەرێکی تر بۆ دونیای شانۆ دەدۆزێتەوە. گرۆتۆڤسکی بۆ بڵاوکردنەوەی بیر و بۆچوونە شانۆییەکەی، لە شەستەکانی هەزارەی ڕابردوودا بە شاکارە ئەزموونگەرییەکانی چەندین گەشتی بەسەراپای وڵاتانی ئەوروپا و ئەمریکادا کردووە و هەر زوو تەوژمەکەی دەبێتە دیاردەیەکی هەرە

گرنگی شانۆی هاوچەرخی جیهانی.

<16> Blom, Rune, Teater i London, Liberförlag, Malmö, 1982. S.61.

<17> Enckell, Johanna, Skärvor av Artaud, en essä om fransk teater efter Befrielsen, Like, Helsingfors, 2003. S.81.

<18> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.95.

‹١٩› شەکسپیر مێژووی ڕۆما لە سێکوچکەی «کۆریۆلان، سیزەر و ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا»دا دەنووسێت. هەروەها کتێبە مێژووییەکانی «بلۆتارک» سەرچاوەی نووسینی ئەم شانۆنامە مێژووییانەی شەکسپیرە و هەرسێکیان لە چاپێکی ساڵی «١٦٢٣»دا بڵاوبوونەتەوە.

‹٢٠› ژان ژینیە «١٩١٠ ـ ١٩٨٦» ڕۆمان نووس، شانۆنامە نووس و شاعیری فەرەنسییە. لە ساڵی «١٩١٠»دا بەشێوەیەکی ناشەرعی لەدایکبووە، ئەم لەدایکبوونەش کارێکی گەورەی کردۆتە سەر چارەنووس، پاشەڕۆژ و ڕەوتی ژیانی ژان ژینیە. ئەم نووسەرە گەورەیە بەشێکی زۆری ژیانی لە بەندیخانەکاندا بردۆتەسەر، ئاستی هۆشمەندی و پێداویستیەکانی نووسین لەلای «ژان ژینیە» لەناو بەندیخانەکاندا پەرەدەسەنێ. بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بەرگری لە شۆڕشی گەلی جەزائیر و فەلەستین کردووە. گرنگترین پیەسە شانۆییەکانی: بەربەستەکان، ئاهەنگی ڕەشپێستەکان و نۆکەرەکان.

‹٢١› US نەمایشە بەناوبانگەکەی پیتەر بروکە «ئێمە و ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا» لە شەستەکاندا دژی شەڕی ڤیەتنام. لە بەشەکانی داهاووی ئەم کتێبەدا بەتایبەتی دەگەڕێنەوە سەر ئەم نەمایشە و باسی لێوەدەکەین.

<22> Blom, Rune, Teater i London, Liberförlag, Malmö,

1982. S.64.

<٢٣> پیتەر بروک هەر لە ساڵی «١٩٧٧»دا و بەر لە پێشکەشکردنی شانۆنامەی «ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا» شانۆنامەی «ئۆپۆی پادشا»ی نووسەری فەرەنسی «ئەلفرێد گاری» لە لەندەن و لە شانۆی پادشایەتی شەکسپیر پێشکەشکردووە.

<24> Blom, Rune, Teater i London, Liberförlag, Malmö, 1982. S.65.

بەشی چوارەم

پیتەر بروک
و
ئەنتۆنین ئارتۆ

ئەنتۆنین ئارتۆ

لە ساڵی ١٩٦٤دا پیتەر بروک لە لەندەن گرۆیەکی ئەزموونگەری، بۆ پراکتیزەکردنی میتودەکانی ئەنتۆنین ئارتۆ، بەناوی شانۆی توندوتیژەوە دادەمەزرێنێت.

پیتەر بروک و ئەنتۆنین ئارتۆ

ئەفسوون، ڕیتوواڵ و دیدی ئەنتۆنین ئارتۆ «١٨٩٦ ـ ١٩٤٨» کاریگەریەکی گەورەی بەسەر ئێستاتیکای شانۆی پیتەر بروکەوە هەبووە.‹١› داستانێکی پڕ لە خورپە، سەرسامی و تیشکە ناتەبا و توندوتیژەکەی، جیهانی شیعری و جەستە، وزەی ئەکتەر و دیدی ڕیژی؛ تێکڕا ئەمانە جێگای سەرنج و تێڕامانی پیتەر بروک بوون.

ئەو سەرسامیە وا لەم هونەرمەندە دەکات بکەوێتە گەڕان و مەشقێکی پڕ لە داهێنان. بەرەنجامی ئەو گەڕان و پشکنینەش کۆمەڵێ پڕۆژەی شانۆیی گرنگە لە ڕەوتی شانۆی پیتەر بروکدا. بۆ نمونە لەوانە: «ئۆدێب»ی سینیکا، «مارا ـ ساد»ی پیتەر ڤایس، «ئێمە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ـ سەبارەت بە جەنگی ڤیەتنام»، «شالیر»ی شەکسپیر، «ئۆپۆی پادشا»ی ئەلفرید گاری و کۆمەڵێ پڕۆژەی تر. ئەم پڕۆژانە دادەنرێن بە قۆناغێکی گرنگی ئەزموونگەری لە مێژووی بزووتنەوە شانۆییەکەی پیتەر بروک و شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا. هەروەها ئەم قۆناغەی پیتەر بروک کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی بەسەر تەوژمی شانۆی ئەزموونگەری شەستەکانی هەزارەی ڕابردووشەوە هەیە.

پیتەر بروک زۆر درەنگ دەستیکردووە بە پرۆژە ئەزموونگەریەکانی و بۆ ماوەیەکی درێژ لە شانۆ تەقلیدیەکاندا کاریکردووە. ئەم هونەرمەندە لە سەرەتای سالآنی «١٩٥٠»کاندا لە ڕوانگەی پیەسە شانۆییەکانی ژان ئانۆی‹٢› «١٩١٠ ـ ١٩٨٧» و ژان کـۆکتـۆ‹٣›وە «١٨٩١ ـ ١٩٦٣» فۆرمێکی وێنەیی و شانۆیەکی شیعری دادەهێنێ. ئەم دیدە شانۆییەی پیتەر بروک ڕاستەوخۆ لەگەڵ شانۆ سەراپاگیرییەکەی ژان لوی بارۆ‹٤› «١٩١٠ ـ ١٩٩٤» لە فەرەنسا یەکدەگرێتەوە.

پیتەر بروک هەر لەم قۆناغەدا لە شانۆی Coven Garden Opera House دەردەکرێت، دوای ئەوەی بوێرانە ئۆپێرای «سالومی» بە شێوازێکی جیاواز و دوور لە ڕێسا تەقلیدیەکانی سالآنی پەنجاکانی هەزارەی ڕابردوو پێشکەشدەکات. ئەم ڕووداوە زیاتر پاڵ بە پیتەر بروکەوە دەنێت بەرەو دیدە ناتەبا و ئەزموونگەرییەکان بچێت، لەبەرئەوە و وەک کاردانەوەیەکی ئاسایی، ڕوودەکاتە نووسەرە گەنجەکانی ئەو سەردەمە، لەوانەش ئارثەر میللەر‹٥› و تێنیسی ولیامز‹٦›. پیتەر بروک لەم قۆناغەدا هەست بە قەیرانێکی گەورەی شانۆیی دەکات. لەو قەیرانەدا ڕووبەرووی کۆمەڵێ پرسیاری گرنگ دەبێتەوە، لەوانە: ئایا ئێمە دەزانین لەکوێدا وەستاوین؟ لەنێوان واقیع یان مەوداکانی ئەندێشە، ڕواڵەتە ساکارەکانی ژیان یاخود تیشکە نهێنیەکانی، ئەپستراک یان بۆچوونە کۆنکرێتیەکان، لەکۆتایشدا مێژوو یاخود ڕیتواڵ؟

پیتەر بروک وەڵامەکانی ئەو پرسیارانە لە کتێبەکەی ئەنتۆنین ئارتۆ «شانۆ و هاوشانۆ»‹٧›دا دەدۆزێتەوە کە بۆ یەکەمجار لە ساڵی «١٩٥٨»دا بە ئینگلیزی بڵاودەکرێتەوە. دوای ئەوە پیتەر بروک زیاتر لە شانۆی ئەزموونگەری فەرەنسی نزیکدەبێتەوە. ژان لوی بارۆش لەڕێگای

شـانۆ سـەراپاگـیـریەکـەیەوە زەمـینـەیەکی لـەبار بۆ پـیـتـەر بروک دەرەخـسـێنـێ. ژان لوی بارۆ لە سـاڵی «١٩٦٨»دا بانگهـێـشـتی پـیـتـەر بروک دەکات و دەرگای شـانۆی گەلانیشی لە پاریس بۆ دەکاتەوە. ژان لوی بارۆ خـۆی، وەک هـونەرمـەندێکی بـاڵادەسـتی ئەو کـاتە، شـانۆی نو، کـابوکی ژاپـۆنی و هەندێ لە بنەمـا مـیللیـەکـانی شـانۆی گـەلانی ڕۆژهەڵاتی کردبووە کەرەستـەیەکی دەوڵەمەند و سەرچاوەیەکی بەسوود بۆ «شانۆی گەلان»<٨>.

دوای ئەوە پـیـتـەر بروک لـە سـەرەتـای شـەسـتـەکـاندا هـەندێ لە شانۆییـەکانی ژان ژینیـە لە پاریس پێشکەشدەکات. هـەروەها هـەر لەم قۆناغـەدا، پـیتـەر بروک تـەوژمـە نوێخـوازەکـانی شانۆی ئـەمـەریکیش زۆر کـاریـتـێـدەکـات، لەوانـەش «ژۆلیـان بێک» و شـانۆی زیندوو، «ڕیچـارد شـێـشنـەر» و گـروپـەکـەی «The Performance Group». ئـەم تـەوژمـە ئەمەریکیانە بەتەواوەتی پیتەر بروک بەرەو ڕەوتێکی جیاوازی کارکردن و ئەزموونکاری دەبەن.<٩>

هـەمـوو ئـەزمـوونـەکـانی پـیتـەر بروک لـەو سـاڵانەدا و کردنەوەی تاقیگە تایبـەتمـەندەکـەی سـەبارەت بە شـانۆی توندوتیـژ و ئەنـتـۆنین ئارتۆ و نەمایشکردنی شـانۆیی «مارا ـ ساد»یش، دەبێتـە دەروازەیەکی گرنگ بۆ دۆزینەوەی شانۆیەکی ڕیتواڵی و پیرۆز لە پانتاییە بۆشەکاندا.<١٠>

ئەزموونێکی توندوتیژ

لە سەرەتای ساڵی «١٩٦٤»دا پیتەر بروک بە هاوکاری چارلس مارۆتیز لەگەڵ کۆمەڵێ ئەکتـەری گەنج لە شـانۆی The Aldwych Theatre لە لەندەن گرۆیەکی ئەزموونگەری، بۆ پراکتیزەکردنی میتودەکانی ئارتۆ، بەناوی شـانۆی توندوتیـژەوە دادەمـەزرێنن The Theatre of cruelty.

مەبەست لە دامەزراندنی ئەو تیپە ئەزموونگەریە زیاتر لابورێکی شانۆیی دەبێت، نەک پێشکەشکردنی نەمایشی شانۆیی، تا بتوانن لەڕێگای هونەری ڕاگوزاری و مەشقی ناتەبای فیزیکیەوە ئەکتەرەکان ڕزگاربکەن لە بەربەستە دەروونیەکان و دۆزینەوەی ڕێگایەکی تر و جیاواز بۆ پەیوەندیکردن بەیەکەوە. ئەمە جگە لە هەوڵدان بۆ وەڵامدانەوەی هەندێ لەو پرسیارانەش کە لەوەوبەر خودی «ئارتۆ» وروژاندبوونی. دواجار لە مانگی سێی ساڵی «١٩٦٤»دا، بەرەنجامی ئەو پرۆژە ئەزموونگەریە توندوتیژە گرۆی Aldwych و پیتەر بروک بەشێوەیەکی زۆر کورت و چڕ لە The London Amateur Dramatic Association پێشکەشدەکرێت. بۆ پێشکەشکردنی ئەو تابلۆ کورتانە توندوتیژترین تێکستەکانی ئارتۆ و ژان ژینیە هەڵدەبژێرن. ئەمە جگە لە کۆلاژێک لە گرنگترین دەنگوباسی ڕۆژنامەکانی ئەوکاتە. هەروەها پیتەر بروک خۆی لە ڕوانگەی ڕۆژنامەکانی ساڵی «١٩٦٣»ەوە کۆمەڵێ بابەت سەبارەت بە ناشتن و بەڕێکردنی تەرمی «کەنەدی» سەرۆک کۆماری ئەمەریکا ئامادەدەکات.

ئاهەنگی کردنەوەی ئەو لابورە بە یەکێک لە تەقەلا سەرەتایی و ئەزموونگەرییەکان «تەوژمی خوێن» دەکرێتەوە، کە لەبنەڕەتدا «ئارتۆ» بۆ شانۆ توندوتیژەکەی خۆی نووسیوویەتی. سەرەتا شانۆنامەی «تەوژمی خوێن» بەبێدەنگی و دواتریش بەدەنگەوە پێشکەشکراوە. ئەو ئەزموونە کورتەی ئارتۆش تیشکێکی خێرایە بۆ سەر ژیانی مرۆڤایەتی. لە ماوەیەکی زۆر کورتدا دڵدار، جەنگاوەر، قەشە و سۆزانیەک دەبینی. ئەم کارەکتەرانە لە چرکەساتێکی زۆر دژواردا نەفرەت لە بوونی خۆیان دەکەن و کتوپڕ لە چاو وون دەبن. هەموو شانۆییەکە تەنها سێ خولەک دەخایەنێت، پیتەر بروک سەبارەت بەو پرۆگرامە ئەزموونگەریە دەڵێت:

«پرۆگرامەکە بە پیەسە سێ خولەکیەکەی ئارتۆ [تەوژمی

خـوێن] دەسـتـیـپـێکرد. نەمـایشـەکـەمـان بـەشـێـوەیەک بـەرجـەسـتـەکـردبوو کـە زۆر لە ئـارتـۆ ئارتـۆتر بـوو. دایـەلۆگـەکـانمان بـەشـێـوەیەکی تەواوەتـی کـردبـووە هـاوار.»〈١١〉

ئـەمـە جگە لە نـەمـایشکردنی هـەندێ دیمـەنی کـورتـی «هـاملێت» بەشێوازی «ماریونێت». هـەروەها ئـەو تەقەلایـە دادەنرێت بە یەکەم هـەوڵە ئەزمـوونگەریەکانی پیتـەر بروک بۆ بەرجـەسـتـەکردن و خـوێندنەوەیەکی جیـاوازتری بەرهـەمـەکانی شـەکسـپیر. ئەمـە جگە لە پێشکەشکردنی هـەندێ دیمەن لـە بەرهـەمـەکانی «ژان ژینیـە» بەتایبـەتیش شـانۆنامـەی «پەردەکان» کە لەوەوبەر بە هیـچ شێـوەیەک پێشکەش نەکرابوو. پیتـەر بروک بـەم شـێـوەیە بـاسی سـەرچاوەکـانی پرۆژەکـانی ئـەو ئـەزمـوونە توندوتیژە دەکات:

«سـەرەتای پشکنینەکـانمان لـە دوو تێـڕوانینی جیـاوازەوە دەسـتـپێدەکات: گـاری و ئارتۆ، گـاری: هێـزێکی وێرانکەری مـەزنە، ئەدەبی فـەرەنسی لە هیماگەریەوە [کۆتایی بازنەکە] بـرد بـەرەو سـەردەمـی تـەکـعـیـبـی [شـەش پـاڵو]، تێکستـەکـانیـشی لە شـاکـارەکـەیەوە [ئۆپۆی پـاشـا]ەوە وەرگـیـراوە بەکـاردەهـێنرێت بـۆ بەهانەی ڕاگـوزاری. بەڵام ئارتۆ کە نـەمـایشی یەکەم دەگـرێتـەوە، بەشـە دانسـقـەکـەی خـۆی: تەوژمـی خـوێنە. دواتـر ئـەم تەوژمـە توندوتـیـژەمـان هـەڵبـژارد، بـەیارمـەتی هـەندێ تێکست کە بەتـایبـەتی بۆ ئـەم مـەبـەسـتە نووسـرابوو، هـەروەهـا بەیارمـەتی کۆمەڵێ مـەشقی تایبـەتـی، ئەمـەش وەک تەقـەلایەک بۆ کـردنەوەی دەرگـای گفـتوگۆ سـەبارەت پەیوەندی نـێوان شـانۆ و فیلم، شـانۆ و

> دەنگ. بەهەرحاڵ هەموو ئەو شتانەی کە ئێمە خەریکی لێکۆڵینەوەی بووین بریتی بوو لەهێزی ڕاستەوخۆ و چڕی دەربڕین. بەم ڕۆحەوە، هەوڵماندا نزیکبینەوە لە پرۆژەیەکی ئەزموونگەری ڕەهای: هاملێتەوە.»‹١٢›

پیتەر بروک و گرۆ ئەزموونگەریەکەی ئەم بەرەنجامەیان بۆ کۆمەڵێ ئەکتەر، ڕیژیسۆر و کارمەندانی شانۆکانی لەندەن پێشکەشدەکەن. بەڵام ئەو بینەرە شانۆکارانە بەهیچ شێوەیەک ئەم کارانە سەرنجیان ڕاناکێشێت. هەروەها گەڕان و پشکنینەکانی ئەو گرۆ ئەزموونگەریە، بەر لە هەموو شتێک، زەمینە و جیهانبینیەکی تری لەخۆگرتووە کە زیاتر تایبەت بووە بە مەشق و چالاکیەکانی خۆیان.

گروپەکە شانۆی توندوتیژیان بەر لە هەمووکەسێک، وەک ڕاڤەکردنێکی هونەری و فەلسەفی، ڕووبەرووی خۆیانیان کردۆتەوە. ئارتۆ لە بەکارهێنانی وشەی «توندوتیژ» هیچ مەبەستێکی «سادی»‹١٣› نەبووە، بەڵکو تەقەلاکەی هاوارێک بووە بەسەر شانۆیەکی بێبەزەییدا کە هیچ هەستێکی بەزەیی نەبووبێت بۆ ژیان. پیتەر بروک دەڵێت:

> «ئارتۆ بنەمای تیۆرەکانی لە شانۆی ڕۆژهەڵات، ژیانی مەکسیکۆ و ئەفسانەکانی تراژیدیای گرێکیدا دۆزیووەتەوە، بەڵام لەپێش هەموو ئەمانەدا لە شانۆی ئێلیزابێسیدا. شانۆی ئێلیزابیسی بنەماکانی ئەو پانتاییە بۆ هونەرمەند دەرەخسێنێ کە دەتوانێ زۆر بە سەربەستی لەنێوان جیهانە دەرەکی و ناوەکیەکاندا بجوڵێتەوە.»‹١٤›

ئەو پرۆژانە دەروازەیەک بۆ پیتەر بروک و ئەکتەرەکانی دەکاتەوە تا

لەوێوە هەنگاوی هەڵکەوتوو جیاواز بنێن. هەنگاوی پڕ لە مەترسی، ئەزموونە ناتەبا و چڕ و گرانەکان، بکەنە بنەمایەک بۆ جیهانێکی نادیاری پڕ لە نهێنی. لەهەمانکاتدا ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە پیتەر بروک و تیپە شانۆییە توندوتیژەکەی بەدەربووبن لە کاریگەری، گەڕانەوە و سوودوەرگرتن لە بۆچوون و دیدەکانی ئارتۆ. هەر بۆیەش لە بەرەنجامی ئەو تاقیگەیەدا «تەوژمی خوێن» پێشکەشدەکەن کە ئارتۆ خۆی وەک تەقەلایەکی ئەزموونگەری نووسیبووی.‹١٥›

ئۆدیب

دواتر لە ساڵی «١٩٦٨»دا پیتەر بروک بۆ شانۆی نەتەوایەتی ئینگلیزی بە هەمان ئاراستە و لەژێر کاریگەری ئارتۆ و شانۆی توندوتیژدا، شانۆنانەی «ئۆدیب»ی سینیکا‹١٦› «٤ی پێش لەدایکبوون ـ ٦٥ دوای لەدایکبوون» نەمایشدەکات. پیتەر بروک لەم تەقەلایەدا سینیکا هەڵدەبژێرێت نەک سۆفۆکلیس‹١٧›، زیاتر لەبەرئەوەی شانۆنامەی ئۆدیب لەلای سینیکا تەوژمێکی توندوتیژ و هەست و سۆزێکی چڕی ژیان لەخۆدەگرێت، بەڵام ئۆدیبی سۆفۆکلیس زیاتر چەمکێکی هۆمانیستی پێودانگەکانی دیاریدەکات.

پیتەر بروک لەم نەمایشەدا لە وزە و تواناکانی مرۆڤایەتی دەکۆڵێتەوە. پرۆژەکە تاقیکردنەوەیەکە بۆ ناسینی مرۆڤ تا ئەو ئاستەی بزانرێ مرۆڤایەتی تا چەند دەتوانێ بەرگەی ئازار و زوڵم بگرێت، بەبێ ئەوەی لەناوبچێت، یان پێناسە و خودی خۆی لەدەستبدات. ئەمەش وێنەیەکی جیاوازی بیرە ڕۆمانسیەکانە بۆ بوونی مرۆڤایەتی. ئەم پرۆژەیە دادەنرێت بە یەکێک لە گرنگترین هەوڵە ئەزموونگەریەکانی پیتەر بروک، بەتایبەتیش لەڕووی بەکارهێنانی شێوازێکی ڕیتواڵی و

بەرجەستەکردنێکی جیاوازی چەمکی زمان و وشەوە.

«ئۆدیب»ی سینیکا پیەسێکە زیاتر پشت بە وشە دەبەستێت و زەحمەتە پێشکەشکردنی لەسەر شانۆ، تێکستێکە زیاتر بۆ خوێندنەوە بەکارهێنراوە، نەک نەمایشکردن. لەبەرئەوە ڕەخنەگرەکان بەلایانەوە سەیربووە کە پیتەر بروک ئەو پیەسەی هەڵبژاردووە. بەڵام پیتەر بروک لەژێر کاریگەری ژان لوی بارۆ و میتودەکانی شانۆی توندوتیژی ئەنتۆنێن ئارتۆدا، سینیکا و ئۆدیب دەکاتە نەمایشێکی ڕیتواڵی توندوتیژ، نەمایشەکە دەبێتە کۆمەڵێ وێنەی ناتەبا بەیەک و ئەفسوناوی.

دەنگ لەم نەمایشەدا توخمێکی گرنگە، بەرجەستەکردنی «وشە»ش لەو بۆتەیەدا کراوەتە ئامرازێکی جیاوازتر لەوەی کە هەیە. وشە لە نەمایشی «ئۆدیب»دا بەها زمانەوانیە تەباکەی خۆی لەدەستداوە. لەبری ئەوە کۆمەڵێ ئاماژە و داهێنان وەک جۆرێکی تایبەتی لە «دەنگ» بەکارهێناوە. ئەم بەکارهێنانە جیاوازەی دەنگیش، بەتایبەتی لە سترکتورە ڕیتواڵیەکەدا، بۆتە چەمکێکی گرنگی نەمایشەکە.

پیتەر بروک پرۆژەکە لە ڕوانگەی وێنەیەکی میتا ـ فۆرمی ئارتۆوە دەکات بەبەری بیرۆکەکەیدا، لەو وێنەیەدا «وڵاتێک» بەهۆی بڵاوبوونەوەی تاعونەوە کاولبووە. نەمایشەکەش بە سەمایەک کۆتایی دێت بۆ خوای ڤینۆس، بەڵام پیتەر بروک لەبری ئەو سەمایە، سەمای «Maori»ەکانی هۆزە سەرەتاییەکانی ئوسترالیای بەکارهێناوە. داب و نەریتە ڕیتواڵیەکانی ئەو هۆزانەش دەبێتە سمبولی ئەوەی چۆن بەسەر دوژمندا سەردەکەویت. ئەم داب و نەریتانەش فۆرمێکی تورەی ڕیتواڵی هەیە، ئەمەش زیاتر لەگەڵ بونیاد و سترکتوری نەمایشەکە گونجاوە.

لەم داڕشتەیەدا وشە و گفتوگۆ دەبێتە گۆرانیەکی سەمائامێز، پیتەر بروک بۆ بەرجەستەکردنی ئەو گۆرانیە ڕیتم ئاسایەش گۆرانیە ئەفسونیەکانی جادووگەرە ئەفەریقاییەکانی بەکارهێناوە، هەروەها ئەو

ڕیتمە ئەفەریقاییەی تێکەڵاو بە ئاهەنگی ڕەبەنەکانی وڵاتی «تیبیت» و گۆرانی هیندیە سوورەکانی ئەمەریکا دەکات. ئەمەش بۆتە هۆی خوڵقاندنی ڕیتمێکی بەهێز، ڕیتمەکەش زیاتر فۆرمێکی جادوگەرانەی لەخۆگرتووە.

> «ئەکتەرەکان پانتۆڵ و بلوزی ملداری ڕەشیان لەبەردابووە و جولانەوەکانیان هیچ هەست و سۆزێکی لەخۆنەگرتووە، هەموو جۆرە پەیوەندیەک سڕاوەتەوە و جوڵە و هەڵسوکەوتەکانیان زیاتر شێوازێکی ئەبستراکتی لەخۆگرتووە.»‹١٨›

جەستە و ئامرازە دەربڕینەکانی مرۆڤ، بنەمایەکی گرنگ و ڕاستەوخۆ بووە بۆ گوزارشتکردن لە هەستە مرۆڤایەتیەکان و خوڵقاندنی زمانێکی قووڵی هاوبەش.‹١٩› پیتەر بروک سەبارەت بە «ئۆدیب» دەڵێت:

> «شانۆنامەی ئۆدیب هیچ ڕووداوێکی دەرەکی لەخۆناگرێت، هەرگیز لە ژیانی نووسەرەکەیدا پێشکەش نەکراوە. بەهەرحاڵ، ڕووداوەکانی لە شوێنێکی دیاریکراودا ڕوونادات، کارەکتەرەکانیش خەڵکی ئاسایی نین، ڕووداوە زیندووەکەش - لە ڕوانگەی کۆمەڵێ وێنەی مەجازییەوە دەردەکەوێت - بازدەدا بۆ پێشەوە و بۆ دواوە، هەروەک تەکنیکی سینەما، بەڵام بە سەربەستیەکی گەورەتر لە سەربەستی سینەما.»‹٢٠›

هەروەها پیتەر بروک ئاماژە بەوەش دەکات کە چۆن بە ئاراستەیەک

کاریان کردووە کە دوور بووە لە زمانی پەیڤین و دیالۆگەوە. زمانی جەستە، سرووت و ئەفسوون کراوەتە بنەما گرنگەکانی ئەو پرۆژەیە لەپێناوی ئەوەی شانۆ بگۆڕێت بە جێگایەکی پیرۆز تا بتوانێت واقعێکی مەزنتر لەوەی کە هەیە تیایدا بدۆزێتەوە.

لە شەستەکانی شانۆی ئینگلیزیدا بڕوایەکی پتەو هەبووە بۆ گۆڕان و تێکشکانی شێوازی گێلانە و ستڕکتوریی ئەو چینە بۆرژوا و مامناوەندییەی ناو کۆمەڵگای ئینگلیزی. پیتەر بروک ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە لەو زەمەنەدا نەیتوانیوە زۆرشت پیشانبدەن، لەم ڕووەوە دەڵێت:

> «لە شەستەکاندا بۆ یەکەمجار لە مێژووی شانۆی ئینگلیزیدا پیاوێکمان بە ڕووتی خستۆتە سەر شانۆ؛ ئێستا ئەو مەسەلانە هێندە ئاسایی و تەبایە، تاکە ڕێگایەک هەوڵی بۆ بدەیت تا لەڕێیەوە بینەرانی پێ سەرسامبکەیت ئەوەیە کە ئەکتەر بە جلوبەرگەوە بێنە سەر شانۆ!»‹٢١›

مارا ـ ساد، خاڵێکی گرنگی گۆڕانکاریەکان

پیتەر بروک دوای دوو ساڵ تێپەڕینبەسەر پرۆژە ئەزموونگەریەکانی دا وەک بەرەنجامێکی «تاقیگە ئارتۆییەکەی» لە ساڵی «١٩٦٦»دا شانۆیی «مارا ـ ساد»‹٢٢›ی نووسەری ئەڵمانی «پیتەر ڤایس»‹٢٣› لەسەر شانۆی «ئالدویک» Aldwych لە لەندەن پێشکەشدەکات. نەمایشی مارا ـ ساد دەبێتە ناوەندێکی گرنگ و ئاستێکی بەرزی ئەو پرۆسە ئەزموونگەرییەی کە پیتەر بروک دەستیپێکردبوو.

«بۆئەوەی شانۆ لە ژیان بچێت، لە ژیانەوە نزیکبێت،

> پێویستە بەردەوام جووڵانەوەکان لەپێشەوە بۆ دواوە بێت: لەنێوان بۆچوونێکی کۆمەڵایەتی و خودی، یان بە مانایەکی تر لەنێوان ئەوەی زۆر خودی و تایبەتە لەگەڵ ئەوەی زۆر گشتیە. ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی بۆ بکرێت، ئەو جووڵە بەردەوامەیە، پێکداچوون و چوونە دەرەوە لەسەر ئاستە جیاوازەکان، ئەم سیما گرنگە تووشی سەرسوڕمانی کردم کە بۆ یەکەمجار شانۆنامەی «مارا ـ ساد»م خوێندەوە. هەستمکرد کە ئەوە شانۆنامەیەکی زۆر چاکە.»‹٢٤›

مەسەلە ئەزموونگەرییەکان، شانۆیەکی فیزیکی و بیرکردنەوە جیاوازەکان دەبنە بنەما سەرەتاییە گرنگەکانی ئەم پرۆسێسە. لەبەر گرانی هەنگاوەکەش پیتەر بروک لەسەرەتای پرۆژەکەدا میوانداری گرۆتۆڤسکی دەکات تا هاریکاریان بکات لە هەندێ مەشقی فیزیکی و گۆڕینەوەی دید و بیروڕاکانیان. گرۆتۆڤسکی بۆ ئەو مەبەستە دەچێتە لەندەن و بۆ ماوەی دوو هەفتە ئەکتەر و بەشدارانی شانۆییەکە دەخاتە ژێر مەشقێکی گرانی جەستەییەوە. پیتەر بروک دواتر ئاماژە بەوە دەکات کە زۆر گرانە بە وشە باسی مەشق و دیدە فیزیکیەکەی ئەو دوو هەفتەیەی گرۆتۆڤسکی لەگەڵ گروپەکەیدا بکات:

> «یەکەم لەبەرئەوەی نایەوێت ئەو نهێنیانە بدرکێنێت، دووەم لەبەرئەوەی خودی ئەو مەشقە جەستەییانە زۆر گرانە بخرێتە قاڵبی نووسین و گێڕانەوەوە.»‹٢٥›

ڕەخنەگرەکان و لێکۆڵەرەوەکانی شانۆ دواتر ئاماژە بەوە دەکەن کە شێواز و فۆرمی نەمایشی مارا ـ ساد زیاتر چەمکی شانۆی برێشت لەخۆدەگرێت نەک ئارتۆ و شانۆی توندوتیژ، ئەوە جگە لە کاریگەریەکی

ڕاستەوخۆی تەکنیکی شانۆی پیراندیلۆ‹٢٦› «١٨٦٧ ـ ١٩٣٦». پیتەر بروک سەبارەت بەم مەسەلەیە دەڵێت:

«یەکێک لە ڕەخنەگرەکانی لەندەن بەم شێوەیە شالاٌوی کردە سەر نەمایشەکە: تێکەڵێکە لە باشترین بنەماکانی شانۆی برێشت، ئەبسورد و شانۆی توندوتیژی. ئەو ڕەخنەگرە گەرەکی بوو بەم بۆچوونەی لە نرخی نەمایشەکە و شانۆییەکە کەمبکاتەوە. بەلاٌم من ئەو ڕەخنەیە بە پیاهەڵدانێکی بەرز دەبینم.»‹٢٧›

پێتەر ڤایس خۆی ئاماژەی بەوە کردووە کە ویستوێتی هێزی دژ و جیاوازی برێشت و ئارتۆ لە شانۆییەکەیدا کۆبکاتەوە. تا بەم پێکداچوونە زەمینەیەکی تری شانۆیی بخوڵقێنێ: جیاواز و لێکچوو، لە هەردوو بنەما شانۆییەکانی برێشت و ئارتۆدا. بەلاٌم پیتەر بروک بۆچوونێکی جیاوازتری هەیە و لەم ڕووەوە دەڵێت:

«مارا ـ ساد نە بەشێوەیەکی تەواوەتی [برێشت]ە، وە نە ئارتۆ و شەکسپیریشە، بەڵکو لەلایەکەوە زۆر [ئێلیزابیسیە] و لەلایەکی دیکەشەوە لە زۆر ڕووەوە سەر بەم زەمەنانەی ئێستامانە.»‹٢٨›

بێگومان ئەو پیەسە جیاواز و شۆڕشگێڕەی پێتەر ڤایس زۆر باش لەگەڵ دید و ئایدۆلۆژیا جیاواز و ئەزموونگەرییەکەی پیتەر بروک دەگونجێن. پیتەر بروک لە شانۆنامەی مارا ـ سادا گەلێ هەنگاو و داڕشتەی گرنگ دەبینێ لە ڕووی پراکتیزەکردنێکی ڕاستەوخۆی بیروبۆچوونەکانی ئەنتۆنین ئارتۆ و شانۆی توندوتیژەوەیە.‹٢٩›

Julian Beck   Foto: Jean Marquis

پیتەر بروک تەوژمە نوێخوازەکانی شانۆی ئەمەریکی زۆر کاریتێدەکان،
لەوانەش ژۆلیان بێک و شانۆی زیندوو

«چەوسانەوە و کوشتنی [مارا]‹٣٠› لەلایەن نەخۆشەکانی بیمارستانی [چارنتن] کە لەژێر چاودێری [مارکیز دی ساد]‹٣١› نمایشکراوە» درێژترین ناونیشانی پیەسێکی شانۆییە و دواتر بە مارا ـ ساد ناودەبرێت.‹٣٢›

پیتەر ڤایس بۆ نووسینی ئەم شانۆگەرییە پشتی بە کۆمەڵێ ڕووداو و حەقیقەتی مێژووی بەستووە. هەروەها ئاوڕی لە کۆمەڵێ بەڵگەنامە، ڕاپۆرت و کەرەستەی مێژوویی و باوەڕپێکراو داوەتەوە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا شانۆنامەکەی بە کارێکی مێژوویی، یاخود تۆماری لەقەڵەم نادرێ. شانۆی تۆماریش، وەک چەمکێکی گرنگ و تەوژمێکی شانۆی ڕامیاری، دوای ئەرڤین بسکاتۆر «١٨٩٣ ـ ١٩٦٦» لەسەردەستی پێتەر ڤایسدا کۆمەڵێ چەمک و سیمای تایبەت لەخۆدەگرێت. پێتەر ڤایس گەرەکی نەبوو تەنها ڕووداو و بەسەرهاتە توندوتیژ و ڕاستەقینەکانی مێژوو تۆماربکات و بە شێوازێکی شانۆیی نمایشیان بکات. بەڵکو لەڕاستیدا وویستویەتی جۆرێکی تایبەتمەند لە دراما بخوڵقێنێ کە لەدوای ئەو ڕاستیانەوە نەخشەیەک بۆ بیری مرۆڤایەتی بکێشێ و دەستنیشانی چۆنیەتی کارکردنیشی بکات. بەڵام مەسەلە توندوتیژەکان و بۆچوونە توندڕەوەکانی شۆڕشی میللەتان و گفتوگۆ ڕامیارییەکان نامۆ نەبووە بە بەرهەمە ئەدەبیەکانی لەوەوبەری پێتەر ڤایس.

«پێــتــەر ڤــایس لە ســەرەتــای ژیانی نووســینیــدا، زۆرجــار چارەســـەر و باسی ئەو مــەســەلانەی کــردووە کــە لەدەوری تەوەرەکانی توندوتیژیدا سوڕاوەتەوە، ئەمەش خاڵێکی زۆر گرنگە کە هەر لە سەرەتاوە نووسەری بەستۆتەوە بە مارا ـ سادەوە، لەوێدا مەسەلە توندرەوەکان مانایەکی دیاریان هەیە و ڕاســتــەوخــۆ بەســتــراونەتەوە بە گــفــتــوگــۆ و بۆچوونەکــانی مــارا و ســادەوە ســەبارەت بە ســروشت و مەرجەکانی مرۆڤ و مەسەلە ڕامیارییەکانەوە.»<٣٣>

شۆڕشی فەرەنسی

شــانۆنامــەی مــارا ـ ســاد لە شــۆڕشــی فــەرەنسی دەدوێت و بۆ ئەم مەبەستەش ڕووداوەکانی لە مێژووی فەرەنسیەوە وەرگرتووە. پێتەر ڤایس مارکیز دی ساد و ژان پۆل مارا ڕووبەرووی یەکتری دەکاتەوە. ساد وەک نووسەرێک و مرۆڤێکی نەخۆش بە سێکسە ناسازی، خاوەن بیروڕا و فەلسەفەیەکی خودی دیاریکراو و بانگەشەی فراوانبوونی دەسەڵاتی تاکەکەس دەکات بەنیازی بەدیهێنانی سەرفرازی بۆ مرۆڤ. ماراش ڕابەری شۆڕشی فەرەنسی بڕوای بە زەبر و توندوتیژیە، چونکە هەر ئەو توندوتیــژییــە دەبێــتــە هۆی گــۆڕانکاری کــۆمــەڵایەتی و بەدەستهێنانی سەرفرازی.

ئەم ڕووبەڕووبوونەوەیەش لەلای پێــتــەر ڤــایس لە ترۆپکی ڕووداوە ڕاستەقینەکانی شۆڕشی فەرەنسیدا بەرجەستەدەبێت. بەتایبەتی بە ماوەیەک بەر لە کوشتنی مارا بەدەستی «کۆردی».<٣٤>

کۆردی لە گوندەوە هاتووە و خەون بە جیهانێکی درەوشاوەی ئاینیەوە دەبینێ و بڕواشی وەهایە کــە بە کــوشــتنی مــارا گــەلی فــەرەنســا

ڕزگاردەکات. بەڵام لەڕاستیدا مارا و ساد هەرگیز لەژیاندا ڕووبەڕووی یەکتری نەبوونەتەوە. بەڵکو پێتەر ڤایس جەمسەرە واقیعیەکانی ژیانی ئەو دوو کارەکتەرە مێژووییەی لە هاوکێشەیەکی هونەری بەرزدا بەیەک گەیاندووە و ڕووداوەکانیشی لەناو نەخۆشخانەی «چارنتن»دا ڕوودەدات.‹٣٥›

پێتەر ڤایس وەک فۆرم و شێوازی نووسین بۆ بەرجەستە و وەدەرخستنی ڕووداوەکان تەکنیکی «شانۆی ناو شانۆ» بەکاردەهێنێ. ئەم شێوازەش چیرۆکنووسی جیهانی «بیراندیللۆ» بۆ یەکەمجار، بەشێوەیەکی فراوان لە شانۆنامەی «شەش کارەکتەر بەدوای نووسەرێکدا دەگەڕێن» وەک تەکنیکێکی نوێ بەکاریهێناوە. پێتەر ڤایس لە چاوپێکەوتنێکدا لە ساڵی «١٩٧٩»دا بەم شێوەیە چیرۆکی نووسین و داهێنانی شانۆنامەی مارا ـ ساد دەگێڕێتەوە:

«پایزی ساڵی «١٩٦٢» من و کوڕە دوانزە ساڵیەکەم میکائیل، فیلمێکی فەرەنسیمان دی: (Madame Sans Géne) ئەم فیلمە هانیداین مێژووی ئەو سەردەمە بخوێنمەوە کە باسی ڕووداوەکانی فیلمەکەی دەکرد. لە کتێبێکی زۆر کۆندا بەناوی (شۆڕشی فەرەنسی) (ستۆکهۆلم ١٨٩٩) وێنەیەکی مارامان لە حەوزێکی خۆشتندا بەرچاوکەوت. بەر لەم قۆناغە، لە سەردەمی خوێندنمدا مارا جێگای سەرنج و سەرسوڕمانم بوو، هەروەها هەر لەو قۆناغەشدا، ڕادیۆیەکی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات، داوای لێ کردبووم کە زنجیرە وتارێک سەبارەت بە شۆڕشی فەرەنسی بنووسم، لەم ڕووەوە بیرم لەوە کردەوە کە گەمەیەکی شانۆیی ئێزگەیی سەبارەت بە مارا و کۆردێ بنووسم. بەڵام تەنها ئەو کوشتنە مێژووییە

ئامانجەکەی نەدەپێکا. ئەوەی جێگای باسە لە پەنجاکاندا من بەرهەمەکانی سادم خوێندبووەوە. جیاوازییەکانی ژیانی ئەم دوو کەسایەتیەش جێگای سەرنج بوو، مادەکە ئامادەبوو، بەڵام پەشتا بیرم لەو لایەنە لۆژیکیەی کە ئەم دوو کارەکتەرە کۆبکاتەوە نەکردبووەوە. ئەم مەسەلەیەش درێژەی کێشا تا زستانی ساڵی ١٩٦٢/١٩٦٣، دوای گەڕان و پشکنینێکی قوڵ، لەکاتی گفتوگۆیەکدا لەگەڵ نووسەر و سادناس ئەلیکساندەر کۆڤاڵ لە بەرلین ئەو بیرە دراماتیکیەم بۆهات. دەگونجا گفتوگۆی مارا و ساد لە بیمارستانی (چارنتن)دا کۆبکەمەوە، ئەمەش لە پیەسێکی ناو پیەسدا، کە بە بڕیارێکی بەڕێوەبەری بیمارستانەکە لەلایەن مارکیز دی سادێکی بەتەمەنەوە پێشکەشبکرێت. بەم شێوەیە دەکرێت، دراماکە بنووسم»‹٣٦›

مارکیز دی ساد نەخۆشێکی بەندکراوی بیمارستانی «چارنتین»ە و هەڵساوە بە نووسین و کاری ڕیژی و ڕاهێنانی ئەکتەرەکانی ئەو شانۆنامەیە. هەر لەم ڕووەوە شێتە بەندکراوەکانی چارنتین دەبنە ئەکتەر و بینەری ئەو گەمەیە. مارکیز دی ساد لەڕاستیدا بۆ نەخۆشەکانی ئەو بیمارستانە زۆر شانۆنامەی نووسیووە و هەر لەڕێگای ئەوانیشەوە نەمایشیکردوون. بەمەش مارکیز دی ساد وەک مرۆڤێکی زرنگ و هوشیار، بە شێتی خۆی جیهانێکی تایبەتی بۆ شێتە هاودەمەکانی خوڵقاندووە. بەمەش هەر یەکێک لەو کەسایەتیە شێتانە، بە هەستی شێتی خۆیان، خۆیان لەناوەوەی خۆیاندا بەدیهێناوە.

مارا ـ ساد، ڕیژی پیتەر بروک

لە ئەرشیفی تایبەتی خاتو گونیلا ڤایسەوە

بنەمای سێکوچکەیەکی مێژوویی

پێتەر ڤایس لە دیدی پەیوەندیەکی سێکوچکەییەوە بنەماکانی شانۆنامەی «مارا ـ ساد» پێکدەهێنێ. لەم پەیوەندییە سێکوچکەییەدا چەندین هێڵ و دارِشتەی جیاوازی مێژوویی و فەنتازی تێکەڵاودەکات، بەم تێکەڵاوبوونە، وەک پرۆسەیەکی فیکری و هونەری زنجیرەیەکی ئاڵۆزی دژ بەیەک و لەهەمانکاتدا پێکەوەلکاوی خوڵقاندووە.

لۆژیکی مارا زۆر دژ و جیاوازە لە سیستەم و لۆژیکی ساد. مارا لە روانگەی چرکە زەمەنێکی هەڵچووی ناو شۆرِشێکی دژوارەوە دێت کە پابەندە بە سیستەمێکی توندوتیژەوە. ئەو سیستەمە خوێناویی و توندوتیژە ئەڵتەرناتیڤی ئەو پانتاییانەیە مارا گەرەکیەتی. کەواتە گۆرِانکاری شتەکان لە روانگەی بۆچوونێکی توندوتیژی شۆرِشگێرانەوە نەبێت ناگاتە هیچ بەرەنجامێک و دواجاریش هەموو تەقەلاکان لە سنوورێکی پەراوێزکراودا دەمێنێتەوە. بەڵام ئەم لۆژیکە لەلای ساد لۆژیکێکی نائاراستەیە و لە هیچ چرکە زەمەنێکدا نابێتە ئەڵتەرناتیڤێکی گونجاو. بەڵکو بەپێچەوانەوە تاکەکەس لەلای ساد بونیاد و بنەما سەرەکییەکانە و لە دیدێکی فەلسەفیانەی تاکرِەوییەوە جیهانبینی شتەکان دەکات.

هاوکێشەیەکی لاسەنگە و کێشەیەکی دژوارە. لەلایەکی دیکەشەوە کۆردی لە دیدێکی ترەوە دەیەوێت لەپێناوی رِزگارکردنی مرۆڤایەتیدا، کۆدەتایەکی راستەوخۆ بەرپابکات. ئەو کۆدەتایەش بە کوشتنی مارا نەبێت ناگاتە هیچ بەرئەنجامێک.

پێتەر ڤایس ئەم سێ کارەکتەرە راستەقینە مێژووییە دەکاتە هەڵوێستەیەکی گرنگی هاوچەرخ و بەرجەستەی دیدێکی نوێ و

هونەرییان دەکات. بەمەش مێژوو، واقیع و شانۆ دەکاتە بنەمایەکی گرنگ و ئێستاتیکایەکی جیاوازی جیهانی شانۆ.

مارا - ساد و پیتەر بروک

پیتەر بروک لە پانتاییەکی بەتاڵدا دارِشتەی نەمایشەکەی دەخولْقێنێ، ئەو دیمەنە دەروازەی خانووبەرەیەکی بێ دەرگا و پەنجەرە بەرجەستەدەکات. ئەو بارستەیەش دەبێتە دیدێکی پراکتیزەکراوی ڕاستەوخۆی بیرۆکەی «پانتاییە بۆشەکان» کە پیتەر بروک لەو سەردەمەدا بانگەشەی بۆ دەکرد. کورسیە تەختەکانی نەخۆشخانەکان شێوازێکی زۆر ساکار و باش بەکارهێنراوی لەخۆگرتووە و بەئاسانی بەشێوەی جۆراوجۆر بەکارهێنراون. حەوزەکەی مارا زۆربەی کات لە بەشی پێشەوەی هێڵی ناوەڕاستی پانتایی شانۆکەدا دانراوە. بەڵام بەردەوام توانای گوێزانەوە و جوڵانی هەبووە، بەتایبەتی بۆلای ڕاستی سەرەوەی شانۆکە. حەوزەکەی مارا زیاتر گۆرانیبێژەکان و یاریزانە لێبوک ئاساکان، لە ڕوانگەی چەندین جوڵانەوە، سەما و نەمایشی جۆراوجۆرەوە، گۆڕانکاریان بەسەردا هێناوە. لەهەمان لاوە بەرێوەبەری بەندیخانە و خێزانەکەشی لەسەر شوێنێکی تایبەتی نزیک بە بەشی کۆتایی پێشەوەی تەختەی شانۆکە دادەنیشن.

پیتەر بروک دەڵێت:

«سێیەکی مەشقی مارا - ساد، وەک پرۆسەیەکی دووفاق، هانی ئەکتەرەکان و خۆشم دەدا، بە شێوەیەکی بەرفراوان و چڕ شت بەرهەمبهێنین. گروپەکەم هاندەدا هەموو شتێک، باش یان خراپ، پێشکەشبکەن. ئەمەش زیاتر لەبەرئەوەی

بابەتەکە لەسەر ئاستێکی بەرز دینامیکەتێکی گەورە لەخۆبگرێت. بەم شێوەیەش بیروڕایەکی ئێجگار زۆری ئامادەنەکراومان کۆکردەوە. لە قۆناغی کۆتایی مەشقەکانیشماندا، کاری ئەکتەرەکان زیاتر بەرەو پانایيە تاریکەکانی ژیانە ناوەکیە شاراوەکەی پیەسەکە بەڕێکەوت.»<٣٧>

پیتەر بروک بەتەواوەتی سنوورەکانی نێوان پانتاییە شانۆییەکە و خودی شانۆ لەناو شانۆدا وەلاوەدەنێ. کە بینەران دێنە ژوورەوە پانتاییە بەتاڵەکە بەتەواوەتی کراوەیە. هەندێ لەو بینەرانەی بلیتی شوێنە باش و تایبەتیەکانی پێشەوەیان کڕیوە، دەبینن جێگاکانیان گیراوە. لەبری ئەوان هەندێ کەسی چڵکن، پیر و چەماوە، نەخۆش و شێت لە جێگاکانیان دانیشتوون. جەماوەر لەگەڵ ئەو خەڵکە سەیر و سەمەرانەدا دەکەونە دەمەقاڵێ، تا لەدواجاردا ئەو کەسانە ناچاردەکەن جێگاکانیان بۆ چۆڵ بکەن. ئەوانیش زۆر بە هێواشی، بەڵام بەبێزارییەوە دەچنە سەر تەختەی شانۆکە. لەو پانتاییەدا هیچ جیاوازیەک لەنێوان بینەران و بەندەکانی نەخۆشخانەکەدا نابینرێت. بەڵکو ژووری ئەکتەرەکان، جێگا و ژووری بینەرانیشە. ئەم تەکنیکە دواتر لە پرۆژەی US، ئێمە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا، پەرەدەسێنێ.

پیتەر بروک لەم ڕووەوە ئاماژەی ئەوە دەکات کە:

«پێتەر ڤایس تەنها شانۆی سەراپاگیری بەکارناهێنێ، بەڵکو ئەو بیرۆکەیەش بەکاردەهێنێ کە هەموو توخمەکانی تەختە و ئەندازەی شانۆ لە خزمەتی شانۆییەکەدا بێت. هێزی شانۆنامەکەش تەنها ناگەڕێتەوە بۆ بەکارهێنانی

> شـێـوازێکی جـۆراوجـۆر، بـەڵکو زیاتر دەگـەڕێتـەوە بۆ دروسـتبـوونی ئەو قـەیرانەی لە بەرەنجـامی پێکداچوونی ئەو شێوازە دژانەدا ڕوودەدات. هەموو شتێک بەهۆی دژەکەیەوە لە جێگای خۆیدا دانراوە: جدی لەڕێگای کۆمیدییەوە، پایە بـەرزەکـــان لـەڕێگای ‹مـــیللی›یەوە، ئەدەبی لـەڕێگای بازاڕییـەوە، ڕۆشنبـیری لەڕێگای جـەسـتـەوە. ئەمـانەش بەهـۆی وێنەکـانی تـەختـــەی شـانۆوە ژیانیـان دەکـرێت بەبەردا.»‹٣٨›

پیتەر بروک تێکستـەکانی پیەسەکە دەکاتە وزەیەکی بەرجەستەکراوی وێنـەیی. ئەم شـێـوازە وێنـەییـە تـوندوتیـژەش بە باشـی لە جلوبەرگ و کەرەستـە بەکارهێنراوەکانی کارەکتەری شێتـەکان و گۆرانیبێژەکاندا ڕەنگیداوەتەوە. بەشێوەویەکی گشتی زمانی جەستە و وێنە شانۆییەکان لایەنێکی گرنگ و وزەیەکی دیار و ئاشکرای نەمایشـەکە دەبێت. هەست و سۆز ڕاستەوخۆ دەبێتـە کۆمەڵێ توخم و داڕشتـەی بینراو. وشـە لەو تابلۆیەدا بەرجـەستـەی کۆمـەڵێ جوڵەی ئێسـتاتیکی و فیزیکی دەکات. ئەم وێنە پڕ لە وزە و جـەسـتـە هەژێنراوە، بەتایبـەتی لە تابلۆی کـۆتایی نەمـایشـەکەدا دەگـاتە ئاسـتـێکی دەربڕین ئاسـای بەرز. لەو تـابلۆیەدا کارەکتەری شێتەکان شۆڕشەکەیان بەرپادەکەن. شۆڕش و تێکئالآنێکی سـێکس ئامـێـز، دەروازەیـەک بۆ توندوتیـژی شـێـتـەکـان دەکـاتەوە و ڕاستەوخۆ ڕووبەرووی بینەرانیش دەبێتەوە.

لەو ڕوبەرە کـراوە و فـراوانەدا هیـچ سنورێک بینەر و ئـەو کـارەکـتـەرە شێتانە لەیەکتری جیاناکاتەوە. بەڵکو هونەری سـینۆگرافیا و دیدی ڕیژی پیـتـەر بروک، پانتـایی شـانۆکـە و لەژێر ڕووناکیـەکی بەهێـز و تەواوەتی هەمـوو پرۆجێکتـەرەکاندا، دەبەستێتـەوە بە هۆڵی دانیشـتنی بینـەرانەوە. لـەو ڕابوونـە تونـدوتیـــژەی شـــێـــتـــەکـــاندا، بەڕێوبـەری

بیمارستانەکە هیچی بۆ ناکرێت، بەڵکو لەبری ئەوە هەڵدێت و خۆی لە لۆژەکانی بینەراندا دەشارێتەوە.

تەنانەت پاسەوانەکانیش توانای دامرکاندنەوەی شۆڕشی شێتەکانیان نابێت. دوای هەڵهاتنی ئەوانیش کرێکارانی شانۆکە ناچاردەبن ئەو شاڵاوە توندوتیژەی شێتەکان ڕابگرن. بەڵام نەمایشەکە بەوە کۆتایی نایەت، بەڵکو دیمەنەکە بەوە کۆتایی دێت کە شێتەکان کەلوپەل، جلوبەرگ و بارۆکەکانیان فڕێدەدەن. دوپاتی ئەوە دەکەنەوە کە ئەمە تەنها شانۆیە، دوای ئەوە چەپڵەڕێزانی بینەران، بە چەپڵەیەکی پڕ لە گاڵتە ئامێزی ئەکتەرەکان دەوەستێنرێت.

بەو شێوەیە «بریشت» لەگەڵ «ئارتۆ»دا ئاوێزانی یەک دەبن؛ شانۆیەکی داستانی بەرجەستەی ئازارەکانی مرۆڤ، هەستە دژوار و شەیتانیەکانی ناوەوەی دەکات. هەروەها ئەو وێنانە دەبێتە دەربڕینێکی ئاشکرای هەموو ئەو هەستە شەڕانگیزییە سروشتیانەی ناوەوەی مرۆڤ کە پێش وەخت هیچ خۆئامادەکردنێکی بۆ نەکراوە، لە کۆمەڵێ هەڵوێستەی توندوتیژی کێوی ئاسای ئەو مرۆڤە شێت و هەژارانەدا بەرجەستەدەبێت.

ئێستاتیکا و دیدی چارەسەرە هونەریەکان

دیدی ڕیژی و پراکتیزەکردنی چەمکەکانی سینۆگرافیا و ئامادەکردنی مۆسیقا، ڕۆڵێکی گەورە لە دیاریکردنی پەیوەندیە هونەرییەکاندا دەگێڕێ. پرۆسەی ئەو پەیوەندییەش یەکە فیکری، ئێستاتیکی و هاوکێشە ئەزموونگەریەکەی پرۆژەکە دەکاتە سەرەتایەکی پتەوی پێوەدانگە هونەریەکان. بەکارهێنانی کۆمەڵێ هێمای بەرجەستەکراویش ـ لە داڕشتە ئاوێزان بووەکانی مارا ـ سادا ـ دەبێتە

سیستەمێکی سیمۆلۆژی و سترکتوره هونەریەکان پێکدەهێنێ. کۆمەڵێ بارستەی شێوە پەنجەرەیی، بە جۆرێکی بازنەیی لە نێوەڕاستی پانتایی شانۆکەدا دانراوە. بەشەکانی ئەو بارستەیە، لە فۆرمێکی سێگۆشەیی پێکەوە لکاودا، ئەو شانۆ خڕە بازنەییەیان دروستکردووە. ئەو شانۆ بازنەییە هەندێ لە زەوی پانتایی شانۆکەوە بەرزبۆتەوە. هەروەها ئەو بارستانە لەکاتی پێویستدا، بەتەنها بەپێوە ڕاگیراون، یان پێکەوە بازنەیەکیان لە چەشنی شوردا پێکهێناوە. لەکۆتایشدا دەبنە بەندیخانە. ئەو بارستە سێگۆشەییانە پێکەوە فۆرمێکی ئێستاتیکی بزۆزیان لەخۆگرتووە. هەندێجار دەبنە بازنەیەک، بەشێوەیەک دەبنە دەربڕی بزاڤێکی گەردوونی لەبەینی هێزەکانی بوون و نەبووندا. هەروەها ئەو بارستە سێگۆشەییانە بەئاسانی لادەبرێت، لەژێر بارستەی هەر سێگۆشەیەکدا چاڵێکی تایبەتی هەیە. ئەم چاڵانە دەبنە گۆڕی بەکۆمەڵ، یان بەندیخانەیەکی توندوتیژ بەئاسانی لەکاتی پێویستدا شێتەکانی بە زەبری هێز تیا توندەکرێت.

لەم ڕوانگەیەوە یاساکانی تاوان و سزای کۆمەڵگای ڕۆژئاوا، دەبێتە ئاوێنەیەکی بەرجەستەکراوی مێژوویەکی توندوتیژی مرۆڤایەتی. خاتوو گونیلا ڤایس کە بەرپرسیارێکی ڕاستەوخۆی سینۆگرافیا و ئامادەکردنی جلوبەرگی نمایشەکە بووە دەڵێت:

«ئەو چاڵ و بارستە بازنەییە لە ڕوانگەی خەونێکی دۆزەخ ئاسای خۆمەوە دەقی وەرگرتووە.»

هەروەها خاتوو گونیلا ڤایس لە وەڵامی پرسیارێکی ترمدا ووتی:

«ڕۆژانی مەشق و پرۆسەی دامەزراندنی پرۆژەکە زۆر درێژبوو. ئەمەش ئەو بوارەی بۆ من ڕەخساندبوو، هەموو

ڕۆژێک، دوای ئەوەی گرفتە تەکنیکیەکانی خۆمم سەبارەت بە سینۆگرافیا و جلوبەرگ چارەسەردەکرد، بەشداری کاری پرۆڤەکانیشم دەکرد. ئەمە جگە لەوەی دوای هەمو و ڕۆژێکی درێژی مەشق و پرۆڤەکان، پیتەر بروک و هەموو بەشدارانی پرۆژەکە، نزیکەی یەک کاژێر گفتوگۆیان لەسەر مەشق وکارەکانی ئەو ڕۆژە دەکرد. بیری نوێ، پێشنیاز و گۆڕانکارییەکانیان دەخستەڕوو. ئەوانەی کە بەلامانەوە چاک بوایە تاقیدەکرایەوە، پەسەنددەکرا، یان هەڵدەگیرا بۆ ڕۆژی دواتر. لەکاتی خودی پرۆڤەکاندا، بە هەموو شێوەیەک، هەموو جۆرە گفتوگۆیەک قەدەغەبوو.»‹٣٩›

پیتەر بروک هەر لە سەرەتاوە بەو مۆسیقایە قایل نابێت کە بۆ نەمایشەکەی بەرلین ئامادەکرابوو، بەڵکو داوای مۆسیقایەکی تر و تایبەتمەندی نەمایشەکەی خۆی دەکات. ئەو مۆسیقا نوێیەش یەکسەر لەگەڵ ڕۆژانی مەشق و پرۆڤەکاندا نووسراوە. «R.C.Peasly»ی کۆمپۆسیتۆری مۆسیقی، هەموو ڕۆژێ ئامادەی ڕۆژانی مەشق و پرۆسەی دامەزراندنی نەمایشەکە دەبێت. خاتوو گونیلا ڤایس دەڵێت:

«Peaslyی کۆمپۆسیتۆر بە هاوکاری ئەکتەرەکان توانی ئەو ڕیتمە لە مۆسیقاکەیدا بدۆزێتەوە کە لەگەڵ ئەوان و پیەسەکەدا دەگونجا. هەروەها Adrian Mitchelی شاعیریش بەردەوام ئامادەی ڕۆژانی مەشق و پرۆڤەکان دەبوو، ئەویش بە بەشداریکردنێکی گەرم و ڕاستەوخۆ لەگەڵ کۆمپۆسیتۆردا، هەروەها بەبەشداری ئەکتەرەکان و پیتەر بروک بە تێکستەکاندا دەچووەوە و گەر پێویست بوایە دایدەڕشتەوە و ڕێکی دەخستنەوە.»‹٤٠›

بەفیلمکردنی مارا ـ ساد

پیتەر بروک بە نەمایشی مارا ـ ساد، دەرگایەکی تر بەڕووی فەلسەفە و ئەزموونەکانی شانۆدا دەکاتەوە. هەروەها چەمکەکانی شانۆی ئەزموونگەریش دەگەیەنێتە ئاستی تروپک. مارا ـ ساد لە لەندەن، پاریس و ئەمەریکا بە سەرکەوتنێکی گەورەوە نەمایشدەکرێت. بەپێرەوەچوونێکی چاوەڕوان نەکراوی بینەران، چەمکەکانی شانۆی ئەزموونگەری و سیاسەتی شانۆکانی ئەوکاتەی ڕۆژئاوای گۆڕی.

ئەم سەرکەوتنانە وا لە پیتەر بروک دەکات کە نەمایشەکە بکاتە فیلمێکی سینەمایش. پیتەر بروک لەم بارەیەوە دەڵێت:

> «لە فیلمەکەدا وێنەی ئەوەم گرتووە کە چاو دەیبینێ. ئەم پرۆسەیە لەسەر شانۆ بەپێچەوانەوەیە، بەڵکو لەبری چاوێک هەزار کەس بە دوو چاوەوە دەڕواننە نەمایشەکە، بەڵام لەهەماکاتدا، هەر هەموویان ڕووبەرووی تێڕوانینێکی گشتی دەبنەوە.»‹٤١›

فیلمەکە بە هەمان سەرکەوتنەوە لە زۆربەی هۆڵی سینەما تایبەتیەکان و کەناڵەکانی تەلەڤزیۆنی وڵاتە ئەوروپیەکانەوە بڵاودەکرێتەوە. خاتوو گونیلا ڤایس لەم بارەیەوە ووتی:

> «بۆ فیلمەکە دیوارێکم لەلای چەپی سینۆگرافیاکەدا کردەوە، بۆ ئەوەی کامیرا و ڕووناکی بتوانێ بە سەربەستی کاربکەن. لەگەڵ هەموو ئەو گۆڕانکاریانەشدا کە کراوە لە

وێنەگرتنی فیلمەکەدا، دەکرێت فیلمەکە بە دیکۆمێنتێکی باشی هەردوو نەمایشەکەی لەندەن و نیویۆرک دابنرێت. دیمەنی کۆتایی لە فیلمەکەدا، بەتەواوەتی بە شێوەیەکی جیاواز و سەربەست جودایە لە نەمایشە شانۆییەکان. لە فیلمەکەدا دیوارێکی شیشی پەنجەرەئاسا، هەروەک بەندیخانە، پانتایی شانۆ و هۆڵی بینەران لێکجیادەکاتەوە. لە شانۆییەکەدا، کە شێتەکان بە شێوەیەکی توورە، هێرشدەکەنە سەر بینەران، دیوارە ئاسنینە پەنجەرە ئاساکە دێتە خوارەوە، بەڵام لە فیلمەکەدا لەبری ئەوە بە دیوارە پەنجەرە ئاساییەکە چارەسەرکرابوو.»<٤٢>

ئێمە و وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا...!

«مەسەلەکە تەنها تایبەت نییە بە بینەران، بەڵکو تایبەتە بە هەموومان، تێکڕا ئەکتەر و بینەران پێکەوە.»

نەمایشی «مارا ـ ساد» یەکێکە لە نمونە بەرز و سەرکەوتووەکانی پیتەر بروک لە بواری پراکتیزەکردنی شانۆی توندوتیژی «ئەنتۆنین ئارتۆ»دا. ئەو سەرکەوتنەی پیتەر بروک لە ڕوانگەی نەمایشی «ئێمە و ئەمەریکا» و هەر لەسەر شانۆی دویک لە لەندەن لە ساڵی «١٩٦٦»دا بەردەوامدەبێت. ئەو بەردەوامیەش بەها و گرنگیەکی مەزن دەبەخشێتە ئەزموونەکانی پیتەر بروک لە ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا. پیتەر بروک سەبارەت بە سەرەتاکانی ئەم پڕۆژەیە دەڵێت:

«پێداویستیەکی زۆر گرنگی هەڵوێست وەرگرتن سەبارەت بە جەنگی ڤیەتنام وای لێکردین بیر لە پڕۆژەی ئێمە و

ئەمــەریکا بکەینەوە. هـەروەها ئێـمـە لەو بڕوایـەشـدا بووین هـیچ پڕۆژەیـەکی هونەری سـەبارەت بەم مـەسـەلـەیە لەئارادا نەبوو. دەشـمـانزانی کـە ناکرێت بچین بۆ لای نووسـەرێک و بڵـێین شـاکـارێکمـان سـەبارەت بە ڤـیـەتنام دەوێت. لەم ڕوانگەیـەوە بەرامـبـەر دوو ڕێگا بووینەوە: یان ئەوەتـا بەبێ هـیـچ کـــارێک بمـێنینـەوە، یان ئـەوەتـا بڵـــێـین: با دەستپێبکەین.»<٤٣>

یەکـێک لـە ڕووداوە گـرنگەکـانی شـەسـتـەکـانی هـەزارەی ڕابردوو لە جـیــهـاندا، پـەلامــاردانی هێـرشـی دڕندانەی وڵاتـێکی زەبەلاحی وەک ئەمــەریکا بـوو بۆ سـەر وڵاتێکی هـەژار و بچـووکی وەک ڤـیـەتنام. ئەو جــەنگە خــوێناوی و توندوتیــژە چەندین ڕا و بۆچـوون و هـاواری دژ و نارەزایی بەرامبەر بە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا خوڵقاندووە.

پیــتــەر بروک ئـەم مـەســەلـەیە وەک هەڵوێســتـێکی گـرنگی هـونەری وەردەگرێت.

«ئەمــەریکا جـێگای گـرنگی پێـدانی ئێـمـەیە، لەبەرئەوەی بەشێکە لـە ئێمە، تاوانەکانیشی بەناوی ئێمـە هـەمـوومانەوە دەکات.»<٤٤>

هـەر لەم ڕووەوە شـانۆیەکی بەرهەڵسـتکار وەک ئەزمـوونێکی گـرنگ و پرۆسـەیەکی هونەری، بەتایبـەتی دوای نەمایشکردنی مارا ـ سـاد دەبێتە پێداویسـتیەکی گرنگ و مێژوویی. شـانۆنامـەی «یو. ئێس» یان ئێمـە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لەسـەر شـانۆی «دویک» دەبێتـە یەکێک لە گرنگترین پڕۆژە هونـەریەکانی شەستەکانی هەزارەی ڕابردوو.

پیتەر بروک بەم شێوەیە باسی هەڵوێستی مرۆڤانەی خۆی دەکات:

«له هاوینی ساڵی ‹١٩٦٦›دا کۆمەڵێ ئەکتەر و نووسەر و ڕیژیسۆر، لەگەڵ هونەرمەندی سینۆگراف و مۆسیقی لە شانۆی شاهانەی شەکسپیر کەوتنەکار. لەئەنجامدا پرۆژەیەکی شانۆیی دروستبوو بەناوی «ئێمە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا». ئەمەش تەنها کارێک نەبوو لەلایەن ئێمەوە، بەڵکو کاردانەوەیەکی پێویست بوو. کاردانەوەیەک سەبارەت بە جەنگی ڤیەتنام کە هەمیشە خۆی بەسەرماندا دەسەپاند. هیچ ڕێگایەکی تر نەبوو. کۆمەڵێ وێنە هەمیشە ڕاویدەنایەن، وێنەی پیاوێک لە ناوەڕاستی ڕێگایەکدا دەکوژرێت و هیچ کەسێک لە پەنجەرەکانەوە ناجوڵێتەوە، هەوڵمدا وشەکان والێبکەم کە ئێمە نامانەوێت چیتر لە پەنجەرەکانەوە بە بێدەنگی سەیریکەین.»‹٤٥›

کەواتە پرۆژە شانۆییەکە تەنها ئەزموونێکی تری شانۆیی نابێت بۆ پیتەر بروک. بەڵکو بەر لە هەموو شتێک هەڵوێستێکی ڕاستەوخۆ دەبێت دژی جەنگ، دژی سیاسەتی دەرەوەی ئەمەریکا و هاوسۆزیەکی تەواوەتی هونەرمەندێکی گەورەشە سەبارەت بە گەلی ڤیەتنام و مرۆڤایەتی. گرنگی ئەو پرۆژەیە لەوەدایە پیتەر بروک ڕووداوێکی گرنگی جیهانی، ئەو ساتەوەختە، دەکاتە پرۆژەیەکی شانۆیی و هونەر دەکاتە ئامرازێکی بەرهەڵستکار بۆ ڕیسواکردنی گەورەترین هێزەکانی جیهان.

پیتەر بروک لە درێژەی وتەکانیدا سەبارەت بەم مەسەلەیە دەڵێت:

«هەر لەسەرەتاوە مەسەلەکە ئەوەبوو کە چۆن ڕووداوە هاوچەرخەکان بچێتە ناو شانۆوە؟ ئێمە گرنگی بە

شانۆیەکی بەرهەڵستکار دەدەین. لە ڕووداوەکانی ئەمڕۆی جیهانی هاوچەرخماندا، چ شتێکە کە ڕووبەرووی شتێکی تر دەبێتەوە! کێ ڕووبەرووی کێ دەبێتەوە؟ سەبارەت بە مەسەلەی ڤیەتنام دەتوانین بڵێین مەسەلەیەکە هەموو کەسێک و تاکێک دەگرێتەوە. هەروەها دەکرێت بڵێین هیچ کەسێک و تاکێکیش ناگرێتەوە. گەر مرۆڤ توانی ‹تەنها بۆ یەک ڕۆژ› ترس و توندوتیژی ڕووداوەکانی ڤیەتنام لە مێشکیدا هەڵبگرێت و لەگەڵ ئەو ژیانە هێمن و تایبەتەی خۆیدا بەراوردی بکات کە تیای دەژی، شڵەژان و تێکچوونێکی گەورەی تێدا ڕوودەدات کە زۆر ئەستەمە بەرگەی بگریت.»‹٤٦›

بیست و پێنج ئەکتەر لەو پرۆسەیەدا بە پەیوەندییەکی پتەو و بێوێنەدا بەشداردەبن. پیتەر بروک ئەو گرۆیە بە «گرۆی ئەکتەر» ناودەنێت. گرۆکە بە لێکۆڵینەوەی چڕ و وەرگرتنی هەڵوێست و تێڕوانین لە گرفتەکانی ئەو جەنگەی ڤیەتنام دەستبەکار دەبێت.

لەسەرەتادا گرۆکە هیچ پیەسێکی دیاریکراویان لەبەردەستدا نابێت، بەڵکو لە دەروازەی کۆمەڵێ مەشقی تایبەتی «ڕاگوزاری»یەوە، وەک پرۆسەیەکی هەرەوەزی، دەگەنە بەرەنجام و نووسینی پیەسەکەیان. هەروەها بەشێوەیەکی تەریبی لەگەڵ بەرەنجامەکانی خۆیاندا هەندێ لە تێکستەکانی Ted Hughe´sی شاعیریشیان بەکارهێناوە. ئەو پرۆسەیەش چەندین مانگی خایاندووە و دواتر لەماوەی پانزە هەفتە مەشق و پرۆڤەی چڕ و بەردەوامدا، هەموو ئەکتەرێک لەو گرۆیە، ڕاستەوخۆ پەیوەندییەکی بەتینی لەگەڵ گەلی ڤیەتنام و مەسەلەکەیدا دروستکردووە.

«هەر لە سەرەتاوە پیتەر بروک بینەران تێکهەڵکێشی نەمایشەکە دەکات. ئەکتەرەکان سەریان بە زەرفی کاغەز داپۆشراوە و تەختەی شانۆکەیان بۆ نادۆزرێتەوە. بینەران ناچاردەبن کە یارمەتیان بدەن تا جێگاکانیان بدۆزنەوە.»<٤٧>

پیتەر بروک سوودێکی زۆر لە هەموو تەوژمە شانۆییەکان وەردەگرێت بۆ خوڵقاندن و بەدیهێنانی شانۆیەکی جیاواز و بەرهەڵستکار. بەتایبەتیش کاریگەری شانۆی زیندووی «ژۆلیان بیک»، شانۆی توندوتیژی «ئانتۆنان ئارتۆ»، شانۆی هەژاری «گرۆتۆڤسکی» و تەکنیک و شانۆی تۆماری «پێتەر ڤایس»ی بەسەرەوە بووە. بەڵام پیتەر بروک هەموو ئەو کاریگەریانە دەخاتە خزمەتی بۆچوونە تایبەتیەکانی خۆی سەبارەت بە خوڵقاندنی شانۆیەکی بەرەنگار و ڕیسواکردنی هێرشە دڕندەکەی ئەمەریکا بۆسەر ڤیەتنام.

هەموو نەمایشێکی «ئێمە و ئەمەریکا» بە بێدەنگیەکی کوشندە کۆتایی هاتووە. دوای نەمایشێکی توندوتیژی بەرهەڵستکار و ڕیسواکردنی هێزەکانی وڵاتێکی وەک ئەمەریکا بێدەنگی باڵیکێشاوە بەسەر ئەکتەر و بینەراندا.

«ئەکتەرەکان بەرلەو بێدەنگیە، لەڕێگای ڕیتواڵێکەوە «پەپولەیەک» دەسوتێنن. دوای ئەوە شانۆکە بەجێ ناهێڵن، ئەمەش دەبێتە هۆی ناچارکردنی بینەران کە لەوێدا بڕیارێک بدەن.»<٤٨>

پیتەر بروک لەڕێگای تەکنیکێکی هونەریەوە بینەرانی ناچاری ئەو

بێدەنگیە کردۆتەوە. کاردانەوەی ڕۆژنامەنووس و بینەران بەرامبەر بەو چرکەساتە بێدەنگە جۆراوجۆر بووە. بەڵام پیتەر بروک خۆی ئەم مەسەلەیەی بەم شێوەیە ڕوونکردۆتەوە:

«لە ئینگلستان کۆتایی نەمایشەکە بێدەنگی بوو، ڕووبەڕووبوونەوە لەنێوان «وڵاتە یەکگرتووەکان» و «ئێمە»: ڤیەتنام و لەندەن. ئەکتەرەکان نواندنەکەیان دەوەستێنن و بە بێدەنگی دەمێننەوە، هەندێ لە بینەران لە هەڵوێستەیەکی دوژمنکارانە زیاتریان لەم بێدەنگیەدا نەدەدی، لەو بڕوایەدا بوون کە ئەوان لە کەسانی تر باشترن و بەڵام تاوانبار دەکرێن. هەندێکی تر ئەو بێدەنگیەی بە جۆرێک لە سوکایەتیپێکردن دەزانی،هەندێکی تریش ڕاکردن لە هەڵوێستەکان، هەروەها هەندێکیش ئەو بێدەنگیەی بە پڕۆپاگەندەیەک دادەنا بۆ کۆمۆنیستەکان.»<٤٩>

پیتەر بروک بەم شێوەیە وەڵامی ئەو کاردانەوانەی بینەران دەداتەوە:

«لەکاتێکدا ئەکتەرەکان لە کۆتایی هەموو نەمایشێکی <ئێمە و ئەمەریکا>دا بە بێدەنگی دادەنیشتن، وەک هەندێک لێکیان دەدایەوە، گلەیی و تاوانبارکردنی بینەران نەبووە، بەڵکو ئەوەش دووبارە پرسیارکردنەوە بووە لە ئێمە، لە هەموو شوێنێکدا، سەبارەت بە هەڵوێستمان لەم چرکەساتەدا، ئێستا و لێرەدا، چی لە ناوەوەماندا، لە جیهاندا، لە چواردەورماندا ڕوودەدات. ئەکتەرەکان لەو حاڵەتەدا بە خۆیانەوە سەرقاڵبوون.»<٥٠>

بێدەنگی دوای هەموو نەمایشێک ئەو هەڵوێستە توورەیە بوو دژ بە جەنگ، بە ئەمەریکا و ئەو بازرگانانەی جەنگ کە هەوڵی بەردەوامی جەنگ دەدەن. پیتەر بروک لە شەستەکاندا و بە پرۆژەی «ئێمە و ئەمەریکا» هەموو کۆمەڵگای ئەوروپی و تەنانەت ئەمەریکاشی ڕووبەڕوویی کۆمەڵێ پرسیاری گرنگ کردۆتەوە. پەردەهەڵماڵینێکە دژ بە دوژمنکاری، توندوتیژی و خوێنڕشتن لە مێژووی نوێی مرۆڤایەتیدا. «ئێمە و ئەمەریکا» هاوارێکە دژ بە هەموو داگیرکردن و پێشێلکردنێکی مافی مرۆڤ. لەهەمانکاتدا دووپاتکردنەوەی بڕوایەکی قایمبوو بە توانا ئەفسووناوییەکەی شانۆ.

نەمایشی «ئێمە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا» لە زۆربەی وڵاتانی جیهانەوە بانگهێشت دەکرێت، بەڵام پیتەر بروک، بەپێچەوانەی پرۆژەکانی تریەوە، قایل نابێت نەمایشەکە لە شانۆی «دویک» لە لەندەن بگوێزرێتەوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە بنەڕەتدا گروپەکە هیچ پیەسێکی نووسراو و ئامادەیان لەبەردەستدا نەبووە. بەڵکو هەموو نەمایشەکە لە ڕوانگەی هونەری ڕاگوزارییەوە بوونیادنراوە، بەمەش پەیوەندیە ڕاستەوخۆکانی ئەکتەر و بینەران چاوگێکی هاوبەش و گرنگ بووە بۆ سەرکەوتنی نەمایشەکە.‹٥١›

ئەنتۆنین ئارتۆ / پیتەر بروک
دوا ویستگە و بەرەنجام

کاریگەری میتود و شانۆ توندوتیژەکەی ئەنتۆنین ئارتۆ تەنها لەو چەند پرۆژەیەی پیتەر بروکدا ڕەنگ ناداتەوە کە ئاماژەمان بۆ کردووە. بەڵکو هەموو قۆناغی شەست و حەفتاکانی کار و پرۆژەکانی پیتەر بروک

بەشێـوەیەک لە شێـوەکـان، مـۆرک و شێـوازەکانی شـانۆی تونـدوتیژی لەخـــۆگـــرتووە، ئەم کـــاریگەریەش بە چـەندین ئـاســـتـی جـــۆراوجـــۆردا تێپـەڕیووە. لەگەڵ هـەر قـۆناغێکدا ئارتۆ دەبێتـە فـۆرمێکی جیـاوازتر بۆ دید و فەلسـەفە ئەزمونگەریەکەی پیتەر بروک.

پەیوەندیکردن بە بینەران و مـامـەڵەکـردن بە پانتـاییـە بۆشـەکـانەوە، خـاڵێکی گرنگی ئەو لێکۆڵینەوانەش بووە. لە بـەرەنجـامـدا پیـتـەر بروک زیاتر بـۆچوونە پراکـتـیکیـەکـانی سـەبارەت بە شـانۆی توندوتیـژی لە نەمـایشـکردنی شـانۆنـامـەی «ئۆپۆی پاشـا»ی نووسـەری فـەرەنسی «ئەلفرێد گاری»<٥٢>دا بەرجەستەدەکات.

پیتـەر بـروک لەم نەمایشـەدا شـوێنپێی ژان لوی بارۆ هەڵدەگرێت و لە دیدێکی پشـکنین و ئەزمـوونگەرییـەوە دەگـەڕێتـەوە سـەر ڕەگ و سەرچاوەکانی شانۆی توندوتیژ لەلای ئەنتۆنین ئارتۆ.

پیتـەر بروک لە ساڵی «١٩٧٧»دا پیەسـەکانی ئەلفرێد گاری سەبارەت بە «ئۆپۆ» لە یەک نەمـایشـدا بەناوی «Ubu dans les Bouffes» ئامادە دەکات. نەمـایشـەکە بە سـەرکەوتنێکی گەورەوە لەسـەر شانۆی دو نور لە پاریس پێشکەشدەکرێت.<٥٣>

پیتەر بروک لەکاتی بەفیلمکردنی شانۆنامەی مارا ـ ساد

لە ئەرشیفی تایبەتی خاتو گونیلا ڤایسەوە

پەراوێز و سەرچاوەکان

‹١› شـــانۆی ئـەوروپی لە شــەســتــەکــانی هـەزارەی ڕابردوودا، لـەژێر کـاریگـەری و ڕوانگـەی دیدی «ئـەنـتـۆنین ئارتـۆ» و «بریتـۆڵد بـرێشت»ەوە بنیــاتنراوە. لـەســەر ئـاســتــێکی گــەورە و بـەربڵاو هـەمــوو گــروپە شـانۆییـەکـانی دوای جـەنگی جـیـهـانی دووەم لە ئـەوروپای ڕۆژئاوادا، بەشـێوەیەکی ڕاسـتـەوخـۆ و ناڕاسـتـەوخـۆ کـەوتوونەتە ژێر کـاریگـەری تیۆرە شانۆییـەکانی ئەو دوو شانۆکارە داهێنەر و مـەزنە. پیتەر بروک لە یەکــەم کــتــێــبــیــدا «پانـتـایی بـۆش» ڕووبەرێکی فـراوان بـۆ ئەم دوو داهێنـەرەی شـانۆ تەرخـاندەکـات و زۆر بـەووردی باسـیـان دەکـات. بۆ نمونە پیـتـەر بروک بەم شـێوەیە باسـی بریتـۆڵد بـرێشت دەکـات: «زۆر سـەختە باسی جۆرەکانی شانۆ بکرێت بەبێ وەستان لەسەر یەکێک لە گرنگترین و کاریگەرترین ناوەکانی ئەم زەمـەنە، برێشت. زۆر گرانە بۆ هـەر یـەکـێک بەڕاسـتی لە بواری شـانۆدا کـاردەکـات ئاوڕ لە برێشت نەداتەوە. بـرێشت کلیلی سـەردەمـەکـەی بەدەسـتـەوەیە، ئەمـڕۆ هـەمـوو کـارێکی شـانۆیی، لە خـاڵێکی تایبـەتیـدا، دەگـەڕێتـەوە و پشت بە بیــروڕاکــانی ئەو دەبەســتــێت. دەتوانین بگەڕێینەوە ســەر وشــەی «نامۆبوون» کە بریشت خستیـە ناو فەرهەنگی شـانۆیمانەوە. برێشت لە دیدە مێژووییەکەیەوە داهێنەری ئەم وشە و چەمکەیە. برێشت لەکاتێکدا دەسـتی کـرد بە کـاری شـانۆیی هـەمـوو شـانۆکـانی ئەڵمانیـا شـانۆی ناتورالیـزم یان شـانۆ گـەورە شـێوە ئۆپێـراییـەکـان باڵیـان بەسـەردا کێشـابوو. ئەم شـانۆیانەش بە ئاراسـتـەیـەک کاریاندەکرد کـە بینەران

پەلکێشی هەست و سۆزێکی گەورە بکەن، بەشێوەیەک بەتەواوەتی خۆیان لەبیربچێتەوە. بڕوانە:

Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterlingproduktion, Stockholm, 1969. S.69.

‹٢› ژان ئانۆی یەکێکە لەو نووسەرە دەگمەنانەی لە بواری شانۆدا ڕۆڵێکی گەورەی گێراوە و شانۆییەکانی شان بە شانی کەڵە نووسەرە جیهانیەکان لە بزوتنەوەی شانۆیی لە فەرەنسا و جیهاندا شوێنی دیاریکراو و شیاوی تایبەتمەندی خۆی هەیە.

‹٣› ژان کۆکتۆ لە پاریس لە خێزانێکی بۆرژوا لەدایکبووە. باوکی پارێزەرێکی ناسراو بووە. کۆکتۆ هەر لە سەرەتاوە منداڵێکی نازدار و هەست ناسک و توڕە بووە. هەر لە تەمەنی شەش ساڵیەوە بە جیهانی سێرک و دوای ئەوەش شانۆ ئاشنابووە.

‹٤› ژان لوی بارۆ «١٩١٠ ـ ١٩٩٤» ئەکتەر و ڕیژیسۆرێکی ناسراوی فەرەنسیە و خۆی بە قوتابیەکی بەئەمەکی ئەنتۆنین ئارتۆ داناوە. یەکێکە لە ناوە دیارەکانی شانۆی فەرەنسی، شێوازە شانۆییەکەی دەبەستریتەوە بە هونەری میم و شانۆ سەراپاگیریەکانەوە. ئەم هونەرمەندە لە نەمایشەکانیدا سوودێکی زۆری لە بنەما کلتوریەکانی گەلانی ئاسیا وەرگرتووە. هەروەها لە بواری سینەماشدا کاریکردووە. بۆ زیاتر زانیاری و شارەزابوون سەبارەت بە ژان لوی بارۆ بڕوانە: گرگنی بلیمەت، جان لوی بارۆ، وەرگێڕانی: دانا ڕەئوف، گۆڤاری ڕۆژی کوردستان، ژمارە «٦٥»ی ساڵی «١٩٨٤».

‹٥› ئارثەر میللەر «١٩١٥» لە شاری نیویۆرک لەدایکبووە. یەکێکە لە گرنگترین نووسەرە شانۆییەکانی جیهان. تا ئێستا چەندین خەڵاتی گرنگی ورگرتووە. لە ساڵی «١٩٤٧» شانۆنامەی «هەموو کوڕەکانم» دەنووسێ، بەم شانۆگەریە خەڵاتی کۆمەڵەی ڕەخنەگرانی وەرگرتووە. لە

ســاڵی «١٩٤٩» شــانۆگــەری «مــردنی دێوەرەیەک» دەنووسێ، ئەم شانۆگەریە دادەنرێت بە یەکێک لە گرنگترین پیەسە شانۆیەکانی شانۆی هاوچەرخی جیهانی. هەر لە نیویۆرک لە ماوەیەکی کەمدا «٧٤٢» جار پێشکەشکراوە. مردنی دێوەرەیەک «ئازاد حەمە شەریف» لە ئینگلیــزییــەوە کــردوویەتی بە کــوردی و لە ســاڵی «١٩٨٤»دا بڵاوکراوەتەوە. ئارثەر میللەر لە ساڵی «١٩٥٠» شانۆنامەی «یادگاری دووشــەممە» و «دیمەنێکی ســەر پرد» دەنووسێ. هەروەها لە ســاڵی «١٩٥٣» شانۆنامەی «ئەزموونێکی گران» دەنووسێ. جگە لە شانۆنامە کۆمەڵێ ڕۆمان و کورتە چیرۆکی نووسیووە.

‹٦› تێنیسی ویلیامز «١٩١٤ ـ ١٩٨٣» نووسەرێکی شانۆیی ئەمەریکیە. ئەم نووســەرە ژیانێکی ســەخت و گرانی بردۆتەســەر، لە یەکێک لە ئوتێلەکانی ئەمــەریکادا ژیانی لەدەســتــداوە. ئەو ژیانە ســەختــە ڕەنگیداوەتەوە لە نووسین و شانۆنامەکانیدا. پیەسە شانۆییەکانی تێنیسی ویلیامز لەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە لەسەر هەموو شــانۆکــانی ئەوروپا پێــشکەشــدەکــرێت. هەروەها هەندێ لە شانۆنامەکانیشی کراونەتە فیلمی سینەمایی.

‹٧› بۆ زیاتر شارەزابوون لە شانۆی توندوتیژی ئەنتۆنین ئارتۆ بە زمانی کوردی، دەتوانی بگەڕێیتەوە سەر کتێبی «شانۆی توندوتیژی لەنێوان تیئۆر و پراکتیکدا»، لە نووسینی دانا ڕەووف، «١٩٨٨».

‹٨› شــانۆی گــەلان Théatre des Nations، لە ســاڵی «١٩٢٤»دا هونەرمەندی شانۆیی Firmin Gémier دەستپێشکەری دامەزراندنی شانۆیەک دەکات تا ببێتە جێگای گفتوگۆ و ئاڵوگۆری نێونەتەوەیی. دامەزراندنی ئەم شانۆیە هەر لەسەرەتاوە سەرکەوتن بەدەست دەهێنێ، بەڵام هەر زوو بەهۆی جەنگی جیهانی دووەمەوە بیرۆکەی شانۆی گەلان گۆرەوشار دەکرێت. لە ساڵی «١٩٥٤»دا خولیای دامەزراندنی شانۆیەک بۆ چالاکی نەتەوە جیاوازەکان سەرلەنوێ سەرهەڵدەداتەوە.

ئا. ئیم یولیان لە شانۆی سارا برنارد ڤیستیڤاڵێکی نێونەتەوەیی سازدەکات. بریتۆڵد بریێشت و بێرلین ئێنسمبل دەبێت بە یەکەم گرۆی مێوانی ئەو ڤیستیڤاڵە نێونەتەوەییە. سەرکەوتنێکی گەورەی نەمایشەکە و کاردانەوەی لەسەر تەوژمە شانۆییەکانی پاریس، دەبێتە هۆی پێداگرتن و بەپیرەوەچوونی شانۆی گەلان. بەم شێوەیە ڤیستیڤاڵەکە دەبێتە چالاکییەکی ساڵانە و دەزگایەکی نەتەوەیی گرنگ بۆ مێوانداریکردنی شانۆی گەلانی تر.

شانۆی گەلان لەدایک دەبێت و گورێکی توندیش دەبەخشێتە بزووتنەوە و ڕەووتی شانۆی فەرەنسی. بەرلین ئێنسمبل و بریێشت سەرلەنوێ لە ساڵی «١٩٥٥»دا بانگهێشتن دەکرێتەوە، هەروەها چەندین گرۆی سەرکەوتووی تری جیهانی، بۆ نموونە: شانۆی نوی یاپانی، ئۆپێرای پەکین و چەندین ڕیژیسۆری گەورەی وەک ئینگمار بێریمان و پیتەر بروک لەم شانۆیەدا کاردەکەن. بەڵام دوای دە ساڵ بەسەر بەڕێوەبردنی ئەم شانۆیەدا، لە ساڵی «١٩٥٩»دا ژان لوی بارۆ دەبێتە بەڕێوەبەری ئەم شانۆی گەلانە لە پاریس. لە شەستەکانی هەزارەی ڕابردوودا، ژان لوی بارۆ دەبێتە هاندەرێکی ڕاستەوخۆی پیتەر بروک و ڕۆڵێکی گەورەش دەگێرێ لە ناساندنی بە ناوەندە کلتووری و ڕەووتە شانۆییەکەی پاریس. بێگومان شانۆی گەلان دەروازەیەکی کراوە دەبێت بۆ سەرەتای چالاکیەکانی پیتەر بروکێکی گەنج لە پاریس.

‹٩› کاتی خۆی لە هەندێ نووسینی ترمدا سەبارەت بە پیتەر بروک ئاماژەی ئەوەم کردووە کە پیتەر بروک کاریگەری هەبووە بەسەر ڕەوتی شانۆ و دیدی هونەرمەندی ئەمەریکی ژۆلیان بێک، بەڵام ڕاستیەکەی تەواو بەپێچەوانەوەیە، بەڵکو ژۆلیان بێک کاریگەریەکی گەورەی بەسەر پیتەر بروکەوە هەبووە، بەتایبەتیش لە شەستەکاندا.

‹١٠› بیرۆکەی «پانتایی بۆش» کە پیتەر بروک بانگەشەی بۆ دەکرد بریتییە لە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی بابەت و فەلسەفەی شێوە «فۆرم» و

بەکارهێنان و تاقیکردنەوەی هەموو شێواز و بیرۆکەیەک لەپێناوی بەرجەستەکردن و بەدیهێنانی نەمایشێکی شانۆیی. پیتەر بروک لەم لێکۆڵینەوە قووڵەی شێوەدا ئەوە دووپاتدەکاتەوە کە یەکێک لە مەرجەکانی بەدەستهێنانی ئەو شانۆ، یان پانتاییە بۆشە ئەوەیە هەموو ئەو شتانەی هیچ پێویستیەک، یان ڕۆڵێکی ڕاستەوخۆی نییە لە بەکارهێنان و ڕوونکردنەوەی ناوەڕۆک و بابەتە شانۆییەکەدا دەبێت وەلانرێت. نەک هەر ئەوە بەڵکو تا ئاستێکی بەرز شانۆکە پاکبکرێتەوە لە هەموو جۆرە کەلوپەلێکی ناپێویست. هەر لەم ڕوانگەیەوە پیتەر بروک لە شەستەکاندا ووتی: «هەر پانتاییەکی بۆشم بدەیتێ، من شانۆیەکی ڕاستەقینەی لێ دروستدەکەم.»

<11> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.132.

<12> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.58.

‹١٣› سادیزم Sadisme زاراوەیەکە دەگەڕێتەوە بۆ «مارکیز دی ساد» کە خۆشنوود بووە بە ئازاردانی خەڵکی، بەتایبەتی لەکاتی جووتبوون و پرۆسەی سێکسدا. هەروەها سادیزم لە فەرهەنگی زانستی دەروونی و پزیشکیدا وەک نەخۆشیەک و لادانێک پێناسەدەکرێت. سادیست زیاتر بەو کەسانە دەووترێت کە حەز بە ئازاردانی خەڵکی دەکەن، دەشبێ ئەو چێژی ئازارە ئازارێکی سێکسی یان ناسێکسیش بێت.

<14> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.57.

‹١٥› پیتەر بروک بەردەوام لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە تا کۆتایی

هەفتاکان، گەڕاوەتەوە سەر ئارتۆ، میتود و تیۆرە توندوتیژەکەی، وەک شانۆیەکی ناتەبا، لە پڕۆژە و ئەزموونەکانیدا ڕەنگیداوەتەوە.

‹١٦› لوشیوس ئەنایۆس سینیکا «٤ی پێش لەدایکبوون ـ ٦٥ی دوای لەدایکبوون» دادەنرێت بە یەکێک لە ڕابەرە دیارەکانی فەلسەفەی «ڕواقی»، مامۆستای «نیرۆن» بووە کە لەدواییدا لەسێدارەی داوە. سینیکا گرنگیەکی تایبەتی داوە بە ڕێبازی «یەکبوون»، بەتایبەتی لەلای ڕواقیە یۆنانیەکان. بەشێوەیەکی سەرەکی گرفتە ئاکاریەکانی ڕوونکردۆتەوە و دووپاتی ئەوەشی کردۆتەوە گەر مرۆڤ بە جۆرێکی چاک چارەسەربکرێت دەگاتە ترۆپکی گیانێکی هێمن.

سینیکا هەوڵی داوە بنەماکانی فەلسەفەی ئاکار ببەستێتەوە بە کار و دامودەزگاکانی کۆمەڵ و وڵاتەوە.

‹١٧›سۆفۆکلیس «٤٩٥ ـ ٤٠٦»ی بەرلەدایکبوون. یەکێکە لە نووسەرە تراژیدیاکانی شانۆی گریکی. لەسەر دەستی سۆفۆکلیسدا، کە دوای ئەسخیلۆس دێت، تراژیدیای گریکی گۆرانکاریەکی گەورەی بەسەردادێت و زیاتر گەشەدەکات. «ئۆدیبی پادشا» یەکێکە لە گرنگترین پیەسەکانی ئەم نووسەرە کە بەتەواوەتی گەیشتبێتە دەستمان.

<18> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.134.

‹١٩› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٥

<20> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.64.

<21> Skawonins, Betty, Det enkla ska börja i överflöd, Dagens Nyheter, 11 September 2000.

‹٢٢› شانۆنامەی مارا ـ ساد هەر لەسەرەتاوە دەبێتە جێگای سەرنج و

گفتوگۆیەکی هەمەلایەن، ئەمەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو چارەسەرە قووڵ و گشتگرەی پرسیارە سەرەکی و چەقەکانی مرۆڤایەتی لەخۆدەگرێت. پیەسەکە تیشکێکی بابەتیانە دەخاتە سەر ململانێی «مارا»ی شۆڕشگێر کە لە ساڵی «١٧٩٣»دا دەکوژرێت، لەگەڵ نووسەری تاکڕەووی فەرەنسی مارکیس دی ساد.

<٢٣> پێتەر ڤایس لە ساڵی «١٩١٦»دا لە بەرلین لە خێزانێکی جولەکە لەدایکبووە. لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا لەدەست نازیەکان هەڵدێ و دەچێتە ولاتی سوید. لە ساڵی «١٩٣٩»ەوە وەک پەنابەرێک لە ستۆکهۆلم دەژیا. لە ساڵی «١٩٨٢»دا هەر لە ستۆکهۆلم کۆچی دوایی دەکات. پێتەر ڤایس لەسەرەتادا لە سوید بە زمانی سویدی دەنووسێ، بەڵام لە ساڵەکانی شەستەکانەوە زیاتر بە ئەڵمانی دەینووسی.

<24> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.45-46.

<٢٥> هەمان سەرچاوە. ل. ٣٨

<٢٦> لویجی پیراندیلۆ «١٨٦٧ ـ ١٩٣٦» نووسەرێکی گرنگ و بەناوبانگی ئیتالیە و لە ناوچەی ئەگریگۆنتۆی سەر بە هەرێمی سیسیلیا لەدایکبووە. لە پالێرمۆ، ڕۆم و بۆن زانستە مرۆڤایەتیەکانی خوێندووە. تا لە ساڵی «١٩٢٢» وانەی کلتور و ئەدەبی ووتۆتەوە. لەم سالانەدا کۆمەڵێ پرۆسە و ڕۆمانی گرنگ بلاودەکاتەوە. دواجار بابەت و ناوەڕۆکی ڕۆمانەکانی دەبنە سەنتەرێکی گرنگی شانۆنامەکانیشی. هەروەها پیراندیلۆ کۆمەڵێ نۆڤێلی میللیش بلاودەکاتەوە. بەڵام لەگەڵ شانۆنامەی «شەش کارەکتەر بەدوای نووسەرێکدا دەگەڕێن» «١٩٢١»، «هێنریکی پێنجەم» «١٩٢٢»، ناوبانگی هەموو ئەوروپا دەگرێتەوە، وەک نووسەرێکی شانۆیی. دوای ئەم شانۆنامانە پیراندیلۆ بەتەواوەتی خۆی تەرخاندەکات بۆ شانۆ.

لویجی پیراندیلۆ یەکێکە لەو نووسەرە شانۆییانەی کە پیەسەکانی لەنێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا، بەشێوەیەکی بڵاو پێشکەشکراوە. لە ساڵی «١٩٢٥»دا لە ڕۆم گرۆیەکی شانۆیی تایبەت بە خۆی دادەمەزرێنێت. ئەم گرۆیە دەبێتە هۆی ناساندنی پیەسەکانی پیراندیلۆ لەسەر هەموو ئاستی ئەورووپای ڕۆژئاوا.

لویجی پیراندیلۆ لە ساڵی «١٩٣٤»دا پاداشتی نۆبڵ وەردەگرێت.

<27> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.48.

‹٢٨› هەمان سەرچاوە. ل. ٤٧

‹٢٩› کە شانۆی مارا ـ ساد بۆ یەکەمجار لەسەر شانۆی شیلەر Schiller Theater لە ساڵی «١٩٦٤»دا لە شاری بەرلین پێشکەشکراوە، لەهەمانکاتدا شانۆی شاهانەی شەکسپیریش بە شانۆیی «شالیر» و لە ڕیژی پیتەر بروک لە بەرلین وەک نەمایشێکی مێوان پێشکەشکراوە.

پیتەر بروک ئەو نەمایشە دەبینێت و پیەسەکە سەرنجی ڕادەکێشێ، دەست بەجێ پەیوەندی دەکات بە خاتوو «گونیلا ڤایس»ەوە تا سەرلەنوێ سینۆگرافیا و جلوبەرگ بۆ نەمایشێکی تری مارا ـ ساد لە لەندەن بکاتەوە. خاتو ڤایس دەڵێت: «پیتەر بروک لە یەکەم ڕۆژی پێشکەشکردنی نەمایشەکەدا لە بەرلین، لەناو بینەراندا دانیشتبوو، دوای تەواوبوونی شانۆییەکە، لەکاتێکدا هەموو گروپەکە لەپشتەوەی شانۆکەدا خەریکی بیرە خواردنەوە و ئاهەنگگێڕان بووین، پیتەر بروک هاتە سەرەوە بۆ لامان. هەر لەوێدا و بەپێوە، دەست بەجێ، داوەتی لەندەن و شانۆی Aldwych کراین.» لە چاوپێکەوتنێکی تایبەتیدا لەگەڵ دانا ڕەووف.

‹٣٠› ژان پۆل مارا شۆڕشگێڕێکی فەرەنسایی بووە و لە ساڵی

«١٧٤٣»دا لە سویسرا لەدایکبووە. پزیشک و زانا بووە. پاشان ڕوودەکاتە بواری ڕامیاری و بۆ ئەو مەبەستە لە ساڵی «١٧٨٩»دا ڕۆژنامەی «هاوڕێی گەل»ی دامەزراندوە و دژی ڕژێمی ئەوکاتەی فەرەنسا وەستاوە. پاش ماوەیەکی کورت ڕۆژنامەکەی دادەخەن و ئەویش لەبری ئەوە بە نهێنی بڵاویدەکاتەوە. وتارەکانی ڕۆڵێکی گەورە دەگێرن لە هەڵگیرساندنی شۆڕشی چواردەی تەموزی ساڵی «١٧٨٩»دا. دواتر لە کۆنگرەی نیشتمانیدا بە ئەندام هەڵبژێردراوە و سەرکردایەتی پارتی «کوردلییە»ی کردووە. پاش ئەوە مارا توشی نەخۆشی پێست بووە و پاشماوەی ژیانی لەناو حەوزی گەرماوێکدا بردۆتەسەر. دواتر هەر لەو حەوزەشدا و لە ساڵی «١٧٩٣»دا شارلۆت کۆردی بە خەنجەر کوشتوویەتی.

‹٣١› کۆنت دۆنتیان ئولفۆس فرانسوا دی ساد «١٧٤٠ ـ ١٨١٤» سەربازێکی فەرەنسایی و نووسەرێکی دیار بووە. زۆربەی ژیانی بە داوێن پیسی بردۆتەسەر و ئەمەش لە ئەدەبەکەیدا ڕەنگیداوەتەوە. نووسینەکانی بەناوی «مارکیز دی ساد»ەوە بڵاوکردۆتەوە. بەهۆی ئەو ڕەوشتە نابەجێ و چیرۆکە ئێرۆتیکی و ژیانە نائاساییەی خۆیەوە، بەتایبەتی لەڕووی ژیانی سێکسیەوە، وەک مرۆڤێکی «سێکسەناساز»، زۆربەی ژیانی لە گرتوخانەی باستیل و نەخۆشخانە دەروونیەکاندا بەسەربردووە. لە چیرۆکەکانیشی «کوێرەوەری داوێن پاکی» و «گوڵی داوێن پیسی». لەم چیرۆکانەیدا کارەکتەرەکانی زۆر بە جەربەزەییەوە خستۆتەڕوو، بەتایبەتی بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووەکانیان لەڕێگای ئازاردانی خەڵکیەوە. ئەم ڕەوشتە ناتەبایەش لەڕووی لێکدانەوەی سایکۆلۆژییەوە بە «پاڵپێوەنەرێکی ڕوخێنەر» ناسراوە. هەر لێرەوە «ساد» بووە بە هێمایەک بۆ هەموو لادانێکی ڕەوشتی و سێکسە ناسازی، لە زانستی دەروونناسیشدا بەناوی ڕاستەقینەی سادەوە ناسرا بە «سادی ـ سادیزم».

<٣٢> هاوڕێی چیرۆکنووسم «شێرزاد حەسەن» ئەم شانۆنامەیەی لە ئینگلیزیەوە کردووە بە کوردی و لە ساڵی «١٩٩٩»دا لەلایەن دەزگای چاپ و پەخشی سەردەمەوە چاپ و بڵاوکراوەتەوە.

<33> Persson, Sven Hugo, Från grymhetens till motståndets estetik, Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborg Universitet, 1979. S.35.

<٣٤> شارلۆت کۆردی لە ساڵی «١٧٦٨»دا لەدایکبووە. یەکێک بووە لە لایەنگرەکانی «گیرۆندییەکان»، ئەمانەش کۆمەڵێک بوون لە کۆماریەکانی فەرەنسا. ناوەکەشیان دەگەڕێتەوە بۆ هەرێمی گیرۆند کە لە ساڵی «١٧٩١»دا دروستبووە. مارا لە کۆنگرەی نیشتمانیدا دەریاندەکات و سەرکردەکەشیان لەسێدارە دەدات. ئەم گیرۆندییانە هانی کۆردی دەدەن بۆ کوشتنی مارا، دوای ئەوەی مارا دەکوژێت لەسێدارە دراوە.

<٣٥> لە ساڵی «١٩٨٨»دا تیپی شانۆی ئەزموونگەری کوردی ئەم شانۆنامەیەی لە ڕیژی هونەرمەند «شەماڵ عومەر» پێشکەشکردووە. نەمایشەکە بە شێوازێکی وێنەیی بەرز پێشکەشدەکرێت و دادەنرێت بە یەکێک لە نەمایشە ڕەنگینەکانی ڕەوتی شانۆی کوردی لە هەشتاکانی هەزارەی ڕابردوودا. بۆ زیاتر شارەزابوون لەو نەمایشە بڕوانە کتێبی: «گووتاری ئەزموونگەریی لە ڕەوتی شانۆی کوردیدا» لە نووسینی: دانا ڕەووف.

<36> Persson, Sven Hugo, Från grymhetens till motståndets estetik, Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborg Universitet, 1979. S.44.

<37> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of

theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.4-5.

‹٣٨› هەمان سەرچاوە. ل. ٤٧ ـ ٤٨

‹٣٩› خاتو گونیلا ڤایس هونەرمەندێکی گەورەی سینۆگرافیا و جلوبەرگی سویدە. ئەم خانمە خێزانی «پێتەر ڤایس»ە و ڕاستەوخۆ کاری سینۆگرافیا و ئامادەکردنی جلوبەرگی نەمایشەکانی ئەڵمانیا، لەندەن و ستۆکهۆلمی لە شەستەکانی هەزارەی ڕابردوودا، لەئەستۆ گرتووە. بۆ نووسینی ئەم بەشەی کتێبەکەم چەند دیکۆمێنتێکی گرنگی خستۆتە بەردەستم، لەوانە، جگە لە خودی نەمایشی مارا ـ ساد، فیلمێکی ڤیدیۆی دیکۆمێنتی تایبەتی ڕۆژانی مەشق و پرۆڤەکانی مارا ـ ساد لە لەندەن و لە ڕیژی پیتەر بروک. لەو دیکۆمێنتەدا گەلێ لە نهێنیەکانی چۆنێتی مامەڵە و کارکردنی پیتەر بروکم بۆ ڕوونبووەوە، بەتایبەتیش سەبارەت بە چۆنیەتی کارکردنی لە شانۆنامەی «مارا ـ ساد»دا.

‹٤٠› لە چاوپێکەوتنێکی تایبەتیدا لەگەڵ دانا ڕەئوف.

<41> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.190.

‹٤٢› لە چاوپێکەوتنێکی تایبەتیدا لەگەڵ دانا ڕەئوف.

<43> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.61.

‹٤٤› هەمان سەرچاوە. ل. ٢٠٨

‹٤٥› هەمان سەرچاوە. ل. ٢٠٩

‹٤٦› هەمان سەرچاوە. ل. ٦٢

<47> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992.

Routledje-London and New York, 1993. S.133.

‹٤٨› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٣

<49> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.270.

‹٥٠› هەمان سەرچاوە. ل. ٦٢

<51> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.20.

‹٥٢› ئەلفرێد گاری «١٨٧٣ ـ ١٩٠٧» نووسەرێکی گەورەی فەرەنسیە، هەر لەسەرەتاوە کارێکی گەورەی کردۆتە سەر بیرورِا و بۆچوونە شانۆییەکانی ئەنتۆنین ئارتۆ. ئەلفرێد گاری دادەنرێت بە رِابەرێکی گەورەی بزوتنەوەی شانۆی پێشرِەوی جیهانی. بایەخی ئەلفرێد گاری لەوەدایە کە رِۆڵێکی گەورە و مەزنی لە بوارەکانی ئەدەب و هونەری شانۆدا گێرِاوە و بۆتە سەرقافڵەی شانۆی پێشرِەو و ئەبسوردی جیهانی.

<53> Blom, Rune, Teater i London, Liber Förlag, Malmö. 1982. S.62.

بەشی پێنجەم

مەڵبەندێکی نێونەتەوەیی

بۆ ئەوەی ئەو کۆمەڵە نێونەتەوەییە پەیوەندی بە بینەرەکانیەوە بکات، پێویستە جیهانێکی بچووک پێکبهێنێ. ئەمەش مانای ئەوە نییە کەسانێک بگرێتەوە کە بەباشی لەیەکتر دەگەن، بەڵکو لەو ڕووەوەی کە پشت بە جیاوازی و دژەکان ببەستێت. لەهەمانکاتدا ڕەنگدانەوەیەکی هەمەڕەنگی خودی بینەران بێت.

پیتەر بروک
لە «خاڵی گۆڕانکاریدا»

مەڵبەندێکی نێونەتەوەیی

پیتەر بروک لە هەستی قوڵی دەرککردن بە قەیران و گەوهەری گرفتە شانۆییەکان و ڕۆڵی شانۆ، لە سەرەتای حەفتاکانی هەزارەی ڕابردووەوە، وڵاتی ئینگلستان بەجێدەهێڵێ. هەڵوێست وەرگرتنی پیتەر بروک لە دامودەزگاکانی شانۆی ئینگلیزیدا هەڵوێست وەرگرتن بوو لە هەموو جۆرە شێوازێکی باو و مردووی ناو شانۆ.

لەهەمانکاتدا دابڕینی ئەم هونەرمەندە لەو شانۆیە، دادەنرێت بە قۆناغێکی گرنگی پڕۆژە و ئەزموونەکانی لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا.

> «ساڵی ‹١٩٧٠› گوێزامەوە بۆ پاریس، ئەمەش بڕیارێکی کتوپڕ نەبوو. لە ساڵی ‹١٩٦٨›دا بۆ یەکەمجار لابورێکی شانۆیم کردەوە کە ‹ژان لوی بارۆ› بانگهێشتنی کردبووم تا کار لە شانۆی ‹گەلان›دا بکەم. ئەوەش یەکەم ڕووبەڕووبوونەوەی من بوو لەگەڵ کۆمەڵێ ئەکتەری سەر بە کلتوورێکی جیاواز.»‹١›

پیتەر بروک پاریس دەکاتە مەڵبەندێکی گرنگی لێکۆڵینەوە و مەشقی لابورئاسا. پاریس دەبێتە ناوەندێکی هەمیشەیی پشکنینی بەردەوامی سیستەم و مێتودی پرۆسێسە شانۆییەکەی. بۆ ئەم مەبەستە لە ساڵی «١٩٧١»دا بە هاریکاری Micheline Rozan یەکەم مەڵبەندی شانۆیی

بەناوی Centre International de Recherche Théâtrale CIRT بۆ لێکۆڵینەوەی شـــانۆیی دادەمـــەزرێنێ. دواتر لـە ســـاڵـی «١٩٧٣»دا نـاوەندێـکـیش بـۆ داهـێـنـان هـەر لـە پـاریـس دەکـــــــاتـەوە Centre International de création Théâtrale. ئەم دوو ناوەندە دەبنە بنەما و سـەرەتایەکی پتـەوی کۆمـەڵێ پرۆسـە و زنجیرەی پێکداچووی چالاکی جۆراوجۆر.

> «هـەسـتـمـان بەوە کـرد لێکۆڵینەوە لە شـانۆدا هەمـیـشـە پێویستی بـە لایەنێکی کردەیی هەیە. لایەنە کردەییـەکەش پێـویسـتی بـە لێکۆڵـینەوەیەکی بەردەوام هـەیە سـەبارەت بە زەمەن و مەرجە سەرەکیەکانی.»‹٢›

ئەم دوو نـاوەندە دەبنـە تەواوکـەری یـەکـتـری، تیـۆری و پراکـتـیـک. مـەسـەلە تیـۆرییـەکـان دەبنە بنەمـایەکی گـرنـگی لێکۆڵینەوە و پرۆسـە شـانۆییـەکـان، بەمـەش تاقـیکردنەوەکان مـۆرکێکی لابورئاسـای گـرنگ لەخـۆدەگـرێت و هـەمـوو بەرەنجـامـێکیش هـەنگاوێکە بۆ نـزیکبـوونەوەی سنورە ڕەهاکانی شانۆیەکی ڕاستەقینە.

زۆربەی نەمایشـەکانی ئەم مـەڵبـەندە شانۆییـانە ئەکتـەر و گۆرانیبێژی سـەر بـە کلتـووری جـیـاوازن و لە هـەمـوو سـووچ و قـوژبنێکی ئەم گەردوونەوە هاتوون.

> «مـەڵبـەندەکـە خـاڵی پێکگەیشـتنی کلـتووری جـیـاواز بوو، هـەروەهـا هـەمـیشـە لە گـەڕاندا بوو، گرۆ جیاوازەکـەی بەرەو گەشتی دوورودرێژ دەبرد، تا لەگـەڵ کۆمـەڵانێکدا پێکدا بچن کە لەوەوبـەر بە هـیچ شـێـوەیەک ڕووینەداوە تیـپێکی شـانۆیی گـەڕۆکـیـان دیـبێ - بڕیارمـانـدا کـە بیـرۆکـەی سـەرەکـیـمـان

دروستکردنی ڕۆشنبیری بێت ـ ڕۆشنبیریەک کە بتوانێ شیرێکی پاک بکاتە کەرەیەکی پاڵێوراو، تا هەریەک لە ئێمە بتوانێ خەمیرەکە بگوێزێتەوە بۆ کۆمەڵێکی گەورەتر، بەم شێوەیە بەو هیوایە بووین ئەو هەل و مەرجە باشەی بۆ کۆمەڵێکی دیاریکراو خوڵقاوە، لەکۆتایدا لەگەڵ تەوژمێکی سەرەکی شانۆدا یەکبگرێتەوە.»‹٣›

پیتەر بروک لەم مەڵبەندەدا بە سەرنجی قوڵ و بۆچوونی لێزانانەوە بنەماکانی شانۆی نو ـ ژاپۆنی، کلتوور و سەمای ئەفریقی، سێرک، کلتوور و شانۆی میللی فارسی، تەکنیکی سینەما و نەمایشە مۆسیقیەکان دەکاتە سەرچاوەیەکی گرنگی میتود و تاقیکردنەوەکانی، نەک هەر ئەوە بەڵکو پیتەر بروک سوودێکی زۆری لە دراماتۆرگی و داب و نەریتی پیەسە کۆن و نوێیەکانیش وەرگرتوو.‹٤› لەبەرئەوە ئەو ناوەندانە خاڵێکی گرنگی گۆڕانکارییەکان، پێگەیشتنی ڕۆشنبیری و کلتوورە جیاوازەکان بووە. ئامانجی ئەم هونەرمەندە لە سوود وەرگرتن لەو هەموو گەشتە بەردەوام و کلتوور و فۆرمانەی شانۆ و تاقیکردنەوەکانیان تەنها بۆ ئەوە بووە کە «شانۆیەکی سەراپاگیری تەواوەتی» بدۆزێتەوە و بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە سەرەکیەکانی شانۆ.

پیتەر بروک ئەکتەر و هونەرمەند و گرۆ جۆراوجۆرەکانی بەرەو گەشتی هونەری درێژ بردووە، تا لەگەڵ کەسانێک و کۆمەڵگایەک ڕووبەڕووببنەوە کە بە هیچ شێوەیەک لەوەوبەر شانۆیان نەدیووە. ئەمەش هەنگاوێکی گرنگ بووە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی شارستانیەتی جیاواز و لەهەمانکاتدا دروستکردن و بەدیهێنانی جۆرە ڕۆشنبیری و هۆشیارییەک بۆ ئەو خەڵکە ساکارە. پیتەر بروک سەبارەت بەم مەسەلە گرنگە دەڵێت:

«ئێمە لە خودی چەمکەکانی ڕۆشنبیریمان نەدەکۆڵییەوە، بەڵکو لە پاشخانەکەی. لەبەرئەوە لەسەر ئەکتەرەکان پێویست بوو کە لە هەنگاوێک بۆ دواوە دەستپێبکەن، هەنگاوێک بگەڕێنەوە بۆ دواوە، هەنگاوێک زۆر دوور لە کلتوور و ڕۆشنبیرییە تایبەتمەندەکەی خۆیان.»‹٥›

پڕۆژەکانی نێو ئەم ناوەندانە شێوازێکی چڕ لە مەشق و مۆرکێکی لابورئاسای ئەزموونگەریان هەیە. مەسەلەی بەشداری و ئامادەبوونی ئەکتەری سەر بە کلتووری جیاوازیش خاڵێکی گرنگە لە پرۆسە و پڕۆژەکانی پیتەر بروکدا، تا لەو ڕێگایەوە بتوانێت فۆرمێکی کلتووری نوێ فەراهەمبکات. تا لەڕێی ئەو فۆرمە نوێیەوە لە کلتوورەکانی خۆیان دووربکەونەوە. ئەم شێوە کارکردنە بۆ پیتەر بروک گرنگیەکی مەزنی هەیە.

«بۆئەوەی ئەو کۆمەڵە نێونەتەوەییە پەیوەندی بە بینەرەکانیەوە بکات، پێویستە جیهانێکی بچووک پێکبهێنێ. ئەمەش مانای ئەوە نییە کەسانێک بگرێتەوە کە بەباشی لەیەکتر دەگەن، بەڵکو لەو ڕووەوەی کە پشت بە جیاوازی و دژەکان ببەستێ. جۆراوجۆریەتیش ڕەنگدانەوەیەکی هەمەڕەنگی خودی بینەران بێت.»‹٦›

زۆربەی گرۆ شانۆییەکانی ئەمرۆ «بە بڕوای پیتەر بروک» لە پانتاییەکی مردوودا کاردەکەن. لەبەرئەوەی ئەو گرۆیانە لە خەڵکانی هاوشێوە و هاوچین دروستبوون، هەموویان لە یەک پانتاییدا کاردەکەن و هەمان بۆچوون و ئاواتیان هەیە. بەڵام مەڵبەندی جیهانی بۆ لێکۆڵینەوەی شانۆیی لەسەر بنەمایەکی تەواو پێچەوانەوە دامەزراوە.

لەو مەڵبەندەدا کۆمەڵێ ئەکتەر کۆبوونەتەوە کە هیچ شتێکی هاوبەشیان نییە؛ نە زمانێکی هاوبەش، نە هیمایەکی هاوبەش و تەنانەت نە خەندە و پێکەنینێکی هاوبەشیش. ئەو ئەکتەرانەی لەگەڵ پیتەر بروک کاریانکردووە ئاماژەیان بەوە داوە کە پیتەر بروک خاوەنی ئەفسوونێکی تایبەتمەندە، هەر دوای ماوەیەک لە پرۆسە و مەشقی شانۆیی، بەبێ ئەوەی خۆیان هەستی پێبکەن، یان بزانن چۆن و بە چ ڕێگایەک، کتوپڕ بۆیان دەرکەوتووە کە بوونەتە خاوەنی وزە و توانایەکی بەهێز.

پیتەر بروک لە سەرەتای دەستپێکردنی هەموو شانۆییەکدا، سەربەستیەکی ڕەها و گەورە دەبەخشێتە ئەکتەرەکانی، بەتایبەتی لە بواری هونەری ڕاگوزاریدا. ئەمەش نزیکیان دەخاتەوە لە کارەکتەرەکانیان و هەستێکی قووڵیشیان لەلا دروستدەکات سەبارەت بە گرفت و نهێنیەکانی پڕۆژەکە. کاری ڕێژیسۆریش لەلای پیتەر بروک بەشێوەیەکی بەردەوام، هەڵکۆڵینێکی پڕ لە زانیارییە لە زاکیرە و هەست و نەستی ئەکتەرەکان.

پیتەر بروک زۆرجار لەم مەڵبەندەدا، بە کەرەسەیەکی زۆر کەم و بەبێ هیچ جۆرە سینۆگرافیا و پێداویستیەکانی تری نەمایشی شانۆیی پڕۆژەکانی بەئەنجام گەیاندووە. لەم ڕووەوە گەڕاوەتەوە بۆ نەژادە دێرینەکەی شانۆ و پانتاییە بەتاڵەکەی و پشتبەستنی بە توانا و جەستەی ئەکتەر وەک توخمی سەرەکی ستركتورە هونەریەکە. لەم لابورە شانۆییانەدا مەسەلەی گرنگی و بەهای «بینەر» جێگای سەرنج و تێڕوانینی پیتەر بروک بووە. بۆ نمونە کاردانەوەی بینەران بۆ پڕۆژە شانۆییەکان و کاریگەری ئەو ووزە و ڕووبەڕووبوونەوەیەش لەسەر «چۆنیەتی» نەمایشەکە، یەکێک بووە لە خاڵە گرنگەکانی پڕۆژەکانی پیتەر بروک.‹٧› چۆنیەتی نەمایشیش لەلای ئەو مەبەست لە باشی و خراپی پڕۆژەکە نییە، هێندەی ئەوەی مەبەستی ڕۆح و ژیانە لەو پڕۆژە هونەرییانەدا. هەر لەبەرئەوەشە هیچ نەمایشێکی پیتەر بروک فۆرم و

شێوەیەکی جێگیر لەگەڵ پێشکەشکردنی نەمایشەکەدا لەخۆناگرێت. بەڵکو بەردەوام، تا دوا ڕۆژی نەمایشەکە، گۆڕانکاری جۆراوجۆری بەسەردا دێت.

لە پڕۆژە و لێکۆڵینەوەکانی ئەم مەڵبەندەدا،، لە هەردوو ڕووی «تیۆری و پراکتیک»ەوە، پەیوەندی و ڕووبەڕووبوونەوەی ئەکتەر و بینەران پانتایی و بەهایەکی گرنگی هەیە. هەروەها خاڵێکی گرنگ هەیە پێویستە ئاماژەی بۆبکرێت کە پیتەر بروک لەم گروپە نێونەتەوەیەدا، بە هیچ جۆرێک مەبەستی ئەوە نەبووە جۆرێک لە شێوازێکی نێونەتەوەیی تایبەت بە شانۆ بخوڵقێنێ، یان بەخۆی. هەروەها مەبەستیش نەبووە شێوازێکی دیاریکراوی «هونەری نواندن» لەو ڕوانگەیەوە بەرەوپێشەوە بەرێت. بەڵکو مەبەست لە ئاڵوگۆڕی کلتووری و سوود وەرگرتن بووە لە توانا جیاوازەکانی یەکتری. بەمەش ئەزموون و پڕۆژە شانۆییەکان دەوڵەمەندتر بوون و بە پرۆسەیەکی چڕی شارستانیەتە جیاوازەکاندا ڕۆیشتوون. نەمایشەکە بەهایەکی تری فەلسەفی گرانی لەخۆگرتووە. بەڵام لەهەمانکاتدا بەرجەستەی فۆرمێکی ساکار و ڕاستەوخۆ بووە. بەمەش هاوکێشە گرنگەکانی شانۆ نزیکبۆتەوە لە ڕەگەز و چینە جیاوازەکانی کۆمەڵەوە و توانیویەتی زمانێکی جیهانی سەقامگیربکات.

پیتەر بروک گەرەکی بووە زمانێکی تایبەت بخوڵقێنێ دوور لە هەموو ڕێسا و بنەما دیاریکراوەکانی مانای «وشە و دەنگەکان». لەو فۆرمە نوێیەی «زمان»دا تۆن و دەنگ گرنگترە لە «وشە و ماناکان».<٨> تۆنە دەنگیەکان دەبێتە هێمایەکی گلوباڵی، مرۆڤایەتی و پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی جیهانی لەگەڵ چین و ڕەگەزە جیاوازەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا دروستدەکات. پیتەر بروک دەڵێت:

> «بابەتی کار و هەڵکۆڵینی ساڵی یەکەمی ناوەندی نێونەتەوەیی بۆ لێکۆڵینەوەی شانۆیی بریتی بوو لە

لێکۆڵینەوەی چۆنیەتی دەنگەکان. ئامانجیشمان لەم لێکۆڵینەوانەمان - بەشێوەیەکی تەواوەتی - چۆنیەتی دەربڕینێکی زیندوو بوو.»‹٩›

گومان لەوەدا نییە کارکردن لەگەڵ ئەکتەری سەر بە زمان و کلتووری دوور و جیاواز لەیەکتری، گیروگرفتی چڕ و قووڵ دەخوڵقێنێ. لەسەروی هەمووشیانەوە گرفتی لەیەک حاڵی نەبوون. پیتەر بروک ئەو گرفتەی وەک توخمێکی گرنگ بەکارهێناوە بۆ دروستبوونی زمانێکی نوێ و جیاوازی شانۆ. لەو زمانە هاوبەشەدا، ئاماژە سیمۆلۆژییەکان، هیما، زمانی جەستە، تۆنی دەنگ و پەیوەندییە نەبینراوەکان دەبێتە ناوەند و بنەمای کۆکردنەوەی نەژاد و شارستانیەتە جیاوازەکان. ئەمەش دەبێتە سترکتوری داڕشتنەوەی میتۆلۆژیایەکی نوێ و شانۆیەکی تاقیگەیی هاوبەش.

بەرەو شانۆیەکی میتۆلۆژی

کۆمەڵی میتۆلۆژیای جیاواز لەپشت کۆمەڵێ ئەکتەری نێونەتەوەیی و نەژاد جیاوازەوە هەیە، هەمووشیان ئامانجێکی هاوبەش و خەونێکی هاوبەشیان هەیە. پێگەیشتنی ئەم شارستانیەتە جیاوازانەش بەیەکتری، بە خوێندنەوە و پێگەیشتنی میتۆلۆژیا جیاوازەکانەوە دەبێت و بۆ گەیشتن بە لێکۆڵینەوە و دۆزینەوەی شانە گەوهەریەکانی مرۆڤایەتی، دۆزینەوەی زمانێکی هاوبەش و پەیوەندیکردنێکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ یەکتری لەسەر هەموو ئاستەکان.

پیتەر بروک کرۆی ئەم شانە میتۆلۆژیانە، لە ڕوانگەی ئەکتەرە ئەوروپی، ئەفریقی، ئاسیایی و ڕۆژهەڵاتیەکانیەوە دەکاتە دەروازەی

خــوێندنــەوە جــیــاوازەکــانی بــۆ کلتــووری ڕۆژهــەڵات و دامــەزرانــدنی کلتوورێکی تری جیاواز و جیهـانی. مـرۆڤ لەم کیشـوەرە جیـهـانیـەی پیــتــەر بـروکـدا نـاوەند و چەقی هـەمــوو شــتــەکــانـە. مــرۆڤ پاڵـەوانی مــیــتــۆلۆژیایەکی هـاوچەرخــە و سنـورەکــان بـوونیــان بـۆ نـامــێـنـێ و پێوانەیەکی تری داستانی دەبێتـە زەمـینە و هـاوشـێوەیـەکی تری ژیانە واقـیـعیـەکە. چەمکەکانی میتۆلۆژیا دەبێتـە زاراوەی کۆمـەڵێ ڕووداو و وێنـەی مــەجــازی و زمــانێکی جــیــاواز و هـاوبەش لـەگـەڵ بینـەراندا دروســتــدەکـات. پڕۆژەکــانی ئۆرگــاست، کــۆنفــرانسی باڵندەکــان و مەهاباهاراتا چەند نمونەیەکن لەو شانۆ میتۆلۆژییەی پیتەر بروک.

لە بەشــەکـانی داهـاتوودا هـەوڵدەدەین تیـشکی ســەرنج و لێکۆڵینەوە بخەینە سەر ئەو ئەزموون و نەمایشانە.

ئۆرگاست

پیتـەر بروک لە مەڵبەندە نێونەتەوەییە ئەزموونگەریەکـەیدا بە هـاوکـاری شـاعیری ئینگلیز Ted Hughes و لە ڕوانگەی کـتێبی «ئاڤێسـتـا»ی زەردەشت، میتۆلۆژیای Prometheus «پرۆمێسیۆس»ی گریکی، پیەسی «فـارســەکان»ی ئەســخیلۆس، تێکستــەکـانی سنیکا و هـیـرۆکلیـســەوە، پیــەس و زمــانێکی تایبــەت و نوێیــان داڕشــتـووە. بۆ ئەم مــەبەســتــەش گــەڕاونەتەوە ســەر بـەکـارهـێنانی نـەژادی زمــانە کــۆنەکــانی لاتینی و زەردەشتی.‹١٠›

هـەڵکۆڵینی ئەم دوو کەسە بە نێو پانتاییەکانی ئاڤێستا و میتۆلۆژیای کۆنی گریکی و چەمکی «زمان» گەشتێکی سەرسوڕهێنەر پێکدەهێنێت. گــەشــتــێک چەندین وشــە، دەنگ و فــۆنەتیکی نوێی تیـا لەدایکدەبێت. زمــانێک لەوەوبـەر بوونی نـەبووە، زمــانی مــەملەکــەتێکی نـەبینراوی

ئەندێشەساز.

«پیتەر بروک ئەو زمانە مردوو لەبیرکراوانە دەکاتە بەشێک لە ڕیتــواڵێکی ئاینی، بەمــەش تۆنێکی تایبــەتمەندی لە دەنگەکـان بەدەسـتـهـێناوە، جگە لە بەکارهێنانی کۆمـەڵێ ڕیتـمی ئەفـەریقـایی جـیـاواز، بەبێ ئـەوەی هیچ مـانایەک ببەخشێت. پیتەر بروک بەم شێوەیە هەوڵیداوە جیهانێک لەپشـــتی ڕێســـا لۆژیکیـــەکـــانەوە بۆ پەیوەندیکردن دروستبکات.»‹١١›

لەو جیـهانەدا دەنگەکان مەودایەکی تایبەت بەدەستدەهێن. هەر لەم ڕوانگەیەوە Ted Hughes گەڕاوەتەوە سەر ڕەگ و ڕیشـەکانی زمـان، وشە و دەنگ، بەمەش جۆرە دەنگێکی تایبەتی مۆسیقی دەخوڵقێنێ کە زیاتر نزیک دەبێتەوە لە ژیانی ناوەوەی مرۆڤەوە.

«ئەم هـونەرمـــەند و شـــاعـــیـــرە ‹٢٠٠٠› وشـــەی نامـــۆ و جـیـاوازیان داهێناوە، بەڵام هەمـوو ئەو وشـانە مـانـایەکی تایبەتی هەبووە. لەم ڕێگایەوە هەوڵیانداوە لاسایی دەنگی وشەکان بکەنەوە. بەم شێوەیە دەنگی وشەکانیان ناوناوە لە خـودی وشـەکـەش. دەنگی شـتـەکـان بۆتە ناوی وشـە بەکـارهێنراوەکـان. ئەو وشـانەش بە هیچ شـێـوەیەک لە فەرهەنگی زاراوەی زمانە ئەوروپیەکاندا نەبووە.»‹١٢›

هەروەها بەهەمان شێوە لە ئاڤێستادا، زمانی زەردەشتیەکانی هەزار ساڵ بەر لە ئێستا، جیهانێکی بەرین بەو دوو داهێنەرە دەبەخشێ.

«لە ئاڤێستادا ڕووبەرووی هەندێ لە شێوازی دەنگ بووینەوە کە کۆمەڵێ ڕەمزی نادیاری لەخۆدەگرت، ئەو ڕەمزانەش ڕەمزی ڕۆحی و شیعری زەردەشتی بوون.»‹١٣›

پیتەر بروک و Ted Hughes زمانە نوێکەیان ناودەنێن «ئۆرگاست» Orghast. بەرەنجامی لێکۆڵینەوەی ئەم دوو پسپۆرە، هونەرمەند/ شاعیر، پیەسێکی شانۆیی بە هەمان ناوەوە دەخوڵقێنێ. پیەسەکە بەو زمانە نوێیە «ئۆرگاست» نووسراوە. ئەو زمانەی هیچ چەمکێک لە ڕێسا ئاساییەکانی زمانی لەخۆنەگرتووە. تەنانەت کەسیش لەو زمانە نوێیە تێنەگەیشووە. مەبەست لەو پرۆژەیە ئەوە بووە بزانرێت لە ئەزموونێکی ئاوهادا تا چ ئاستێک زمان و وشەکان گرنگن. تا چ ئاستێک دەتوانرێت بە زمانێکی جیاواز و نادیار پەیوەندی بەیەکترییەوە بکرێت و چیرۆکێک بگێڕێتەوە.

«ئۆرگاست Ted Hughesی شاعیر دەیدۆزێتەوە. ئەو وشەیەش بۆ ئەو مانای پاراستی ئاگر، ئاگری ژیان یاخود ‹ڕۆژ›ی گەیاندووە. ئۆرگاست وشەیەکی لێکدراوە: Org مانای ژیان دەگەیەنێ، Ghast مانای کڵپەی ئاگر یان ڕۆح دەگەیەنێ.»‹١٤›

ئەم شاعیرە بۆ خوڵقاندنی ئەم میتۆلۆژیا هاوچەرخە پشت بە تێزەکانی لیڤی شتراوس‹١٥› دەبەستێت. لەم ڕووەوە لیڤی شتراوس ئاماژەی ئەوە دەکات کە:

«میتۆلۆژیا بەردەوام لەلای مرۆڤ بوونی هەیە، بەبێ ئەوەی ئێمە هەستی پێبکەین.»‹١٦›

ئەم بوونەش دەبێتە شاکارێکی هونەری و دامەزراندنی شانۆیەکی میتۆلۆژی، دواجار «ئۆرگاست» دەبێتە نەمایشێکی ئەزموونگەری دەوڵەمەند. پیتەر بروک لەو نەمایشەدا یەکێک لە هەنگاوە گرنگەکانی دامەزراندنی تێڕوانین و شێوازی پرۆژەکانی خۆی لە حەفتاکاندا دەستنیشان دەکات.

ئۆرگاست لە ئێران

ئەم نەمایشە بۆ یەکەمجار لە ساڵی «١٩٧١»دا لە ڤیستڤاڵێکی شانۆیدا لە ئێران پێشکەشدەکرێت. پێشکەشکردنی ئۆرگاست دەبێتە ڕووداوێکی گرنگی شانۆیی و چەندین لێکۆڵینەوە و ڕیپۆرتاژی ڕۆژنامەگەری گرنگ و نامیلکە و کتێبی لە سەرانسەری جیهاندا لەسەر دەنووسرێت.

> «پیتەر بروک ئۆرگاست لە پاشماوەی شوێنێکی کۆنی ئارکیۆلۆژی لە نزیک شاری ئەسفەهانەوە پێشکەشدەکات. بەشێکی زۆری بینەرانی ئەو نەمایشە خەڵکانێکی گوندنشین و ساکاری ئەو ناوچانە دەبن. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، نەمایشەکە سەرکەوتنێکی گەورە بەدەستدەهێنێ و بینەران کاردانەوەیەکی باشیان دەبێت.»<١٧>

بەمەش پیتەر بروک یەکێک لە گرنگترین ئامانجەکانی خۆی پێکاوە لە دروستکردنی پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ بینەرێکی نامۆ و ساکاری نەخوێندەواردا. ئەمەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ بابەت، شێوازی نەمایش و

شـوێنەکـە، ئەم توخـمـانەش پێکەوە یەکـەیەکی تایبـەت و گـشـتگریان پێکهێناوە.

«شـــوێنەکـــە، کـــە زیاتر لە پاشـــمـــاوەی شـــارێکی کـــۆنی بەجـێـهـێلراو چووە، هێـزێکی گـەورەی بـەخـشـیـوەتە وزە ڕیتواڵیەکانی نەمایش و میتۆلۆژیاکە.»‹١٨›

بەمەش ڕۆحی نەمایش و پریشکە مێژوویی و داستانیەکان بازنەیەکی بزۆز لەگـەڵ بوونی سـاکـار و کاردانەوەکانی بینەراندا دروسـتـدەکات. پەرستگای کۆن، مـەنزڵگاکانی پادشـا و میرنشـینە کۆنەکانیش بوونەتە بەشـێک لـە شـوێنی خـولْقـاندنی ڕیـتـواڵێکی «کـۆ» لەنێـوان نەمـایش و ئەکتەرەکان لەلایەک، بینەران، نەمایش و شوێنەکەش لەلایەکی ترەوە.
لێکۆڵەرەوە و ڕەخنەگرە شانۆییەکان سەرکەوتنی ئۆرگاست لە ئێران دەگەڕێننەوە بۆ:

«بەها و گـرنگی شـوێنەکـە لەگـەڵ مـیـتـۆلۆژیا و ناوەڕۆکی نەمایشـەکە یەکیگرتووە: ئاڤێستا بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ بـاسی ئـەو کلـتـــوورە دەکـــات، هـەروەها فـــارســـەکـــانی ئـەســـخـــیلـۆســـیـش هـەر پـەیوەســـتـــە بـەو شـــوێن و کلتوورەوە.»‹١٩›

نەمـایشـەکـەش دوو بەش بووە: بەشـی یەکـەمی لەگـەڵ خـۆرئاوابوون دەستپێکردووە و بەشی دووەمیش لەگەڵ خۆرهەڵاتندا کۆتایی هاتووە. ئاگـریشـیـان بـەکـارهێناوە وەک سـەرچاوەکـانی ڕووناکی، ئـەمـەش گـەڕانـەوەیەکی ڕاســتـەوخـۆ بووە بـۆ «ئاگــر» وەک سـەرچاوەیەکی سـەرەتایی مـرۆڤ بـۆ بەکارهێنانی «ڕووناکی»، ئەمـە جگە لەوەی ئاگـر

چەمکێکی سەرەکی و گرنگی کتێبی ئاڤێستا و ئاینی زەردەشتیەکان بووە.

دواتر ئۆرگاست لە پاریس لە شانۆی «بوف دی نور» بۆ بینەرێکی ڕۆشنبیر و شارستانی ئەوروپی نەمایشدەکرێت، بەڵام هەمان سەرکەوتن و کاردانەوەی ئێرانی نابێت. نەمایشەکە لە پاریس کۆد و شانە میتۆلۆژییەکانی خۆی لەدەستدەدات و ناتوانێت بە هەمان شێوە پەیوەندیەکانی لەگەڵ بینەراندا دروستبکات. بەڵام نەمایشەکە دادەنرێت بە یەکێک لە گرنگترین پرۆژەکانی حەفتاکانی هەزارەی ڕابردوو، هەروەها بە یەکێک لە تەقەلا ئەزموونگەریە بەبەهاکانی پیتەر بروک لە ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا.

Irvin Wardle یەکێکە لە ڕەخنەگرە شانۆییەکانی ڕۆژنامەی The Times Kritiker سەبارەت بەم پرۆژە شانۆییە وتوێتی:

> «ئەم نەمایشە شانۆییە تەنها بۆ پیتەر بروک شتێکی نوێ نەبووە. بەڵکو هاوتەریب لەسەر ئاستی مێژووی شانۆی جیهانیشدا دادەنرێت بە پرۆژەیەکی نوێ. گرنگی داهێنانی ئەو شێوازە لە پرۆسەی ئەو نەمایشەدا دەگەڕێتەوە بۆ تێگەیشتنێکی قووڵ و ئاشنابوونێکی گشتگر و سەراپاگیری مرۆڤایەتی لەسەر ئاستی هەموو گۆی زەوی.»(٢٠)

ئۆرگاست و ئاڤێستا

ئاڤێستا بەشێکی گرنگ و سەرەکی شانەکانی پرۆژەی ئۆرگاست پێکدەهێنێ، ئاگر و ڕۆژ وەک دوو بنەمای گرنگی ئاڤێستا دەبێتە

هێماکانی ژیان. سیماکانی ڕیتواڵێکی زەردەشتی، چەمکەکانی دەنگ، وشە نامۆ و بەکارهێنانی زمانێکی جەستەیی سەمائامێز، ڕیتمێکی تایبەتمەند دەبەخشێتە نەمایشەکە. گەردوونێکی پڕ لە نهێنی مەودا و سترکتورە ڕیتواڵی و ئاینیەکە بەرجەستەدەکات. فەلسەفە و پەیامە ئاینیەکەی ئاڤێستا ناوەڕۆکێکی دەوڵەمەند دەبەخشێتە نەمایشەکە و دیدی پیتەر بروکیش دەگەیەنێتە ئاستی ترۆپک.

پیتەر بروک خۆی سەبارەت بە نرخ و بەهاکانی «ئاڤێستا» دەڵێت:

«ئەم کتێبە نزیکەی بەر لە هەزار ساڵ لەمەوبەر دەرکەوتووە، کتێبەکە لەوەدا بێ وێنەیە کە بە زمانێکی ڕیتواڵی و ئاهەنگئامێز نووسراوە، ئەو زمانە بەهایەکی پیرۆزی هەبووە. پیتەکانی ئاڤێستا لە ناوەوەیدا هەڵگری کۆمەڵێ هێمای نهێنیە کە زۆر تایبەتە بە دەنگەکانی، لەکاتێکیشدا کە پەیڕەوی ئەو ئاماژانە دەکرێت مانا قووڵەکانی بەدەردەکەون. لە ئاڤێستادا بە هیچ شێوەیەک بوارێک نییە لەنێوان دەنگ و ناوەڕۆکدا. لەکاتێکدا مرۆڤ گوێ لە ئاڤێستا ڕادەگرێت، بە هیچ شێوەیەک پێویستی بەوە نییە بزانرێت چی دەگەینێت، وەرگێڕانی ئەم جۆرە تێکستانە مرۆڤ بەرەو کۆمەڵی کلێشەسازی دینی بێتام و چێژ دەبات، بەڵام لەکاتێکدا وەک خۆی دەوترێت دەبێتە پارچەیەکی پڕ لە مانا و ڕاستەوخۆ دەبەسترێتەوە بە بنەماکانی کردەی قسەکردنەوە. ‹ئاڤێستا› بۆی دووپاتکردینەوە ئەوەی بۆی دەگەڕێی دەکرێت بوونی هەبێت، بەڵام دەبێت بە هەستێکی قووڵ و وورياييەکی زۆرەوە لێی نزیکببینەوە، لەهەمانکاتدا ئەوە شتێک نییە کۆپی یان دووبارەبکرێتەوە. بەڵکو تەنها دەبێت بدۆزرێتەوە.

ئەو گـــەڕان و دۆزینەوەیە تیـشکی خــســتـــە ســـەر ئەو پرسیارانەی ساڵێک لەگەڵماندا ژیاوە.»‹٢١›

پیــتــەر بروک لـە ڕوانگە و دیدێکەوە کــاردەکــات تا شـــانۆش وەک پێـداویسـتـیـەکـانی مـرۆڤ لە خـۆراک و سـێکس، ببـێـتـە یەکـێک لە پێداویسـتـیـە گرنگەکانی ژیان. لە نەمـایشـی «ئۆرگاست»دا ئـەفسـونی مـیـتۆلـۆژیا زمانـێکی هاوچەرخ و هاوبەش دەخـوڵقـێنـێ، لەم ئەزمـوونـەدا، وەک زۆر لە پـرۆســەکـانـی تری پیــتــەر بروک، پـەیوەندیـەکـان لەکـاتی نەمایشکردن و ڕووبەرووبوونەکاندا: ئەکتەر، بابەت و بینەران هاوکێشە گــرنگەکــانـێــتـی. بەڵام بـەپـێــچــەوانەوە ڕۆژانی مـــەشـق و داهێنان پەیوەندیەکان، ئەکتەر، بابەت و ڕێژیسـۆر هاوکێشـەکانی پێکدەهێنێت. بیـرۆکەی ئەم مـەسـەلـەیەش دەگـەڕێـتـەوە بۆ هەوڵەکـانی پیـتـەر بروک لە سالآنی شـەستدا، هەروەها لە کتێبـەکەشیـدا «پانتایی بۆش» ئـاماژە بۆ ئەم مەسەلەیە دەکات و دەڵێت:

«لەکــاتی نـەمـایشـکردنی شــانۆنـامـەکـەیدا پەیوەندیەکــان ئەکتــەر/ بابـەت/ بینـەرە. لەکـاتی پرۆڤـەکـاندا ئەکـتــەر/ بابەت/ ڕێژیسـۆرە. پەیوەندیە سەرەتاییـەکانیش ڕێژیسـۆر/ بابەت/ سینۆگرافیە.»‹٢٢›

ئەمەش ئەو پرۆسێسەیە پیتەر بروک دەسەڵاتـی ڕێژی دەکاتە بنەما بۆ داڕشتنەوەیەکی گشگیری لە خوڵقاندنی پانتاییـەکی نوێ و نیشـاندانی دید و بیری دەسـەڵاتی کردەی «ڕێژی».

ئۆرگـــاست گـــەشـــتـــێکی درێژ و چڕ و پڕ بـووە بۆ پیـــتـــەر بروک، لەهـەمانکاتیشدا پڕۆژەیەکی مەزن بوو بۆ شانۆی هاوچەرخی جیهانی.

گەشتێک بۆ کیشوەرە ڕەشەکان

پیتەر بروک لە یەکی دیسەمبەری ساڵی «١٩٧٢»دا لەگەڵ گرۆیەکی گەورە لە شاعیران و نووسەران و پسپۆرانی بوارە جیاوازەکان، هەروەها ئەکتەر، سینۆگراف و شارەزایانی بوارەکانی شانۆ، لەژێر چاودێری مەڵبەندی جیهانی بۆ لێکۆڵینەوەی شانۆیی لە پاریس، گەشتێکی سێ مانگی بەناو شەش وڵاتی ئەفەریقادا دەکەن. هەروەها تیپێکی سینەما، تەلەڤزیۆن، وێنەگری تایبەت و ڕۆژنامەنووسیشیان لەگەڵ دەبێت.

لەو وڵاتە ئەفەریقیانەدا هیچ کام لە ئەکتەرەکان، زمانی خەڵکی ئەو وڵاتانەیان نەزانیوە. لەوێ زیاتر بەشێوازی ڕاگوزاری و مەشق و گەمەی جۆراوجۆر شانۆییەکانیان پێشکەش بەو خەڵکە ساکار و سەرەتاییە کردووە. پیتەر بروک و گرۆکەی مەبەستیان لەم گەشتە کاردانەوەی بینەرانی ئەفەریقا نەبووە، هێندەی هەستکردنیان بە ئەگەری پەیوەندیە ناوەکیەکانی هەست و سۆزی ئەو بینەرانە بووە.

پیتەر بروک لەو گەشتەدا، خۆی و ئەکتەرەکانی ڕووبەڕووی چەندین کلتوور و مەزهەبی دینی جیاواز دەکاتەوە. موسوڵمانە ڕەشەکان. کاتۆلیکە مەسیحیەکان، دوو نمونەی ئەو تێکەڵە کلتوورییە بوون.

پیتەر بروک لە هەندێ لەو لادێ دوورانەی ئەفەریقادا بە سەرۆک خێڵەکانی ووتووە:

«هەندێک خەڵک لە زۆربەی وڵاتانی جیهانەوە هاتوونەتە ئێرە تا بزانن دەتوانن جۆرێک لە پەیوەندی مرۆڤایەتی بگونجێنن، لەڕێگای شێوازێکی تایبەتیەوە کە پێی دەڵێن

شانۆ، بەبێ بوونی زمانێکی هاوبەش.»‹٢٣›

گەشتەکە گەلێ پڕۆژە و بەرەنجامی گرنگی دەبێت. هەروەها بەهایەکی تایبەتیش لەخۆدەگرێت لە ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا.

پیتەر بروک لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپاتکردۆتەوە کە لەو گەشتەدا، بەشێوەیەکی تەواوەتی لەگەڵ گرۆکەی ڕێککەوتوون، کە بە هیچ شێوەیەک پشت بە هیچ تیۆرێکی شانۆیی نەبەستن. ئەمەش زەمینەیەکی تری بۆ گروپەکە و بۆ پیتەر بروکیش خوڵقاندووە، تا ڕووبەرووی هەڵوێستە و بارە شانۆییەکان، لە ڕوانگەیەکی ڕاستەوخۆی ئەو چرکەساتەوە ببنەوە.

مرۆڤ وەک بوونەورێکی زیندوو، دەبێتە سەرەتا و بنەمای ئەو تاقیکردنەوانە. خودی گەشتەکەش دەروازەیەک بووە بۆ نزیکبوونەوە و پەیوەندی کردن بە کەسانێکەوە کە دوور بوون لە مەرجەکانی ژیانی مرۆڤی ڕۆژئاواوە. لەم ڕووەوە پیتەر بروک دەڵێت:

> «کارەکانی ئێمە پشت دەبەستێت بەو فاکتانەی کە دەتوانێت، بەهۆی دەنگ و جووڵەی جەستەی مرۆڤ خۆیەوە، پەردە لەڕووی هەندێک لە قووڵترین هەڵوێستەکانی مرۆڤایەتی هەڵماڵێت، بەشێوەیەک کە کاریگەریەکی گەورە و ڕاستەوخۆی دەبێت لەناوەوەی هەموو بینەرێکدا، بەبێ جیاوازی کلتوور، زمان و نەژادە جیاوازەکانی مرۆڤایەتی.»‹٢٤›

گەشتەکە زۆر لە ئامانجەکانی دید و تێڕوانینە ئەزموونگەریەکانی پیتەر بروک دەپێکێت و لەسەر ئاستە جیاوازەکان پەیوەندیەکی

مرۆڤایەتی لەگەڵ ئەو خەڵکانەدا دروستدەکات.

ئەو گەشتەش، لە مێژووی شانۆی جیهانیدا دادەنرێت بە یەکێک لە گەشتە زۆر دەگمەن و نمونەییەکانی بواری لێکۆڵینەوە، هەڵکۆڵین و ئەزموونگەری:

«هەندێ شت پێویستە ڕووبدات، هەروەها پێویستە بگەینە هەندێ بەرەنجامیش؛ ئەمەش دەبێتە هۆی خوڵقاندنی هەندێ شت کە بەشێوەیەکی تەواوەتی لەوەوبەر خۆئامادەنەکرابێت بۆی.»‹٢٥›

بێگومان مەسەلەی ئەزموونگەری یەکێک بووە لە ناوەند و شانە گرنگەکانی ئەو گەشتە. پیتەر بروک دەڵێت:

«بەشی یەکەمی بیابانەکەمان بڕیبوو، دوای ئەوەی خۆمان لە شارێکی بچووکدا بینیەوە. هیچ کەسێک ئامادەی پێشوازیکردنمان نەبوو، بەڵام ئێمە هاتبووین، بەیانی بوو، بازاڕێکی بچووک لەو شارەدا هەبوو، لەپڕ وتم: ‹با بۆ یەکجار لێرەدا گەمەیەک بکەین...› هەموو ڕازیبوون، لەبەرئەوەی جێگاکەمان خۆشویست. چوینە دەرەوە. جێگامان داخست و دانیشتین. بەخێرایی بینەران لەدەورمان کۆبوونەوە. شتێکی کاریگەر، بەشێوەیەکی باوەڕپێنەکراو، لەناوەماندا دەجوڵا. لەبەرئەوەی ڕووبەرووی نادیارێکی تەواوەتی ببووینەوە، هیچ شتێکمان نەدەزانی کە بەرەو بەردەوامیمان بەرێت، هیچ شتێکیش کە نەمانبات. هەموو ئەوانەی لەو شوێنەدا بۆمان ڕوونبووەوە ئەوە بوو کە لەوەوبەر هیچ شتێکی لەم چەشنە لەو بازاڕەدا ڕوونەدابوو،

هەرگیز ئەکتەرێکی گەڕۆک نەهاتبووە ئەو شوێنە، هیچ ڕاگوزاریەکی بچووک پێشکەشنەکرابوو. هیچ سەرەتایەک لەم بارەیەوە نەبوو، جۆرە ئاگاداریەکی ساکار و سەرپاگیر هەبوو، هەروەها تێگەیشتنێکیش کە خۆشحاڵی پێدەگەیاندین. شتێک ڕوویدا ـ لەوانەیە لەماوەی یەک چرکەدا ـ وای لە ئەکتەرەکان کرد تێگەیشتنی خۆیان بگۆڕن سەبارەت بە پەیوەندیەکانیان بە بینەرانەوە.»‹٢٦›

پیتەر بروک لەگەڵ ئەکتەرەکانیدا، فۆرم و تەکنیکەکانی شانۆی ڕاگوزاری بەکاردەهێنن بۆ پەیوەندیکردن و نزیکبوونەوە لەو بینەرە ساکار و نامۆیانەوە. بنەماکانی شانۆی ڕاگوزاریش، بەدرێژایی زیاتر لە پەنجا ساڵ، یەکێک بووە لە مێتودە سەرەکیەکانی کار و پڕۆژەکانی پیتەر بروک. هەروەها لە ماوەیەکی درێژی مێژووییدا ئەم فۆرمە لەلای پیتەر بروک گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە و بەشێوەیەکی مەزن بەرەوپێشەوە چووە. پیتەر بروک بەم شێوەیە باسی ئەو فۆرمە گرنگەی شانۆ دەکات:

«ئێمە فێری ئەوە بووین کە ڕاگوزاری تەکنیکێکی زۆر گرانە، زۆر جیاوازیشە لەو بۆچوونەوە کە ڕاگوزاری تەنها بریتیە لە ‹ڕووداوێک› یان ‹هەڵوێستەیەکی› ساکاری کتوپڕ. بەڵکو ڕاگوزاری پێویستی بە ئەکتەری زۆر بەتوانا هەیە لە هەموو بوارەکانی شانۆدا، پێویستی بە مەشقێکی تایبەتیش هەیە، هەروەها وزە و توانایەکی گەورەی بەخشین و هەستێکی پڕ لە خەندە و پێکەنین. ڕاگوزاریەکی ڕەسەنیش کە بەرزدەبێتەوە بۆ ئاستە بڵندەکانی ڕاستی، ئەمەش نایەتەدی، گەر بینەران هەست نەکەن جێگای ڕێز و

خۆشەویستی ئەکتەرەکانن. هەر لەبەر ئەم هۆکارەش فێری ئەوە بووین کە شانۆی ڕاگوزاری پێویستە خۆی بچێت بۆلای خەڵکی لەو شوێنانەی کە تیا دەژین، هەروەها فێری ئەوەش بووین کە کۆمەڵە خەڵکانێک لەسەر ئاستی جیاواز لە کۆمەڵگاکاندا دابڕاون و لە تەنهاییەکی تەواوەتیدا دەژین، هەروەک بێگانەکانی فەرەنسا. ئەم خەڵکانە تووشی سەرسوڕمان و کاریگەری دەبن لەکاتێکدا ئەکتەرەکان بەشێوەیەکی زۆر ساکار دەچن بۆلایان و لە شوێنەکانی ئەواندا شانۆییەکانیان پێشکەشدەکەن. لێرەدا دەبێت ئەوپەڕی ئاگادار و هۆشیار بین، تا بینەران هەست بەوە نەکەن کە تایبەتمەندێتی ئەوانمان داگیرکردووە. ئامانجیش ئەوەیە کە کۆمەڵە خەڵکێک دەیەوێت بەردەوام بێت لەگەڵ کۆمەڵێکی تردا، لێرەدا شانۆ بەشێوەیەکی چڕ دەبێتە ژیان.»‹٢٧›

بینەر، فۆرم، دەربڕین و خوڵقاندنی شێوازێکی ئاهەنگئاسا و جیاواز، فەلسەفەی لێکۆڵینەوەکانیان بووە.‹٢٨› بینەر و پەیوەندیکردن بە پرۆسەی شانۆوە یەکێک بووە لە هاوکێشە گرنگەکان:

«مەبەست لە گەشتەکەی ئەفەریقامان ئەوە بوو بچین بۆلای بینەرێکی جیاواز و نموونەیی، ئەو بینەرانەی خاوەنی ئەو کاردانەوە دەوڵەمەندانەن کە پڕە لە ژیان، بەچەشنێکی تەواوەتی کراوەن بۆ هەموو جۆرە شێوەیەک، ئەو خەڵکە بە هیچ جۆرێک بەندی مەرجە ڕۆژئاواییەکان نەبوون.»‹٢٩›

هەروەها پیتەر بروک ئەوەش دووپاتدەکاتەوە و دەڵێ:

«ئەو وانەیەی بەردەوام لە گەشتەکانماندا فێری دەبووین و بەربەردەوامی دەگەڕێنەوە بۆ فێربوونی ڕێزی بینەران و فێربوونە لێیانەوە.»<٣٠>

دواتر ئەو گەشتە کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی بەسەر دید و تێڕوانینی پیتەر بروکەوە بەجێدەهێڵێ. هەروەها پڕۆژەکانی حەفتاکانی هەزارەی ڕابردوو، ڕەنگدانەوەیەکی ئاشکرای ئەو گەشتە دەوڵەمەندەی ئەفەریقایان دەبێت. بۆ نمونە کە دەگەڕێنەوە بۆ پاریس نەمایشی «کۆنفرانسی باڵندەکان» پێشکەشدەکەن. لەم پڕۆژەیەدا ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا، لە ئاسمانێکی بێلایەندا، پێگدەگات و جیهانێکی چوارەمی تر بۆ مرۆڤایەتی دەخوڵقێنێ.

کۆنفرانسی باڵندەکان

پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٧٩»دا بە نەمایشی «کۆنفرانسی باڵندەکان» لە ڤیستیڤاڵی ئەڤینیوندا Avignon بەشداریدەکات. هەروەها لە کۆتایی ساڵی «١٩٧٩» و سەرەتای ساڵی «١٩٨٠»دا لەسەر شانۆی «بۆن دی نور» لە پاریس نەمایشکراوە. دوای ئەوە گەشتەکەیان بە جیهاندا دەستپێدەکات.

ژان ـ کلۆد کارییر سەبارەت بە ئامادەکردنی پیەسەکە دەڵێت:

«تەنها شەش مانگمان لەبەردەستدا بوو بۆ نووسین و ئامادەکردنی نەمایشەکە. ئەمەش گرەوێکی شێتانە بوو، تەنها سەبارەت بە نووسینی شانۆییەکە نا، بەڵکو لەڕووی

> هەڵبـژاردنی ئامـرازەکـانی بەرجـەسـتـەکـردنی کـارە شـانۆییـەکـەشـەوە. هەمـوومـان لـەو بڕوایەدا بووین کـە پێـویسـتـیمـان بە کـۆمـەڵێ ئامـرازی نوێیـە، دەمـامک، بووکـەشـووشـە و شـتـی تر کـە لەوەوبەر بە هـیچ شـێـوەیەک بەکارمان نەهێنابێ.»‹٣١›

پیـتـەر بروک و ژان ـ کلۆد کـارییـر سـەرچاوەکـانی ئەو پڕۆژەیـە لە شاکـارێکی کـۆنی «فریدالدین عطار»‹٣٢›ی سـۆفـیـزمـەوە وەردەگـرن. «فـریدالدین عطار»یش سـەر بە کلـتوورێکە کـە خـۆی تێـدەکـۆشـێت تا ڕاستیەک پێشکەشبکات کە زۆر گەورەترە لە هزر و ئەندێشەی خۆی. لە «کۆنفرانسی باڵندەکان»دا لە تەقەلای ئەوەدایە ئەو ئەندێشە قووڵانە لە گـەردوونێکدا بـەرجـەسـتـەبکات، کـە خـۆی دەمـێکە تێـپـەڕاندووە. گەردوونێک سـەر بە بوار و پانتاییەکی زۆر دوورە. لەم شاکارەدا زەمەن هەڵدەگـێـردرێتـەوە و دەبێـتـە زەمـەنێکی مـەجـازی و خـواسـتـراو. «کـۆنفـرانسی بـاڵندەکـان» پڕۆژەیەکـە بوون و ئاسـتـێکی جـیـاواز و بێـسنووری هـەیە. ئۆقـیـانووسـێکە، پیـتـەر بروک واتەنـێ، ئێـمـە زۆر پێویستیمان پێیەتی.‹٣٣›

> «ئەوەی بینیم، لە جەستەیەکی تردا بینیم. هیچ شتێکم گوێ لێ نەبووە، لەگـەڵ ئەوەشـدا هـەمـوو شـتـێکم گـوێ لێ بوو. هیچ شـتـێکم نەدیووە، لەگـەڵ ئەوەشـدا هـەمـوو شـتـێکم دیووە.»‹٣٤›

پیتـەر بروک هەمیشـە گرنگی داوە بـە گوتاری جیاواز. کۆنفرانسی باڵندەکان، یان گەشتێک بەرەو خود، دوای پڕۆژەی «ئۆرگاست»، دەکاتە سـەرەتایـەکی تری ئەو بـەهـا مـەزنەی گـوتـاری خـۆرهـەڵات، بەو پێـیـەی

خۆرهەڵات پانتاییەکی جیاوازی هەیە. بەمەش هەوڵیداوە، لە خۆرئاوادا وەک مەڵبەند و چەقی بنەما فیکرییەکان دووربکەوێتەوە، تا ڕێگا بدات بە گوتارەکانی خۆرهەڵات لە پەراوێزەوە بێنە چەقەوە.

لە کۆنفرانسی باڵندەکاندا، پیتەر بروک وێنەی جیهانێکی بینراو و هەستپێکراو، لە شێوەی گەردوونێکی ئەندێشە ئاسادا بەرجەستەدەکات. ئەمەش هەمان هزرە لە شانۆدا. شانۆ جیهانێکە لە وێنەکان، جوانی شانۆش، بە بۆچوونی پیتەر بروک، لە ئامادەکردنی ئەندێشەکاندایە. گەر جیهانیش ئەندێشە بێت، ئەوە شانۆش ئەندێشەیە لەناو ئەندێشەدا.

ئەکتەرەکان بەهۆی بەکارهێنانی بووکەشووشە و جۆرە دەمامکێکی پڕ لە فەنتازیاوە ڕۆڵی باڵندەکانیان بینیوە. هەروەها هەندێ جوڵانەوەی تایبەتیان بەکارهێناوە بۆ دەربڕینی جەستەی باڵندەکان. دەمامک بوونێکی پیرۆز و کەرەستەیەکی زیندوو بووە لەم نەمایشەدا. گرۆ نێونەتەوەییەکەی پیتەر بروک بووکەشووشە و دەمامکەکانیان بەتایبەتی لە دوورگەی «بالی»‹٣٥› لە ئەندۆنیسیاوە بۆ ئەم نەمایشە هێناوە. جۆری کلتوور، مێژوو، ڕیتوال و شانۆیەکی فیزیکی دەوڵەمەندی «بالی» وەک گوتارێکی جیاواز، جۆرێک لە پیرۆزی، بەها، بەردەوامی و قوڵبوونەوەیەکی داوە بە «دەمامکەکان». ئەمانەش هەموویان پێکەوە جۆرە ئارەزوویەکی تریان بەرجەستە کردووە، بۆ ژیانێکی جیاوازتر، وەک لەوەی کە هەیە. ئەو دەمامکانە، لەگەڵ ئەوەشدا کە ناجوڵێنەوە، وەک ئەوە وابووە هەناسەی ژیان هەڵمژێ. پیتەر بروک دەڵێ:

> «گریمان ئەکتەرێک چەند هەنگاوێکی ناوە بۆپێشەوە، بەڵام لەو چرکەساتەدا کە دەمامکەکە دەپۆشێ، دەبێتە بوونەوەرێکی تر و لە چەندین ڕێگای تری جیاوازدا دەژی.»‹٣٦›

لە بەشی یەکەمی نەمایشەکەدا بووکەشووشەکان بەتەنها ڕۆڵی باڵندەکان دەبینن، بەڵام لە بەشی دووەمدا ئەکتەرەکان جێگای بووکەشووشەکان دەگرنەوە؛ بەم شێوەیەش نەمایشەکە حاڵەتەکان دەکاتە شانۆیەکی وێنەیی، لەهەمانکاتدا بەرجەستەی ئەو ماوەیەش دەکات کە باڵندەکان بڕیویانە. پیتەر بروک بەم تەکنیکە ئەو بوارەمان بۆ بەجێدەهێڵێ تا لەوە بگەین: ئەوەی پێویستە لە کۆنفرانسی باڵندەکاندا، ئەو هاوکیشە دوو جەمسەرەیە کە مرۆڤ و باڵندە کۆدەکاتەوە.‹٣٧›

نەمایشەکە توانایەکی گەورەی «شانۆیەکی داستانی» و هێزێکی میتۆلۆژی لەخۆدەگرێت. ئەو پەیوەندیە چڕە پێکداچووەی بووکەشووشەکان و جەستەی مرۆڤ هەیەتێ، دەبێتە وزەیەکی گەورەی گێڕانەوەی ئەو گەشتە سەرسوڕهێنەرە. بووکەشووشەکان لەلای پیتەر بروک مانایەکی دیاریکراو لەخۆناگرێت. بەڵکو زیاتر پەیوەستە بەو توخمانەوە کە لە داب و نەریتە میللیەکاندا هەیە. لەبەرئەوە بووکەشووشەکان، وەک ئامرازێکی بەکارهێنراوی دەربڕین، دەبێتە بارێکی تایبەت لەنێوان داهێنان و زاکیرەی کلتووریدا.

هونەری ڕیژی و میتۆدە بەکارهێنراوەکانی پیتەر بروک، کۆمەڵێ ئامرازی بەرجەستەن و تێڕوانینی خۆرئاوا لەخۆدەگرێت، ئەمەش ئەو سیستەمە ئایدۆلۆژییەیە پیتەر بروک بەکاریاندەهێنێ بۆ ڕاڤەکردنی چەمکەکانی گوتاری خۆرهەڵات. «کۆنفرانسی باڵندەکان» کە شاکارێکی دێرینی فارسی «زمانی مەل»ە،یاخود زمانی باڵندەکان، کە بە ئینگلیزی بە «کۆنفرانسی باڵندەکان» «The conferance of the Birds» ناونراوە، دەیکاتە زەمینەیەک بۆ لێکۆڵینەوە و پشکنینێکی ئارکیۆلۆژی. نەمایشەکە دەبێتە گەشتێکی دەوڵەمەند بۆ هونەری نواندن، پڕۆژەیەک زیاتر بە شانۆی ئەکتەر ئاماژەی بۆدەکرێت.

ئەکتەرەکان دەبنە کۆمەڵێ سەمازانی بێ وێنە؛ دەبنە مەل و بەناو

پانتـایی شـانۆکـەدا دەفـڕن. بەکـارهـێنانـی دەمـامک، وەک لـەوەوبەر ئاماژەمان بۆکرد، فۆرمێکی جیاواز و گرنگی دەربڕین دەبەخشێتە جوڵە و دەنگی ئەکتـەرەکان. دەمامک لەم کـۆنفـرانسـەدا بەهایەکی بێ وێنە بەدەسـتـدێنێت و فـۆرمـێکی نوێ دەبەخشـێتـە نەمـایشـەکە بەگـشـتی و ئەکتـەرەکـان و تێکڕای سـتـرکـتوره هونەریەکە بەتـایبـەتی.‹٣٨› پیتـەر بروک بەم شـێوەیە ئاماژەی بەها و گرنگیـەتی دەمـامک لە کۆنفرانسی باڵندەکان دەکات:

> «لەکـاتێکدا ئـەکـتـەرێک دەڵێت: ڕۆژێک لە ڕۆژان لێـرەدا دەروێشـێکی پیـر هـەبوو... دوای ئەوە هـەوڵدەدات ئـەم وێنەیە بگەیەنێتـە مـێشکی بینـەر، لەڕێگای ئەوەوە کـە دەموچاوی خـۆی بکاتە هـی ئـەو دەروێشـە پیـرە، تەنـهـا یەک هـەنگاو دەتوانێ لـەم ڕووەوە بەرەوپێـشـەوە بچـێت، بـەڵام لەکاتێکدا دەمـامکی دەروێشـەکـە بەکـاردەهـێنێ، بـەقـەد سـاڵێکی ڕووناکی تەواوەتی دەچێتە پێشەوە.»‹٣٩›

زمانی باڵدارەکان شاکارێکی سۆفیزمە، لەو ڕوانگە سۆفیزمە کۆنەوە پیتـەر بروک دەروازەیەکی پڕ لە مـەشق و ئەزمـوونێکی قـووڵ و گـەورە دەخـاتە سـەرپشت. شـاکـارەکـەش باس لەوە دەکـات چۆن هـەمـوو باڵندەکانی جیهان کۆدەبنەوە تا پێکەوە باسی گەشتێکی پیرۆز بکەن بۆ شاری خواوەند.

کۆنفرانسی باڵندەکان باسی چی دەکات؟

کورتەی زمانی باڵندەکان بریتیە لە: کۆمـەڵە مـەلێک ڕێکدەکەون کە بە

ڕێبەرایەتی پەپووسلێمانکە (هدهد) دەکەونە ڕێ بۆ گەیشتن بە سیمرغ لە لووتکەی کێوی قاف. لەڕێگا بەشێکی زۆری مەلەکان، هەریەکە بە بیانوویەک خۆیان دەدزنەوە و واز لە سەفەر دەهێنن، چونکە بەرگەی سەختی و نارەحەتی ڕێگا ناگرن. لەم سەفەرەدا حەوت دۆڵی گەورە و ترسناک دەبڕن: دۆڵی داواکردن، دۆڵی عەشق، دۆڵی زانیاری، دۆڵی یەکگرتن، دۆڵی حەپەسان و دۆڵی مەرگ. لەدوایدا تەنها سی مەلیان دەمێنێتەوە و دەگەنە مەبەستی خۆیان. کە دەگەنە خزمەتی سیمرغ، خۆیان لەودا دەبیننەوە و تێدەگەن کە سیمرغ سی مەل «سی مرغ»ە. نیشانەکان زۆر ئاشکران: مەلەکان «سالکان» واتە ڕێبوارانی ڕێگای حەقیقەت «ڕاستی». پەپووسلێمانکەی پیر «شێخ» و ڕێبەرە، ڕێگاکە و حەوت دۆڵەکە، ڕێگای سەختی پاکبوونەوەی ڕۆحە و حەوت مەقامی سۆفیەکانە، سیمرغ زاتی پیرۆزی خوایە. خۆ بینینیش لە زاتی سیمرغدا، یەکێتی وجودە کە مەقامی تواندنەوەی مرۆڤی سۆفییە لە جوانی و تاقانەیی خودادا.‹٤٠›

زەمەنی میتۆلۆژیایەکی هاوچەرخ

کە پیتەر بروک لەو داهێنانە گەورانەی ڕۆشنبیری و ناو شارستانیەتەکانی تری مرۆڤایەتی نزیکدەبێتەوە، بە هزر و بیروباوەڕێکی دیاریکراوی تایبەتیەوە نزیک نابێتەوە، یان بە قاڵب و کلێشەیەکی ئامادەکراوەوە، تا چیرۆک و ئەفسانەکانی تیا ڕاڤە و یەخسیربکات. بەڵکو لە ڕوانگەی ڕێز و خۆشەویستیەوە بۆ تێگەیشتن لە نهێنی و لۆژیکیە ناوەکیەکانی ئەو ئەفسانانە کە ڕەگیان درێژبۆتەوە بۆ زەمەنێکی دووری میتۆلۆژی و کلتوورێکی کۆن و تایبەت.

پیتەر بروک بەم شێوەیە دان بە بوونی کلتوورێکی تری جیاوازدا

دەنێت، ئەوەش وەک پرۆسێسێکی فەلسەفی بۆ تێگەیشتن و ناسینی خود، لە دەروازەی چەمک و میتۆلۆژیایەکی جیاوازەوە.

هەر لەبەر ئەوەشە پیتەر بروک لە کۆنفرانسی باڵندەکاندا «شوێن» ناکاتە دارِشتەیەک بۆ هەستێکی هەڵچو، بەڵکو بەپێچەوانەوە «شوێن» دەبێتە پانتاییەک بۆ ژیان، بۆ بەردەوامی و میکانیزمی پەیوەندیەکان.

نەمایشەکەش بە سێ شوێنی جیاوازدا تێدەپەرِێ:

> «سەرەتا لە شارێکی قەرەباڵغی پرِ لە خەڵکدا، بەرەو بیابانە بەرینەکان، دوای ئەوە، بۆ ئەودیو سنووری بیابانەکان و جێگایەکی تر کە زیاتر سروشتێکی رِۆحانی تایبەت لەخۆدەگرێت.»<٤١>

لەلای پیتەر بروک لە قۆناغی کۆتایی گەشتەکەدا، قۆناغی برِینی دۆڵەکان، هیچ باڵندەیەک نامێنێتەوە. لەو چرکەساتەوە، لەبری ئەوە، تەنها ناوی باڵندەکان دەمێنێتەوە.

پیتەر بروک لەم پانتاییە رِۆحانیە پیرۆزەدا: دەنووک، باڵ و بووکەشووشەکان، ئامرازی بەرجەستەکردنی باڵندەکان، لادەبات. ئەوەی دەمێنێتەوە تەنها مرۆڤە، مرۆڤێکی رِووت و قووت رِووبەرووی سیمرغ دەبێتەوە. وەڵامی یەکەمی پرسیارەکان لە باڵندەکانەوە دەردەچێت کە بەرەو کۆبوونەوەی «پەپوسولەیمانکە» دەچن. دەنگەکان ووردە ووردە نزیکدەبنەوە، ئەمەش رِێگایەکی ترە بۆ دەرخستنی هێزی هاوار و دەنگە جۆراوجۆرەکان، دەنگدانەوەی ئەو دەنگانەش لە شیو و دۆڵەکاندا، مەودایەکی زەمەنی و فەلسەفی دەبەخشێتە چەمکی گەشتەکە. لە بەرەنجامیشدا تەنها دەنگی مرۆڤ لە رِووبەرووبوونەوەی سیمرغدا دەبیسترێت.

کۆنفرانسی باڵندەکان، وەک مرۆڤی خۆرهەڵات، پشت بە کۆمەڵێ

سەرگوزشتەی جۆراوجۆر دەبەستێ، چیرۆکە گشتیەکە «کۆنفرانسی باڵندەکانە»، بەڵام لەناواخنیدا کۆمەڵێ کورتەچیرۆک و بەسەرهاتی تر لەخۆدەگرێت، کارەکتەری «پەپوسولەیمانکە» هێڵەکانی ئەو چیرۆکە و بەسەرهاتەکان دیاریدەکات و لەگەڵ چیرۆکە سەرەکیەکەدا تێهەڵکێشیان دەکات.

ئامرازە خۆرهەڵاتیەکان

بەکارهێنان و بەرجەستەکردنی کۆمەڵێ ئامراز و کەرەستەی خۆرهەڵاتی، دەبێتە زمانێکی هاوبەش و فۆرمێکی جیاواز بۆ پیتەر بروک. هەروەها بەکارهێنان و پێکداچوون و لێکنزیکبوونەوەی ئەو ئامرازە خۆرهەڵاتیانە، لەگەڵ کەرەستە، تەکنیک و ئامرازە خۆرئاواییەکاندا، زەمینەیەکی تری تەبا، لەهەمانکاتدا ناتەباش بۆ پرۆژەکە دەخوڵقێنێ. بەتایبەتی لەڕووی نزیکبوونەوە لە کلتووری خۆرهەڵات و کردنەوەی کۆدەکانەوە.

> «پیتەر بروک بۆ بەرجەستەکردن و نزیکبوونەوە لەو جیهانە خۆرهەڵاتیەوە، سێ بەرماڵی گەورەی بەکارهێناوە. پانتایی شانۆکەش دابەشکراوە بەسەر دوو بەشی گەورەدا. بەرماڵێکیان لەو دوو بەشەدا ڕاخراون، ئەویتریشیان هەڵواسراوە بە دیواری پیشەوەی شانۆکەوە.»‹٤٢›

پیتەر بروک بە بەکارهێنانی ئەم بەرماڵانە گەڕاوەتەوە بۆ سەر هێما و کۆدەکانی خۆرهەڵات، بەتایبەتیش، حیکایەتخوان وەک ترادیسیۆنێکی کۆنی کۆمەڵگا کۆنەکانی خۆرهەڵات، هەروەها کردەی نوێژکردن.

بەرماڵەکان لەلایەکی دیکەوە دەبنە پانتاییەک بۆ کردنەوەی کۆدەکان و گفتوگۆ، لەهەمانکاتدا /جێگایەک/ بۆ گێڕانەوە و گەڕانێکی بەردەوامی نهێنیە سۆفیەکان. ئەمەش ئامرازێکی گونجاوە بۆ بەرجەستەکردنی جیهانی فریدالدین عطار، بەتایبەتی لەو ڕووەوەی کە «بەرماڵ» دەبێتە هێمایەکی ڕاستەوخۆی ئیمان و خواپەروەریش. بەکارهێنانی ئەو بەرماڵانەش زەمینەیەکی گەورە و فراوانی بۆ ئەکتەرەکان خوڵقاندووە. دیمەنی گەشتەکانیش تەنها لەسەر بەرماڵەکان بەرجەستەبووە.

پیتەر بروک بەم شێوەیە ئاماژە بە چۆنیەتی بەرەوپێشەوە چوونی نەمایشی «کۆنفرانسی باڵندەکان» دەکات:

«پڕۆژەکە لە گەشەکردنێکی بەردەوامدا بوو، هەندێ لە شێوازەکانی ئەو پڕۆژەیەمان لە ئەفەریقا و هەندێکی تر لە پاریس، بەشێکی زۆریشی لە ئەمەریکا نەمایشکرد. لە کۆتایدا گەیشتینە ئەو بەرەنجامەی هەموو شەوێک گرۆی ئەکتەرەکان بگۆڕین، بە شێوەیەکی گشتی مەبەست لەم گۆڕانەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی تا هەموو ئەندامێک لەو گرۆیە تێگەیشتنێکی نوێ و جیاوازی هەبێت بۆ هەریەک لەو کارەکتەرانە... ئەمەش کاری کردە سەر بەرەوپێشەوە چوونی تەواوەتی پڕۆژەکە. لە هەفتەی کۆتاییدا حەوت گرۆی جیاوازمان هەبوو، کە بەرپرسیاربوون لە حەوت شێوازی جیاوازی کارەکە. شەوی کۆتایی سێ نەمایشی جیاوازی لەخۆگرت: یەکەمیان لە کاتژمێری هەشتی ئێوارەوە دەستیپێدەکرد، دووهەمیان لە نیوەشەودا و سێهەمیان لە کازیێوەی بەرەبەیاندا. یەکەم نەمایشیان ڕاگوزاری، دووهەمیان هێمن و پابەند بە کرۆکی خودی پیەسەکە و سێهەمیشیان زیاتر مۆرکێکی ئاهەنگسازی

لەخـۆدەگـرت. هـەرسێ نـەمـایشـەکـەش هـاوکـاری لەگـەڵ یەکتریدا دەکرد تا ببنە هەڵگری هەڵوێستەیەک بۆ دەربڕینی ئەو کـارە سـێ سـاڵەیـە. ئەمـەش گـرێی ئـەو نهـێنیـەی بۆ کــردینـەوە: ئەوەی بۆی دەگــەڕاین دەکــرێت بیگـەینێ. بەرەنجـامی کـۆتایی نییـە، هەمـوو ڕێبـازەکـان دەبێت بە شێوەیەکی بەردەوام بگۆڕدرێن.»<٤٣>

کۆنفـرانسی باڵندەکان لە زۆر وڵاتی جیـادا پێشـکەشـدەکرا؛ لە هـەر وڵاتەش فۆرم و شێوازی جیـاوازی لەخـۆدەگرت. بەشێکی لە ئەفـەریقـا، ناوچـە جیـاوازەکـانی پاریس، کـالیـفـۆرنیـا، بە هـاوکـاری هیـندییـە سـورەکانیش لە ناوچەی مینیسوتا، لەسـەر شـەقامـەکانی بروکلین لە نیـویۆرک. بەڵام هـەمـیـشــە بە شــێـوازی جـیـاواز و لـەیەکنەچـوو، ئەو شێوازانەی کە پێویستی بە بەردەوامبوون و ڕووبەڕووبوونەوەی جیاواز هەبووە. ئەو نەمـایشـە جۆراوجۆرانە ئەوەی بۆ پیـتـەر بروک و گرۆکەی دووپاتکردەوە کە:

«ناوەڕۆکی کـۆنفـرانسی باڵندەکـان پانتـاییـەکی جیـهـانی گەورەی هەیە و زۆر بە ئاسـانی دەتوانێت هەمـوو بەربەسـتـە ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتیەکان ببڕێت.»<٤٤>

گــەشــتی کــۆنفــرانسی باڵندەکــان هـەر بەردەوام بـوو، لەگــەڵ ئەو بەردەوامــیــەشــدا تێگەیشــتنی نوێ، شــێــوازی جــیــاواز و فــۆرمی هەمەچەشنە لەدایکبوو.

«دوای دوو سـاڵ، لە کـالیـفـۆرنا، بە هـاوکاری تیـپی «تیـاترۆ کـامبـاسـینا» کۆنفـرانسی باڵندەکانمان، لە بـاخـچـەیەکی

گشتیدا بۆ بینەرانێکی زۆر لە کرێکاران پێشکەشکرد. شیعرێکی سۆفیزم لە فارسییەوە وەرگێردراوەتە سەر فەرەنسی، لە فەرەنسییەوە بۆ ئینگلیزی، لە ئینگلیزیشەوە بۆ ئیسپانی، لە نواندنی کۆمەڵێ ئەکتەری رەگەز جیاواز. شاکارەکەش کە بەر لە چەندین سەدە نووسراوە، دانانرێت بە شاکارێکی کلاسیکی نامۆ. بەڵکو مانایەکی تازەی لەخۆگرت، مانایەک هەڵوێستەکانی ئەو ساتەوەختەی تیا بەرجەستەکرابێت.»<٤٥>

دوا نەمایشی ئەم کۆنفرانسە شانۆییە لە یەکێک لە شەوەکانی ناوچەی بروکلین لە شاری نیویۆرک کۆتایی پێدێت. لەو شەوەدا نەمایشەکە بە سێ شێواز و سترکتوری جیاواز پێشکەشدەکەن:

«یەکەمیان لەدوای کاتژمێری هەشتی ئێوارەوە دەستپێدەکات، ئەم شێوازەیان شانۆیەکی رەق، پڕ لە پێکەنین و ژیان دەبێت. دووەمیان لە نیوەشەودا، کە گەڕانێک دەبێت بەدوای بەها پیرۆزەکاندا، هاودەم و نزیک، ڕیتواڵ و ڕووناکی مۆم. دوا شێوازیش لە تاریک و ڕوونی بەرەبەیاندا دەستپێکردووە و لەگەڵ هەڵهاتنی خۆردا کۆتایی پێهاتووە، لێرەدا نەمایشەکە شێوازێکی کۆراڵ ئامێزی لەخۆگرتووە.»<٤٦>

هەموو شتێک لەڕێگای گۆرانیەکی ڕاگوزارییەوە ڕوویداوە. لەم پرۆسەیەدا هونەری ڕاگوزاری ڕۆڵێکی گرنگی گێڕاوە. پیتەر بروک میتودەکانی بە جۆرێک لە «ڕاگوزارییەکی سەربەست» بەکارهێناوە بۆ ڕووبەرووبوونەوەی ئەو هەموو بینەرە هەمەچەشنە. ئەمەش لە ڕوانگەی

یەک هۆکار و ئامانجی زۆر ئاسانەوە:

«لە ئاستێکی باشدا لەڕاستودروستی شێوەیەک لە شێوەکان بگەین بۆ چۆنیەتی وەرگرتن و ڕووبەڕووبوونەوەی بینەران.»<٤٧>

پیتەر بروک دواتر لە هەشتاکاندا سەرلەنوێ دەگەڕێتەوە سەر کلتوور و داستانە دێرینەکانی خۆرهەڵات. ئەمجارەیان لەگەڵ بیست و دوو ئەکتەری سەر بە وڵات و نەتەوە جیاوازەکان، شەش مۆسیقاژەن کە ڕاستەوخۆ بەشداریان لە ڕووداوەکانی نەمایشەکەدا کردووە و بە هاریکاری Jean-Claude Carriére میتۆلۆژیای «مەهاباهاراتا» دەکاتە گەشتێکی شانۆیی. ئەو نەمایشە میتۆلۆژییە نۆ کاتژمێر دەخایەنێت و دادەنرێت بە یەکێک لە گرنگترین پرۆژە شانۆییەکانی هەزارەی ڕابردوو. مەهاباهاراتا کاریگەرییەکی گەورەی بەسەر تێکڕای ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانیەوە هەیە. نەمایشەکە زیاتر ناودەنرێت بە پرۆژەی سەدەیەک.

لەم چیرۆکە خواوەندیەدا زۆر بە ئاسانی دەکرێت ئەکتەرێکی ڕەش پێستی درێژی ئەفەریقی ببێتە کوڕەی ئافرەتێکی باڵاکورتی سپی ژاپۆنی. پتەر بروک بە پرۆژەی مەهابەهاراتا شۆڕشێکی نوێ لە بواری شانۆدا بەرپادەکات، لەو شۆڕشەدا شانۆیەکی داستانی دەبێتە هێمایەکی گرنگی شانۆ و دراما.

وێنەیەکی پیتەر بروک لە ساڵی ١٩٧٨دا

دیمەنێک لە نەمایشی مەهاباهاراتا
ڕێژی: پیتەر بروک

پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٨٤»دا لەگەڵ کۆمەڵێ پسپۆر، نووسەر، ئەکتەر و سینۆگرافی سەر بە شانزە وڵاتی جیا، دەکەونە خۆئامادەکردن بۆ نەمایشکردنی پرۆژەیەکی گەورە. سەرلەنوێ لەو پرۆژەیەدا «خۆرهەڵات» وەک سمبولێکی میتۆلۆژی دەکاتە دەروازەی چوونەژوورەوە بۆ ئەو خەونە. خەون لە فەنتازیای داستان و ئەفسانەکانی خۆرهەڵاتەوە دەکرێت بە سترکتورێکی ئەوروپی.

«مەهاباهاراتا» وەک داستانە شیعرێکی نەفەس درێژی گەلی هیندستان و میتۆلۆژیایەکی مەزنی خۆرهەڵات، دەبێتە زەمینەی ئەو گەشتە پڕ لە فەنتازیا و خەونەی پیتەر بروک.

ئامانجی ئەو پرۆژەیەش، بۆ پیتەر بروک و گروپە نێونەتەوەییەکەی، تاقیکردنەوە و بەرەوپێشەوە بردنی پرۆگرام و سیستەمە هونەری و ئەزموونگەریەکەیان دەبێت. نەمایشەکە، هەروەک پرۆژەی «ئۆرگاست» لەگەڵ خۆرئاوابوون دەستیپێکردووە و لەگەڵ کازیووە و خۆرهەڵاتن کۆتایی هاتووە. بە بۆچوونی زۆربەی ڕەخنەگر و پسپۆرانی شانۆ، پرۆژەی «مەهاباهاراتا» دادەنرێت بە تەقەلایەک بۆ گەڕانەوەی وزە و هێزی لەدەستدراوی شانۆ.

لەبەرئەوەی «مەهاباهاراتا» وەک پرۆژەیەکی شانۆیی پانتایی و پەیوەندیەکی گرنگی هەمە چەشنەی میکانیزمی دەوڵەمەند دروست دەکات. شانۆش دەگەڕێنێتەوە بۆ گەوهەر و بنەما سەرەتاییەکانی. لەم هاوکێشە و پرۆسە گرانەدا، پەیوەندیە چڕەکانی ئەکتەر بە داڕشتەی نەمایش و بینەرانەوە دەکرێتە ووزەیەکی گرنگی چاوەڕواننەکراو. لەهەمانکاتدا خودی نەمایشەکە تەقەلایەکە: بۆ زیندووکردنەوەی

پەیوەندیە قـولّەکـانـی مـرۆڤـایـەتی بە بـەهاکـانـی سـروشت و هـونەری شـانۆوە لەلایـەک و بۆ ڕیتـواڵە پیـرۆز و کـەرنەڤاڵە هەسـتیـەکانی هێـڵـە هاوبـەشــەکــانی مــرۆڤ لەلایـەکی دیکەوە. لەم پڕۆژەیەدا خــانەکــانی میتۆلۆژیایەکی دێرین، بۆ پەیوەندیکردن بە جیهانێکی تر و سـەردەمێکی هـاوچەرخـەوە، دەبێـتـە چەقی ڕووداوەکـان. ئەم پەیوەندیـەش لە خـودی ڕیتــواڵ و پـەیـوەندیـە ئـەبـەدییــەکــانـی ناوەوەی مــــرۆڤ و هێـــزی داستانەکانەوە سەرچاوە وەردەگرێت.

یەکــەم هـەنگاوی لۆژیکی پیـتــەر بروک و گـروپەکــەی «مــەڵبــەندی نێــونەتەوەیی بۆ لێکۆڵینـەوەی شــانۆیـی» لە پـاریس، ئـەوەیـە ڕووبکـەنە هینـدسـتـان. لـەو گـەشـتـەیاندا پیـتـەر بروک ئـامـاژە بـەو حـورمـەت و خۆشەویستیە گەورەیەی هیندەکان دەکات بۆ داستانی «مەهاباهاراتا»:

> «ئەوەی زیـاتر لە هـینـدسـتـان یارمــەتی داین ئـەو کلتــوورە دەوڵەمەندە بوو، لەوێ لە هەموو جۆرە تەکنیکە هـاوبەشـەکان نزیکبووینەوە کە بوونێکی ڕاستـەوخۆی لەنێو هەموو کلتوور و هـونـەری گــەلاندا هەیـە. ئەو تـەکنیـکانـەی چەندین ســاڵە ئێــمــە لـە پڕۆژە و لێکۆڵینـەوەکــانماندا، لەڕێگەی هـونەری ڕاگــوزارییــەوە خــەریکی دۆزینـەوەی بـووین. ئێــمــە لە هیندستان بە تێگەیشتنێکی قووڵەوە گەڕاینەوە، کارەکەمان بووە پڕۆژەیەکی ســەراپاگـیـر و لەبەرچاو، نەک تەقلیـد و دووبارەکـردنەوە. لێرەوە دەگـەینە ئەو بەرەنجـامــەی ـ گـەر بکرێت بڵێین بەرەنجام ـ پڕۆژەکە تەنها بەهایەکی شانۆیی، هونەری و ڕۆشنبیری لەخۆناگرێت. بـەڵکو دەکرێت بڵـێین بـەها و ســیــمـــایەکی مــرۆڤــدۆســتـــانـەی گــەورە لەخۆدەگرێت.»‹٤٨›

دواجار پیتەر بروک ئەو زمانە میتۆلۆژی و فۆرمە گێڕانەوەییەی شانۆ لە داستانی مەهاباهاراتادا دەدۆزێتەوە. ئەم دۆزینەوەیەش تەقەلاکانی پیتەر بروک دەگەیەنێتە دوا وێستگەکانی شانۆیەکی ئەزموونگەری. لەم تەقەلایەدا میتۆلۆژیا دەبێتە شانۆ، شانۆیەک سەبارەت بە جەنگ، بە پرسیارە ئەزەلیەکان، بە چرکەساتەکانی ئەمڕۆ.

مەهاباهاراتا یەکێکە لە گەورەترین و مەزنترین کتێبە دێرینەکانی جیهان. دادەنرێت بە درێژترین چیرۆکە شیعر کە تا ئێستا لە مێژووی مرۆڤایەتیدا نووسرابێت. ئەم شاکارە بە زمانی سانسکریتی نووسراوە و لە سەد هەزار بەیت زیاتر پێکهاتووە و لە هەژدە کتێبی گەورەدا کۆکراوەتەوە.

مەهاباهاراتا مانای چی دەگەیەنێت؟

مەهاباهاراتا وشەیەکی مەجازی کۆنی سانسکریتیە و بەهایەکی ئەفسونی، داستانی و میتۆلۆژیایەکی دێرینی هەیە. مەوداکانی ئەم داستانە میتۆلۆژیە زۆر فراوانە و یەکەیەکی فیکری گشتگر چەمکەکانی کۆدەکاتەوە.

> «مەهاباهاراتا وشەیەکی لێکدراوی کۆنی هیندیە. ‹مەها› لە زمانی سانسکریتیدا مانای ‹گەورە› یاخود ‹تەواوەتی› دەگەیەنێت. ‹مەهارایاها› بە مانای پادشایەکی گەورە دێت، ‹بەهاراتا›ش زیاتر بەرجەستەی ناوێکی ئەفسانەییە. دواتر ئەو ناوە بەخشراوە بە یەکێک لەو هۆزانە.»‹٤٩›

دەکرێت ئەو ناونیشانە بەم شێوەیەش بخوێندرێتەوە، «مێژووی

بەهاراتای گـەورە و مـەزن» یاخـود «مـێـژوویەکی گـەورە و مـەزنی مـرۆڤـایەتی». چونکە بەهاراتا لە هەندێ خـوێندنەوەی تردا مـانای «هیدۆ/ نەژادیش» دەگەیەنێت، کە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ چەمکی مرۆڤ و مرۆڤایەتی دەبەخشێت.

مێژووی یەکەم دەستنووسی مەهاباهاراتا دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی شەشەم یان پێنجەمی بەر لەدایکبوونی مەسیح. بەڵام ئەم شاکارە دوا شێوازی کۆتایی و تەواوەتی خۆی وەرنەگرتووە، بەڵکو دوای ئەو مێژووە بەردەوام لە حەوت، یاخود هەشت هەزار ساڵی تردا، داڕشتن و نووسینەوەی ئەم داستانە شیعریە هەر بەردەوامبووە، تا سەدەی سێیەم، یاخود چوارەمی دوای لەدایکبوونی مەسیح. لەم مێژووە بەدواوە مەهاباهاراتا زیاتر فۆرم و شێوازی کۆتایی وەرگرتووە. بەڵام بەدرێژایی مێژووی نووسینی ئەم داستانە، بەپێی هەرێم، ترادیشوون، خوێندنەوەی جیاواز، یان بەپێی گرووپی نووسەرە بەشدارەکان، گۆڕانکاری بەسەر سترکتور، ناوەڕۆک و بونیادەکانی ئەم داستانە گەورەیەدا هاتووە.

پیتەر بروک بەم شێوەیە باس لە یەکەم ڕووبەڕووبوونەوەی خۆی لەتەک داستانی مەهاباهاراتادا دەکات:

«بۆ یەکەمجار نەمایشێکم لە نەمایشەکانی ‹کاتاکالی› بینی، گوێم لە وشەی ‹مەهاباهاراتا› بوو کە پێشتر گوێم لێنەبووبوو. سەمازانێک بە سەمایەکی خوایانەوە دیمەنێکی لەم کارە پێشکەشدەکرد. یەکەم دەرکەوتنی لەپشت پەردەکەوە بووە خورپەیەک بۆم کە هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە. جلەکانی سوور و ئاڵتونی بوو. دەموچاوی سەوز و سوور، لووتی خڕێکی سپی هەروەک تۆپی بلیارد، لەبری ڕیش و سمێڵی شتێکی وەک دوو مانگی سپی لەشێوەی هیلالدا لە

دەمیەوە هاتبوونە دەرێ و پەنجەکانیشی کۆمەڵێ شێواز و ئاماژەی شفرە ئاسای غەریبیان هەبوو. لە ڕوانگەی جوڵە بەهێز و توندەکانیەوە هەستم بەوە کرد چیرۆکێک دەگێڕێتەوە، بەڵام چ چیرۆکێک؟ لەوە زیاتر کە شتێکی ئەفسانەیی و دوور و سەر بە کلتوورێکی جیاواز بوو، هیچ پەیوەندییەکی بە ژیانی منەوە نەبوو! دواجار لە ڕوانگەی کۆمەڵێ سیمیناری گرنگ و نزیکبوونەوە و گوێگرتن لە پسپۆرەکانی زمانی سانسکریتی. لەوە گەیشتم کە ئەم بەرهەمە یەکێکە لە مەزنترین کارەکانی مرۆڤایەتی - وەک هەموو پرۆژەیەکی مەزنی تر - زۆر لێمانەوە دوورە. بەڵام لەهەمانکاتیشدا زۆر نزیکە.»‹٥٠›

دواتر ئەو داستانە بۆ پیتەر بروک دەبێتە دەروازەیەکی دەوڵەمەند و ئەفسوونی بۆ پرۆژەیەک کە سترکتورە مێژووییەکەی سەرلەنوێ دادەڕێژرێتەوە. پیتەر بروک، بۆ چڕکردنەوە و دەست بەسەراگرتنی ئەم پرۆژەیە، هۆز و خێزانەکانی نێو ئەم داستانە گەورەیە کەمدەکاتەوە، بەمەش گەوهەر و ناوەڕۆکی میتۆلۆژیاکەش لە سنوورێکی دیاریکراودا کۆدەکاتەوە. پیتەر بروک خۆی سەبارەت بەم داستانە شیعرییە بەرزە دەڵێت:

«شاکارێک تەنها ‹هیند› توانیویەتی بیخوڵقێنێ، بەڵام دەنگدانەوەی خۆی بە هەموو مرۆڤایەتیدا بڵاودەکاتەوە.»‹٥١›

ناوەڕۆکی مەهاباهاراتا

ئەم شاکارە میتۆلۆژیە مێژووی شەڕێکی دوورودرێژی خوێناوی لەنێوان دوو ئامۆزادا دەگێڕێتەوە: پانداڤاس، پێنج برا بوون، لەگەڵ کایۆراڤاس، سەد کەس بوون. ئەم شەڕی خێزانە لەسەر ئەوە بووە کامیان دەسەڵات بگرێتە دەست. ئەو ناکۆکییە بە جەنگێکی زۆر گەورە و خوێناوی کۆتایی دێت، کە تێکڕا چارەنووسی جیهان و مرۆڤایەتی دەچێتە تەرازووی ئەو گەمە خوێناوییەوە.‹٥٢›

لەم داستانە شیعرییەدا شانزە کارەکتەری سەرەکی هەیە. هەریەک لەو کارەکتەرانە پێناسەیەکی ئاشکرا و خودێکی چڕ و گران لەخۆدەگرێت. هەریەک لەو کەسایەتیانەش ڕووداو و گێڕانەوەی تایبەت بەخۆی هەیە. بێگومان ڕووداوی هەریەک لەو کارەکتەرانەش بەشێکە لە ڕووداوە گەورە سەرەکیەکە. چیرۆکەکانی مەهاباهاراتا کۆمەڵێ بەهای گرنگی ڕامیاری، کۆمەڵایەتی، ئاکار و دینی لەخۆدەگرێت. هەروەها وێنەیەکی ڕاستەوخۆی دەسەڵات و فەرمانەکانی پادشایەتی، لە مێژوویەکی دوورودرێژی مرۆڤایەتیدا، بەرجەستە دەکات.

لەسەرەتادا

سەرەتای ئەم داستانە ئەفسانەییە، دەروازەیەکی واڵا دەکاتەوە بەڕووی چۆنیەتی گێڕانەوەی بەسەرهاتەکەدا. کوڕێکی گەنج و شاعیرێکی ڕیش سپی، وەک نوێنەری دوو نەوەی جیاواز، ڕووبەڕووی «گانیشا»ی خواوەند دەبنەوە بۆ نووسینەوەی ئەم ڕووداوانەی مەهاباهاراتا. سەری فیلێکیش دەبێتە ئامرازی بەستنەوە و هێمای هێزە خواوەندییەکانی

هیند بۆ گـێـڕانـەوە و ڕووبەڕووبوونەوەی ئـەو هێـز و ووزە ئەفـسـونیـە میتۆلۆژییە. جەستەی ئەکتەریش دەبێتە سەنتەرێکی گرنگ بۆ بەستنەوە و گەمەی نێوان ئەفسانە، مۆسیقا و چوار تووخمەکەی گەردوون: ئاگر، خۆڵ، هەوا و ئاو.

«کوڕێکی گەنج ڕووبەڕووی شاعیرێکی ڕیش سپی «ڤیەسە» دەبێـتـەوە. ئەم شـاعـیـرە ڕیش سـپـیـە دەیەوێت چیـرۆکی بنەمـاڵەکـەیان بۆ ئەو کـوڕە گەنجـە بگێـڕێتـەوە، ‹مێـژووی چیرۆکە شیـعری مرۆڤـایەتی›. گانیشـای خـواوەندیش بە سـەری فیلێکەوە دەردەکەوێت و ئامـادەیی خـۆی دەردەبڕێت تا چیرۆکەکە بۆ شـاعیرە ڕیش سپیەکە بنووسێتەوە. لە یەکـەم زنجیـرەی ئەم بەسـەرهـاتانـەدا، وەک دەروازەیەک بۆ ئەفسـانەکە، ڤیـەسـە، باسی لـەدایکبوونی خـۆی و عـەشـقی ‹شاسەنتەنیس› بۆ خواوەندی دەریا دەکات.»‹٥٣›

زۆربەی پسـپـۆڕ و شـارەزایان ئامـاژەیان بۆ ئەوە کـردووە کـە ئەو ڕووداوانەی لە «مـەهاباهاراتا»دا دەگێردرێنەوە، بنەمـایەکی مێـژوویی هەیە. لەلایەکی تریشـەوە هەندێکی تر دەڵێن، سـەد دەرسـەدی ئەو داستـانە تەنها ئەفـسـانە و بەسـەرهـاتێکی مـیـتـۆلۆژییـە. بەڵام ئایا داستانێکی شیعری وەها گەورە و مەزن چۆن لە پرۆژەیەکی شانۆییدا بەرجـەسـتـە دەبێت. هاریکار و نووسـەر و ئامـادەکـاری پرۆژەکـە Jean-Claude Carriére سەبارەت بەو پرۆسێسە لەو نامیلکە تایبەتەی کە لەگەڵ پیتەر بروک سەبارەت بە فیلم کردنی پرۆژەکەدا دەریانکردووە دەڵێت:

«کـە مـەشق و پرۆڤـە لە سـێـپـتـەمـبـەری ساڵی ‹١٩٨٤›دا

دەستیپێکرد، پیەسەکە ئامادەکرابوو، بەڵام هیچ کۆتایی و بەرەنجامێکی دیاریکراوی لەخۆنەگرتبوو. هەموو شتێک بەپێی ئەو نۆ مانگەی مەشقی تێداکراوە، بەشێوەیەکی بەردەوام گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. بۆ ماوەیەکی درێژ ئێمە نەماندەزانی پیەسەکە چەند دەخایەنێت و چەند کاتژمێر نەمایشکردن پێویست دەبێت، یان بەشێوەیەکی گشتی چەند پیەس بەکاردەهێنرێت.»<٥٤>

کەواتە گەڕان و هەڵکۆڵین لەو دیدە قووڵ و دەوڵەمەندەوە بنەمایەک بووە بۆ ئەفراندنێکی باڵا؛ هەموو پرۆژەیەکیش ئەزموونێکە بەناو کۆمەڵێ توخم و بەهای نادیاردا، لەبەرئەوە هیچ پانتایی و داڕشتەیەک لەو گەشتە ئەندێشەدار و هەڵچووەدا جێگیر و پیرۆز نییە. تەنها ئەگەری گەڕان و ئەزموونکاری فەلسەفەی بەردەوامی و بەدیهێنانی ئەو جیهانەیە. ئەمەش بۆ خۆی یەکێکە لە نیشانە گرنگەکانی فەلسەفە و کاری پیتەر بروک.

سێ کوچکەی مەهاباهاراتا

ئەم داستانە لە نەمایشێکی نۆ کاتژمێریی و لە سێ بەشدا، وەک سێ کوچکەیەکی درامی تێکهەڵکێش، پێشکەشکراوە. داڕشتەی گوتاری شانۆییەکە لە پانتاییەکدا کە ئەفسوونی مۆسیقای خۆرهەڵات و سەما و جلوبەرگێکی ڕەنگیندا دەکرێتە زەمەنێک بۆ پیشاندانی ئەو داستانە ئەندێشەدارە. بە فیلمکردنی نەمایشەکەش لەم سێ بەشەدا و لە ماوەی پێنج کاتژمێردا ئامادەکراوە.
لەو سێ کوچکە شانۆییەدا کە بریتین لە «یاری زار، پەناهەندە لە

دارستاندا، جەنگ»، ناوەڕۆکی داستانەکە دەبێتە ناوەندێکی گرنگ و دەربڕی هەموو شێوازەکان، شێوازەکانیش لەو ناوەندە دەوڵەمەندەوە سەرچاوە وەردەگرن.

دوای یاری زار، پەناهەندە لە دارستاندا دێت، ئەم بەشەیان لە شەش بەشی تر پێکهاتووە. هەروەها جەنگ وەک لقی سێیەمی ئەو سێ کوچکەیە لە دە بەشی تر پێکهاتووە. بێگومان بەر لەم سێ کوچکەیەش سەرەتا و چەند بەشێکی تر هەیە، لەوانە: پەنداڤێرنە و کەیرە ڤێرنە، گەنجێتی، ژن و ژنخوازی و پادشایەتی. دواتر بە دوو دیمەنی تر کۆتایی بەو سێ کوچکە میتۆلۆژیە دێت. مۆسیقا لایەنێکی گرنگی بەرجەستە و خوێندنەوە هونەریەکەی ئەم نەمایشەیە. پیتەر بروک ئاوازی مۆسیقا و خودی مۆسیقاژەنەکان دەکاتە یەکەیەکی گرنگی ستركتوری داستان و هێزە میتۆلۆژییەکان.

> «پێنج مۆسیقاژەن لەنێوان کۆمەڵێ بەرد و لەناو لما دانیشتوون. هیچ شتێک هێندەی گەمەی ئەکتەرەکان و مۆسیقای مۆسیقاژەنەکان ئامادەتر نییە. مۆسیقا تەنها ئاوازێکی دانراو نییە، بەڵکو کارەکتەرێکی زیندووە و لە گفتوگۆیەکی بەردەوامدایە لەگەڵ جوڵەی جەستە و دەنگی ئەکتەرەکاندا. هەندێ جار ئەکتەرێک لەناو مۆسیقاژەنەکاندا دادەنیشێ و لەگەڵ گونجاوی ڕۆڵەکەیدا یەکێک لە ئامێرە مۆسیقیەکان دەژەنێ. «کریشنە» هەروەک شوان فلوت دەژەنێ. هیچ سنورێکی دیاریکراو لەنێوان مۆسیقا و نواندندا نییە، هەروەک چۆن هیچ سنورێک لەنێوان مۆسیقاژەن و ئەکتەرەکاندا نییە. هەموو شتێک، ڕیتم و دەیالۆگ، لە یەکەیەکی هونەری یەکگرتوودایە.»‹٥٥›

پیــتــەر بـروک بەم ئەزمــوونـە گـرنـگە هـەوڵی دروســتکردنی جــۆرە شـــانۆیـەکی پیــرۆز، لـەهـەمـــانـاتکـاتدا چەمکێکی مـــیللـی و نزیـک لە جـەمـاوەرەوە دەدات. بـەمـەش جـەمـاوەرێکی مـیللـی لە نـەمـایشـەکـەی کۆدەکاتەوە:

«بینـەرێکی مـیللـی کـاردانەوەیەکی زۆر زیندووتری هـەیە لە بینەرێکی سـەربە چینی مـامناوەنـدی. سـەرلەنوێ دووبـارەی دەکـەمـەوە کـە کـارێکی هۆشـیـارانەیە، لەڕێگـای زمـانـێکی میللیەوە جەماوەرێکی میللی کۆبکەیتەوە.»<٥٦>

ئەو شـانۆ «پیرۆز»ەی پیتـەر بروک لە کتێبی «پانتـایی بۆش»دا باسی لێـوەکـردووە، لەتەک ئەو شـێـوازە «جـەمـاوەر»ییـەی کـە سـەرەتاکـەی دەگـەڕێتـەوە بـۆ شـەکـسـپـیـر و پیـتـەر بروک بە بایەخ و سـتـایشــەوە تێـیـدەڕوانێت، دەبێـتــە بنەمـایەکی گـرنگی دارِشـتـەکـانی نەمــایشی مـەهـابـەهـاراتا. پیتـەر بروک پێیوایە ئەو شـانۆ شـیعـر ئـامـێزە بەرزەی شـەکسپیر، نەفەسێکی قووڵی جەماوەریش لەخۆدەگرێت.<٥٧>

پەراوێز و سەرچاوەکان

<1> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.105.

‹٢› هەمان سەرچاوە. ل. ١٠٥

‹٣› هەمان سەرچاوە. ل. ١٠٥

<4> Blom, Rune, Teater i London, Liberförlag, 1982, Malmö. S.61.

<5> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.106.

‹٦› هەمان سەرچاوە. ل. ١٠٦ ـ ١٠٧

‹٧› ئەم مەسەلەیە «بەهاوگرنگیەتی ڕۆڵی بینەران» لەلای هەندێ لە هونەرمەندەکانی شانۆ، تێڕوانینێکی تری لەخۆگرتووە. بۆ نمونە ئەو پرۆسێسە لەلای گرۆتۆڤسکی بەم شێوەیە کەوتۆتەوە: ئەکتەر و هونەری نواندن، نەک «بینەران» هاوکێشەیەکی فەلسەفی و گەلێ بەبەها و گرنگی بواری لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ و چڕبووە. هاوکێشەی دید و شانۆ و هەڵکۆڵینی فەلسەفەی ئێستاتیکا و داڕشتەی نەمایش لەلای ئەم دوو هونەرمەندە، دوو ئاراستەی جیاوازی لەخۆگرتووە. پشکنین و گەڕانی فەلسەفەی گرۆتۆڤسکی لەسەر کاری ڕێژیسۆر و ئەکتەر بنیاتنراوە. بەڵام لەلای پیتەر بروک ئاراستەکە فراوانترە و تەنها کاری ڕێژیسۆر و

ئەکتەر ناگرێتەوە. بەڵکو لەو هاوکێشەیەدا «بینەرانیش» لایەنێکی گرنگی ئەو پرۆسێسەن.

<٨> مەسەلەی «زمان» و بەکارهێنانی وشە مەسەلەیەکی گرنگ و بنەڕەتی هەموو تەوژمە ئەزموونگەریەکانی شانۆی هاوچەرخی جیهانییە. مامەڵەکردن لەتەک زمان شێوازێکی ناتەبا و جیاوازی لەخۆگرت. نەک هەر هێندە، بەڵکو مەسەلەی بەکارهێنانی زمان بووە سترکتور و بنەمایەکی گرنگی دیدی ڕیژی و ئێستاتیکای هونەری شانۆ. ئەنتۆنین ئارتۆ «شانۆی توندوتیژی» یەکێکە لەو تیۆریستە گرنگانەی تەوژمێکی ئەفسوونی کە «زمان و وشە» بەهای خۆی نامێنێ. بەڵکو لەبری ئەوە ئەفسوون، ڕیتواڵ، شیعرییەتی ڕووداو، دەسەڵات و پانتایی دارِشتە هونەریەکە دەگرێتەوە.

بێگومان پیتەر بروک لەم بوارەدا هەنگاوی گرنگی ناوە. بەڵام پیتەر بروک ڕای وایە کە گرۆتۆڤسکی گەورەترین قۆناغی لە بواری زمان، بەکارهێنانی وشە، ئامادەکردنی پیەس و پانتایی شانۆدا هێناوەتە ئاراوە. لە شانۆ هەژارەکەی گرۆتۆڤسکیدا هەمووشتێک دەچێتە پەراوێزەوە. شانۆی هەژار شانۆی جەستەیە. جەستە دەبێتە زمانی دەربڕین و پیشاندانی دنیابینیەکەی. ئەم شانۆیە بۆ ساڵانێکی دوورودرێژ و لەو دیدە میتافیزیکیە ڕووت، چڕ و قووڵە بێ سنوورەیدا، دەوڵەمەندترین تەوژمەکانی شانۆ بوو لە هەموو جیهاندا.

<9> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.108.

<١٠> جێگای داخە پیتەر بروک مامەڵە لەگەڵ ئاڤێستا وەک کلتوورێکی بەرز و دێرینی فارسی دەکات و ناوی کورد ناهێنرێت. زۆربەی سەرچاوە و لێکۆڵینەوە ڕۆژئاواییەکانیش ئەوە دووپاتدەکەنەوە کە «ئاڤێستا» کلتوورێکی دێرینی فارسەکانە. هەندێ سەرچاوەی سویدی

نەک بە فارسی، بەڵکو بە «ئەفگانی» ئاماژەی بۆ دەکات.

<11> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.138.

<١٢> هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٧

<13> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.130.

<14> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.138.

<١٥> لیڤی شتراوس فەیلەسوفێکی فەرەنسیە، لە ساڵی «١٩٠٨»دا لەدایکبووە و دادەنرێت بە یەکێک لە فەیلەسوفە گرنگەکانی سترکتورالیزم.

<16> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.139.

<١٧> هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٧ ـ ١٣٨

<١٨> هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٧ ـ ١٣٨

<١٩> هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٨

<٢٠> هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٩

<21> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.110.

<22> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.99.

<23> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The

United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.120.

<24> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993. S.142.

<25> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.116.

‹٢٦› هەمان سەرچاوە. ل. ١١٥

‹٢٧› هەمان سەرچاوە. ل. ١١٢

‹٢٨› پیتەر بروک بۆ ئەم مەبەستە، وەک هەموو پڕۆژە و کارەکانی تری، هەوڵیداوە، ئەکتەر و بینەران لەو مۆرک و کلێشە سازییانەی بارە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان ڕووتبکاتەوە، کە بە دەمامکێکی کلتووری ئەستوور دروستبووە. ئەم دەمامکە کلتووریەش لە ژیانی ناوەوەی خۆمان وەک تاکێک دوورمان دەخاتەوە. پیتەر بروک بۆ ئەم مەبەستە، وشە و ئاماژەکان، وەک سیما کلتووری و کۆمەڵایەتیەکان، ئازاددەکات لەو کلێشەسازیە کلتووریانە.

<29> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama S.128-127.

‹٣٠› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٢

‹٣١› بیتر بروک یخرج منطق الطیر، ترجمة: عبدالله عویشق، الحیاة المسرحیة، العدد (٢٩،٢٨)، ١٩٨٧ . ل.١٦٨

‹٣٢› فریدالدین ابو حامد محمد کوڕی ابوبکر ابراهیم عطار نیشاپوری، دەگوترێ لەنێوان سالانی «٥٣٧» تا «٥٤٠»ی کۆچیدا لەدایکبووە. کۆمەڵێ بەرهەمی نایابی نووسیووە کە یەکێکیان «منطق الطیر»ە، لۆژیکی باڵدار. هەموو بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە سەربە دنیای تەسەوفن.

‹٣٣› هەندێ لە کتێبەکانی فریدالدین العطار هەر لەزووەوە بە فەرەنسی بڵاوکراونەتەوە، بۆ نمونە لەوانە: کتێبی خواوەند، پاریس «١٩٥٨»، زاکیرەی پیاوچاکان، پاریس «١٩٧٠»، کتێبی نهێنیەکان، پاریس «١٩٨١»، زمانی مەل، زیاتر لە سەد ساڵ لەمەوبەر لە فارسیەوە وەرگێردراوەتە سەر زمانی فەرەنسی و بڵاکراوەتەوە.

‹٣٤› بیتر بروک یخرج منطق الطیر، ترجمة: عبدالله عویشق، الحیاة المسرحیة، العدد «٢٨-٢٩»، ١٩٩٧ . ل. ١٥٩

‹٣٥› دوورگەی بالی، ناوچەیەکی زۆر بچوکە لە وڵاتی ئەندۆنیسیا و دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی «جاوا»وە. بالی لە ڕووە دینیەکەیەوە درێژبوونەوەیەکی دێرینی ئیمپراتۆریەتی «هیندۆسیەکانە»، ئەمڕۆش تاقە وڵاتێکی هیندۆسە لەدەرەوەی سنووری «هیند»وە.

<36> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.218.

‹٣٧› بیتر بروک یخرج منطق الطیر، ترجمة: عبدالله عویشق، الحیاة المسرحیة، العدد «٢٨-٢٩»، ١٩٩٧ . ل. ١٥١

‹٣٨› پیتەر بروک لە لاپەڕە ٢٢٣ی کتێبی خاڵی گۆڕانکاریەکاندا The Shifting point بەم شێوەیە هۆکارەکانی بەکارهێنانی دەمامک شیدەکاتەوە: «بۆچی دەبێت دەمامک بەکاربهێنین، ئێمە هەمیشە هەوڵماندواە لە بەکارهێنانی دەمامک خۆمان دووربخەینەوە. من لە شانۆدا قێزم لە بەکارهێنانی دەمامک دەبێتەوە. بەهیچ شێوەیەک لەوەوبەر دەمامکم بەکارنەهێناوە. لەبەرئەوەی لەهەر کاتێکدا دەستم لە دەمامکێکەوە دابێت، یان ئەوەتا دەمامکێکی ڕۆژئاوایی دەستکرد بووە، یاخود بیرۆکەیەکم بە کەسێک وتووە تا لە شێوازێکدا دەمامکێکمان بۆ دروستبکات. من هەمیشە دوورکەوتوومەتەوە لەوەی خود بخەمە سەر خود، چونکە ئەمە بەرەو هیچ ئەنجامێکمان نابات. لەبەرئەوە، هەمیشە

لەبری دەمامک، هەمووشتێکمان بە دەموچاوی ئەکتەر خۆی دروستکردووە. بەهەرحاڵ ئێمە لێرەدا ئەوەی وای لێکردین ڕووبکەینە بەکارهێنانی دەمامک ئەوەیە: خاڵێک هەیە لە تەنهایی کە تەنها خودی ئەکتەر دەیگاتێ، ئەم خاڵەش لە دژی سنووری سروشتی مرۆڤایەتی خۆی دەوەستێتەوە.»

<39> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama S.224.

‹٤٠› لە نامەیەکی تایبەتی کاک «فەرهاد شاکەلی» بۆ دانا ڕەئوف.

‹٤١› بیتر بروک یخرج منطق الطیر، ترجمة: عبدالله عویشق، الحیاة المسرحیة، العدد (٢٨،٢٩)، ١٩٨٧ . ل. ١٦٩

<42> Innes, Christopher, Avant garde theatre, 1892-1992. Routledje-London and New York, 1993 S.142.

<43> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama S.134-133.

‹٤٤› هەمان سەرچاوە. ل. ١٥٤

‹٤٥› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣١

‹٤٦› هەمان سەرچاوە. ل. ١٣٤

‹٤٧› هەمان سەرچاوە. ل. ١٥٢

‹٤٨› هەمان سەرچاوە. ل. ١٦٢

<49> Carriére, Jean-Claude and Brook, Peter, The Mahabharata, Connoisseur video, London, 1989. S.4.

<50> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.160.

<٥١> هەمان سەرچاوە. ل. ١٦٢

<٥٢> مەسەلەی دەسەڵات، وەک بابەتێکی سەرەکی ئەم داستانە میتۆلۆژییە، دەبێتە جێگای سەرنج و تێڕوانینی پیتەر بروک. لەم ڕووەوە چەمک و سیمایەکی هاوچەرخانە دەبەخشێتە ناوەڕۆک و فەلسەفەی دەسەڵات، ڕژێم و حوکمداری. جەنگێکی خوێناوی دەبێتە بەشێکی گەورەی ئەو ململانێیەی دەسەڵات، بەهەمان شێوە پیتەر بروکیش هاوکێشەی ئەو جەنگانە دەبەستێتەوە بە مەترسیەکانی ئەمڕۆ و جەنگە یەک لەدوای یەکەکانی جیهانەوە.

<53> Carriére, Jean-Claude and Brook, Peter, The Mahabharata, Connoisseur video, London, 1989. S.7.

<٥٤> هەمان سەرچاوە. ل. ٤

<55> Enckell, Johanna, Skärvor av Artaud, en essä om fransk teater efter Befrielsen, Like, Helsingfors, 2003. S.125.

<56> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.133.

<٥٧> لە بەشەکانی داهاتوودا زیاتر دەگەڕێینەوە سەر ئەم مەسەلەیە.

بەشی شەشەم

پیتەر بروک و هونەری ئۆپێرا

مۆسیقا زمانێکە پابەندە بە جیهانێکی نادیارەوە. بەهۆی ئەم زمانە نادیارەوە ژوورە خامۆش و چۆڵە هەتاهەتاییەکان، ئامادەیی لەو ئەفراندنە نادیارەوە وەردەگرن، لەگەڵ ئەوەشدا، لەسەر ئاستێکی بەرز، ئەو جیهانە نادیارە، ئامادە و دیارە.

پیتەر بروک

لە «پانتایی بۆش»دا

پیتەر بروک و ئۆپێرا

ئۆپێرا ڕەنگێکی تری شانۆیە. بەڵام لەم ڕەنگەدا مۆسیقا و گۆرانی توخمێکی گرنگن و فۆرمێکی جیاواز دەبەخشنە ئەو ڕەنگەی شانۆ. ئۆپێراش وەک شانۆ مێژوویەکی درێژی هەیە و بە چەندین قۆناغ و شێوازی جیاوازدا تێپەڕیووە. ئۆپێرا بەپێچەوانەی شانۆوە هەمیشە لە بارودۆخێکی کلاسیکی و لە خانووبەرەی گەورەی تایبەتمەندا نەمایشکراوە. ئەمە جگە لەوەی بەرهەمهێنانی پرۆژە ئۆپێراییەکان دارایییەکی ئێجگار گەورەی دەوێت. تێپەڕاندن و گۆڕانکارییەکان لە بواری ئۆپێرادا زۆر بەشێوەیەکی سست و مردوو دەجوڵێتەوە. ڕێساکانی ئەم هونەرە بۆتە کۆمەڵێ یاسای پیرۆز و نەگۆڕ و هیچ کەسێک بۆی نییە گۆڕانکاریان تیادا بکات. پیتەر بروک لەم بارەیەوە دەڵێت:

> «ئۆپێرای کلاسیکی شانۆیەکی مردووە. ئۆپێرا زیندەخەونێکە لە توندوتیژیەکی دوژمنکارانەی پڕ لە وردەکاری؛ لە چیرۆکە سوریالیەکان، هەموو لەو بڕوایەدان کە: هیچ شتێک پێویستی بە گۆڕان نییە. هەموو شتێک لە ئۆپێرادا پێویستە بگۆڕدرێت، بەڵام لەناو خودی ئۆپێرادا هەموو گۆڕانکارییەکان زەحمەتکراوە.»‹١›

پیتەر بروک وەک ئەزموونکارێکی گەورە، هەر لە سەرەتاوە لەم

بوارەدا تەقەلای گەورەی داوە. پیتەر بروک لە ساڵانی «١٩٥٠»کاندا لە شانۆیی Coven Garden Opera House دەردەکرێت، دوای ئەوەی بە شێوازێکی ناتەبا و جیاواز ئۆپێرای «سالومی» نەمایشدەکات. ئەم ڕووداوەش پیتەر بروک تووشی نوشوستی و گۆشەگیری ناکات، بەڵکو بەپێچەوانەوە، دوورخستنەوەی لەو دەزگا ئۆپێرالیە گرنگە، زیاتر پاڵی پێوەدەنێت کە بە شێوازێکی جیاواز بیر لە ئۆپێرا بکاتەوە. بەو شێوەیەش ئەو ئۆپێرایەی «سالومی» دەبێتەوە سەرەتایەکی گرنگ و وێستگەیەکی لەدوا نەهاتووی گەشتێکی دوورودرێژ.

پیتەر بروک هەر لە سەرەتاوە درک بە ئاڵۆزی بارودۆخەکانی ئەم دەزگا گەورەیە دەکات، هەر لە سەرەتاوە بە نیازی گۆڕانکاریەکی بنەڕەتی و سەرتاسەرییەوە دێتە پێشەوە.

گەڕانەوەیەکی مێژوویی

ئۆپێرا جۆرێکە لە گۆرانی شانۆیی و بە یارمەتی ئۆرکێسترایەکی گەورە پێشکەشدەکرێت. ئەم هونەرە لە کۆتاییەکانی سەدەی پانزە و سەرەتاکانی سەدەی شانزەدا لە شاری فلۆرەنسای ئیتالیا، وەک تەقەلایەک بۆ بوژاندنەوەی درامای گرێکی سەریهەڵداوە. لە دەوروبەری ساڵی «١٧٠٠»ەکاندا ئۆپێرا و گۆرانی ئۆپێرا زیاتر شێوازە کلاسیکیەکەی لەخۆدەگرێت.

دوای ئەوە ئۆپێرا لە فەرەنسا و ئەڵمانیا پەرەدەسێنێت. ئۆپێرا و بابەتە ئۆپێراییەکان هەر لە سەرەتاوە سیمایەکی تراژیدییان هەبووە. لەو ئەتمۆسفیرە تراژیدیەدا ئۆپێراکان پێشکەشکراون. بەڵام دواتر هەر لە ئیتالیا و لە ساڵەکانی «١٧٠٠»ەکاندا جۆرە ئۆپێرایەکی کۆمیدی دروستدەبێت، دواجار ئەو ئۆپێرایە بە «بێۆفە» Buffa ناسراوە. ئەم

شێوازەی ئۆپێراش لەڕووی وێنەکردنی کارەکتەرە ئاساییەکانی ژیانی ڕۆژانەی خەڵکیەوە، لە ئۆپێراکانی تر جیادەکرایەوە. هەروەها ناوەڕۆکەکانیشی زیاتر بابەتی دڵداری لەخۆدەگرن.

لە فەرەنسا لە هەمان قۆناغی مێژوییدا ئۆپێرایەکی کۆمیدی Opéra-Comique سەرهەڵدەدا. «مۆزارت» «١٧٥٦ ـ ١٧٩١» ئەو ئۆپێرا کۆمیدیە بەرەوپێشەوە دەبات و لە ئاستێکی بەرزدا فۆرم و بنەما سەرەکیەکانی دیاریدەکات.

لە ساڵانی «١٨٠٠»ەکان بەدواوە ئۆپێرای ڕۆمانسی و مێژوویی لە شێوازێکی گەورە و فراواندا وەدەردەکەوێت. دواتر ئۆپێرا لەسەر دەستی ڕیچارد ڤاگنەردا «١٨١٣ ـ ١٨٨٣» گەلێک گۆڕانکاری گرنگی بەسەردادێت، لەوانە مەسەلەی بەها و گرنگیەتی دراما و بەرجەستەکردنی هونەرێکی گشتگر. لەلای ڤاگنەر ئۆپێرا تەنها گۆرانی ئۆپێرا نییە، بەڵکو هونەرێکی تێکەڵاو و ساراپاگیرە. ڤاگنەر ئەو شێوازەی ناونا «هونەری ئایندە». هونەری ئایندەش وێنەیەکی چڕ و تێکەڵاوی نمونەییە بۆ هونەر و هەموو توخمە شانۆییەکانی تیا کۆدەبێتەوە. هونەری ئۆپێرا لەلای ڤاگنەر زیاتر بووە درامای وشە و ئاواز. لەگەڵ هەموو ئەو گۆڕانکاریە گرنگانەی بەسەر هونەری ئۆپێرادا هاتووە، بەڵام ئۆپێرا تائێستا شێوازە کلاسیکیەکەی خۆی هەر پاراستووە. لەو فۆرم و شێوازەدا «گۆرانی ئۆپێرا» یەکێکە لە توخمە هەرە گرنگ و سەرەکیەکانی ئەو هونەرە، تێکڕای لایەن و بوارەکانی تری بەرهەمهێنانی پرۆژەیەکی ئۆپێرایی لە خزمەتی ئەو لایەنەدان، لەوانە «گۆرانی ئۆپێرایی».

گەنجینەی مۆسیقا و فەرهەنگی کلاسیکی ژمارەیەکی ئێجگار زۆر ئۆپێرای مەزنی بۆ پاراستووین. بەرهەمەکانی مۆزارت، ڤاگنەر، شتراوس، پیسێت، ئالبان باری، ستراڤینسکی، چایکۆڤسکی... هتد، ساڵانە وەک نەرێت و کلتوورێکی بەرزی کلاسیکی لەسەر هەموو شانۆ

جیهانییەکان نەمایشدەکرێن.

پێناسەیەکی تری ئۆپێرا

پێتەر بروک لە کتێبی The Shifting Point کە لە ساڵی «١٩٨٧»دا بڵاویکردۆتەوە، سەبارەت بە ئۆپێرا دەڵێت:

> «ئۆپێرا بەر لە پەنجا هەزار ساڵ لەمەوبەر لەدایکبووە، لەوکاتەدا مرۆڤ لە کونە ئەشکەوتەکانی خۆیاندا هاتنەدەرەوە و لەخۆوە هاوار و دەنگیان لێوەدەهات. لەو هاوار و دەنگانەوە ڤێردی، پۆچینی و ڤاگنەر لەدایکبوون. دەنگێک بۆ ترس، یەکێکی تر بۆ خۆشەویستی، بۆ بەختیاری یان بۆ هەڵچوون و تووڕەبوون هەبوو. تێکڕا ئەو دەنگانە بەر لە دیاریکردنی تۆن و سۆزی ئاوازەکان، تۆنێکی ئۆپێرایی بوون. ئالەوێدا، لەو سات و ئانەدا، پێکەوە هەموو شتەکان دەستیپێکردووە. فۆرمی هەستدەربڕینێکی سروشتیانەی مرۆڤ دەبێتە گۆرانی. بە ماوەیەکی درێژ دوای ئەوە ئەو پرۆسێسە دەبێتە یاسایەکی دیاریکراو و سترکتورئاسا، ئەو سترکتورەش گۆڕانی بەسەرداهات و بووە هونەر.»‹٢›

ئەم چەند وشەیەی پیتەر بروک خوێندنەوەیەکی وردی سەراپای مێژووی سەرهەڵدانی ئۆپێرایە و ڕووبەڕووبوونەوەیەکی هۆشیاری ئەو پرۆسێسە ئاڵۆزەشە. لەلای پیتەر بروک هەست و هۆش، بە شێوەیەکی بەهێز لە جەستەوە دێتە دەرەوە و دەبێتە تۆ ن و گۆرانی.

پیتەر بروک هەر لە سەرەتاوە گرنگی بە هونەری ئۆپێرا داوە و لەو بوارەدا لە نیویۆرک، لەندەن و پاریس چەندان نەمایشی ئۆپێرای پێشکەشکردووە.‹٣› بەڵام وەک لەوەوبەر ئاماژەمان بۆ کرد، پیتەر بروک بە شێوەیەکی تر ڕووبەرووی ئەم هونەرە دەبێتەوە. گۆڕانکاریەکانی ئەم هونەرمەندە بە کۆمەڵێ قۆناغی جۆراوجۆردا تێدەپەڕێت. تێڕوانین و توخمەکانی شانۆیەکی ئەزموونگەری دەگوێزێتەوە بۆ پانتایی و بنەماکانی هونەری ئۆپێرا . گۆڕانکاریە بنەڕەتیەکانی پیتەر بروک هەموو ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی ئۆپێرا دەگرێتەوە. بۆ نمونە پیتەر بروک لە خانوبەرە تەقلیدیەکانی ئۆپێرا بەتەواوەتی دووردەکەوێتەوە، ئۆپێراکانی لە هۆڵە ساکارە ئەزموونگەریەکاندا پێشکەشدەکات. هەروەها ئۆرکێسترا گەورە مۆسیقیەکانیش لادەبات و لەبری ئەوە بە چەند ئامێرێکی مۆسیقی وەهمی نەمایشە ئۆپێراییە کلاسیکیە گەورەکان دەشکێنێ. پیتەر بروک بەم شێوەیە ڕووبەرووی ئەو ئامێرە کلاسیکیە گەورەیە دەبێتەوە و دەڵێت:

«ئۆرکێسترا هێزێکی گەورەیە بەرامبەر بە دەنگی مرۆڤ، ئەمەش ڕووەو بەرەنجامێکی نابەجێمان دەبات: پێویستە گۆرانیبێژ پەیوەستبێت بە بنەما ناتەباکانەوە، بۆئەوەی دەنگیش ببیسترێ دەبێت، نزیک لەبەردەمی شانۆکەوە، ڕووبەرووی هۆڵەکە ڕاوەستێ. گۆرانیبێژەکان ناتوانن بارودۆخێکی جیاواز وەربگرن و بەشێوەیەکی سەربەست بجوڵێنەوە کە سەقامگیربێت لەگەڵ ڕۆحیەتی دراماکەدا. بەشێوەیەکی گشتی چۆنیەتی ئەندازەی خانووبەرەکان شێوازی نەمایشی ئۆپێراکە دەسەپێنێت، دوای ئەوە ڕیژیسۆر. هەروەها شکۆمەنداری هونەرمەندە مۆسیقیەکانیش کەمدەبێتەوە، لەکاتێکدا دەخرێتە چاڵێکی

ژێرزەمـینەکـەوە، ئەمـەش ڕەنگدانەوەی تەوژمـە کـۆنەکـانی سـەدەی حـەڤـدەهەمـە: مـیـرەکـان لـەسـەرەوە، بەردەست و کەنیزەکانیش بۆ خوارەوە. یەکێک لە سەرچاوەکانی جوانی شـانۆی ژاپۆنی ئەوەیە کـە مـۆسـیـقـیـەکـان هەمـوویان لـەبەرچاون، چاودێری ڕووداوەکـان دەکـەن و بەشـداری تیـادەکەن، لەکاتێکدا پـەنجا مـۆسـیـقـاژەن پێکەوە، هەروەک ئەوەی تـەنهـا یـەک کـەس بن، تەپڵـەکـانیـان لێـدەدەن، ڕایدەگەیەنن کە شتێک ڕوودەدات.»‹٤›

هونەری ئـۆپێـرا بۆ پیـتـەر بروک دەبێـتـە داڕشـتـەیەکی گـرنگیش بۆ نەمایشە شانۆییەکانی. شانۆ و ئۆپێرا پێکدادەچن و فۆرمێکی هاوبەش سـەقامگیر دەکەن. فۆرمی ئۆپێرا دەبێتە دیدێکی گرنگی سەرهەڵدان و لەدایکبوونی فۆرمێکی جیاوازی شانۆ و بەپێـچەوانەشەوە. پێکداچوونی شـێـواز و فـۆرمـەکـانی ئەم دوو هونەرەش زەمـینەیەکی لەباری تر بۆ داهێنانەکانی پیتەر بروک دەخوڵقێنن. لەم بارەیەوە پیتەر بروک دەڵێت:

«هـەمــوو ئەو شـتـانەی لەڕووی تەکنیکەوە، لە پڕۆژە ئۆپێرایـیـەکاندا فێـریان بووم، دواتر سـوودێکی گـەورەم بۆ ئامادەکردنی پڕۆژە شانۆییەکانم لێبینی.»‹٥›

پیتەر بروک هەر زوو هـەست بەوە دەکات، کە بەرهـەمهێنانی نەمایشە ئۆپێـراییـەکـان ملکەچی کـۆمـەڵێ هەلومـەرجی سـەخت و نەگـونجـاوە. لەبەرئەوە لەناو پانتایی شـانۆ ئەزمـوونگەریەکەی خـۆیدا، هەوڵی ئەوەی داوە ئەو مـەرجـە سـەخت و دژوارانە لابەرێت. بۆ ئەو مـەبەسـتـەش مـەرجـەکانی پرۆڤـەکردن، شێـوازی نەمـایش و نرخی بلیـتی نەمـایشـە ئۆپێراییەکان دەگۆڕێت. گۆڕانکارییەکانیش گۆڕانکاری ڕادیکال دەبێت،

بەوەش دابڕینێکی گــەورە لەبەردەم ڕەووتــی ئۆپێــرای جــیــهــانــیــدا دروستدەکات. هەروەها پیتەر بروک بۆ ئەوەی سەربەستیەکی ڕەها و تەواوەتی لە پرۆژە ئۆپێراییەکانیدا بەدەستبهێنێ، لەگەڵ گروپی بچوکدا کـاری کـردووە. بەمـەش لەلایەکـەوە گـەیشــتــۆتە ئـاســتــێکی بەرزی ئەزموونگەری لە دید و سترکتوری نەمایشە ئۆپێراییەکاندا، لەلایەکی تریشەوە بەداراییەکی کەم بەرەنجامەکانی خۆی بەدەستهێناوە. یەکێک لە تەقەلاکانی تری پیتەر بروک ئەوەیە: هونەری ئۆپێرا، وەک فۆرمێکی تری شـانۆ، بە شــێــوازێکی ڕاســتــەوخــۆ و ئـاســان لە بینەرانەوە نزیکببێتەوە.

«مەزنترین بەرهەڵستی کە ئێستە، لەم سەردەمەدا، ڕووبەڕوومان دەبێتەوە، ئەوەیە چۆن بیری هونەرمەندان و بینەران سەبارەت بە ئۆپێرا، لە شتێکی گران و ناسروشتیەوە بگۆڕین بە شتێکی ئاسان و سروشتی.»‹٦›

لە هەشتاکانی هەزارەی ڕابردوودا، پیتەر بروک ئۆپێرای «کارمن»ی کۆمپۆسیتۆری فەرەنسی گوێرگی بیزێت «١٨٣٨ ـ ١٨٧٥» بەناوی «تراژیدیای کارمن»ەوە پێشکەشدەکات.‹٧› ئەم ئۆپێرایە بە شێوەیەکی جیاواز و سەرسوڕهێنەر نەمایشدەکات و دەتوانێت بەهۆی میتودێکی ساکاری پراکتیزەکراوەوە بەرگە کلاسیکیەکەی ئۆپێراکە بەتەواوەتی داماڵی.

تراژیدیای کارمن

ئۆپێرای کارمن یەکێکە لەو شاکارانەی هەزارەها جار و بە شێوازی

جیاواز لە هەموو جیهاندا پێشکەشکراوە. ئەمەش بە شێوەیەکی گشتی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئاستە بەرزەی ناوەڕۆکە درامیەکەی، لەگەڵ ئەو مۆسیقا بەچێژەی کە لە یەکەیەکی هونەری سەرکەوتوودا، ئۆپێراکە پێکدەهێنێت.

پیتەر بروک هەموو ئۆپێرای «کارمن» تەنها بە پێنج گۆرانیبێژ و دوو ئەکتەر نەمایشدەکات. بەڵام سێ گۆرانیبێژی جیاواز، وەک سێ کاست، هەر ڕۆژەی یەکێکیان ڕۆڵی «کارمن»یان بینیوە. هەر گۆرانیبێژەش شێوازی جیاواز و تایبەت بەخۆی بەخشیوەتە نەمایشەکە. ژمارەی ئەندامانی ئۆرکێستراکەش کەمدەکاتەوە بۆ تەنها پانزە مۆسیقاژەن، کۆرس و گۆرانیە کۆرالیەکانیشی بەتەواوەتی لابردووە. بەمەش پێودانگە درامی و هێڵە تراژیدیاکەی لە سیما تەقلیدی و مێژووییەکەی هونەری ئۆپێرا ڕزگارکردووە. پیتەر بروک بۆ ئەو مەبەستەش زیاتر گەڕاوەتەوە سەر بنەما سەرەکیەکانی نووسەری ئۆپێراکە «گوێرگی بیزێت» کە ناچاربووە لەژێر پاڵەپەستۆ و کاریگەریەکی نابابەتیانەی بۆچوونە دواکەوتووەکانی ئەو ڕۆژگارەی خۆرئاوادا لایانبات. هەروەها گەڕانەوە بۆسەر خودی چیرۆک و نۆڤێلەکەی Merimdes .

چیرۆکی کارمن باسی چی دەکات؟

کارمن چیرۆکێکی دڵتەزێن و توندوتیژی خۆشەویستیە: ئاگری خۆشەویستیەکی گەورە وا لە «خوسێ» دەکات، وەک سەربازێکی بەوەفا، بنکەکەی خۆی لەپێناوی خۆشەویستیدا بەجێبهێڵێ. بەڵام کارمن، وەک ئافرەتێکی قەرەج، بەر لە هەموو شتێک عاشقی سەربەستیە، ئەمەش دەبێتە هۆی ناکۆکیەکی توندوتیژ لەنێوان کارمن و خوسێ، بەتایبەتی خوسێ دەیەوێت کارمن بکاتە موڵکی خۆی. عەشق

و ئێرەیی وا لە خوسێی سەرباز دەکات کە بە کوشتنی کارمن کۆتایی بەو عەشقە تراژیدیە بێنێت. ئۆپێراکە بەوە دەستپێدەکات: خوسێ، بە تاوانی ئاژاوە و چەقۆ وەشاندن کارمن بەنددەکات. کارمن لەگەڵ کۆمەڵێ ئافرەتی تر لە کارگەیەکی جگەرەدا کاردەکەن. بەڵام کارمن بە ناز و عەشقێکی فێڵبازانە وا لە خوسێ دەکات کە دەرگای بەندیخانەکەی بۆ بکاتەوە بۆئەوەی هەڵبێت. هەروەها کارمن هانی خوسێش دەدات تا پێکەوە ڕابکەن. خوسێ واز لە هەموو شتێک دەهێنێ و دوای کارمن دەکەوێت. بەڵام کارمن زوو پشتی تێدەکات و عەشقی خۆی بۆ ئێسکامیلۆی یاریزانی گاشۆق وەشێنەکان دەردەبڕێ.

کارمن و پیتەر بروک

پیتەر بروک دوای دابڕینێکی دوورودرێژ لە جیهانی ئۆپێرا، بە تراژیدیای کارمن سەرلەنوێ دەگەڕێتەوە بۆسەر جیهانی ئەم هونەرە. گەڕانەوەی پیتەر بروک گەڕانەوەیەکی ئاسایی نابێت، بەڵکو پیتەر بروک بەر لە گەڕانەوەکەی بڕیاری گۆڕانکارییەکی تەواوەتی و بنەڕەتی دەدات، گۆڕانکاریش تاکە مەرجی ئەم هونەرمەندە ئەزموونگەرە دەبێت بۆ داهێنان و نوێکردنەوە. نوێخوازیش لە بواری ئۆپێرایەکی کلاسیکی و چەمکە تەقلیدی و پەیرەوکراوەکانی ئەم هونەرەدا کارێکی ئاسان نەبووە، بەتایبەتی پیتەر بروک هەر لەسەرەتاوە گەرەکی بووە ڕووبەرووی ئەم گۆڕانکارییانە ببێتەوە. لەم ڕووەوە پیتەر بروک دەڵێت:

> «گەڕانەوە بۆ جیهانی ئۆپێرا لەمکاتەدا شتێکی گونجاوە، لەبەرئەوەی دەتوانین هەموو مەرجەکانی شانۆکەمان بگۆڕین. لەڕووی چۆنیەتی مەشق و پڕۆژەکانمانەوە،

لەڕووی نەمــــایش و نرخـی بلێت و هـەمــوو پێکهــێنەر و شـــتـــەکـــانی ترەوە. بە شـــێـــوەیەکی تر دەتوانین جـــۆری پەیوەندیەکـانمان بە بینەران و پانتـایی شـانۆوە بگۆڕین. ئێمە تەنها دە مانگ مەشقمان لەسەر کارمن کردووە. دوای ئەوە نزیکەی سـەد نەمـایشمـان پێشکەشکردووە. مـەشق قـــۆناغی ئامـــادەکـــردنە، بەڵام نەمــــایشــەکــە، ســـەرەتای پرۆسـەیەکی نوێی گەمـەکردنە بـەرامبـەر بینەران. ئۆپێراکە تەنها پێنج یان شـەش جار نەمایشدەکرێت، لەوکاتەدا کە گۆرانیبـێژ و ئەکتـەرەکان وورده وورده هەست بـە دڵنیـایی دەکەن، دەکەونە دۆزینەوەی پەیوەندیـەکی ڕاستـەقینە لەگەڵ بینەراندا، هەموو شتەکان کۆتاییان دێت. (پرۆژە ئۆپێراییە کلاسیکیـەکان، دارایی و کاتێکی زۆری دەوێت. لەشکرێکی گـەورە لـە هونەرمــەن، گـۆرانیـبـێـژ، ڕیـژیسـۆر و ســەدەها کرێکاری شـانۆ کاری تیادەکەن. لە ئەنجامیشدا تەنها سێ یان چـوار نەمــایشــدەکـرێن. نووســـەر) ئەم هـەســتــە وام لێـدەکات کـە سـووربم لەســەر ئەوەی ئێـمـە، بەپێچـەوانەی ڕێپـۆرتواری ئۆپێرا تەقلیدیەکـانەوە، زنجیرەیـەکی درێژ لە هەمـــان کـــار پێــشکەشــبکـەین. لەهـەمـانکاتدا، بەدرێژایی ڕۆژیش بەردەوامبین لەسەر مەشق و پرۆڤەکردن.»<٨>

پیتـەر بروک پانتاییەکی بۆش دەکاتە سەرەتای پەیوەندیەکی هاودەم و نزیک لەگەڵ بینەراندا. کارمنی وەک نەمایشێکی شانۆیی لە پانـتاییەکی بۆشی بە «لم» داپۆشراودا بەرجەستەکردووە. ناوەڕۆکی ئۆپێراکەش لە چوار کاتژمێرەوە دەبێتە تەنها کاتژمێر و نیوێک. بەمەش پەیوەندیەکی چڕ لەو ناوەڕۆکە کورتکراوەیەدا بۆ کۆمەڵێکی بچووک لە گۆرانیبێژ و ئەکتەرەکان دروستدەکات. ئۆرکێستراکەش دەخاتە پشتی شانۆکەوە،

تا ئەو پەیوەندیە ڕاستەوخۆیەی نێوان بینەران و ئەکتەرەکان نەمرێت.
پیتەر بروک بەم چڕکردنەوەیەی مەودا و پەیوەندیەکان، ئۆپێراکەی لە سروشتی تراژیدیای یۆنانی نزیککردۆتەوە. وەلاوەنانی دیکۆر و بنیاتنانی پانتاییەکی بۆش، پارێزگاری لە پەیوەندیە بەهێزەکانی شانە تراژیدیەکە دەکات. لەهەمانکاتدا نەمایشی ئۆپێراکە لەو خوێندنەوە جیاوازەدا، جگە لە مەوداکانی تراژیدیای یۆنانی، کەشوهەوای تراژیدیاکانی شەکسپیریش لەخۆدەگرێت. لەو بارودۆخە ئەفسووناوییەدا ئاواز و تۆنەکان، گۆرانی و مۆسیقا ئۆپێرایبەکەش شێوازێکی تر و ژیانێکی تری لەخۆگرتووە. کارەکتەرە گۆرانیبێژەکان ڕاستەوخۆ، لە پانتاییەکی کراوەدا، ڕووەکەنە بینەران. سنوری پەیوەندیەکانی ئەکتەرە گۆرانیبێژەکان بەخۆیانەوە، بە بینەرانەوە نزیکتردەبێتەوە. هەموو شتەکان مەودایەکی چڕ لەخۆدەگرێت، بەمەش پرۆسێسە ئۆپێراییەکە دەبێتە یەکەیەکی یەکگرتوو، سروشتی و ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئامادەبوونێکی جیاوازتری بینەراندا. بەم چەشنە جوانترین پارچە مۆسیقایان بەدەستهێناوە. ئەم هێزی مۆسیقایەش بەئاسانی کاردەکاتە سەر بینەران. ئەو کارتێکردنەش هێندە بەهێزە دەتوانێ بینەران بەرەو جیهانە نهێنی و شاراوە تایبەتیەکەی خۆی ڕابکێشێت.

پیتەر بروک لە چاوپێکەوتنێکی تەلەڤزیۆنیدا سەبارەت بە ئۆپێرای کارمن دەڵێت:

«پاککردنەوە و کورتکردنەوەی کارمن لەلای ئێمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بنەمایەی کە ئەو ئۆپێرا بەناوبانگەی لەسەر بنیات نراوە. ناوەڕۆکی کارمن لە ڕوانگەی دوو بەرهەمی جیاوازەوە پێکهاتووە. یەکەمیان بریتیە لەو ئۆپێرا پاک و ساکارەی کە من لەو بڕوایەدام «بیزێت» لە

ڕوانگەی چیرۆکەکەی مێریمێس Mériméesەوە، کە بە شێوازێکی بەهێز کاریتێکردووە نووسیووە. لەسەرو ئەمەوە ئێمە بەرهەمێکی ترمان هەیە، بەرهەمێک زیاتر شوێنپێی ڕێسا و داب و نەریتە کۆنەکانی ئەو سەردەمە دەکەوێت. ئێمە هەوڵماندا لەم پرۆژەیەی خۆماندا بەدەستێکی نەرم و بەووریاییەوە مامەڵە لەگەڵ کارمندا بکەین، تا بتوانین ئەو بیرۆکە پاک و ساکارەی نەژاد و بنەمای ئۆپێراکە بەرجەستەبکەین و لە هەموو جۆرە ئاڵۆزی، زیادەڕۆیی و زەخرەفەکارییەی پاکیبکەینەوە.»‹٩›

ئەم بۆچوونەی پیتەر بروک دووپاتکردنەوەیەکی ئەو هونەرمەندەیە بۆ بەهاوچەرخکردنی ئۆپێراکە. پیتەر بروک ئۆپێرای کارمن فڕێدەداتە ئەم زەمەنەوە، بەبێئەوەی تووشی شڵەژان و وونبوون بێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە، کارمن لەم سەردەمەدا و لە تێڕوانینەکانی پیتەر بروکدا ژیانێکی تازەی دەکرێت بەبەردا. پیتەر بروک لەهەمان چاوپێکەوتنی تەلەڤزیۆنیدا لەسەر قسەکانی سەبارەت بە کارمن بەردەوامدەبێت:

«زەمەنێکە لەسەر شانۆ ئۆپێراییە گەورە و جیاوازەکانی جیهاندا، لە ڕوانگەی پێشکەشکردنی نەمایشی ئۆپێرایی زۆر گەورە و بریقەدارەوە، ناپاکی دەکرێت لە نەژاد و بیرۆکەی ئەم ئۆپێرایە. ئۆپێرای کارمن بۆتە پرۆژەیەکی تری جیاوازی پڕ لە دیمەن و تابلۆی جۆراوجۆر و بەکارهێنانی جلوبەرگێکی ناجۆری مۆدەئاسا، بەمەش نەمایشێکی تر و زەبەلاحی پڕ لە هاتووهاواریان خوڵقاندووە. بێگومان هیچ هەڵەیەک لە نەمایشێکی گەورە و کەرنەڤاڵ ئاسادا نییە، بەڵام ئەوە (کارمن) نییە، ئەمەش

گوناهێکە لە (بیزێت) و ئۆپێراکەی دەکرێت. (بیزێت) خۆی درامایەکی مۆسیقی گەورەی خوڵقاندووە. لەو مۆسیقایەدا و لەسەر ئاستێکی بەرز پێکداچوونێکی مەزن لەنێوان وشە و ئاوازدا هەیە. وشە و مۆسیقا پێکەوە بەشێوەیەکی ڕەسەن و ساکار گوزارشت لە هەستی مرۆڤ دەکەن.»‹١٠›

نەمایشی ئۆپێرای «تراژیدیای کارمن» وەک شۆڕشێکی هونەری و ئەزموونگەری وایە و مێژوویەکی نوێ دەبەخشێ بە سەرتاپای سترکتوری هونەری ئۆپێرا لە جیهاندا. پیتەر بروک لە تێڕوانینێکی خەونئامێز و ئەفسووناوی و ڕیتواڵەوە سەرلەنوێ «کارمن»مان لە ڕوانگەی زەماوەندی عەشقێکی دڵتەزێن، ترسناک و خوێناویدا پێدەناسێنێتەوە.

ئۆپێرای کارمنی پیتەر بروک دەرگایەکی گرنگ بەڕووی ڕەخنەگر، لێکۆڵەرەوان و مێژووی شانۆ و ئۆپێرای جیهانیدا دەکاتەوە. تا ئێستا ژمارەیەکی زۆر لێکۆڵینەوە، نامیلکە و کتێبی تایبەتی لەسەر نووسراوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ بەها و گرنگی ئەو ئەزموونە، لەڕووی ئەو گۆڕانکارییانەوە کە بەرپایکردووە لە بواری ئۆپێرادا.

پیتەر بروک خۆی لە ساڵی دوو هەزاردا، لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەگەریدا لە هێلسینکی پایتەختی وڵاتی فینلاند ڕوودەکاتە گەنجەکان و سەبارەت بە هەلە ئەزموونگەری و میتودە بەکارهێنراوەکانی «کارمن» دەڵێت:

«پێویستە لەسەرەتاوە بە چەندەها دید و بۆچوونەوە دەستپێبکەیت و لە هیچ شتێک سڵنەکەیتەوە. بیرۆکەی گێلانە یان هەڵە حاڵیبوون و تێڕوانینی پڕ لە تەمومژ، گرنگ نییە، دوای ئەوەی هەموو ئەوانەت تاقیکردەوە، دەتوانی

لەسەرخۆ شت لابەریت. بۆ نمونە ئێمە کە دەستمان کرد بە ئۆپێرای (کارمن) چەندەها هەڵەی زەق و بیرۆکەی نابەجێ و گێلانەمان کرد. گۆرانیبێژە ئۆپێراییەکان لەسەرەتادا تووشی خورپە هاتبوون، بەڵام دوایی لەو گێژاو و هەرایەدا، لەنێو چەندین تێڕوانین و دیدی گراندا سەربەستیمان دۆزییەوە و ئەکتەر و گۆرانیبێژە ئۆپێراییەکانیش لەو گەشە پڕ لە گەمەیە گەیشتن.»‹١١›

گـۆڕانکارییـەکانی پیتـەر بروک بەر لە هەموو شتێک ڕێگاخۆشکردنێکی گرنگ بوو بۆ ئاسانکردن و بەرهەمهێنانی پڕۆژە ئۆپێراییەکان لە بارودۆخێکی جیاوازتردا. پیتەر بروک خۆشی بەردەوامدەبێت. کارمن لە گەشتێکی جیهانیدا لە زۆربەی وڵاتانی ڕۆژئاوا و ئەمەریکا نەمایشدەکرێت.‹١٢› هەندێ پڕۆژەی ئۆپێرایی تریش سنووره تەقلیدی و جیهانە کلاسیکیەکەی ئۆپێرا بەتەواوەتی دەروخێنێت. بەم چەشنە پیتەر بروک ئۆپێرایەکی نوێ بۆ زەمەن و جیهانێکی هاوچەرخ دەخوڵقێنێ. دوا پڕۆژە ئۆپێراییەکانیشی لە ساڵی «١٩٩٨»دا، بە هەمان نەفەسی ئەزموونگەرییەوە، پێشکەشدەکات. بەر لە تێپەڕاندنی هەزارەی ڕابردوو، پیتەر بروک سەرلەنوێ دەگەڕێتەوە سەر بلیمەتێکی گەورەی وەک «مۆزارت» و شاکارەکەی «دۆن جیۆڤانی»مان پێشکەشدەکات.

پیتەر بروک لەکاتی یەکێک لە پرۆڤەکانی ئۆپێرای کارمندا . ١٩٨٢

Foto: E. Carecchio

دیمەنێکی ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی
ڕیژی: پیتەر بروک

Foto: E. Carecchio

پیتەر بروک لەکاتی پرۆڤەکردنی ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی لە ساڵی ١٩٨٨دا

دۆن جیۆڤانی

سەرلەنوێ دنیای بلیمەتێکی مەزنی وەک «مۆزارت»<١٣> دەبێتەوە خەون و پڕۆژەیەکی تری ئۆپێرایی بۆ پیتەر بروک. لە ساڵی «١٩٩٨»دا ئۆپێرای «دۆن جیۆڤانی»<١٤> دەبێتە یەکێک لە پڕۆژە گرنگەکانی ڤیستیڤاڵی ئۆپێرا لە Aix-en-Provence <١٥>. لە هەمان ساڵدا ئەو پڕۆژە ئۆپێراییە نوێیەی پیتەر بروک و لە ڕوانگەی گەشتێکی هونەرییەوە بەبۆنەی چالاکیەکانی «ستۆکهۆلم پایتەختی کلتوری ئەوروپا» لە ستۆکهۆلم پێشکەشدەکرێتەوە.<١٦>

داستانی دۆن خوان

دۆن خوان وەک کارەکتەرێک بۆتە داستان و ئەفسانەیەکی هەتاهەتایی. بەڵام ئایا دۆن خوان کێیە؟ کەسایەتیەکی ڕاستەقینەیە، یان زادەی ئەندێشە و پاڵەوانی داستانەکانە؟ هیچ وەڵامێکی ڕوون و ئاشکرا سەبارەت بەم پرسیارانە نییە. بەڵام بەپێی سەرچاوەکان چیرۆکی «دۆن خوان» لە سەردەمی ڕێنسانسی وڵاتی ئیسپانیادا سەریهەڵداوە. لە ساڵی «١٦١٣»دا یەکەم بەرهەمی درامی سەبارەت بەم کەسایەتیە سەرنجڕاکێشە نووسراوە. دوای ئەوە «دۆن خوان» دەبێتە سەرچاوەیەکی بەپیت و گرنگی گەلێ شاکاری ئەدەبی و هونەری.

مۆزارت لە ساڵی «١٧٨٧»دا ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی نووسیووە.<١٧> ئۆپێراکەی مۆزارت بە هیچ شێوەیەک پەیوەندی نییە بە ڕووداوەکانی ساڵانی «١٦٠٠»ەکانی ئیسپانیاوە. بەڵکو دۆن گیۆڤانی لەلای مۆزارت

بەر لە هەموو شتێک مرۆڤە. مرۆڤ دەبێتە چەقی ڕووداوەکان و هەموو شتەکانی تر دەچنە پەراوێزەوە.

مۆزارت بۆ نووسینی ئەو ئۆپێرایە کەڵکێکی زۆری لە تەوژمی هیومۆریستەکان وەرگرتووە. کۆمپۆسیتۆرێکی گەورەی وەک مۆزارت، توانیویەتی بە شێوازێکی ئەفسوونی پەی بە جیهانە شاراوەکەی ناوەوەی مرۆڤ بەرێت.

> «هەر لە سەرەتاوە مۆزارت کەرەستە و سامانێکی ئێجگار زۆری دەربڕین ئاسای سەبارەت بە ژیانی مرۆڤایەتی کۆکردۆتەوە، تەنها لە ڕووکارە ساکارەکەییەوە نا، کە چاودێریەکیووردی خەڵکی بکات، بەڵکو لە ڕێگای شۆڕبوونەوە بە ناوەوەی ژیانی خۆشیدا.»<١٨>

مۆزارت لەپشت پەردەیەکی شەفافەوە «هیوا، خواست و گومان»ی مرۆڤ بەڕوونی بەرجەستەی مۆسیقایەکی بەرز دەکات. گرنگی ئەم مۆسیقایەش لەوەدایە، زۆر ڕاستەوخۆ هەوڵی بەرجەستەکردنی ئەو جیهانە هەستپێکراوەی ئەندێشەکانی مرۆڤ دەکات. لەبەرئەوە هەر ڕاستەوخۆش ڕووبەرووی مرۆڤ و هەست و سۆزەکانی دەبێتەوە. پیتەر بروک سەبارەت بەم پرۆسە مۆسیقیەی مۆزارت دەڵێت:

> «مۆزارت مۆسیقاکەی دەنووسێت. ئێمەش خۆمانی لێ نزیکدەکەینەوە و پێکەوە لەگەڵ ئەودا بەسەر چیایەکدا هەڵدەگەڕێن.»<١٩>

شتێکی سەیر نییە پیتەر بروک ئۆپێراکەی مۆزارت وەک چیایەک ببینێ. چیایەکی داهێنان پێویستی بە داهێنەرێکی گەورەی وەک پیتەر

بروکـە تا پێکەوە شـان بەشـانی یەکـتـری بەو چیـا پڕ لە داهێنـانەدا سەرکەون.

بەدرێژایی مـێـژوو ئەو کـەسـایەتیـە بۆتە جـێگای سـەرنجی مـرۆڤ. جـەمـاوەر هەمـیـشـە بەپەرۆشـەوە ویسـتـویانە ئەو «شـەیتـانە» لەسـەر شانۆکان ببینن. گرنگی ئەم چیرۆکە و ئەم کەسایەتیە تـەنها ناگەڕێتەوە بۆ مـەسـەلەی ئـافـرەت، خـۆشـەویسـتـی، سـێکس و پەیوەندیە جۆراوجۆرەکانی ژن و پیاو. بەڵکو لەپاڵ هەموو ئەوانەدا کەسایەتی دۆن خـوان دادەنرێت بە دوا ئەرسـتـۆکـرات و یەکـەم مـرۆڤی یاخـیش. دۆن خوان زۆر ئازایانە پشدەکاتە هـەمـوو یاسـاکـانی کۆمـەڵگاکـەی خۆی، یاسـا دینیـەکـان، کلێسـا، ئاکـار و داب و نەرێتـە کـۆمـەڵایەتیـەکـان. هەروەها گەڕانێکیشە بەدوای پێناس و خودی خۆیدا. بەمەش هێڵێکی درامی چڕ و دژوار، مەودایەکی فراوانتری بەخشیوە بەو کارەکتەرە و دواتریش بە هەموو خوێندنەوە و هەڵکۆڵینە جیاوازەکان.

بەسەرهاتی دۆن جیۆڤانی

ئۆپێرای دۆن جیـۆڤـانی بریتیـە لـە دوو بەش و ڕووداوەکـانی لـە شـاری «سڤیلە» لە دەوروبەری «١٦٠٠»ەکاندا ڕوودەدات.

بەشی یەکەم

«دۆن جـیـۆڤـانی» خـۆی کـوتاوەتە سـەر مـاڵی «دۆنە ئانە» و دەیەوێت پەلاماری بدات، بەردەستەکەشی «لێپۆرێلۆ» پاسەوانی دەرگاکە دەکات. «دۆنە ئانە» هاواری لێـهـەڵدەسـتـێت و ڕادەکـاتە دەرەوە. بـاوکی «دۆنە ئانە» بەدەنگ کچەکـەیەوە دێت، «دۆن جیـۆڤـانی» دەتوانێت هەر لەوێدا

دەســتـبــەجێ باوکی بکوژێت و ڕابکات. دوای ئەوە «دۆنە ئـانە» و «دۆن ئۆتـاڤـیــۆ» دێنە ئەوێ. «دۆنـە ئانە» هـەر لـەوێدا بڕیاری تـۆڵەســەندنەوەی باوکی دەدات. لەلایەکی دیکەشـەوە «دۆنە ئێلڤێرە»ی کۆنە دۆسـتی «دۆن جـیۆڤـانی» باسـی ئەوە دەکات کە «دۆن جـیۆڤـانی» دەسـتی بڕیووە، بەڵام «لێپۆرێلۆ» دڵخۆشی دەداتەوە و پێی دەڵێ کە تۆ تەنها کەسێک نیت.

لەلایەکی ترەوە شـاییـەکی گـەورە دەگـێـڕێ، «دۆن جـیـۆڤـانی» خـۆی دەگەیەنێـتە شـاییـەکە و مـرخی خـۆی لە بوکێ خـۆشـدەکات، دوای ئەوە هەموو بەشدارانی شاییەکە بانگدەکاتە کۆشکەکەی خۆی، ئەمەش وا لە زاوا «مـەسێتۆ» دەکات بەگومـانەوە بڕوانێتە ئەم خزمەتگوزارییـەی «دۆن جیۆڤانی». دوای ئەوە «دۆن جیـۆڤانی» ئاهـەنگێکی گەورە لە کۆشکەکەی خۆیدا دەگێڕێ و هەموو دانیشتوانی گوندەکەش بانگدەکات بۆ شەراب خواردنەوە. «دۆنە ئانە، دۆنە ئێلڤیرە و دۆن ئۆتاڤیـۆس» بە بەکارهێنانی دەمامکەوە ئـامـادەی ئەو ئاهـەنگە دەبن. لە ئاهـەنگەکـەدا «دۆن جیۆڤانی» بوکێ لەپـەناوە دەباتـە ژوورێکی ترەوە، تـا دەســتی بگـەیەنێــتێ. بـوکێ هـاواری لێ هـەڵدەســـتێ، دەســـتـبـــەجێ زاوا و هـەرسێ مـــێـــوانـە دەمامکپۆشـەکان دەگەنە سـەر «دۆن جیۆڤانی» و تاوانباری دەکەن. بەڵام «دۆن جیـۆڤـانی» لەبری خـۆی بەردەسـتـەکەی تاوانبـاردەکات و خـۆی لە مەسـەلەکە ڕزگاردەکات.

بەشی دووەم

«دۆن جیۆڤـانی» بە پارە و دیاری «لێپۆرێلۆ» قایلدەکات جلوبەرگەکانیان بگۆڕنەوە، «لێـپـۆرێلۆ» لە جلوبەرگـەکـانی «دۆن جـیــۆڤـانـی»دا «دۆنە ئێلڤێرە» سـەرلەنوێ، لە بەرگی «دۆن جیۆڤانی»دا لەخشـتە دەبات، «دۆن جـیۆڤـانی» خـۆشـی کـەنیزەکەی «دۆنە ئێلڤیـرە» هـەڵدەخـەڵەتێنێ. دوای کـۆمــەڵێ ڕووداوی تر، «لێـپـۆرێلۆ» هـەمـوو کـردەوە نـابەجـێکانی «دۆن جیۆڤانی» بۆ هـەمووان دەگێڕێتەوە و پەردە لەڕووی ڕاسـتـەقینـەی «دۆن

جیۆڤانی» هەڵدەماڵێ، هەموو بەو گێڕانەوەیە قایلدەبن. دوای ئەوە «دۆنە ئانە» زەماوەند لەگەڵ «دۆن ئۆتاڤیۆ» دەکات، «دۆنە ئێلڤیرە» بڕیاردەدات بێتە دێوانە لە یەکێک لە کڵێسەکاندا، بوک و زاواش دەگەڕێنەوە بۆ یەک و «لێپۆرێلۆ»ش دەگەڕێت تا ئیشی لەلای ئاغایەکی باشتر دەستبکەوێت.

پیتەر بروک و مۆزارت

مۆزارت، هەروەک شەکسپیر هاوکێشەی پرۆسەیەکی بەردەوام و یەکگرتوون لەلای پیتەر بروک و گەرەکیەتی بەردەوام بگەڕێتەوە سەریان و مامەڵەیان لەگەڵدا بکات. لەم ڕووەوە مۆزارت بەهایەکی ئێجگار گرنگی هەیە، هەروەها بە ڕاوبۆچوونی پیتەر بروک، جیهانی مۆزارت زۆر نزیکە لە جیهانی شەکسپیرەوە. هەردووکیان دەربڕی پرۆسەیەکی گرنگی ڕۆحی مرۆڤایەتین.

پیتەر بروک لەماوەی چارەکە سەدەیەکدا سەرقاڵی ئەزموون و لێکۆڵینەوەی شانۆیە. بۆ نمونە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەکتەر بە ستركتورەکانی «وشە و زمانەوە»، بە ئەکتەرەکانی تری سەر شانۆ و بە بینەرانەوە، بۆتە خەونێکی گەورە. هونەری ئۆپێراش لەو خەون، پرۆژە، ئەزموون و لێکۆڵینەوەیەدا بێبەش نەبووە.

دۆن جیۆڤانی بۆ پیتەر بروک سەرلەنوێ دەبێتە وێستگەیەکی تری ئەزموونگەری. لەم وێستگەیەدا هونەری ڕاگوزاری و مەشقی ئەکتەر دەبێتە سەرچاوەیەکی گرنگ. کۆمەڵێ ئەکتەری گۆرانیبێژی گەنج، ئازایانە دەبنە ئەو کەرەسە گرنگە. پیتەر بروک و گروپەکە بۆ ماوەیەک لە دارشتەکانی شانۆیەکی ڕاگوزارییەوە مەشقیان لەسەر دۆن جیۆڤانی کردووە. مێتودەکانی شانۆی ڕاگوزاری دەبێتە فۆرمێکی خۆئامادەکردن

بۆ پرۆسێسەکە، لەم ڕووەوە لە هەڵوێستە جیاوازەکانی پیەسەکە، تێکستەکان، کارەکتەرەکان و پەیوەندیەکانی نێوانیان، لەماوەی مەشق و پرۆڤەکردندا دەکۆڵنەوە.‹٢٠› لەم داڕشتەیەدا پیتەر بروک وێنەیەکی بەرزی مۆزارت، بەبێ زەخرەفەکاری، بەبێ کۆراڵ و لەشکرێکی گەورەی کۆرس، بەبێ ئۆرکێسترا، بەبێ خانووبەرە تەقلیدیەکانی ئۆپێراکان و لە پانتاییەکی بەتاڵ و لە بەرگێکی دەربڕین ئاسای ساکاردا بەرجەستەدەکات.

پیتەر بروک دەڵێت:

«دۆن جیۆڤانی ئۆپێرایەکە لە ژیاندا دەتەقێتەوە. ئۆپێرایەکە زۆر ستەمە فۆرمی کۆن و شێوازی تەقلیدی لەخۆبگرێت. دۆن جیۆڤانی، وەک هەموو بەرهەمەکانی تری مۆزارت، هەروەک ئەوە وایە کە ژیان خۆی بدوێت.»‹٢١›

بەر لە هەمووشتێک گۆرانی ئۆپێرایی لە دۆن جیۆڤانیدا گۆڕانکارییەکی زۆری بەسەردا دێت. گۆرانییە ئۆپێرالیەکان لەم پڕۆژەیەدا، لەنێوان خوێندنەوەیەکی شیعر ئاسای گۆرانیەکان و بە ئاوازکردنی وشەکاندا دەبێتە فۆرمێکی نوێ. لەو فۆرمەدا مۆزارت و هونەری مۆسیقا پاکژدەبنەوە و دەبنە ڕووبارێکی سازگار. وێنەکان لە چاوتروکاندنێکدا لەدایک دەبن، لە چاوتروکاندنێکیشدا وندەبن، وێنەی تر سەرلەنوێ دەخوڵقێ، بارێکی پڕ لە ئەفراندن تێکڕای پانتاییەکە دەگرێتەوە.

«کلیلی نەمایشێکی شانۆیی باش لە وشەی چاوتروکاندندایە Momento. ژیان لە چاوتروکاندنێکدا. هەر لەبەرئەوەشە دەبێت کارەکتەری دۆن جیۆڤانی لەلایەن

گـۆڕانیـبـێـژێکەوە بەرجـەسـتـەبکرێت کـە لەهـەمـانکـاتدا ئەکـتــەرێکی چاکـیش بێت. بۆئەوەی کــارەکـتــەری دۆن جیۆڤانی پێشکەشبکەیت تەنها بەجوانی شێوە و دەنگێکی خــۆش کــۆتایی نایەت. هـونەری نواندن، هـەروەک دەنگ و هەستی مۆسیقی گرنگە. ئەوەی پێویستە ئەکتەرێکە توانای گـۆڕان و خـۆگـونجـانـی هـەبێت، کـەسـێک کـە بتـوانـێ لە چاوتروکاندنێکەوە بۆ ئەویتر لە کەسایەتی دۆن جیۆڤانیدا بژێ.»‹٢٢›

خوێندنەوەکەی پیتەر بروک بۆ دۆن جیۆڤانی دەبێتە کۆمەڵێ بیرۆکە، دید و هـزری جیـاوازی پێکداچوو. زۆر گـرنگە بزانین کـە مـۆزارت لە ئۆپێراکەیدا «دۆن جیۆڤانیەکمان» پێشکەشدەکات لەدوا کاتژمێرەکانی ژیانیدایە. داڕمان و کەوتن، چارەنووسێکی ڕەش و مەرگ لەسەر ڕێگای وەستاوە. بەڵام ژیانی بەر لەئێستا و ئەو ساتەوەختەی، ژیانێکی پڕ لە خـۆشگوزەرانی و سـەرکـەوتن بووە. ئاشکرایە لەو ژیانەی ڕابردوویدا، دۆن جیۆڤانی چەندین ئافرەتی ئاسودە و دڵشاد و بەختەوەر کردووە.

«لەکـاتێکدا دۆن جـیـۆڤـانـی باسی ئافـرەت دەکـات، تـەنـهـا بـاسـی شـــەهـوەت و ئیـــرۆتیـک نـاکـــات، بـەڵکو بـاسـی خـۆشـەویسـتی دەکـات. ئا لـەم چاوتروکـانـەدا کـە بـاسی خۆشـەویسـتی دەکـات، خـۆی دەدات بەدەست جـەسـتـە و ڕۆحەوە.»‹٢٣›

بەڵام دۆن جیۆڤانی لەدوا کاتژمێرەکانی تەمەنیدا هیچ شتێکی خۆش و بەکەڵک لەژیانیدا نەماوە. ژیان گەیشتۆتە دوا وێستگەکانی تەنهایی، ڕۆحی ون و تێکشکاوە، هەست و هۆشی، پێناسـە و خـودی بەتەواوەتی

شـێـواوە. پیـتـەر بـروک ئـەو کـۆتـاییە لە ژیـانی دۆن جـیـۆڤـانیدا دەکـاتـە کــەرنـەڤــاڵێکی ڕەنگ، گــەمــەیەکی ڕەش، ئاواز و گــۆرانیــەکی نـوێی ئۆپێـرایی. هـەروەهـا پیـتـەر بـروک دۆن جـیـۆڤـانی دەکـاتـە مـەسـەلەیەکی گـشـتی و دەیبـەسـتـێـتـەوە بـە چارەنووسـی هـەمـوو ئـەو کـەسـانـەش کـە مامەڵەی لەگەڵ دەکەن.

«مــۆزارت ئۆپـێـراکــەی ناونـاوە (دۆن جــیــۆڤــانـی)، بـەڵام لەڕاسـتـیـدا ئـۆپێـراکـە بەسـەرهـاتی چیـرۆکی هـەمـوو ئـەو مـرۆڤانەشـە کـە ڕووبەرووی دۆن جیۆڤـانی دەبنـەوە. ئـەمـەش تـەنهـا بـەشـێکە لە مـێـژوویـەک، لە چیـرۆکـێک کـە بـە مـردنی (دۆن جیۆڤانی) کۆتاییدێت.»‹٢٤›

ئۆپیرای دۆن جیۆڤانی لە پانتاییەکی بۆشدا

پیـتـەر بروک لە شـەسـتـەکـاندا بانگەشـەی «پانتـاییـە بۆشـەکـانی» وەک فــەلســەفــەیەکی شــانـۆیی و دیـدێکی ئـێـســتــاتیکی کـردووە. بـەڵام ئـەم فەلسـەفە شـانـۆییـە، لە دۆخـێکی وەسـتـاودا نـەمـاوەتەوە، بەڵکو بەدرێژایی چل ســاڵی ڕابردوو، گــۆڕانکاری زۆری بەســەردا هـاتووە و لەگــەڵ هـەر نـەمـایش و پرۆژەیەکی نوێشدا بە شـێـوازی جـۆراوجـۆر بەرەوپێشـەوە چووە. لە دۆن جـیـۆڤـانیـدا، وەک پرۆژەیەکی تری ئـەزمـوونگـەری لە بواری ئۆپێرادا، پانتاییە بۆشەکان، فۆرم و تەکنیکێکی تر لەخۆدەگرێت.
پانـتـاییـەکی بۆش بەرامـبـەر بینەران، لـەسـەر تـەخـتــەی شــانۆکــەوە درێژبۆتەوە. کـۆمـەڵێ عـەمـودی لە دار دروسـتـکراو لەپشـتـەوە بەپێـوە وەسـتـاون. لەکاتی پێویستدا ئـەو عـەمـودانە و مـێـزێک، هـەندێ سـەرین، سێ بـارســتــەی بـچــووکی ســەوز، ســوور، شین، وەک ئـەفــســوون

دێنەپێشەوە، لە چاوتروکاندنێکدا بەرجەستەی دیمەنێکی نوێ دەکەن. سینۆگرافیا شێوە گەمەیەکی بزۆز لەخۆدەگرێت. بەکارهێنانی ڕەنگی گەرم و بیرۆکەی «پانتایی بۆش» فۆرمێکی ئێستاتیکی لەخۆدەگرن. لەهەمانکاتدا بەکارهێنانی جلوبەرگی ئەمڕۆ و کۆمەڵێ کەرەسەی زۆر ساکار دەبنە سترکتور و فۆرمی ئۆپێراکە.

هەڵوێستەی کتوپڕ و گەمەی ڕووبەڕووبوونەوەی نێوان ئەکتەرە گۆرانیبێژەکان وەک شانەیەکی گرنگی بەرجەستەکردنی ئۆپێراکە دەردەکەون. لەو ڕووبەڕووبوونەوەیەدا، وەک هەر گەمەیەکی تری شانۆیی، ئەکتەرە گۆرانیبێژەکان، لەبەرچاوی بینەرانەوە، لەملاو ئەولای پانتاییە بۆشەکە دێنە ژوورەوە. هەموو ئەکتەر و گۆرانیبێژەکان، هەر لەسەرەتاوە چاودێرییەکی ووردی یەکتری و گەمەکە دەکەن.

ووزەی ئەکتەرەکان، پانتاییە بۆشەکە و سەرلەنوێ بە گۆرانیکردنەوەی گۆرانیە ئۆپێراییەکان بەشێوەیەکی جیاوازتر و دوورکەوتنەوە لە بەکارهێنانی فۆرمە تەقلیدی و تەباکانی جیهانی ئۆپێراوە، فۆرمێکی تری ئەزموونگەری بەخشیبووە ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی. لەو فۆرمە ئەزموونگەریەی ئۆپێراکەدا، هەندێ جار بەتەواوەتی ئۆرکێسترا گەورەکە بوونی نامێنێ.

پیتەر بروک لە هەندێ هەڵوێستەی جیاوازدا، هەموو ئۆرکێستراکەی بێدەنگ دەکرد. ئەمەش ڕاستەوخۆ لادانێکە لە یەکێک لە گرنگترین بنەما سەرەکیەکانی بەرجەستەکردنی هونەری ئۆپێرا. لەبری ئەوە ئامێری «شێمبالی» یان «شەمبەلۆ» Cembalo بەکاردەهێنێ. ئەمەش ئامێرێکی کۆنە و لە ساڵەکانی «١٧٠٠»ەکانی سەردەمی بارۆکدا بەکارهاتووە و لە شێوە و فۆرمی «پیانۆیەکی بچوک» دایە.

لەسەر شانۆ و پانتاییە بۆشەکە، ئەو ئامێرە مۆسیقیە، بووبووە بەشێکی گرنگی سینۆگرافیا و گەمە شانۆییەکە. تەنها یەک ئامێری وەها و لەسەر شانۆکە، بەو دەنگە جیاوازەیەوە دەبووە ئۆرکێسترایەکی

گەورە، یان بەکارهێنانێکی کتوپڕی گروپێکی مۆسیقی لە پانتاییە بۆشەکەدا، چەمکێکی کۆمیدیای دیلارتی سەردەمی ڕێنسانس بەرجەستەدەکات. ئەمە جگە لەوەی ئەو گرۆ مۆسیقیە دەبێتە بەشێکی گرنگی گەمە ئۆپێراییەکە و پەیوەندیەکی بەهێز لەگەڵ ئەکتەرە گۆرانیبێژەکان، سترکتورە هونەریەکە و تێکڕای نەمایشەکە دروستدەکات.

دۆن جیۆڤانی لەلای پیتەر بروک تەنها نابێتە خوێندنەوەیەکی ئیرۆتیکی، ئاڵۆش و حەزێکی بەردوەوامی جەستەی ئافرەت.‹٢٥› بەڵکو لەپاڵ ئەو حەزەدا ڕۆحێکی بێئارامی تەنهاشمان پیشاندەدات. دووپاتکردنەوەی تەنهایی، ئازاری ڕۆح و ژیانێکی تەمومژاوی دەبێتە دیدێکی ئاشکرای خوێندنەوەی ئۆپێراکە.

> «دۆن جیۆڤانی ڕۆحێکی دۆڕاوە بەبێ ئەوەی خۆی هەستی پێبکات.»‹٢٦›

لەم نەمایشەدا پیتەر بروک مەبەستێتی تەنهایی مرۆڤی ئەم سەردەمەی ئەورووپا و دابڕانی لە پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان بەرجەستەبکات. لە هەموو وێنەیەکدا، هەڵویستەیەکدا، تۆنی دەنگ و بەئاوازکردنەوەی گۆرانیەکاندا، بەئاشکرا هەڵپەی مرۆڤ بۆ خۆشەویستی و پێکەوە ژیان بەرجەستە دەبێت. بێگومان ئازارەکانی مرۆڤ لەو هەڵپە و ڕاکردنەدا، وەک بوونەوەرێکی تەنها دەبێتە چەقی وێنە و ڕووداوەکان.

پیتەر بروک بە مەبەستی دابڕان و بە نامۆیکردنی چەمکی ئۆپێرا، گۆرانیە ئۆپێراییەکانی، زۆرجار، وەک لەلای سەرەوە ئاماژەم بۆ کردووە، کردۆتە دیالۆگێکی پڕ لە ئاواز، یان دیالۆگێکی نزیک لە گۆرانی. بەمەش زیاتر کارەکتەرەکانی لە ئاستەکانی ژیانی ڕۆژانە و

واقیعەوە نزیکدەکردەوە.

مەرگ وەک هاوکێشەیەکی گرنگی ژیان

پیتەر بروک هەر لەسەرەتاوە چەمکی مەرگ دەکاتە بنەمایەکی گرنگی چارەنووسی ئەو مرۆڤە تەنهایانە. مەرگ لەو گەمەیەدا بوونێکی ترسناکی هەیە. چارەسەر و بەرجەستەکردنی ئەو چەمکە، لە چاوتروکانێکدا، دەبێتە ڕووناکیەکی سپی بەهێز. مەرگ لەدوا دیمەندا دەبێتە پەیکەر، دەبێتە تارمایی کۆمەڵێ مرۆڤی ڕەشپۆش. ئەو مرۆڤە تارمایی ئاسایانە لە دەمامکێکی سپی دەموچاویان زیاتر هیچتر نابینرێت. دەمامکەکانیش وێنەیەکی دەربڕینی بوونی مەرگە. مەرگ هیچ بەزەییەکی نییە، لە تاوانەکانی مرۆڤایەتیش خۆش نابێت. لەو وێنەیەدا، هونەری ڕووناکی، هێزی جەستەیەکی ڕەشپۆش و دەمامکێکی سپی، ترسێکی گەورەی مەرگ بەرجەستەدەکات. هەر ئەو ترسە گەورەیەش تۆڵەی خۆی لە چاوتروکاندنێکدا لە «دۆن گیڤانی» دەکاتەوە. دۆن گیڤانی بەتەنها و لە دورگەیەکی ترسناکدا ڕووبەڕووی مەرگ دەبێتەوە.

پیتەر بروک ئەو دیمەنە ترسناکە دەکاتە گەمە و وێنەیەکی شانۆیی کاریگەر. هونەری ڕووناکی، بەکارهێنانی دەمامک، بە شانۆکردنی ساتەکانی ئۆپێراکە و هونەری مۆسیقا بەرجەستەی تەنهایی و دەسەڵاتی مەرگمان بۆ دەکات.

> «مۆزارت هەمیشە بە مۆسیقاکەی دەگەڕێتەوە سەر ئەم بنەما ئامادەیەی مەرگ. هەموو کۆمپۆسیشونەکانی سەبارەت بەم دوو لایەنەیە، دڵخۆشی بە ژیان و ڕێزێکی

بێپایان بۆ مەرگ.»‹٢٧›

بەهای ئەو تەقەلا ئۆپێراییانەی پیتەر بروک لەو دیدە ئەزموونگەریەدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بەشانۆکردنە. بەشانۆکردنێک بەبێئەوەی بنەما و چەمکەکانی هونەری ئۆپێرا وەلاوەنێ. بەڵکو لەو تەقەلایانەدا، ڕێساکانی ئۆپێرایەکی تەقلیدی پاکژدەبێتەوە، هەناسەیەکی نوێ و فۆرمێکی جیاوازی شانۆیی لەخۆدەگرێت. بەمەش فۆرمێکی بچووکتر، جیاواز لەوەی تا ئێستا لە ئۆپێرای مۆزارتدا پەیڕەودەکرێت دەخوڵقێنێت.

پەراوێز و سەرچاوەکان

<1> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.13.

<2> Brook, Peter, The Shifting point point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.169.

‹٣› دیارترین پڕۆژە ئۆپێرا‌ییەکانی پیتەر بروک بریتیە لە: بۆریس گۆدۆنۆڤ «پۆشکین»، لابۆهیمی «پۆژینی»، زەماوەندی ڤیگارۆ، دۆن جیۆڤانی «مۆزارت»، کاریگەری پیلیاس «دیبوسی»، سالۆمی «شتراوس» و تراژیدیای کارمن «گوێرگی بینرێت».

<4> Brook, Peter, The Shifting point point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.179.

‹٥› هەمان سەرچاوە. ل. ١٨٠

‹٦› هەمان سەرچاوە. ل. ١٦٩

‹٧› گوێرگێ بیزێت «Georges Bizet» «١٨٣٨ ـ ١٨٧٥» کۆمپۆسیتۆرێکی فەرەنسیە و لە کۆنسێرڤاتۆرییەت «کۆمپۆسیتۆری» خوێندووە. بە ئۆپێرای کارمن نەمری هەتاهەتایی بۆ خۆی تۆماردەکات. بەڵام گوێرگێ بیزێت خۆی لە ژیانیدا ئەو سەرکەوتنە گەورەیەی ئۆپێراکەی نابینێ. ئەم هونەرمەندە تەنها دوای سێ مانگ بەسەر یەکەم

پێشکەشکردنی ئۆپێرای کارمندا لە پاریس و لە تەمەنی «٣٦» ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات.

<8> Brook, Peter, The Shifting point point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.176.

<9> STV. K Special: Carmen. Dekomentar, 2001.

(تەلەفزیۆنی سوید، کەناڵی یەک)

‹١٠› هەمان سەرچاوە.

<11> Skawonius, Betty, Det enkla ska börja i överflöd, Dagens Nyheter, 11 september, 2000.

‹١٢› پیتەر بروک لە ساڵی «١٩٨٣»دا بە ئۆپێرای «تراژیدیای کارمن» سەردانی وڵاتی سوید دەکات و لە گۆڕەپانی «سێرک»دا لە ستۆکهۆلم کارمن پێشکەشدەکات.

‹١٣› «Wolfgang Amadeus Mozart» «١٧٥٦ ـ ١٧٩١». مۆزارت هەر لە منداڵیەوە بەهرەیەکی گەورەی مۆسیقی تیا دەرکەوتووە. باوکی کەمانجەژەنێکی لێهاتوو، کۆمپۆسیتۆر و نووسەر بووە. هەر لەم ڕووەوە پەروەردەیەکی مۆسیقی ڕاستەوخۆی مۆزارت دەکات. هەروەها باوکی هەموو ژیانی لە گەشتی هونەریدا بەسەربردووە. لە ڕوانگەی ئەو گەشتە هونەریانەشەوە مۆزارتی ئاشنای گرنگترین شێواز و سەنتەرە مۆسیقیەکان کردووە. گەشتەکانیان: ڤیێنا «١٧٦٧»، ئیتالیا لەنێوان ساڵانی «١٧٦٩ ـ ١٧٧١»دا. هەر لەم ماوەیەدا سەردانی ڕۆم، میلانۆ، فلۆرێنس و نیاپل دەکات. مۆزارت بەرلەوەی بگەڕێتەوە بۆ شاری سالزبۆرگ Salzburg بەڕاسپاردە یەکەم بەرهەمی ئۆپێرایی خۆی نووسیووە. لە ساڵی «١٧٧١»دا بۆ جاری دووەم و لە ساڵی «١٧٧٣»دا بۆ جاری سێیەم سەردانی ئیتالیا دەکاتەوە. ڕاسپاردەی کۆمەڵێ ئۆپێرای تری پێدەدرێت، بۆ نمونە: لە ساڵی «١٧٧٣»دا لە ڤیێنا، لە

«١٧٧٤ ـ ١٧٧٥» میونش، «١٧٧٧ ـ ١٧٧٩» پاریس، سەرلەنوێ لەنێوان ساڵانی «١٧٨٠ ـ ١٧٨١»دا لە میونش هەمان ڕاسپاردەی نووسینی ئۆپێرای پێدەدرێت.

مۆزارت لە ساڵی «١٧٨١»دا دەست لە کارەکەی لە شاری سالزبۆرگ هەڵدەگرێت و دەچێتە ڤیێنا تا وەک هونەرمەندێکی سەربەست کاربکات. لە ساڵی «١٧٨٢»دا ژن دەهێنێ، پەیوەندی بە باکیەوە وورده وورده بەرەو بارێکی ئاڵۆز و ناهەموار دەڕوات. دوای ئەوە باوکی لە ساڵی «١٧٨٧»دا دەمرێت و «یوسێف سیزەری دووم» گرنگیەکی زۆر بە مۆزارت دەدات و لە کۆشکەکەی خۆیدا دایدەمەزرێنێ. لەدوای مردنی سیزەرەوە لە ساڵی «١٧٩٠»دا مۆزارت توشی کۆمەڵێ گرفتی گەورەی دارایی و دەروونی دێت. لە ساڵی «١٧٩١»دا زۆر بە هەژاری کۆچی دوایی دەکات.

‹١٤› «دۆن جیۆڤانی»، «دۆن خوان»ە. بەڵام ناوەکە لەبنەڕەتدا بە ئیتالی «دۆن گیڤانی»یە، کە وەردەگێردرێتە سەر زمانەکانی تر دەبێتە «دۆن خوان». ئۆپێراکە لەبنەڕەتدا بە زمانی ئیتالی نووسراوە.

‹١٥› بڕوانە پەراوێزی ژمارە ‹٦›، بەشی دووەم، لاپەڕە: «٤٢».

‹١٦› ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی جگە لە ستۆکهۆلم لە فەرەنسا، ئیتالیا، بەلجیکا و ژاپۆن نەمایشکراوە

‹١٧› ئۆپێرای دۆن جیۆڤانی بۆ یەکەمجار لە ساڵی «١٧٨٧»دا لە پراگ پێشکەشکراوە. ئەو نەمایشە سەرکەوتنێکی گەورە بەدەستدەهێنێ، هەروەها مۆزارت خۆی سەرکردایەتی ئۆرکێسترا و تیپە مۆسیقیەکەی کردووە.

<18> Feneyrou, Laurent, samtal med Peter Brook, Översättning: Eva Sjöstrand, Kungliga Operan, 1998 S.10.

‹١٩› هەمان سەرچاوە. ل. ٢٢

‹٢٠› پیتەر بروک لە کتێبی «پانتایی بۆش»دا سەبارەت بە مەشقەکانی

ڕاگوزاری دەڵێت: مەبەست لە ڕاگوزاری لەکاتی پرۆڤەکردندا، هەروەها مەبەست لە مەشقی تر هەمووی هەر یەکێکە: ئەوەیە کە دووربکەوێتەوە لە شانۆ مردووەکانەوە. ئەمە تەنها پرسیارێک نییە سەبارەت سەماکردن بە چواردەوری شتێکدا، بە مەبەستی خۆخەریککردن، وەک خەڵکانی دەروەی کارەکە بۆی دەچن؛ مەبەست لەمە دووبارە و دووبارە ئەوەیە کە ئەکتەرەکان ناچاربکەیت بگەنە ئەو بەربەستانەی ڕێگایان لێدەگرێت، تا بگەنە ئەو خاڵانەی کە لەوێدا لەبری حەقیقەتێکی نادیار چارەسەرێک بدۆزنەوە. ئەکتەرێک لە دیمەنێکی گەورەدا بەشێوەیەکی نارەسەن دەورەکەی پێشکەشدەکات، بەهەمان شێوە کاریگەریەکی نارەسەنیش لەلای بینەران بەجێدەهێڵێ، لەبەرئەوەی چرکە لەدوای چرکە، لەدوای بەجێهێشتنی هەموو جوڵە و ئاماژەیەک لە کارەکتەرەکە، لەبری وردەکاری ڕەسەن، شتی نابەجێ بەجێدەهێڵێ: مەبەستیش لە مەشقکردن ئەوەیە کە دیمەنەکان ڕووتبکەیتەوە و شتەکانی چاکبکەیتەوە. بڕوانە:

Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif zern, Grafik formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.113.

<21> Waaranperä, Ingegärd, Vägen in i människans själ, Dagens Nyheter, Kultur, 3 Augusti 1998.

<22> Feneyrou, Laurent, samtal med Peter Brook, Översättning: Eva Sjöstrand, Kungliga Operan, 1998. S.17.

‹٢٣› هەمان سەرچاوە. ل. ١٧

<24> Waaranperä, Ingegärd, Vägen in i människans själ, Dagens Nyheter, Kultur, 3 Augusti 1998.

‹٢٥› عەشق و دڵداری ناوەڕۆکێکی گرنگ و سەرەکیە لە ئۆپێراکانی مۆزارتدا، بەڵام ئەو عەشقە هەمیشە شێوە و شێوازی جیاواز

لەخۆدەگرێت و لە چەندەها داڕشتەی لێکنەچوودا بەرجەستەدەبێت. ئیرۆتیک لەلای زۆربەی ئەو کارەکتەرانە هێزێکی پاڵپێوەنەر و ووزە بەخشێکی گەورەیە.

<26> Feneyrou, Laurent, samtal med Peter Brook, Översättning: Eva Sjöstrand, Kungliga Operan, 1998. S.21.

‹٢٧› هەمان سەرچاوە. ل. ١٠

بەشی حەوتەم

فۆرمێکی ساکار و قۆناغێکی نوێی کارکردن

ئەوەی بەدوایدا دەگەڕێین زۆر ساکارە بەڵام زۆر گرانە بیگەینێ. ئەوەش ئەوەیە چۆن بگەینە شێوازە ساکارەکان لە شانۆدا، شێوازی ساکار کە لە ساکارییەکەیدا ئاشکرایە و لەهەمانکاتیشدا پڕ لە مانایە.

پیتەر بروک

لە «خاڵی گۆڕانکاریدا»

Foto: Marion Del Curto

دیمەنێک لەشانۆنامەی «کۆستیم»
ڕێژی: پیتەر بروک

فۆرمێکی ساکار و قۆناغێکی نوێی کارکردن

ئەمــڕۆ پیــتــەر بـروک، دوای تەمــەن و ئـەزمــوونێکی درێژ و داهێنـانی چـەندین پڕۆژەی گــەورە، بە شــێــوازێکی تر و لە ئاراســتــەیەکی جیـاوازترەوە کاردەکات. پڕۆژە و نەمایشەکانی ساکار و ئاسان و دوور لە هـەمـوو جـۆرە شـتـێکی ئاڵۆز و تەمـومـژاوییـە. زۆر لـە ڕەخنەگـرە شـانۆییـەکانی ئەوروپا ئـامـاژە بەوە دەکەن کە نـەمـایشـەکانی ئەمڕۆی پیتـەر بروک ئەو دینامیکیەی جارانی لەدەستداوە؛ ئەو پریشکە بەهێز و ئەفسوونیـەی کە پانتاییە بۆشـەکانی دەکردە دۆزەخێکی گەورە، ئەمڕۆ بەتەواوەتی بزربووە.

پانتـاییـە بۆشەکەی بۆتە فۆرمێکی ئێسـتـاتیکی سـاکار؛ لەو فۆرمـەدا پەیوەنـدیەکـان، داسـتـان و بەهـا مـرۆڤـایەتیـەکـان بوونـەتە یەکـەیەکی فــەلســەفی و هـونەری و ئاســتـێکی پڕ لە دەربڕینی ئاشکرایان هـەیە. ساکارێتی ئەو فۆرمەش وەرچەرخانێکی گرنگە لە دنیابینی پیتەر بروک و فـراوانکردنی چەمکە هونـەری و فــەلســەفـیــەکـانی لە شــانۆیەکی ئەزمــوونگەریدا. بە ســاکــارکـردنەوەی ئەم فـۆرمـانـەش لەم ئەزمــوونە شــانۆییــەدا، هـاوکـێـشـەیەکی فـیکری وەهـا دروست دەکـەن کـە وێنە شانۆییـەکان زۆر سـەقامگیر و ئاشکرا بەرجەسـتە بن. پیتەر بروک لەم بارەیەوە دەڵێت:

«ئەوەی بەدوایدا دەگـەڕێین زۆر سـاکـارە بـەڵام زۆر گـرانە بیگەینێ. ئەوەش ئەوەیە چۆن بگەینە شێوازە ساکارەکان لە

شانۆدا، شێوازی ساکار کە لە ساکارییەکەیدا ئاشکرایە و لەهەمانکاتیشدا پڕ لەمانایە.»<١>

ئەو مانا قووڵانەی پیتەر بروک بەدوایاندا دەگەڕێت، لە فۆرم و شێوازێکی ساکاری هونەریدا دەیاندۆزێتەوە. بازنەی پەیوەندیەکان، دەسەڵات و ئامادەبوونی بینەر و نزیکبوونەوە لە شتە گەوهەریەکانی دەروونی مرۆڤ دەبێتە خاڵی دەستپێکردن و پرۆسێسێکی گرانی دۆزینەوە و کارکردن.

پیتەر بروک لە ساڵی دوو هەزاردا، لە سیمینارێکی گرنگدا لە شاری هێلسینکی لە فینلاند لەنزیکەوە لە پێکهێنەرەکانی فۆرمە ساکارەکەی وپانتاییە بۆشەکان دەدوێت. هەروەها سەرلەنوێ زۆر بە قووڵی سەبارەت بە هونەری شانۆ و سیما گرنگەکانی، ئێستاتیکا و تێڕوانینە نوێکان و ڕۆڵی شانۆ لە ژیان، کۆمەڵگا و گرۆ نێونەتەوەییەکەی دەدوێت.

قسەکانی پیتەر بروک لەو سیمینارەدا، دووپاتکردنەوەیەکی تەقەلاکانیەتی، بەتایبەتی لە شەستەکانەوە، قۆناغی ئەزموونگەری و دۆزینەوەی نهێنیە شاراوەکانی شانۆ، بۆ ئێستا و فۆرمێکی ساکار. لە هەموو ئەم بوار و قۆناغانەدا تێز و چەمکەکانی پانتاییە بۆشەکان، پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، مرۆڤ و جوڵانەوە هەمیشەییەکانی گەردوون و مەسەلە شارستانیەتیەکان دەبێتە چەقی تاقیکردنەوە و پرۆژەکانی. بێگومان گرۆ نێونەتەوەییەکەی سەنتەر و بەهایەکی گرنگی ئەو پرۆسێسە دوورودرێژە بووە. خۆشی وەک ڕیژیسۆر و فەرماندەی ئەو کار و پرۆژە هونەریانە بزوێنەری هەموو ڕووداوەکان بووە.

ڕیژیسۆر لەلای پیتەر بروک پێویستە وەک ئەرکیۆلۆژێکی زیرەک بەدووی گەنجینە نەدۆزراوەکاندا بگەڕێت. لەو گەنجینەیەشدا تەنها لە چەمکێک زیاتر پێویستی بە شتی تر نییە، ئەو چەمکەش بەر لە هەموو شتێک دەبێت لە «ژیان»دا بیدۆزێتەوە، نەک لە هونەر و مەسەلە

تیـۆرییـەکـاندا. ئەمــەش لـەڕێگای قــووڵبــوونەوە و تێـڕوانینی ورد و وەڵامدانەوەی پرسیارە گەورەکانەوە چنگدەکەوێت. نەمایشەکانی ئەم دە ساڵەی دوایی پیتەر بروک زیاتر لە پارچە نەمایشی بچووک بچووکەوە نزیکە. ئەم پارچە بچووکانەش گیانێکی ئەزموونگەرییان لەخۆگرتووە. هونەری نواندن، مـەودا و ئامرازە بەکارهێنراوەکانی شـانۆ، تێکست و هەڵوێستـە جیـاوازەکـان، مـامـەڵە و ڕووبەڕووبوونەوەی بینـەران دەبنە بنەما و سەنتەری لێکۆڵینەوە و نزیکبوونەوەی فۆرمە ساکارەکەی.‹٢›

کۆستیم

یەکێک لە نەمایشـەکانی ئەم سـاڵانەی دوایی پیتـەر بروک شـانۆنامـەی «کۆستیم»ە. پیتـەر بروک لەم نەمایشـەدا لە میتـۆلۆژیایەکی هاوچەرخی ئەفـەریقـاییـەکـانەوە نزیکبـۆتەوە. «کـۆسـتـیم» لە نووسـینی نووسـەر و ڕۆژنامـەنووسـی ئەفـەریقی «کـان سـیـمـبـا»‹٣› Can Themba، و ئامـادەکـردنی بـۆ شـانـۆ «بارنی سـیـمـۆن»‹٤› Barney Simonە. ئەم پرۆژەیە دنیـایەکی نـوێ لە سـاکاری و ڕوون و ئاشکرایی لەخـۆدەگرێت. سـاکـاری فـۆرمـی نەمـایشـی «کـۆسـتـیم» زۆر ئاشـکرایـە، بەڵام لەهـەمـانکاتدا، پیـتـەر بروک واتەنـی پڕ لە مـانـایە. ئەم شـانۆنـامـەیە بەرجـەسـتـەکـردنێکی ئاشکرای شـاری «سـۆپیـەتۆن» و ڕۆژگـاری پەنجـاکانی کۆمەڵگای ڕژێمی ڕەگەزپەرستی خـوارووی ئەفەریقـایە. ئەو ڕژێمـەی بـەهـۆی کـۆمـەڵێ شـارۆچکەی بـەزۆرەملێ دروسـتـکراوەوە، دانیـشـتـوانە ڕەشـپێـسـتـەکـان بەتەواوەتی لە کـۆمـەڵگای ئەفـەریقی و کۆمەڵگای سپی پێستەکان دادەبڕێت. شاری سۆپیەتۆن ناوچەیەکی زۆر هـەژار و پڕ لـە تـوندوتیــژی و تـاوان و تلیــاک و ســۆزانی و ئازار و سوکایەتی پێکردن بووە. بەڵام لەهەمانکاتدا زەمینەیەکی لەباری هەبووە

بۆ بەرهەمهێنانی مۆسیقا و شیعر و هونەر.

بەکارهێنانی جەستە و هەموو کەرەستە و وێنە جیاوازەکانی فۆرم لەلای پیتەر بروک ئامرازێکی دەوڵەمەندی دەربڕین بۆ پەیوەندیکردن و وەلاوەنانی زمانە ئەدەبییە ئاساییەکەی ئەدەبی شانۆیە. ساڵانێکی درێژە ئەم هونەرمەندە گەورەیە زمانی جەستەی کردۆتە زمانێکی گرنگی دەربڕینی شانۆ. هەر لەم ڕووەوە ڕووکردنە کیشوەرە ڕەشەکەی گەردوون، نەک دۆزینەوە و پەرەپێدانی ئەزموونەکانیەتی، بەڵکە خوڵقاندنی جیهانێکی نوێی زمانی جەستە و سیما «دەموچاو»ە کە دەبنە وزەیەکی سەرنجڕاکێش و بزوێنەر.

جێگای سەرنجە، هەموو ماسولکە و دەمارەکانی دەموچاو بەشێوەیەک دروستبوون کە جێگای هەموو هەست و سۆزەکانی دەرونی مرۆڤی تیا دەبێتەوە. لە سینەمادا تەنها بیرکردنەوە بە شێوازێکی ڕاست ئەنجامێکی باش دەدات بەدەستەوە. دەکرێت بەهۆی هێزی کامیرا و تەکنیکەوە زۆر شت بەخێرایی بگەیەنرێت. ئەکتەری ئەوروپی بەگشتی هەموو وزەکانی دەربڕین لە سیمایدا کۆدەکاتەوە، بەکارهێنانی جەستە و زمانی دەربڕین لەلای ئەکتەری ئەوروپی زۆر کەمە، بۆ نمونە هیچ هەست و سۆزێک لە قاچەکانی ئەم ئەکتەرانەدا نابینرێت؛ بەڵام لە ئەفەریقا و هیندستان و بەشێکی زۆری کیشوەری ئاسیا، بەتەواوەتی بەپێچەوانەوەیە. لەم گەردوونە فراوانەدا منداڵان هەر لەدایکبوونەوە فێری ئەوە دەکرێن کە زمانی جەستە بەشێکی گرنگی ژیان و پەیوەندیکردنیان بێت. لەو کلتوورەدا دەکرێت قاچ لە دەم زیاتر پێبکەنێت، قۆڵ و باڵ بەهەمان شێوەی پەنجەکان توانایەکی زۆری دەربڕینیان هەبێت.

ئەفەریقاییەکان لە سەردەمی ڕژێمە ڕەگەزپەرستەکاندا، لەو کیشوەرە ڕەش و پارچەپارچەکراوەدا، زمانی جەستە ئامرازێکی دەوڵەمەندی سەر شەقام و کۆڵانەکان بووە. بەدوواهاتنی کارەساتەکان و هاوکاری

و دڵدانەوەی یەکتری بە زمانی جەستە دەربڕدراوە. پیتەر بروک بەم شێوەیە باسی ئەم سیما دەوڵەمەندەی ئەفەریقییەکان دەکات:

«ئێمە لە شەستەکاندا زۆر بە چڕی و لە ئاستێکی بەرز و قووڵدا مەشقمان بە ئەکتەرەکان دەکرد، تا زمانی جەستە بکەنە ئامرازێک بۆ زمانی شانۆ؛ بەڵام ئەو زمانە هونەرییە هەر لە سەرەتاوە لەلای ئەکتەرە ئەفەریقییەکان لەسەر ئاستێکی بەرزدا بەدیدەکرا، ئەو هەڵوێستە فیزیکیە، جەستەیەکی نەرم و دەوڵەمەند، بنەما سەرەتاییەکانی ئەو ئەکتەرانە بووە. ئەمەش مانای ئەوەیە ئێمە توانیمان لە شانۆدا زۆر بەئاسانی ڕووبەڕووی یەکتر ببینەوە و لەیەکتری بگەین.»‹٥›

لەسەرتاوە ئەو زمانە سروشتییە پڕ لە دەربڕینە لە گەمەوە دەستپێدەکات، گەمەش بەدەرنییە لە تەقەلا و هزرێکی قووڵی دەربڕین. گەمەش لەلای پیتەر بروک دەبێتە میتود و تەکنیکێکی گرنگ و دەروازەیەکی ڕاستەوخۆی مەشقە ڕاگوزەرییەکانیان.

«ئەکتەر پێویستی بە کارکردن و خۆماندووکردنێکی زۆرە. بەڵام لەکاتێکدا ئەو کارە وەک گەمەیەک وەربگرین، چیتر وەک کارکردنێک نامێنێتەوە. نواندن وەک گەمە وایە.»‹٦›

ئەمڕۆ پیتەر بروک گەیشتۆتە ئاستێک کە بەلایەوە هیچ گرنگ نییە ڕەخنەگرەکان چۆن کارەکانی هەڵدەسەنگێنن، لەم ڕووەوە دەڵێت:

«ئەمڕۆ گەشە و بەرەوپێشچوونی هونەری ڕیژی، نەمایشی

گەورە، جێگای تێڕامان و سەرنجی من نییە، ئەو ڕۆژگارە بەسەرچوو. لەسەرەتای دەستکردنم بە کاری شانۆ زۆر بەلامەوە گرنگ بوو هەموو شێوازەکان بەکاربهێنم، فۆرمەکان تاقیبکەمەوە، ئەو پیەسانە بخەمە سەر شانۆ کە بەهاکانیان لەدەستدابوو.»‹٧›

ئەم هونەرمەندە ئێستا بەیەکجاری لە بەرهەمهێنانی فیلمیش دوورکەوتۆتەوە. دوای بە فیلمکردنی شانۆنامەی مارا ـ ساد، تراژیدیای کارمن، شالیر و مەهاباهاراتا و هەندێ فیلمی تر، وازی لە بەرهەمهێنانی سینەما هێناوە. کارکردن لە سینەمادا دارایی و پێداویستییەکی زۆری پێویستە، ئەمە جگە لەوەی کە بەرهەمهێنانی فیلمێکی سینەمایی کات و وزەیەکی ئێجگار زۆری دەوێت.

پیتەر بروک ئێستە بە ئاراستەیەکی تر کاردەکات و دەیەوێت بە یارمەتی گروپێک لە ئەکتەری نێونەتەوەیی و نووسەرانی نزیک لە خۆیەوە، لە هەندێ مەسەلەی تایبەتی بکۆڵێتەوە؛ لە ژیان گەیشتن، تێڕامان و قوڵبوونەوە، لە هەموو ڕوویەکەوە، بەنێو نهێنیەکانی دنیادا، یەکێکە لەو خاڵە گرنگانەی کە بۆتە ناوەندێکی ڕاستەوخۆی کارەکانی ئەم دە ساڵەی دوایی:

«قوڵبوونەوە و لە ژیان گەیشتن لە ڕوانگەی شانۆوە، بە ڕێگایەکی زۆر ئاساییدا منی لە نەمایشی گەورە و پرۆژە زەبەلاحەکان لاتەریککردو بەرەو ناو ئەو پانتاییە زۆر بچووکانەی بردم کە دەکرێت تەنها لە ڕوانگەی مرۆڤێکەوە بدۆزرێتەوە. لەڕاستیدا ئەم مەسەلەیەش باس لە هونەرێکی ساکار، یان ساکاریی لە هونەر و فۆرمدا ناکات، هێندەی ئەو شێواز و فۆرمەی ڕۆژێک لە ڕۆژان جێگای سەرنج و

گرنگیپێدانی من بووە، ئێستا ئەو بەها و گرنگییەی نەماوە لەلام. من ئێستا بە ئاراستەی ساکاریی و پاکژی کارناکەم. ساکاری هەڵبژێریت وەک فۆرمێک ئەوە کارێکی زۆر ترسناکە؛ ناکرێت لە فۆرمەوە دەستپێبکەیت. من زۆر بەئاگادارییەوە دەمەوێت ڕیژیسۆرە لاوەکان ئاگادارکەمەوە کە لە شێوازێکی ساکاردا کارنەکەن، چونکە گەر ساکاری بکرێتە ئامانج ئەوا خۆت لە بارێکی سارد و بیابان ئاسادا دەبینیتەوە. من خۆم بەو هەڵەیەدا تێپەڕیووم.»<٨>

پیتەر بروک مەبەستی لەم ووتانە ئەوەیە کە ناکرێت ساکاری وەک دید و فۆرمێک بەکاربهێنرێت، یان بکرێتە ئامانجی پڕۆژەیەکی شانۆیی. بەڵکو ساکاری دەبێت لەخۆیەوە، لە تێگەیشتن و قوڵبوونەوەوە دروست ببێت. پیتەر بروک بەو ئاراستەیە لەسەر قسەکانی بەردەوام دەبێت. هزر و بۆچوونەکانی زۆر لایەن و بوارە جۆراوجۆرەکانی هونەری شانۆ، مرۆڤایەتی، مەشق و پەروەردەکردنی ئەکتەر دەگرێتەوە. لەلای پیتەر بروک شێوەش (فۆرم) تەنها هزر و کۆمەڵێ بیر و بۆچوون نییە بەزۆر خۆی بەسەر نەمایشەکەدا بسەپێنێت، بەڵکو شێوەکان لەدووتوێی وێنە شانۆییەکاندا دەبێتە ئەو توخمەی نەمایشەکە ڕووناکدەکاتەوە، ناواخن و نهێنییەکانی پیەسەکە ئاشکرادەکات. شانۆگەرییەکی ڕووناکیش لەکۆتایدا لە (فۆرم) زیاتر هیچی تر نییە!

«بەم شێوەیە سەرەتای پرۆڤەکانمان دەستپێدەکات، لەوانەیە بە ئاهەنگێک دەستپێبکەین، بە هەر شێوە و شێوازێک دەستپێبکەین گرنگ نییە، بەڵام هەرگیز بە هزر و بیروباوەڕ دەستپێناکەین.»<٩>

پیــتــەر بروک بـەم فـۆرمـە ســاکــارە، قـۆناغـێکی نوێی پرۆژەکـانی دەستپێدەکات. لەگەڵ هەر پرۆژە و کارێکی شـانۆیی نوێشدا گەشـتێکی پڕ لـە پشکنینـین بەئەنجـام دەگـەیەنێ. بەهـەمـان شـێـوە لـەگـەڵ هـەر پرۆژەیەکیـشدا، بە سنگێکی فراوان و دوو چاوی کراوەوە بارودۆخێکی ڕاست بۆ گفتوگۆ دەسـازێنی لەپێناوی لەیەکتر حاڵیبوون و دۆزینەوەی شتی نوێدا.

«لەکـاتی پرۆڤـەکـردندا پێـویسـتـە فـۆرم و ناوەڕۆک پێکەوە شیبکرێنەوە، هەندێ جاریش هەریەک بەتەنها. هەندێ جار شـیکردنەوە و لێکۆڵینەوەی فـۆرم، کتـوپڕ، ئەو دیدەمـان بۆ ڕووندەکـاتەوە کـە فـۆرمـەکـەی خـوڵقـاندووە ـ هەندێ جـار شـیکردنەوەیەکی نـزیک و هـاودەمی ناوەڕۆک تـێڕوانینـێکی نوێمان سەبارەت بە ڕیتم پێدەبەخشێت.»‹١٠›

پیتەر بروک لە تێروانینێکی جیاوازەوە کێشەکانی فۆرم و ناوەڕۆک چـارەســـەر دەکـــات. هـەندێ جـــاریش لـە یـەک دیدی یەکگرتووی سـەراپاگیرەوە، پرۆسـە و کێشـە ئێسـتـاتیکیـەکان دەبەسـتێتـەوە بە چۆنیـەتی چارەســەرکـردنی فـۆرم لە دیمەنـە شـانۆییـەکـاندا. دووبارە بنیـاتنانەوەی فـۆرمـەکانیش، یەک لەدوای یەک، دەچێتـە نەخشـەکانی خـوڵقـاندن و شـانۆیەکی پیـرۆزەوە. بەلای پیـتـەر بـروکـەوە زۆر گـرنگە فۆرمەکان سەرلەنوێ، لە شێواز و فۆرمی جیاوازدا، دروستبکرێتەوە:

«لە شانۆدا هەموو فۆرمێکی تازە لەدایکبوو مردووە؛ هەموو فـۆرمـێک پێـویسـتـە سـەرلـەنوێ بخـوڵقـێنرێتـەوە، کـە ســەرلەنوێش خـوڵقـایەوە ئەوە لە هـەمـوو ڕووەکـانیـەوە دەربڕینی جیاواز لەخۆدەگرێت.»‹١١›

Foto: Mario Del Curto

دیمەنێک لە شانۆی «کۆستیم»
ڕیژی: پیتەر بروک

هەڵوێستەیەک لەتەک «کۆستیم»دا

لەنێو هەموو یادگارە تاڵەکانی سەردەمی ڕژێمی ڕەگەزپەرستی خوارووی ئەفەریقادا، ماوەیەک بەدیدەکرێت، ئەگەرچی ماوەیەکی زۆر چڕ و کورتە، بەڵام ماوەیەکە پڕ لە هیوا و خۆشەویستییە. تەنها هەرئەوەندە بڵێیت و ناوی «سۆپیەتۆن» بێنیت یەکسەر تیشکی مۆمێک لە چاوەکانی مرۆڤدا دەبریسکێتەوە. هروژمێکی وێنە لە بیرەوەرییەکاندا دەووروژێت و سەرلەنوێ لەدایک دەبنەوە. وێنەکانی زەمەنێک کە بۆتە زەمەنێکی ئاڵتونی ڕۆژگارێکی ڕەش؛ کەشوهەوایەک بەتەواوەتی سۆپیەتۆنی لە هەموو شار و شارۆچکەکانی تری ئەو سەردەمە جیادەکاتەوە.

لەو شارەدا، وەک هەموو شارەکانی تری خوارووی ئەفەریقا، خەڵکی لە بارودۆخێکی سەختدا ژیاون. هەژاری و دابڕان لە هەموو شتێک، لە هەموو دنیا. بەڵام بەشێوەیەک لە شێوەکان، بەتایبەتیش لەو ناوچەیەدا هەموو ئەو بارودۆخە گران و نالەبارە ڕۆڵێکی گەورە و کاریگەری ئەوتۆی بەسەر ژیانی خەڵکەوە نەبووە.

لەم شارەدا بەپێچەوانەی هەموو شار و شارۆچکەکانی ترەوە، تواناکان گەشاونەتەوە و خەڵکی بەختیاربوون، توانیوویانە ئەوەی لە دەرونیاندا هەیە دەرببڕن. دانیشتوانی ئەو شارە لەگەڵ هەموو نالەباری ژیان و کلۆڵیەکیانەوە، ئامێرەکانی مۆسیقای «جاز»یان ژەندووە و ئاهەنگیان گێڕاوە، گۆرانیان وتووە و شیعریان نووسیووە و گفتوگۆیان لەسەر چارەنووسی داهاتووی وڵاتەکەیان کردووە. توانیویانە گەر بۆ ساتێکی کەمیش بێت، ئەو ژان و ئازار و پەژارەیە لەبیری خۆیان ببەنەوە. بەڵام ڕژێمە ڕەگەزپەرستەکان بواری ئەو

تروسکە و هیوایەشی لێبڕیبوون. بە هەموو شێوەیەک هەوڵی داوە ئەو بارودۆخە تێکوپێک بشکێنێ و شاری سۆپیەتۆنیش بەتەواوەتی لەسەر نەخشە بکوژێنێتەوە. هێزەکانی سیخوڕ و پۆلیس بە بلدۆزەر گەڕەکەکان و خانووبەرە ساکارەکانی ئەو خەڵکەیان ڕووخاندووە، هەزارەها هەژار و بێدەرەتانیان ناچاری ڕەوکردنکردووە، دەزگاکانی پۆلیسیش خەڵکەکەیان ڕاگوێزاوەتە نێو ئەو شارۆچکە زۆرەملێیانەی کە بەئاسانی توانیویانە کۆنترۆلیان بکەن.‹١٢› شارۆچکە زۆرەملێکانیش هەمیشە دوور بووە لە پایتەخت و شارە گەورەکانەوە. لەو ناوچانەشدا کە شارۆچکە زۆرەملێکانی تیادا بنیاتنراوە، هەمیشە لەژێر فشار و چاودێریکردنی ڕاستەوخۆ و توندوتیژی هێزەکانی پۆلیس و سەربازدا بوون، شارۆچکەکان هیچ ناوێکیان لێنانرێت، تا لە ئەنجامدا یەکێک لە گرنگترین ئەو شارۆچکانە دەبێتە شارێکی گەورە و بە سۆوێتۆ soweto دەناسرێت. زۆربەی ڕووداوەکانی سۆوێتۆ لەناو چایخانەی نهێنی و نایاسایی و کۆن و سەرەتاییەکاندا ڕوویانداوە. لەناو ئەو چایخانانەدا ڕەش و سپی پێکەوە کۆبوونەتەوە. ئیدی هەر لە نووسەر، مۆسیقاژەن، دز، سیاسەتمەدار، سۆزانی و حیز و هەتیوەکان، لەوێدا یەکیان بینیوە، یەکتریان دواندووە و خەونیان بینیوە.

ئەو خەڵکە پێکەوە نوقمی مەیخواردنەوە و بەکارهێنانی هەموو جۆرەکانی تلیاک بوون؛ هەمیشە مەست و بێئاگا تەسلیم بە خۆکوژی بوون. یەکێک لەو کەسانە بەشێوەیەکی زۆر بەهێز چالاکیەکانی ئەو چایخانانەی بەڕێوەبردووە، نووسەرێکی بەهرەمەندی وەک «کان سیمبا» بووە. ئەم نووسەرە پادشای شەوانی ناو ئەو کۆبوونەوە نهێنیانە بووە. لە یەکێک لە شەوانی ئەو چالاکیانەدا، ئەو نووسەرە عاشقە چیرۆکی «پێلیمون» و «ماتیلدا» لە «کۆستیم»دا دەگێڕێتەوە. ئەویش سەرگوزشتەیەکە سەبارەت بە ئافرەتێک و پیاوێک و دەستێک چاکەت و پانتۆڵ. ئەو سەرگوزشتەیە بە گاڵتە و پێکەنین دەستپێدەکات و بە

تراژیدیایەکی سارد کۆتایی پێدێت. کۆمیدیا، دراما، فەنتازیا، وێنە بچووکەکانی ژیان، هەموو ئەمانە لە سەرگوزشتەی «کۆستیم»دا بەرجەستەدەبێت، «کۆستیم» نەمایشێکە کە شاری سۆوێتۆ بە مۆسیقایەک، خەندە و پێکەنین و گومانەکانی بەئاگادێنێتەوە و تێکەڵی ژیانی دەکاتەوە.

کۆستیم باسی چی دەکات؟

یەکێک لە دژوارترین دژایەتیکردن و جۆرەکانی ململانێ و ئازاردانی مرۆڤ، جەنگی دەروونی و شێواندن و ئازاردانی ڕۆحی مرۆڤە. مرۆڤ لەم جۆرە جەنگانەدا هەموو بەها گرنگەکانی بوونی مرۆڤایەتی لەدەستدەدات و تووشی گێژاوێکی دەروونی گەورە دێت؛ بەرەنجامیش کەوتن و داڕمانی ئەو مرۆڤەیە. لەم دەروازەیەوە کۆستیم باسی جۆرە زۆرداری و سەرکوتکردنێکی ناوەکی دەکات. ئەو جۆرە سەرکوتکردنانەی ڕۆدەچێتە ناوەوەی خود و دەروونی مرۆڤەوە، لێرەوە پاڵپەستۆیەک ڕۆحی مرۆڤ دەخوات. «کۆستیم» دەبێتە سیمبولی هەڕەشەیەکی ئەبەدی. هەڕەشەیەک سیمای مرۆڤ تێکدەشکێنێ و دەروونی دەکرۆژێ. لەهەمانکاتدا دەبێتە بنەمایەکی چڕی نامۆیی و جیهان لەخۆدەگرێت.

کۆستیم درامایەکی ژن و مێردایەتیە، لەو شانۆیەدا ئەکتەری ڕەشپێستی ئەفەریقی و دەستێک چاکەت و پانتۆڵ «کۆستیمێک» کارەکتەرە سەرەکیەکانی ئەو گەمە پڕ لە ژان و ئازارەن. بەڵام پیتەر بروک بەهۆی ئەفسوونی ئەو فۆرمە ساکارەوە، هاوتەریب لەگەڵ ئەو زمانە مرۆڤایەتیەی جەستەی ئەکتەرەکان و زمانێکی شیعری بەرز نەمایشەکە پێکدێنن و هەناسەیەکی پاک دەبەخشنە ئەو بەسەرهاتە

تراژیدیە.

کۆستیم دەبێتە ئەندامێکی بینراو و هەستپێکراوی ئەو خێزانە. لەهامانکاتدا دەبێتە خاڵی وەرچەرخان و گۆڕانکاریەکی بنەڕەتی و ترسناکی پێودانگە درامیەکە. پێلیمۆن و ماتیلدا پێکەوە وەک ژن و مێردێکی بەختیار و ئاسایی دەژین. پێلیمون ڕۆژانە دەچێتە سەر کار، ئێواران بە پاسە کۆن و شڕە پڕ لە خەڵکە ماندووەکان دەگەڕێتەوە. تا ڕۆژێک دێت و هەموو شتەکان دەگۆڕدرێت. گۆڕانکارییەک چارەنووسی ئەو ژن و مێردە دەکاتە خاڵێکی پڕ لە کێشە و ململانێیەکی تراژیدی.

پێلیمون کاتێک کتوپڕ لە کار دەگەڕێتەوە، پیاوێکی نەناسراو لە جێگەکەیدا لەگەڵ ماتیلدای هاوسەری دەبینێت. پێلیمون بۆ یەکەمجار خۆی لەبەردەم ناپاکی و داوێنپیسی ماتیلدای ژنیدا دەبینێتەوە. دۆستی ژنەکەی لە پەنجەرەی ماڵەکەیەوە ڕادەکات، بەڵام لە شڵەژاویدا چاکەت و پانتۆڵەکەی لەسەر کورسیەکە لەبیردەچێت. ئەو جلوبەرگە «کوستیم» بەجێماوە دەبێتە بەندێکی دەستوپێ بەستراوی ناو ماڵەکە و ناوەندێکی گرنگی داهاتووی چارەنووسی ئەو ژن و مێردە. پێلیمون بە هیچ شێوەیەک ئازاری ماتیلدای هاوسەری نادات. لەسەر ئەو ڕووداوە لەگەڵ هاوسەرەکەیدا بە هیچ شێوەیەک گفتوگۆ ناکات و ماتیلداش «هاوسەرەکەی» لە ماڵەکە ناکاتە دەرەوە. لەبری ئەوە ستراتیژێکی تر، بەڵام زۆر کوشندە بەکاردەهێنێ بۆ سزادانی ماتیلدا. پێلیمون بڕیاردەدات ئەو «کۆستیمە» بەجێماوە ببێتە ئەندامێکی فەخری و هەمیشەیی ناو خێزانەکەیان. ماتیلداش بەرپرسیار دەبێت لە هەموو بەدەنگەوە هاتنێکی بەردەوامی ئەو ئەندامە نوێیە. لەکاتی نانخواردندا دەبێت کۆستیمەکە لەگەڵیاندا دانیشێ و ماتیلداش خواردن بکات بەدەمییەوە. لەکاتی چوونە دەرەوە و پیاسەی ڕۆژانی یەکشەماندا، کۆستیمەکە قۆڵ لە قۆڵدا، لەنێوان هەردووکیانەوە دەڕوات. لەکاتی نووستندا کۆستیمەکەش لەنێوانیاندا ڕادەکشێ.

بوونی ئەم کۆستیمە بەم شێوە ئاشکرا و تراژیدییە، دۆزەخێکی ڕاستەقینە بۆ ژیانی ماتیلدا دەخوڵقێنێت؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو ژیانی پێلیمۆنیش تاڵدەکات. کۆستیم دەبێتە جنۆکەیەکی ترسناک لە ماڵەکەدا، ماتیلدای بەختیار دەبێتە گوڵێکی سیس و هەڵدەوەرێت. ماتیلدا لەئەنجامدا ناتوانێت چیتر بەرگەی ئەو سزا دەروونیە بەردەوامە بگرێت، لەبەرئەوە کۆتایی بە ژیانی خۆی دەهێنێت.

کۆستیم لەنێوان ڕیتواڵ و فۆرمێکی ساکاردا

وەرزی یەکەمی ساڵی دوو هەزاری شانۆی Bouffes du Nord لە پاریس، وەرزێکی ئەفەریقیە. پیتەر بروک درامایەکی ساکار و فۆرمێکی ئاسانی شیعری دەکاتە شانۆیەکی نزیک و هاودەم بە ژیان.

ئەفسوونێک دەخوڵقێنێ، لەو ئەفسوونەدا شیعر دەبێتە ڕیتواڵ و لە یەکەی نەمایش، ئەکتەر و بینەراندا نەمایشێکی پڕ لە وێنە و گۆرانی و سەما جۆشدەدات. پیتەر بروک هەروەک پرۆژە و نەمایشەکانی ڕابردووی، هەر لە سەرەتاوە، لەگەڵ هەر پیەس و تێکستێکی جیاوازی سەر بە کلتووری دیکەی ئەم گەردوونە مامەڵەبکات. هەموو بەرگ و سیما و کلێشە کلتووریەکەی لە سترکتوری پیەسەکەدا دادەماڵێت. مەبەستی لەم داماڵینەش هەوڵدانێکە بۆ دۆزینەوەی شانە مرۆڤایەتیەکان لە ناواخنی دراماکاندا. ئەو شانە مرۆڤایەتیانەی کە بۆ پیتەر بروک دەبێتە هزر و هەڵوێستەیەک لەبەردەم سترکتورێکی هاوبەشدا، لەو سترکتورەدا ڕیتواڵێکی نوێ، میتۆلۆژیایەکی هاوچەرخ و داستانێکی گشتگری وا دەخوڵقێنێ پڕە لە هێما و ئاماژە مرۆڤایەتیەکان.

«سەرەتا دیمەنێکی شانۆیی دروستدەکەم، دوای ئەوە تێکیدەشکێنم، دروستیدەکەمەوە و سەرلەنوێ تێکیدەشکێنمەوە. لەهەمانکاتدا بیر لە چارەسەرکردنێک دەکەمەوە بۆی: چ جۆرە جلوبەرگ و کەرەسەیەک؟ چ جۆرە ڕەنگ و جوڵەیەک؟ ئەمانەش هەموویان کەرەسەی بەکارهێنانی (زمانێکی) تایبەتن و دەکرێت ئەو هەستە ناوەکیە تایبەتیەی کە من هەمە نزیکبێتەوە لە شێوازێکی دیاریکراو و بەهێزەوە. دوای ئەوە هێدی هێدی شێوەکەش دروستدەبێت، ئەو شێوەیەش پێویستە بخرێتە ژێر کارێکی ئەزموونگەری پڕ لە گۆڕانکارییەوە، بەڵام هەروەک شێوەیەک دەمێنێتەوە. ئەو شێوەیەش فۆرمێکی داخراو نییە، لەبەرئەوەی تەنها لە دیمەنێکی شانۆیی زیاتر هیچی تر نییە؛ دەڵێم تەنها دیمەنێکی شانۆیی، لەبەرئەوەی دیمەنیش لە بنەمایەکی سەرەتایی زیاتر هیچی تر نییە، دوای ئەوە خودی کارەکە لەگەڵ ئەکتەرەکاندا دەستپێدەکات.»‹١٣›

بێگومان خودی ئەو دیمەنانە پێکەوە دەبێتە یەکەیەکی تەواوەتی شانە گشتیەکەی نەمایشەکە. چەمکی ڕیتواڵیش، وەک زمانێکی هێمادار، دەبێتە بنەمای ئەو شانۆ پیرۆزەی پیتەر بروک لە کتێبی «پانتایی بۆش»دا ئاماژەی بۆ دەکات. هێما، ئاماژە و زمانی جەستە هەموو پەیوەندیەکان سەقامگیردەکات. پەیوەندیەکانیش، سەرەتا: ئەکتەرەکان لەگەڵ یەکتریدا، ئەکتەرەکان لەگەڵ ستركتورە ئێستاتیکیەکەی نەمایش، ئەکتەرەکان لەگەڵ بینەراندا و لەبەرەنجامیشدا بینەران بە تێکڕای ئەو شانە گرنگانەوە: ئەکتەر، فۆرمی نەمایشەکە و دواجاریش یەکەی ڕیتواڵە گشتیەکەی نەمایشەکە.

گـرنگی ئـەم نـەمــایشــەش (کـۆســتـیم) لەوەدایە، لـە داڕشـتـنەکـانی فـۆرمــێکی ســاکـارەوە، زمــانێکی ئاشکرای نـەمـایش و بـەکـارهێنانی جەستەی ئـەکتـەرەکان، شـانۆیەکی پیرۆزی ڕیـتواڵی دەخوڵقێ. ڕیتواڵی نەمــایشـــەکــە وەک هـاوکـێـشـــەیەکی دووفـاق پەیوەســتــە بە یـەکـە دینامـیکیـەکـانی فـۆرمـە سـاکارەکـەوە. ئـەم سـاکاریـەش بـەرەنجـامی پرۆسێسێکی چڕ، گران و بەردەوامی پیتەر بروکە.

ڕیتواڵی نەمایشەکە

شـــانۆ بـوارێکی زۆر گـــرنگی شـــیکردنـەوەی شــانـەکـــانی ژیـان و پەیوەندیکردن و لـەیەکـتـرگـەیشـتنە؛ ژیان لەبۆتـەی شـانۆدا دەبێـتـە پرۆسـەیەکی گرنگی مرۆڤـایەتی، پیشـەی ئـەکتـەریش دەبێتە تەواوکـەری ئەو هاوکێشـە گرانە. ئەکتەرەکـانی پیتـەر بروک لەنێو ئەو ئەزمـوونەدا و لەڕێگای شـانۆوە لە ژیانی واقیعی مرۆڤ تێدەگەن. شانۆ لە ئـاستێکی بەرزدا، وەک هـونەرمـەندێکی قـووڵ و گـشـتگیـر، لە واقـیـعی مـرۆڤ گەیشتووە، بەشێوەیەک مرۆڤ خۆی زۆری ماوە تا لەو واقیعە بگات.

> «دەکـــرێت بـوونمـان لـە دوو بازنـەدا وێنـەبکـەین: نـاوەکـی، ئەمــەش بـازنەی هۆکـار و ژیانـە نـهێنێکانمانە، ئـەو ژیانەی نابینرێت. بازنەیەکی دەرەکیش زیاتر ژیانی کۆمەڵایەتیمان دەگرێتـەوە، هـەروەها پەیوەندیەکانمان بە کەسـانـی تر و کار و پیــشـــەکـــانمان. بـەشـــێــوەیەکی گــشــتی شـــانۆش ڕەنگدانەوەیەکی ئـەو بازنە دەرەکـیـەیە. بەڵام لێکۆڵینەوەی شـــانۆیی بازنـەیـەکی تایبــەتی لەنێـوان ئـەو دوو بازنـەیەدا دروسـتـدەکات. هـەوڵی ئەوە دەدات ئامـاژە و شـتی تایبـەتی

ئەو بازنە ناوەکــیــە ئاشکرابکات، دواتر ڕەنگدانـەوەی ئەو ئاماژانە، بۆ جیـهـانێکی ئاشکرا و بینـراو بەرێت. بۆئەوەی شـــتـــە نادیار و شـــاراوەکـــانی بازنەی یەکـــەم ئاشکرا و دیارییکرێت. ئەمــەش پێویستی بە کارێکی قـووڵ و گـران هەیە. لەم کارەشـدا ڕاستـیـەکی چڕ هەنگاو دوای هەنگاو دەردەکەوێت. تەنـها ئەکتەریش دەتـوانێت لەم کارەدا ببێتـە ڕەنگدانەوەیەکی ڕاسـتـەوخـۆی تەوژمـە نادیارەکـانی ژیانی مرۆڤایەتی.»‹١٤›

ئەو ڕیتـواڵەی پیـــتـەر بروک دەیخـــوڵقـێـنێ دەروازەیەکی بەرین بۆ ئەکتـەرەکـان دەکاتەوە، تا لەو واقیعـەوە لە ڕاستـیـەکان و فـەلسـەفـەی مرۆڤ بگەن.

«پیـــتـــەر بروک هـەمـیـشـــە بەم دیدە کـــاریکردووە، هـەر لە نەمـایشـە ئەزمـوونگەریەکانیـەوە کە لە شـەستـەکاندا بۆتە تەوژمـێکی گرنگی شـانۆیی جیـهانی، پانتاییە بۆشەکەی لە شـــانۆی Bouffes du Nord لە پاریس و تـا ئەم فـــۆرمـــە ساکارەی پرۆژە و بەرهـەمەکانی ئێستاکەی.»‹١٥›

پیتـەر بروک هەمیشە دووپاتی ئەوە دەکاتەوە ئەوەی پێویستـە: «تەنـها شـانۆیەک، تێکسـتـێک و چەند ئەکـتـەرێکە.» نـەمـایشـە سـاکارەکـانیش بەرجەستەیەکی ئەو ووتەیەیە.‹١٦›

پانتایی نەمـایشی (کۆستیم) داڕشتەیەکی زۆر سـاکارە. ژوورێکی بێ دیوار و بەڕەیەکی جـوانی ئەفـەریقی، جێگایەکی نووسـتن لە ناوەڕاسـتـدا و مـێـزێکی بچـووک و یەک دوو کـورسـی و چوارچێوەی پەنجـەرەیەکی بێ شـووشـە. تەکنیکی گـێـڕانەوە سـیـمـای ڕاسـتـەوخـۆی نەمـایشـەکـەیە.

کـارەکـتــەرەکـان لـەســەر چـەندین ئاست ڕووداوەکـان دەگـێــڕنەوە، لەهەمـانکـاتدا بەرجـەسـتـەی گـێـڕانەوەکـان دەکـەن. جـوڵـە و چۆنیـەتی بەرجـەسـتــەکـردنی ڕووداوەکـان شـێـوازێکی قـوڵی دەربڕین ئاسـای جـەسـتـەیە، نەک هونەری پانتـۆمـایم. پانتۆمـایم دەبێـتە تەنها خـاڵێکی لاوەکی لەو فـۆرم و پرۆسـە جـیـاوازەدا. ئـەکـتـەرەکـان هەمـوویان یەک لەدوای یـەک و بە شــێــوازی جــودا دەبنە حــیـکایـەتخــوان، لـەنێــوان ڕۆڵەکـانیـان و کـارەکـتـەری حیکایەتخـواندا گـەمـەدەکـەن. جـەسـتـەی ئەکتـەرەکان فۆرمێکی سـەربەست و زمانێکی دەوڵەمـەندی پڕ لە هیـما و دەربڕین بەرجـەستەدەکەن. ڕیتمی مۆسیقای جاز، گۆرانی ئـەفەریقی و زمـانی جەسـتـە ئامێزی ئەکتـەرەکان، فۆرم و شـێـوازێکی پڕ لە سـەما و ڕیتواڵ دەبەخشێتە نەمایشەکە.

نەمـایشـەکە فـەزایـەکی شـیـعـرئامـێز لەخـۆدەگرێت و وێنەکـان دەبنە گۆرانیـەکی خەمگین. گوناهەکەش وەک هێـزێکی تراژیدی و تارماییـەکی دڕندە، دووی ئەو دوو پاڵەوانە تراژیدییە دەکەوێت.

پیتەر بـروک وەک هونەرمەندێکی گەورە، لە چاوتروکانێکدا حـاڵەتەکان دەکاتە هـەناسـەی ڕاستیەکانی ئەو ڕووداوە دژوارە. لێرەوە گومان، سزا و خــەونەکـان دەبنە یەکـەیەکی تێکشکاوی بەرجــەســتــەکـراوی وێنە گشـتییـەکە. گـومـانی تێـدا نییـە کە ئەکتـەرەکان لەڕێگای هەوڵدانی بـەردەوام و هـاریکـاریکـردن و هـونـەری نـوانـدنـی ڕاگــــوزارییــــــەوە گەیشتوونەتە گەلێ ئەنجامی گرنگ. پیتـەر بروکیش وەک بەرپرسیـاری یەکەمی نەمـایشـەکە، ئەو بارودۆخە ڕیتواڵیـە گرنگەی بۆ خـوڵقاندوون تا ببنە ئەکتەرانێک کە پڕن لە وزەی داهێنان.

هونەری نواندن لـە (کۆسـتیم)دا، وەک ئەزمـوونێکی تایبـەتی، دەبێـتە چەمکێکی گرنگی تێکڕای بوونیادی نەمایشـەکە. ئەکتـەر لەو بوونیادەدا تەنها یـەک تووخـمـە، بەڵام تووخـمێکی گرنگ. ئەفسـوونی ئەو ڕیـتـواڵە سـاکارە لـە یەکێک لە دیمەنەکـاندا دەگاتە ئاسـتێکی بەرز. پێلیـمون و

ماتیلدا ئاهەنگێکی تایبەتی بۆ هاورێکانیان دەسازێنن. ئەو دیمەنەش دەبێتە گەمەیەکی پڕ لە خەندە. ئەکتەرەکان هەر خۆیان ڕۆڵی چەندین کارەکتەری تر دەبینن، بەڕیز یەک لەدوای یەک، دێنە ژوورەوە و لەلایەن پێلیمون و ماتیلداوە پێشوازی دەکرێن، ئیدی لەپڕ ئەو پانتاییە دیاریکراوە دەبێتە هۆڵێکی گەورەی پڕ لە خەڵک. ئەفسوونی دیمەنەکەش توانای ئەکتەرەکانە. هونەری نواندن دەبێتە بەشێکی گرنگی ژیانی ڕۆژانەی ئەکتەرەکان، ژیانی ڕۆژانەشیان دەبێتە بەشێکی گرنگی کەرەستە بەکارهێنراوەکانی هونەری نواندنەکەیان.

«ئەوەی جێگای سەرنجە لەلای ئەکتەر ئەو توانا تایبەتییەیە کە لەکاتی پرۆڤەکردندا، لەپڕ هەندێ لەلایەنە شاراوەکانی ژیانی تایبەتی خۆیان دەردەکەوێت.»<١٧>

نەمایشەکە فۆرمێکی نزیک و هاودەم لەخۆدەگرێت. لەو فۆرمەدا بەئاسانی گەمەی ئەکتەرەکان و بینەران پێکەوە گرێدەدرێت. بینەران لەدڵەوە هەست بە ئازاری ئەو تراژیدیایە دەکەن کە ماتیلدای تیا دەژی. ئەمەش یەکێکە لە خاڵە گرنگەکانی ئەم بەرهەمە. ئێستاتیکایەکی ساکار لەو پێوەدانگە درامیەدا دەبێتە فەلسەفە و فۆرمێکی کاریگەر بۆ ئەم قۆناغەی پرۆژەکانی پیتەر بروک.

Foto: P. Victor/ Maxppp

هاملێت لە جەستەی خۆی دەڕوانێت
ڕێژی: پیتەر بروک، ٢٠٠١

Foto: P. Victor/ Maxppp

هاملێت لە دیمەنی گۆڕهەڵکەنەکەدا
ڕێژی: پیتەر بروک، ٢٠٠١

پیتەر بروک لە ساڵی دوو هەزار و هەزارەیەکی نوێدا، سەرلەنوێ ئاورِ لە شەکسپیر دەداتەوە و بە نەمایشی «تراژیدیای هاملێت» مێژوویەکی تر بۆ رِەووتی شانۆی هاوچەرخی جیهانی تۆماردەکات.‹١٨›

شانۆنامەکە لە دوو نەمایشی جیاوازدا: سەرەتا لە پاریس و لەسەر شانۆی Théatre des Bouffes du Nord، دوای ئەوە لە ڤیستیڤاڵی Wiener Festwochen لە ڤییێنا‹١٩›، بەر لە گەشتە فراوانەکەیان بەرەو زۆربەی وڵاتانی تری ئەوروپا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نەمایشکرا. لە هەفتاکاندا پیتەر بروک لەگەڵ گرۆ نێونەتەوییەکەیدا گەشتێکی سێ مانگی بە ئەفغانستان و ئەفەریقادا کردووە. بەڵام گەشتی ئەمجارەی لەنێو شانۆکەی خۆیدایە Bouffes du Nord لە پاریس و لەگەڵ یەکێک لە گرنگترین ئەکتەر و هاوکارەکانی Bruce Myers. ئەم ئەکتەرە لە سەرەتای هەفتاکانەوە لەگەڵیدا کاردەکات، جگە لە شەش ئەکتەری تری خەڵکی رِۆژهەڵات. گەشتی ئەم جارەی پیتەر بروک لەگەڵ ئەم ئەکتەرانەدا بۆئەوەیە تا بتوانێت سەرلەنوێ پرۆسەیەکی هەڵکۆڵین لە کیشوەرە مەزن و چرِەکەی «هاملێت»دا بکات. تەقەلایەکی تر و ئەزموونێکی تر بۆ تێگەیشتنێکی نوێ لە دنیای ئەو پیەسە و فۆرمێک و دنیابینییەکی تری شانۆیی.

کێ لەوێیە؟

«کێ لەوێیە؟» پرسیارێکە لەم پرۆژەیەی پیتەر بروکدا، دەبێتە تەوەرێکی گەورە و چوونە ژوورەوەیەکی فراوان لە دەروازەی یەکێک لە تراژیدیا گەورەکانی شەکسپیرەوە. ئەو پرسیارە لەسەر چەندین ئاستی جیاواز، کۆمەڵێ دیدی فەلسەفی قووڵ، ژانی مرۆڤایەتی و مەرگەساتێکی ئەندێشە ئاسا دەخولقێنێ. هەر لەم دەروازەیەوە پرسیاری: «کێ لەوێیە؟» Who´s there? دەبێتە دەروازەی دۆزەخێکی جیهانی بۆ منداڵێکی بێکەس و تەنها. ئەمجارە پیتەر بروک هاملێت وەک پاڵەوانێکی گشتگر و مرۆڤایەتی دەکاتە بنەمایەکی تری گەردوونی بۆ گەشتێکی مەزن لە ناسینی دەروونی مرۆڤ و ئەندێشەکانی. لەم تراژیدیایەدا سنوورەکانی «کات و شوێن» لە پێکداچوونێکی هونەریدا، لە خوێندنەوەیەکی فەلسەفی و لە ڕاڤەی ئەو جیهانە گەورەیەدا بەتەواوەتی ووندەبێت. هیچ سنوورێک، پێوانە و چوارچێوەیەک بوونی بۆ نامێنێ. بەو شێوەیە جیهانێک بنیاتنراوە بە هیچ شێوەیەک نەخزێنراوەتە ناو سنوورەکانی کات، وڵات یان ڕژێمێکی تایبەتمەندەوە. بەڵکو خودی تێکستەکە، بەکارهێنانی زمان بەشێوەیەکی جیاواز، ڕیتم، جەستەی ئەکتەرەکان و ئەو پێگەیشتنە ڕاستەوخۆ و زیندووە لەگەڵ بینەراندا، پانتاییەکی دەوڵەمەند بۆ تێگەیشتنێکی جیاواز لەگەڵ بینەراندا دەخولقێنێ. ئەم تێگەیشتنە جیاوازەش دەبێتە بنەمای توخمێکی گرنگی بەردەوام بوون و جیهانێکی بزۆز لە پانتایی ئاراستە جیاوازەکاندا. تراژیدیای هاملێت مەرگەساتی مرۆی ئەم سەردەمەیە، سەدەی دابڕان، لەبیرکردن و پێشێلکردنی هەست و سۆزەکانی «خود» وەک تاکێکی سەربەست و سەربەخۆ.

هاملێت لەم گەشتەدا دەبێتە سمبولی ئەو مرۆڤە بینراوە، بریندار و تاک و تەنهایە. پەیامی هاملێت لەم نەمایشەدا، پەیامی مرۆڤە

نەسرەوتەکانە، ئەو مرۆڤانەی نوقمی تەنهایی، بێزاری و گێژاوی بیرچوونەوە و پرسیارە جیاواز و بێ وەڵامەکانن. پیتەر بروک سەبارەت بە هاملێت دەڵێت:

«دەکرێت تراژیدیای هاملێت هەمیشە وەک جیهانێکی شاراوە بدۆزرێتەوە و بژێنرێتەوە. هەر لەم ڕوانگەیەوە سەرلەنوێ ئێمەش هەمیشە دەتوانین لە هاملێتدا بەدوای ڕاستیەکاندا بگەڕێین.»<٢٠>

ئەو ڕاستیانەی دەبنە وێنەیەکی ڕاستەوخۆی ڕاڤە و ستركتوری ڕژێم، دەسەڵات، پەیوەندییە ڕامیاری، کۆمەڵایەتیەکان و سیستەمە هەمەلایەنەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی. ئەم بەشەش تەقەلایەکە بۆ کۆکردنەوە و خوێندنەوەی ئەو کۆد و هێما هونەری و فیکریانەی کە پیتەر بروک لە مەرگەساتی هاملێتدا بەرجەستەی کردوون.

دەسەڵاتی تارمایی

«تارمایی» وەک بوونێکی مادی بینراو دەسەڵاتێکی گەورە دەبەخشێتە ستركتوری هاملێت و چەقی ڕووداوەکان. بە دەرکەوتنی تارماییەکە ڕووداوەکان لە پەراوێزێکی نادیارەوە دەگەیەنێتە ناوەندێکی نەسرەوت و بێئارام. لەم ڕووەوە کارەکتەری «تارماییەکە» بوونی ڕۆحێکی بریندار بەرجەستەدەکات. پرسیارە ئەزەلیەکانی بوون و نەبوون دەوروژێنێ.

بەڵام ئایا ئەو «تارماییە» بوونێکی ڕاستەقینەی ماتریالی و جەستەیەکی واقیعی بینراوە؟ یان تەنها ئەندێشە و فریشتەی تۆڵە سەندنەوەیە؟ منداڵێکی هەرزەکار نقومی تەنهایی و غەمێکی گەورە

بووە، تەنهایەکی کوشندە و ئەندێشە ئاسای تا مردن. لەم گەردوونە شێواو و تونێلە تاریکیە ترسناکەدا تارماییەک بە هەموو مەوداکانیەوە دەردەکەوێت.

«تارماییەک لەو بارودۆخە نادیارەدا، پەنجەی دەستی ڕاستی بەرزدەکاتەوە. هەر بەو پەنجەیەش ئاماژەیەک بۆ هاملێت دەکات. پیتەر بروک لە داڕشتەی ئەم وێنەیەوە بەرجەستەیەکی ئاشکرای تابلۆ بەناوبانگەکەی مایکل ئێنجیلۆ (ئادەم) دەکات.»‹٢١›

لەم تابلۆیەدا خواوەند بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا دەست بە ڕووی «ئادەم»‹٢٢›دا بەرزدەکاتەوە، بەشێوەیەک پەنجەکانی هەروەک ئاماژەکردنێک لەیەک ترازاوە. خواوەند لە ڕوانگەی ئەم ئاماژەیەوە ووزەی خۆی دەبەخشێ بە ئادەم و گیانی بەبەردا دەکات.

مایکل ئێنجیلۆ لەم تابلۆیەیدا وێنەیەکی پیرۆزی لەدایکبوون و خولقاندنمان بۆ دەکێشێ. هاملێت بە چەشنی «ئادەم» دەستەکانی تارماییەکە دەگرێت و دەچێتە باوەشیەوە. پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی فیزیکی، ڕووبەڕووبوونەوەیەکی خێرا، بەمەش لە چاوتروکاندنێکدا، هاملێت دەچێتە باوەشی مەرگەوە. ئەم ڕووبەڕووبوونەوەیەش گەشتێکی تیژڕەوە بە جیهانی نهێنیەکاندا، بە جیهانی تارمایی و ترسی مەرگدا. هاملێت هەر لەسەرەتاوە، وەک منداڵێکی هۆشیار ڕاسپاردەی تۆڵەسەندنەوەی باوکی وەردەگرێت. لەم ڕاسپاردەیەشدا چەمکی تۆڵەسەندنەوە دەبێتە بەشێک لە فەلسەفەی «بوون» و کۆمەڵێ پرسیاری ئاڵۆز و گرنگ دەخوڵقێنێ. یان بە واتایەکی تر هاملێت، لەو گێژاوەدا، ئەو ڕاسپاردەیە ئاوێتەی پرسیارەکانی «بوون و نەبوون» دەکات، لە خۆی و دەوروبەرەکەی دەڕوانێ، هەر لێرەشەوە پرۆسە و پرسیارەکانی

«دەبێت یان نابێت، ئەوە پرسیارەکەیە» دەستپێدەکات. ئەو پرسیارەش پێش هەموو شتێک هاملێت ڕووبەرووی تەنهایی خۆی دەکاتەوە.

سەرەتا لە پەراوێزەوە، تارماییەک دێت، هاملێتیش وەک گەنجێکی هەرزەکار و تەنها لە دڵەڕاوکە و بیرەوەییەکی بەپەرۆشی باوکیدایە. لەم هەڵوێستە گرانەدا هاملێت ڕووبەرووی ئەو تارماییە دەبێتەوە، هەر بۆیە پیتەر بروک ڕێگا بە هاملێت دەدات تا لەو هەڵوێستەدا باوەش بە تارماییەکەدا بکات و بچێتە ئامێزییەوە. لەم چرکەساتەدا تارماییەکە بە هێزێکی گەورە لە پەراوێزەوە دەگوێزرێتەوە بۆ چەق، لە ئەندێشەوە بۆ واقیعێکی بینراو. لەهەمانکاتدا دەسەڵات و وزەیەکی گەورەش بە هاملێت دەبەخشێت.

تارماییەکە لەو چرکەساتەدا، لە هالەیەکی بەهێزدا، هێدی هێدی و لە پاڵتۆیەکی ڕەشی درێژدا دەردەکەوێت. «هەمان ئەکتەری ئەفەریقی، دواتر ڕۆڵی پادشاش دەبینێ» لەگەڵ دەرکەوتنی ئەو تارماییە ڕەشەدا «هۆراشیۆ» لە بارێکی نائاسای ترس و شڵەژاویدا هاواردەکات: کێ لەوێیە؟ لێرەوە گەشتەکەی پیتەر بروک و هاملێت دەستپێدەکات. گەشتی گومان، لەدەسدانی باوەڕ، بوون و نەبوون.

لەکۆتایی گەشتەکەشدا «نەمایشەکە» سەرلەنوێ بە هەمان شێوە هەر کارەکتەری «هۆراشیۆ» دووبارە ڕووبەرووی ئەو پرسیارە ترسناکەمان دەکاتەوە؛ لە دیمەنی کۆتایی شانۆنامەکەدا، هۆراشیۆ لەو بارە بێئارامیەدا، لەناو جەستە مردووەکانی هاملێت، شاژن، لایەرتس و پادشادا، ڕوودەکاتە بینەران و هاواردەکات: کێ لەوێیە؟

ئەم پرسیارە دەبێتە پرسیارێکی ئەفسوونی، زەمینەیەکی لەباری سترکتورە هونەریەکە و جیهانی نەمایشەکەش دەوروژێنێ. دوای ئەوە هەموو کارەکتەرە مردووەکان سەرلەنوێ زیندوو دەبنەوە، پرسیارەکانی بوونیش لەو جیهانە ئاڵۆز و پڕ لە خوێنەدا، هەرگیز وەڵامەکانیان نادرێتەوە.

«پیتــەر بروک تـەمــەنی تەنهـا پێنج ســاڵان دەبێت کـە بۆ یەکەمجار شانۆنامەی هاملێت بۆ شانۆ بووکەشووشەکەی خۆی پێشکەشدەکات. ئەوکات دایک و باوکی و خوشک و براکـانی تەنهـا بینەری ئەو گـەشــتە بووکـەشـووشـەییـە خنجیلانەیە دەبن.»‹٢٣›

ئەمڕۆ دوای حەفتا ساڵ، دوای ئەو نەمایشە بووکە شووشەییەی پیتــەر بروکێکی منداڵ، دوای ئەزمـوونی چەندین ســاڵە، لەوە دەچێت بازنەی ئەو پرۆسێسە گەیشتبێتە تروپک. ئەمڕۆ هاملێتێکی نوێ، وەک باڵندەیەکی کێوی و لە بەرگێکی نوێدا، بەر لە گـەشـتێکی فـراوان بە ئەوروپا و ئەمریکادا، لەسەر شانۆ دێرینەکەی خۆی، شانۆی Bouffes du Nord لە پاریس دەردەکەوێت.

پیتەر بروک سەرەتای ئەم گەشتەی لەگەڵ ئەکتەرە نێونەتەوەییەکانی بەم شێوەیە دەستپێدەکات:

«لەبیرخۆتانی بەرنەوە کە ئەمە شەکسپیرە، لەبیریکە ئەمە شانۆنامەیەکە و نووسەرێک نووسیویەتی. لە سەرەتایەکی نوێوە دەستپێبکەن، تەنها بیر لەوە بکەنەوە کە ئێوە وەک ئەکتەر، بەرپرسیاریتان ئەوەیە هەستی مرۆڤایەتی لە گەردوون و ژیاندا زیندووبکەنەوە. وا هەستبکەن هاملێت لەڕاستیدا ژیاوە. وا هەستبکەن کەسێک بە نهێنی شوێن هاملێت کەوتووە و وشەکانی، وتوویژ و هەڵسوکەوتی تۆمـــارکـــردووە. ئەمــەش ئەوە دەگـــەیەنێ کـــە دەبێت بەرجەستەی ئەو کارەکتەرە بەشێوەیەکی زیندوو بکرێت. وا بیرمەکەنەوە هاملێت کارەکتەرێکی خەیاڵیە و لەدووتوێی

کتێبێکدا نووسراوەتەوە.»<٢٤>

هەروەها پیتەر بروک ئاماژەی ئەوەش دەکات کە هەموو وشە و ڕستەیەک لە هاملێتدا یارمەتی ئێمە دەدات و بەهایەکی گەورەی هەیە لە ڕاڤە، دارشتن و خوێندنەوەی ئەو مێشکە بەهێزەدا. بە هەمان شێوەش مێشکێکی ئەندێشە ئاسای پڕ لە وزەش بەرجەستەی ئەو کەسایەتیە دەکات، ڕووە جیاوازەکانی دەردەخات و نهێنیەکانی ئاشکرادەکات. هاملێتێکی کەللەڕەق، توندوتیژ، بەسۆز، شێت و بلیمەت. ئەکتەری هاملێت لەم ڕووەوە دەبێتە جەستە و کردار، وەک کەسێکی هەڵگەڕاوە و شۆڕشگێڕ، وەک منداڵێکی گیرۆدەی کۆمەڵێ گیروگرفتی ئاڵۆز. لەم پانتاییە نائاساییەدا ئەو منداڵە هەرزەکارە بەتەنها بەدوای ڕاستیەکاندا وێڵە. ڕووداو و هەڵوێستەکانیش ناچاریان دەکات ڕووبەرووی ئەو مەرگەساتە، ئەو ژان و ئازارە ببێتەوە.

لەم تەنهایی و بارە دەروونیە ئاڵۆزەدا، تارماییەکە دەبێتە تەنها داڵدە، هاوڕێ و دڵنەوایی ئەو دەروونە پڕ لە ژان و ئازار دەکات. پادشای تارمایی کۆرپە بێنازەکەی دەگرێتە ئامێز و دەیلاوێنێتەوە. ئەم پەیوەندیە فیزیکیەی تارماییەکە بە هاملێتەوە، دووپاتکردنەوەیەکی ڕۆحی ئەو دابڕان و مردن و پەیوەندییە ئەبەدییەیە.

پیتەر بروک بەم ئاماژەیە گەرەکیەتی بێلایەنی، هەست بە تەنهایکردن و دڵەڕاوکەی مرۆڤی ئەم ڕۆژگارەمان بۆ دەستەبەربکات. دەستەبەرکردنی ئەم چەمکە مرۆڤیانەش لەم ئەزموونەدا و بەم شێوەیە، دەبێتە دووپاتکردنەوەیەکی ئەو جەنگەڵستانەی مرۆڤی تیا دەژی.

هەروەها لەلایەکی دیکەوە تارماییەکە دەبێتە دوپاتکردنەوەیەکی ڕاستەوخۆی پێناسی ئەو کەسایەتیەش، دەبێتە دەروازەیەکی گرنگی سەلماندنی ئەو خود و جەستە بریندارە.

هاملێت بۆ یەکەمجار لە بوونی تارماییەکەوە هەست بە بوونی خۆی،

کێشەکان و دەوروبەرەکەی دەکات. تارمایيەکە وەک دەسەڵاتێکی بەهێز هاملێت دەوروژێنێ و ڕووبەرووی ڕاستييەکانی دەکاتەوە، بەڵام لەهەمانکاتدا بەتەنها لەو دووڕيان و جەنگەڵستانەدا، بەبێ يارمەتی بەجێيدەهێڵێ.

جەستەی هاملێت

لەم نمايشە نوێيەی پيتەر بروکدا هاملێت لە جەستەی خۆيەوە دەستپێدەکات. جەستەی خۆی دەبێتە سەرەتای پرسيارەکان و ئامرازێکی گرنگی پەيوەنديکردن، لێکۆڵينەوە و لێوردبوونەوە. پيتەر بروک بۆ ئەم مەبەستە هاملێت لە يەکێک لە ديمەنەکانی سەرەتادا ڕووبەرووی جەستەی خۆی دەکاتەوە، لەو ديمەنەدا لە جەستە ماندووەکەی ورددەبێتەوە، لە دەستەکانی دەڕوانێ، قۆڵ و باڵی هێدی هێدی بەرزدەکاتەوە و سەيرێکی لەش و سنگە ڕووتەکەی دەکات، هەروەک نهێنييەکی گرنگی دۆزيبێتەوە. دوای ئەوە لە حاڵەتێکی تێڕامانی قووڵدا، زۆر بە هێمنی پرسيارەکان دەوروژێنێ. هەر لەم چرکەساتەشدا، تۆژينەوەی جەستە و ئەندامەکانی لەشی دەبێتە ديمەنێکی گرنگی ئەو گەشتە. چاوی بينەرانيش، وەک کاميرايەکی سينەمايی، لەگەڵ جوڵەی جەستە، قۆڵ و باڵ و چاوەکانی هاملێتدا دەڕوات.

ئەم ديمەنە دووپاتکردنەوەيەکی ئەو جەستە و ڕۆحە بێئارامەيە کە لەگەڵ خودی کەسايەتی هاملێتدا، لەگەڵ دڵێکی بريندار و گيانێکی نەسرەوتدا گەشەدەکات، هەڵدەچێت و لە بەرەنجاميشدا لە بێدەنگيەکی هەتاهەتاييدا سەقامگيردەبێت. تێکڕای ديمەنەکەش دەبێتە هەناسەيەکی بەرجەستەکراوی جەستەی ئەکتەرێکی بەتوانا.

ئەکتەرێکی بلیمەتی وەک Adrian Lester لەو چرکەساتەدا، لە چاوتروکانێکدا، کەسایەتییەکە ڕووتدەکاتەوە، وەک خۆی پێمان دەناسێنێ، لەم پێناسەیەدا خودی /هاملێت/ و کێشە ئاڵۆزەکانمان بۆ دەخاتەڕوو، خستنەڕوویەک سیماکانی مرۆڤی هاوچەرخ، دەسەڵات، ڕژێم، دەوروبەر و دیدێکی گشتگری گرفتە هەمەلایەنەکانمان بۆ ڕووندەکاتەوە. هەر لەم دەروازەیەشەوە خوێندنەوە و چۆنیەتی بەرجەستەکردنی کارەکتەری هاملێت لەلای ئەو ئەکتەرە ڕەشپێستە Adrian Lester دەبێتە بنیاتنانێکی هۆشمەندانەی گەڕان بەدوی شوناسنامە و کەسایەتی هاملێتدا.‹٢٥›

ئەم هونەرمەندە لەم گەمەیەدا دەبێتە مەلەوانێکی بەهێزی ئەو ئۆقیانووسە مەزنەی کە شەکسپیر خوڵقاندوویەتی. لەنێوان شەپۆڵەکانی وشە، چۆنیەتی بەکارهێنانی ئاستەکانی دەنگ و زمانی جەستەدا، بەدوی شوناسنامە و پێناسەی هاملێتدا دەگەڕێت؛ ئەو گەڕانەش دەبێتە بەرجەستەکردنی جۆرێکی تایبەت لە شوناسی هاملێت. گەڕانی ئەو هونەرمەندە تەنها گەڕانێکی شانۆیی نییە، بەڵکو گەڕانی ژیانە، ژیانیش لەو چەمکەدا دەبێتە گەردوونێکی فراوان و سیمایەکی ڕەسەن دەبەخشێتە ئەو گەشتە گرانە بۆ دۆزینەوەی ئەو کەسایەتیە، بۆ پەردەهەڵماڵین و ئاشکراکردنی بنەما گشتیە شاراوە و نهێنیەکانی ئەو کارەساتە. بێگومان ئەم مەسەلەیەش پرۆسە و هاوکێشەیەکی گرنگ و گرانی پیتەر بروکیشە وەک ڕیژیسۆر.

پیتەر بروک لە دەروازەی هاملێتەوە، لەگەڵ ئەو ئەکتەرەدا بەدوی گەوهەری مەسەلە نهێنیەکاندا دەگەڕێت. شوناسنامەی هاملێت بۆ پیتەر بروک وەک ڕیژیسۆر دەبێتە مەسەلەیەکی گرنگی ئەو هەڵکۆڵینە. ژیان بەهەموو چەمک و مانا فیکری، فەلسەفی و ئێستاتیکیەکانیەوە دەبێتە گەڕانێکی ئەبەدی و لە شوناسنامەی هاملێتدا ڕەنگئەداتەوە. مەسەلە ئابوری و ڕامیاریەکانیش دەبنە ئایدۆلۆژیەتێکی فرەلایەن و

ڕووبەرووی لایەنە سەختەکانی واقیعی ژیانی ڕۆژانەی دەکەنەوە. لەم خوێندنەوە تازەیەی پیتەر بروکدا، کەسایەتی هاملێت لە چەقی نەمایشەکەدایە، تێکڕای نەمایشەکە بریتیە لە «هاملێت» و کارەکتەر و ڕووداوەکانی تر دەکەونە پەراوێزەوە. هاملێت دەبێتە نووسەری شانۆنامەکە و بیرەوەرییەکانی خۆی دەگێڕێتەوە.

لەم ڕوانگەیەوە پیتەر بروک بەهای کارەکتەرەکانی تر و ڕووداوەکانی دەرەوەی سنووری کەسایەتی هاملێتی کەمکردۆتەوە.

ئامادەکردنەکەی پیتەر بروک دەچێتە بواری ئامادەکردنێکی شانۆیی، ئێستاتیکی و فەلسەفیەوە بۆ پیەسەکە. لەم دارشتنەوەیەدا هاملێت دەبێتە وێنەیەک بۆ پێشاندانی گرێ دەروونیەکانی مرۆڤ. ئەم بنەمایەش وەک لەلای سەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد لە جەستەوە، لە ڕواڵەتەوە دەستپێدەکات و لەناوەوەی دەروونی مرۆڤایەتیدا کۆتایی پێدێت. هەر لە دەروازەی ئەم ئامادەکردنەوە، گەمەی شانۆ دەبێتە توخمی ئێستاتیکایەکی باڵا و گەمەی ئەکتەر و تێگەیشتنی بینەران. لێرەدا ئەو بنەما گرنگانەی کە بەرجەستەی ئەم گەمە شانۆییە دەکات، دەبێتە هۆی لەدایکبوون و پیشاندانی حاڵەتە ڕاستەوخۆکانی ئەم نەمایشە. ئەم بنەما هەنەریە ئێستاتیکیەش سەرلەنوێ دووپاتکردنەوەیەکی فەلسەفیانەی قووڵی شێوازەکانی هونەری نواندن و ڕیژیە لەلای پیتەر بروک. نواندن وەک چەمکێکی گرنگی بەرجەستە و ڕاڤەکردن، دەبێتە ڕیشاڵێکی گرنگی میتودە بەکارهێنراوەکانی خوێندنەوەکەی پیتەر بروک.

پیتەر بروک بەم شێوەیە هۆکارە گرنگەکانی دیدی ئەم خوێندنەوە ساکار و قووڵەی هاملێتمان بۆ ڕووندەکاتەوە:

> «لەگەڵ گروپێک ئەکتەری نێونەتەوەیی و سەر بە ڕەگەزی جیاواز هاملێتێکی نوێ ئامادە و پێشکەشدەکەین. کاری

ئێمـه لەم پڕۆژەیەدا ئەوە نییـە ڕێگایەکی تـازە بدۆزینەوە بۆ نەمـایـشکردنـی پیـەسـێکی کـۆن. هیـچ ڕێگا و تەکنیکێک نەماوە تـاکو ئێستا لە هاملێتدا تاقینەکرابێتەوە، ئێمە بەم ئامـادەکـردنەمـان تەنهـا دەمانەوێت هەموو ئەو شـتـانەی کـە لاوەکین و گـرنگ نیـیـە وەلاوەنێین و بگەڕێینەوە سـەر شـتـە گـەوهـەریەکـان. لەبەرئـەوەی لەژێر هـەمـوو ئـەو شـتــانەدا ئەفـسـانەیەک خـۆی شـاردۆتەوە، ئێـسـتـاش دیـارە ئەو نهێنیانەیە کە ئێمە وا لێدەکات بەدوایاندا بگەڕێن و لێیـان بکۆڵینەوە.»〈٢٦〉

پیـتەر بروک ئەم بۆچوونەی خۆی بۆ ڕاڤـەکردنێکی نوێی هـاملێت، زۆر بەساکاری دەبەستێتەوە بە بوونی هونەری شانۆوە:

«شـانۆ بـوونی هـەیە تا ئـەوکـاتەی شـتـێکی تیـا پێـشکەش دەکرێت.»〈٢٧〉

نەمایشێکی شانۆیش پێداگرتن و دووپاتکردنەوە و بەردەوامیەکی ئەو ڕاستیە گەوهەریەی بوونی شانۆیە.

پرۆسێسەکەش ئـەو بوارە بۆ کەسێکی وەک پیـتەر بروک دەڕەخسێنێ تا لـەو دەروازەیەوە لە شـانۆییـەکـە بکۆڵێـتـەوە. لە سنووری زەمــەن و کـاتێکی دیاریکراودا گـەوهەری شـتـەکـان چڕبکاتەوە، لەهـەمـانکاتدا بیبـەسـتێتـەوە بە یاسـاکـانی گـەردوون و ژیانەوە. ئەمـەش لـەلای پیـتـەر بروک «وەک پرۆسـە شـانۆییـەکە» دەبێتـە جیـهـانێکی گـەورەی دەربڕین ئاسـای هـەمـوو ئەو شـتـانەی کـە هیچ یاسا و ڕێسـایەک لەخـۆناگـرن. کـارەکتـەر و پاڵەوانـەکانی شـانۆنامـەکـەش بەپێی ئـەم یاسـایە، هـەروەک هـەموو یەکێ لە ئێمە دەژین و بەردەوامی دەبەخشن بە ژیان.

هاملێت پاڵەوانێکی پۆست مۆدێرنیزمە

«هاملێت وەک پاڵەوانێکی پۆست مۆدێرنیزم، هێدی هێدی وێنەکانی کۆمەڵگا، سیستەمی دەسەڵات و دیدی ڕۆژگارمان بۆ دەنەخشێنێ. لە تێڕوانینی ئەم دیدە پۆست مۆدێرنیزمەوە پیتەر بروک هاملێت دەکاتە سمبولێکی دەسەڵات و ئایدۆلۆژیایەکی فرەلایەن و بەشێوەیەکی ئاشکرا تێکەڵاوی ژیانی ڕۆژانەمانی دەکات. بەمەش پیتەر بروک هەوڵی داوە ڕاستەوخۆ کۆدەکانی ژیانمان بۆ بکاتەوە.»‹٢٨›

ئەم پاڵەوانە بۆتە پنتێکی گرنگ بۆ کۆمەڵێ ڕووداو، لەم ڕووداوانەدا کەسایەتی هاملێت لە دیدی کارەکتەر و زۆربەی کەسانی تری دەوروبەرەکەیەوە بە شێت ئاماژەی بۆ دەکرێت. چەمکەکانی «شێتی» دەبێتە تاکە پێناسەیەک بۆ بەپەراوێزکردن و دوورخستنەوەی هاملێت لە چەقی ڕووداوەکانەوە. هاملێت خۆشی لەم گێژاوەدا، لەنێوان دوو گروپ خەڵکی جیاوازدا مامەڵەدەکات، بەڵام هیچ کام لەم گروپانە لەیەکتری حاڵی نابن، گەمەی شێتیش دەبێتە میتودێکی هۆشیار و چەمکێکی فەلسەفی بەدەست هاملێتەوە. هاوکێشە و پرۆسەی هۆش و لەدەستدانی هۆش لەیەککاتدا، وەک گەمەیەکی هۆشیار، دەبێتە پێکداچوونێکی چڕ و بەردەوامی ژیانی ڕۆژانەی هاملێت.

هاملێت بە لۆژیکێکی فەلسەفی، بە گەمەیەکی دەروونی و بە هەڵسوکەوتێکی تایبەتی ئەم گەشتی پێکداچوونە بەنێو سیستەمەکانی

دەسەڵاتی کۆشکدا دەکات. دوو گروپەکەش بریتیە لە خەڵکە ئاساییەکە لەلایەک، لەلایەکی ترەوە ئەو کەسانەی کە ترسیان لە تێکچوونی تەرازووەکانی ژیانە ئاساییەکەیانە. ئەم گروپە زیاتر ملکەچی ڕێساکانی دەسەڵاتن و بەبێ هیچ بەرهەڵستیەک بەردەوامیان داوە بە ژیانی ڕۆژانەی خۆیان. لەلایەکی دیکەشەوە گروپێکی تر، وەک بزوێنەری شانەکانی دەسەڵات کاردەکەن، زیاتر ئەو کەسانە بە هۆکارەکانی داو و تەڵەی ڕامیاری، ویستی تاکەکەسی، بەرتیل و گەمە پیسەکانی تری پشت پەردەی داوە ڕامیارییەکانەوە دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست.

هاملێت گەمەیەکی هۆشیار دەکات، ئاگاداری تەڵە و پیلانەکانیانە، بۆیە دەبێتە تارماییەکی ترسناک و تۆقێنەر بۆ هەردوو گروپەکە. هەردوو گروپەکەش ڕۆڵێکی گرنگ لە تای تەرازووی ئەو گەمەیەی هاملێتدا دەبینن. بەڵام هاملێت لە چەقی ئەم ڕووداوانەدا، نە کەسێکی ڕامیاریخوازە و نە هەڵگری هیچ پەیامێکیشە. نەک هەر ئەوە بەڵکو هاملێت هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی بیری یان ڕامیاری و ئاکاری ئاسان و ساکار بۆ ئەو بارە دەروونی، ڕامیاری و کۆمەڵایەتیەی تیای دەژی ناخاتەڕوو.

بەڵکو لەبنەڕەتدا هاملێت لەپێش هەموو شتێکدا بەدوای پێناسە و ڕۆڵێکی ئاشکرای کۆمەڵایەتیدا دەگەڕێت بۆ خودی خۆی. هەر لەم ڕووەوە هاملێت «وەک خودێکی تەنها» لە تەقەلایەکی مەزندایە بۆ ئەوەی گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە کۆمەڵگا و جیهاندا بەرپابکات. گۆڕانکاریەکانیش هەموو ستركتوره ڕامیاری، کۆمەڵایەتی و ئاکارییەکان بگرێتەوە.

هاملێت و پرۆسەیەکی بەردەوام

لە ساڵی «١٩٦١»دا شانۆنامەی هاملێت، لەپاڵ چەند نەمایش و دیمەنی کورتی ئەزموونگەری تردا، وەک بەشێکی گرنگی تری بەرەنجامی تاقیکردنەوە ئارتۆییەکەی پیتەر بروک لە شانۆی پادشایەتی شەکسپیر لە لەندەن پێشکەش دەکرێ.‹٢٩› چەند بەش و دیمەنێک لە هاملێت دەبێتە بنەمای نەمایشێکی زۆر کورتی ئەزموونگەری. لەم ئەزموونەدا شانۆی توندوتیژی دەبێتە هەناسەیەکی قووڵی هاملێتێکی جیاواز. لەو چەند دیمەنە کورتەی هاملێتدا «ئارتۆ» وەک میتودێکی گرنگی ئێستاتیکی و کردەیی دەبێتە پرۆسەی هاوکێشەیەکی شانۆیی ناتەبا و جیاواز. ناتەبا لەڕووی خوێندنەوە، ڕاڤە و گەڕانێکی نوێ بۆ فەلسەفە و فۆرمێکی جیاوازتری شانۆییدا، هەروەها بۆ گەڕانێکی بەردوامی قووڵ بەدوای ڕاستی و بنەما گەوهەرییەکانی مرۆڤایەتیدا.

بەڵام ئەو گەشت و هەڵکۆڵینە نابێتە فۆرمێکی جێگیر، وێستگەیەکی کۆتایی و بەرەنجامێکی ڕوون و ئاشکرا بۆ هونەرمەندێکی گەورەی وەک پیتەر بروک. بەڵکو گەشتی هاملێت، وەک پیەس و لەهەمانکاتدا پرۆسەیەکی کردەیی شانۆیش، هەمیشە بوونێکی بەردەوامی هەبووە لە دید و دەروون و مێشکی هونەرمەندێکی داهێنەری وەک پیتەر بروکدا.

هاملێتی ساڵی دوو هەزاریش، وەک پرۆژەیەکی نوێی پیتەر بروک و گرۆ نێونەتەوەییەکەی، دادەنرێت بە درێژەپێدان و تەواوکەرێکی ئاسایی تری پرۆژەیەکی تری هاملێت‹٣٠›. لە ساڵی «١٩٩٦»دا سەرلەنوێ هاملێت بۆ پیتەر بروک دەبێتەوە زەمینەی پرۆژەیەکی ئەزموونگەری گەورە لە مەڵبەندی شانۆی نێونەتەوەیی لە پاریس. پیتەر بروک لەگەڵ گروپە نێونەتەوەییەکەیدا کۆمەڵێ دیمەنی شانۆنامەی هاملێت دەکاتە سەرەتا و بنەمایەکی گرنگی نەمایشی Qui est lá ‹٣١›.

«Qui est lá ناونیشـانی یەکەم دێڕی شـانۆنامەی هاملێتە، نەمـایشـەکەش کـۆمـەڵێ دیمەنی پیـەسـەکـەیە و بە مـەرگی ئۆڤێلیا کـۆتایی دێت. هەروەها نەمایشـەکە گـفـتوگۆیەکی تیـۆریش لەنێـوان ئـەکـتـەرەکـاندا، سـەبارەت چۆنیـەتی دەوربینین لەسەر شانۆ، لەخۆدەگرێت.»‹٣٢›

ئەم کارەش دادەنرێت بـە کۆلاژێکی تری شـانۆنامـەی هامـلێت. پیـتـەر بروک لەم ئـەزمـوونەدا و بەهاریکاری ئـەکـتـەرە بەنەژاد جـیـاوازەکـانی، کۆمەڵێ دیمـەن لە هاملێت پێشکەشـدەکەن. لەو دیمەنە جـۆراوجـۆرانەی هاملێـتدا پیـتـەر بـروک هـەوڵیداوە لەیەککاتدا، بەشـێوەیەکی کردەیی و ئێسـتـاتیکی تیـۆرییە شـانۆییـەکانی: سـتـانیسـلاڤسکی، مـایەرهۆڵد، برێشت، گۆردن گریگ و ئەنتۆنین ئارتـۆ لە تەقەلایەکی ئەزموونگەرییەوە بەرجـەسـتـەبکات. یان بەواتـایەکی تر لە ڕوانگەی دیدی ئەو شـانۆکـارە گـرنگانە و تیـۆرییـە شـانۆییـەکانیـانەوە، هامـلێت بکاتە وێسـتگەیەکی گرنگی لێکۆڵینەوە و خوڵقاندنی کیشوەرێکی نوێی شانۆیی. پیتەر بروک و ئەکتـەرەکـانی مـەبەسـتیـان بووە لەڕێگای ئەو لابورە شـانۆییـەوە، وەک تەقـەلایەکی مـەزن کۆمـەڵێ نهێنی دید و بیری لەو تیـۆرییە شـانۆییـانەدا بدۆزنەوە و لەڕاستی گەوهـەری مرۆڤیش نزیکببنەوە.

«لە بارودۆخـێکی گـونجـاودا، ئەو حـەوت ئـەکـتـەرە بەسـەر پانتـاییـەکی چوارگـۆشـەیی سـپی و بۆشـدا پیاسـەدەکەن، پانتـاییـەکـە چواردەوری گـیـراوە بە دیواری بەرزی کـۆن، هـەروەها بە دیوارە ڕەنگ سـوورەکانی شـانۆکە. پیـەسـەکە بەشێکە لە گفتوگۆیەک سەبارەت بە تەکتیکی شـێتی ـ (من شـێت نیم، بەڵام شـێتم لە ڕوانگەی گـەمـەیەکی هەستپێکراوەوە.)»‹٣٣›

ڕووداوەکانی شانۆییەکەش دەبێتە هۆی بەرەوپێشەوە چوون و دامەزراندنی پیەسەکە، نەک بەپێچەوانەوە. پرسیارەکانی نەمایشەکە تەنها لەم سنوورەدا ناگیرسێتەوە، بەڵکو هەوڵدانێکیشە بۆ دۆزینەوە و وەڵامدانەوەی کۆمەڵێ پرسیاری گرنگی فەلسەفی و شانۆیی و ئێستاتیکی ئەو کەڵە ڕیژیسۆرە گەورانەی هەزارەی ڕابردوو.

«یەکێک لە کلیلی گفتوگۆکان سەبارەت بە هاملێت لەنێوان ستانیسلاڤسکی، وەک داهێنەرێکی گرنگی شانۆیەکی ڕیالیزم ـ سایکۆلۆژی و گۆردون گریگدا دەبێت. گۆردون گریگ زیاتر دیدێکی پێچەوانە و تێڕوانینێکی جیاوازی هەیە سەبارەت بە شانۆ.»<٣٤>

تێکڕای پرۆژەکەش وەک لابورێکی شانۆیی «تیۆری و پراکتیک» شان بەشانی یەکتری لە پرۆسەیەکی پێکداچووی هاوکاردا پێکەوە ڕێدەکەن. بۆنمونە ئەکتەرەکان و تێکڕای گروپ و بەشدارانی ئەو ئەزموونە، لەسەر ئاستێکی بەرز، گفتوگۆیان لەسەر ئەو پرسیارانە کردووە کە لەدەوری هونەری شانۆدا دەخولێتەوە:

«شانۆ چۆن دەتوانێت بەرجەستەی شتە نەبینراو و ناتەباکان بکات، چۆن بتوانرێت بەشێوەیەکی فیزیکی حاڵەتێکی ڕۆحی بەرجەستەبکرێت؟ یان لەسەر ئاستێکی فراوانتر، شانۆ بە چ شێوەیەک ڕووبەرووی ژیان و مەرگ دەبێتەوە؟»<٣٥>

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانەش لەم لابورە شانۆییەدا، هەموو

تیۆرییە جیاوازەکانی شانۆ، لەلای ئەو کەڵە ڕێژیسۆرانەی ئاماژەمان بۆکرد، بەشێوەیەکی کردەیی، ڕاستەوخۆ لەڕێگای هەڵبژاردن و کارکردنی بەشەکانی هاملێتەوە تاقیکراوەتەوە.

> «هاملێت باسی ڕاستیەکانی مەرگ دەکات، لەهەمانکاتدا پۆلۆنیۆس بە پەردەیەکی دەستیەوە دێتە ژوورەوە و لە ڕوانگەی چەمکەکانی شانۆی ژاپۆنی و چینیەوە، بەشێوەیەکی فیزیکی شێوازی جۆراوجۆری مەرگمان بۆ بەرجەستەدەکات. ئەم بە شانۆکردنەی مەرگیش، هەمان ئەکتەر لە دیمەنی گۆڕهەڵکەنەکەدا، وێنەیەکی تری مەرگمان، لە ڕوانگەی کەللەسەرەکەی «یوریک»ەوە پیشاندەدات.»<٣٦>

لەکۆتایشدا، دوای چەندین مانگ لە مەشق و لێکۆڵینەوە و شەونخونی، کورتکراوەیەکی «هاملێت»یان بەناوی Qui est lá ەوە وەک بەرەنجامێکی ئەو گەشتە چڕە ئەزموونگەریە پێشکەشکردووە. «لەو پانتاییە بۆشەدا، تەنها سێ کورسی، هەندێ پەردە، مۆسیقاژەنێکی ئێرانی (محمود تەبریزی زادە) و حەوت ئەکتەری بیانی بەشداریانکردووە.»<٣٧> پرۆژەی Qui est lá «کێ لەوێیە؟» بە بۆچوونی زۆربەی ڕەخنەگر و مێژوونووسانی شانۆ بۆتە هەنگاوێکی گرنگ و بناغەیەکی جیاواز بۆ ئایندەی شانۆ، بۆ خوێندنەوەی شەکسپیر و دید و پرۆژەکانی تری پیتەر بروکیش. هەروەها ڕەخنەگرە فەرەنسیەکان ڕەخنە و بێزاری خۆیان دەربڕیووە کە هیچ ئەکتەرێکی فەرەنسی لەو پرۆژەیەدا بەشداری نەکردووە.

بەم شێوەیە پیتەر بروک سەرلەنوێ و بەشێوەیەکی تر مێژووی شانۆی هاوچەرخی تۆمارکردۆتەوە.

کێ لەوێیە

پیتەر بروک و گرۆ نێونەتەوەییەکەی دوای پێنج ساڵ بەسەر پرۆژەی Qui est láدا، سەرلەنوێ لە ساڵی دووهەزاردا دەگەڕێتەوە سەر جەستەی هاملێت. بەڵام ئەمجارەیان سنووری پرۆژەکەیان تەنها چەند دیمەنێک لەو شانۆنامەیە لەخۆناگرێت، بەڵکو هەموو پیەسەکە دەگرێتەوە. پیتەر بروک هاملێتی ساڵی دوو هەزار ئامادەیەکی شانۆیی و فیکری قووڵ دەکات. لەو ئامادەکردنەوە هەندێ لە دیمەنەکانی لابردووە، سەرلەنوێ بەشێوەیەکی تر بنیاتی ناوەتەوە.

بۆ نمونە دیمەن و دیالۆگی «دەبێت یان نابێت»ی هێناوەتەوە پێشەوە، بەمەش تێرامان و پرسیارەکانی هاملێت سەرەتایەکی تر و هێز و پانتاییەکی جیاوازتر دەبەخشێتە سەرتاپا و سەرەتای نمایشەکە. دیمەنی کۆتایش کە لەشکرێکی نەرویژی بەسەرکردایەتی «ڤۆرندن براس» هێرشدەکاتە سەر دانمارک بەتەواوەتی لابراوە. پیتەر بروک لەبری ئەوە، بەشێوەی خوێندنەوەیەکی سراپاگیرەوە، سەرەتا و کۆتایی شانۆییەکە پێکەوە دەبەستێتەوە. لەکۆتایی چرکەساتەکانی نمایشەکەدا، هۆراشیۆ، بەتەنیشت لاشەکانی: هاملێت، لایەرتس، پادشا و شاژنەوە، بەشێوەیەکی بێئارام و دڵەڕاوکێ دەڕوانێتە هۆڵی بینەران و دەڵێ: کێ لەوێیە؟ نەمایشەکەش لەسەرەتادا هەر بە هەمان پرسیار لەلایەن هۆراشیۆوە دەستپێدەکات. پیتەر بروک تێکڕای ستركتوری نەمایشەکەی لەسەر ئەم پرسیارە «کێ لەوێیە» دادەڕێژێت. ئەم پرسیارەش کە «یەکەم دێڕی شانۆنامەی هاملێتە» دەبێتە دەروازەیەکی فیکری و فەلسەفی، بۆ وەڵامدانەوە و داڕشتنەوەیەکی سەرلەنوێی بونیادی پیەسەکە.

«هاملێت کێیە؟ ئەو مرۆڤانە کێن کە ڕووبەڕووی کەسایەتی هاملێت دەبنەوە؟ لەهەمانکاتدا تەقەلادانی بەستنەوەی ئەم پرسیارانەش بە قەیرانە دەروونی، کۆمەڵایەتی و ڕامیاریەکانی مرۆڤی ئەم سەردەمەوە. گەر پیتەر بروک لە پرۆژەی Qui est lá لە پرسیارە هەمەلایەنەکانی شانۆی کۆڵیبێتەوە، بۆ نمونە: شانۆ چیە؟ هونەری شانۆ چ تایبەتمەندی و پێداویستیەکی دەربڕینی هەیە، بەتایبەتیش لە دیدە فەلسەفیەکەی هونەری شانۆدا، ئەوا پیتەر بروک لەم دوا پرۆژەیەیدا هەنگاوێک زیاتر بەرەوڕووی مرۆڤایەتیدا چۆتە پێشەوە.»‹٣٨›

هاملێتی ساڵی دوو هەزار کۆششێکە بۆ لێکۆڵینەوەی پرسیارە ئەزەلیەکانی مرۆڤ: ئێمەی مرۆڤ لە ژیانماندا ڕووبەڕووی کێ دەبینەوە؟ چارەنووسمان بە چ ئاراستەیەکدا گوزەردەکات؟ ئەی لەسەر تەختەی شانۆ ئەکتەرەکان ڕووبەڕووی کێ دەبنەوە لە کارەکتەری هاملێتدا؟ چۆن بەرجەستەکردنی ڕۆڵێک، کارەکتەر و شێوازەکانی، فۆرمی خۆی لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەوانیتردا وەردەگرێت؟

هەر لە بنەما سەرەتاییەکانی ئەم پرسیارانەوە، کارەکتەری هاملێت دەکەوێتە گێژاوێکی قووڵی ڕووبەڕووبوونەوەوە. هەروەها بەهەمان شێوەش، ئەو ئەکتەرەی گەمەی کارەکتەری هاملێت دەکات، جگە لە ئەکتەرەکانی تر، ڕووبەڕووی ئێمەش دەبێتەوە و بە ڕاشکاوی دەڵێت:

«ئەمە منم، شازادەی دانمارک، ڕووبەڕووی تارماییەک دەبمەوە. ئەو تارماییە وەک بوونێکی ڕاستەقینە پەیامێکم پێ ڕادەگەیەنێ؛ هەموو ئەو شتانەی لەم کۆشکەدا هەن بە ڕووپۆشێکی قێزەون داپۆشراون، هەموو ئەو ڕووداوانەی

لەم کـۆشکەدا ڕوودەدەن مـۆرکـێکی دێوەزمـە ئـاسـا و دەستێکی ناپاکیان پێوەیە. مامم باوکمی کوشتوە تا بەو شێوەیە دەست بەسەر دەسەڵاتی کۆشک و پادشایەتیدا بگرێت، لەهەمانکاتدا شاژنی دایکیشم بۆ خۆی زەوتبکات. بەمەش هەموو شانەکانی ئەو تۆڕی ناپاکیە کۆتاییانپێدێت. بەڵام لەم گێژاوەدا پرسیارەکە ئەوەیە کە من کێم؟ لە کێ دڵنیابم؟»‹٣٩›

هەر لەم گێژاوەشدا پیتەر بروک پرسیارە ئەزەلیەکان و گەلێ پرسیاری تری فەلسەفی دەوروژێنێ. بەڵام هاملێت هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی نییە، جگە لەوەی بەشێوەیەکی زیرەکانە بەردەوامی ببەخشێتە گەمەکە. گەمەی «شێتێتی»، گەمەی مەرگ و ژیان، گەمەی بون و نەبوون!

لەم گەمەیەدا هاملێت بۆ هەر دیمەنێک ستراتیژیەتێکی تایبەتی خۆی هەیە تا بزانێت خودی خۆی، لەسەر هەموو ئاستەکان، چۆن چۆنی لەم قەیرانەدا ڕەفتاردەکات. چۆن بتوانێت ڕێگا چارەیەک بدۆزێتەوە؟ تا لەهەمانکاتدا بتوانێت بەو شێوەیەش پەردە لەڕووی کارەکتەرەکانی تر هەڵماڵێ، تا بزانێ ئەو کەسایەتیانەش کێن لەپشت دەمامکەکانیانەوە خۆیان حەشارداوە. هاملێت لەم گەمە ستراتیژییەدا بۆ هەر یەکێک لەو کەسایەتیانەی ڕووبەروویان دەبێتەوە، شێوازێکی تایبەتی لە هەڵسوکەوت و زمانی جەستە بەکاردەهێنێ. بۆ نمونە لەگەڵ «پۆلۆنیۆس» بەتەواوەتی خۆی وەک شێت پیشاندەدات. لەگەڵ شاژن «دایکی»، بەرلەوەی ڕووبەرووی ببێتەوە مەشقی شانۆیی «جومگە و ئەندامەکانی لەشی دەکات»، خۆئامادەکردنێک وەک هەر ئەکتەرێک بەر لە چوونە سەر شانۆ، کە ڕووبەرووشی دەبێتەوە، دەبێتە کەسێکی گاڵتەجاڕ و بە گیانێکی پڕ لە گاڵتەوگەپەوە لەگەڵ شاژنی دایکی دەدوێت. پلانی هاملێت لەم مامەڵەیەی دایکی بەر لە هەر هەنگاوێک،

ئەوەیە بزانێت شاژن تا چەند لەگەڵ مامی «پادشا» دەستی تێکەڵە لە لەناوبردنی باوکیدا. ئەمە جگە لەوەی هاملێت دەیەوێت لەو هەڵوێستەدا دایکی تاقیبکاتەوە، دوور لە ڕۆڵی شاژنەوە، وەک ئافرەتێکی ئاسایی، سەبارەت بە هەست و سۆزی دایکایەتی. بۆ هاملێت زۆر گرنگە بزانێت شاژنی کۆشک، وەک دایکێک هەستی دایکایەتی، سۆز و خۆشەویستی بۆ کوڕەکەی لە چ ئاستێکدایە.

هاملێت لەو ستراتیژییەدا تەنها کارەکتەرەکانی تر تاقیناکاتەوە، بەڵکو خۆشی بەپێی لۆژیکێکی دیاریکراوەوە دەخاتە ژێر ئەو تاقیکردنەوەیەوە. هاملێت کە تەنها خۆی لەسەر شانۆیە، وشە و ڕستەکانی بەوردی هەڵدەسەنگێنێ و تاقیاندەکاتەوە، تا بزانێت لەلای خۆی چ جۆرە وشە و ڕستەیەک پەسەندە، لەدڵیەوە دێتە دەرەوە و هەڵسوکەوتەکانی لە چ ئاستێکی تەرازو ئاسادایە. لەم ڕووەوە هاملێت هۆشیارانە بەرجەستەی ڕۆڵی خۆی دەکات، هەر لەو دیدە هۆشیارەشەوە ڕووبەرووی خودی خۆی دەبێتەوە.

گەمەی هاملێت گەمەی وروژانی /ئەوانیترە/ تا بەو هۆیەوە پێناسەی بوونی خۆشی تاقیبکاتەوە. وروژاندنی ئەوانیتریش و وروژانی کێشە خودی، فەلسەفی، کۆمەڵایەتی و ڕامیاریەکانی ناو کۆشکیشە.

لەم نمایشەدا پیتەر بروک هاملێت دەخاتە خانەی بینەرانەوە، نەک هەر ئەوە، بەڵکو هاملێت پێکەوە لەگەڵ بینەراندا پەردە لەسەر ڕووی بۆگەنی «کۆشک» هەڵدەماڵی.‹٤٠› هاملێت لەگەڵ بینەراندا باش دەزانێت پادشا، شاژن و پۆلۆنیۆس پێکەوە و بەتەنها لە تەقەلای ئەوەدان دەستکەوتەکانیان، دەسەڵات و پەیوەندیەکانیان بپارێزن. بەڵام هاملێت خۆشی وەک لەلای سەرەوە ئاماژەم بۆ کردووە، لەم گێژاوە ڕامیاریەدا هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی تری ڕامیاری، کۆمەڵایەتی و ئابووری نییە. بەمەش قەیرانەکە لە سنوورێکی داخراودا دەمێنێتەوە و هاملێتیش ناتوانێ لە قاوخە تەسک و خودیەکەی خۆی بێتەدەرەوە.

بەڵام هاملێت دەتوانێ جیهانی شانۆ بۆ بینەران دووپاتبکاتەوە، کە بە چ شێوەیەک، شانۆ دەتوانێ سترکتوری دەسەڵات و هێزی پادشایەتی بلەقێنێ. یارمەتی خود و پێداویستیەکانی دەدات. هەروەها ئەوەش دووپاتدەکاتەوە کە بەر لە هەموو شتێک پێویستە مرۆڤ خۆی بتوانێت سەرپێچی لە هەموو یاسا و شتە دیار و نادیارەکان بکات، تەنانەت بتوانێ سەرپێچی لەو بنەمایانەش بکات کە خۆی لەسەری وەستاوە.

هاملێت و چەمکی پانتایی بۆش

پیتەر بروک لەم نەمایشەدا برەو بە میتود و بیرۆکەی پانتایی بۆش دەدات و دەیگەیەنێتە ئاستێکی بەرز. نەک هەر ئەوە، بەڵکو خودی نەمایشەکە تەقەلایەکی تری گرنگی پیتەر بروکە بۆ بەرەوپێشەوەچوون و گەشەکردنی «بیر و ئێستاتیکا» لە تێڕوانینە فەلسەفیەکەی پیتەر بروکەوە بۆ پانتایی بۆش، ئەم چەمکەش دەگەڕێتەوە بۆ تەقەلاکانی شەستەکانی پیتەر بروک و تا ئێستاش پرۆژەکانی دووپاتکردنەوە و گەشەکردنێکی ڕاستەوخۆی ئەو چەمکە گرنگەی شانۆیە.

لەم ئەزموونە نوێیەی هاملێتدا، تەنها فەرشێکی سوور لە ناوەڕاستی پانتاییەکی بۆشدا داخراوە. چەند گۆشە و سەرینێکی ڕەنگاوڕەنگ و بارستەیەکی چوارگۆشەی «مێز»ئاسای بچووکیش، هەموو سینۆگرافیا و کەرەسەی بەکارهێنان و ئامرازەکانی دەربڕینی نەمایش و ئەکتەرەکانە. لەم نەمایشەدا بەبێ پشوو، لەماوەی دوو کاژێر و نیودا، خەونێک بەڕێوەدەچێ. لەم خەونەدا تەنها جەستەی ئەکتەر و ئەو کەرەستە زۆر کەم و دیاریکراوانەی ئاماژەمان بۆ کرد، دەبێتە بنەمایەکی گرنگی خوێندنەوەی هاملێت. لەهەمانکاتدا ئەم دید و ڕاڤە نوێیە، پێداگرتنێکی تری هونەرمەندێکی گەورەی وەک پیتەر بروکە، بۆ

بەرەوپێشەوەبردنی چەمکەکانی «پانتاییە بۆشەکان».

ئەم چەمکەی شانۆش، لەپێش هەموو شتێکدا، لەلای پیتەر بروک هەڵگری دید و لێکۆڵینەوەی فەلسەفەی ڕێژی و شێوەیە. ئەمەش جۆرێکە لە ئێستاتیکا و بەکارهێنانی پانتاییە بۆشەکان. جەستەی ئەکتەر، ئامادەبوون و ڕووبەڕووبوونەوەی بینەران سێکوچکەیەکی گرنگی پانتاییە بۆشەکان پێکدەهێنێ.

«پانتاییە بۆشەکان ئامادەکردنی جیهانێکی چڕ بۆ بینەران دەخوڵقێنێت کە هەموو توخمەکانی جیهانێکی ڕاستەقینە لەخۆدەگرێت. لەم جیهانەشدا هەموو چەشنە پەیوەندیەکان دەدۆزێتەوە: کۆمەلایەتی و ڕامیاری و میتافیزیکی و خودیەکان پێکدادەچن و پێکەوە دەژین، ئەم جیهانەش بە هەڵوێستە لەدوای هەڵوێستە، وشە لەدوای وشە، ئاماژە لەدوای ئاماژە، پەیوەندی لەدوای پەیوەندی و بابەت لەدوای بابەت بنیاتدەنرێت و بنیاتدەنرێتەوە. هەموو کارەکتەرێکیش لەدوای کارەکتەرێکی ترەوە لە هەڵچوون و پێکەیشتندایە. هەموو ئەمانە لەگەڵ ئاشکرابوونی هێدی هێدی شانۆنامەکەدا ڕوودەدات. شتێکی زۆر گەوهەری بۆ ئەکتەر و بینەران، لە هەر شانۆگەریەکی شەکسپیریشدا ئەوەیە کە هەست و هۆشی بینەران، هەمیشە لە بارێکی کراوە و ئامادەدا بێت، بەتایبەتی لە ڕوانگەی پێویستی بازنەی پەیوەندی و جولانەوەکانی ئەکتەر لەناو ئەم بارە چڕ و گرانەدا. بەمەش بەهای پانتاییە بۆشەکان دەگاتە ئاستە گرنگەکانی، بەتایبەتیش لە ڕوانگەی پێویستی بازنەی پەیوەندی و جولانەوەکانی ئەکتەر لەناو ئەم بارە چڕ و گرانەدا. بەم ئاراستەیەش بەهای پانتاییە بۆشەکان دەگاتە

ئاستـه گـرنگەكـانی، بەتايبـەتيش لـه ڕوانگەی پێـويسـتی
بازنەی پەيوەندی و جوڵانەوەكانـی ئەكتەر لەناو ئەم بارە چڕ
و گرانەدا. لێرەوە بەهای پانتاييە بۆشەكان دەگاتە ئاستە
گرنگەكانی، بەتايبـەتی لەو ڕووەوەی كە هـەر لە دوو يان سێ
چركەدا، ئەو بارودۆخـە بۆ بينەران دەرەخسێنێ كە توانا و
وورياييی هەست و هۆشيـان لە بارێكی زيندووی بەردەوامدا
بێت.»<٤١>

لەم نەمـايشـەدا مـۆسـيـقـايەكی ڕۆژهـەڵاتی كـۆن، گـيـانێكی زيندوو دەبەخشێتە ئەو پانتاييە بۆشە.

هونەرمـەنێكی مـۆسـيـقی بەنەژاد «چينی» بە ئاواز و ئامێـرە مـيلليـە كۆنەكانيانەوە، ڕاستەوخۆ لە سووچێكی ئەو پانتاييە بۆشەدا، چاودێری ڕووداوەكـان دەكـات و بەرامـبـەر بە بينەران بـە هێـمنی دانيـشـتـووە. ئەفسـوونی مۆسـيقاكەی، زايەڵە و مەودايەكی گـەردوونی و ڕۆحی گەورە دەبەخشێتە نەمايشەكە و هەستی بينەران.

ئەو سـەرين و بارسـتـە چـوارگـۆشـەييـانەی ئامـاژەمـان بۆ كـردن، گۆڕانكاريان بەسـەردا دێت و دەبنە هەمـوو شتێك. ئەو سـاكاريەی لە پرۆژە و شـانۆيی «كۆسـتيم»دا فـۆرمێكی گرنگی هـونەری ڕێژی لەلای پيتەر بروك بەرجەستەكردبوو، لە هاملێتدا دەگاتە ئاستی تروپك.

سـاكـارييـەكی ئاشـكرا، قـووڵ و ڕاسـتـەوخـۆ دەبێـتـە گـرنگتـرين بەرەنجـامـەكـانی بيـرۆكـەی «پانتـاييـە بۆشـەكـان» لەهەمـانكاتدا بەرجەستەكردن و خوێندنەوە و فۆرمێكی جياوازيش بۆ هاملێت.

ديمەنی گەيشـتنی لێبوک و گروپی ئەكتـەرەكان بۆ پێشكەشكردنی ئاهەنگ و نەمايشـەكەيان دەبێتە گەمـەيەكی گرنگی سـتركـتور و گەمـە گشـتيـەكەی هاملێت. گەمـەی هەڵمـاڵينی نهێنی و تـاوانەكان بەڕووی پادشادا.

فۆرمـه سـاکارەکەی پیتـەر بروک و پانتـایی بۆش لە پێکداچوونێکی هونـەریدا، بەتایبـەتیش لەم دیمـەنەدا دەبێـتـە دیدێکی پێگەیشـتـوو، دەوڵەمـەند و سـەراپاگیری گووتاری نەمـایشـە شانـۆییەکە. لەسـەرەتاوە خـۆئامـادەکـردنی ئەکتـەرەکان بـەسـەرپەرشـتی هاملێت بۆ نەمـایش و گەمەی ڕۆڵەکانیان، شێوە مێدیتاشونێکی پیرۆز لەخـۆدەگرێت. هەمـوو ئەو دیمـەنە «وەک ئاستێکی بەرزی تەکنیکی شانۆ لەناو شانۆدا» دەبێتە ڕیتـواڵێکی زیندوو. وزەی خـولّقـاندنـی ڕیتـواڵێکی زیندووش دەبێـتـە توخـمـێکی گـرنگی چەمکی شـانۆ پیـرۆزەکـەی پیتـەر بـروک. هـەر لەم دیمەنەدا ئەکتەرەکان کۆمەڵێ زمـانی جیاوازی تری سـەر بە نەژادەکانی خـۆیان بـەکـاردەهێنن. بەکـارهێنانی ئـەو زمـانە جیـاوازانەش دەبێـتـە گۆرانیەکی پڕ لە ئاواز و ڕیتواڵەکە دەگەیەنێتە ئاستێکی بەرز و پیرۆز.

هـەر لەم دیمەنەدا هـاملێت خـۆشی دەبێتە یەکێک لە ئەکتەرەکـانی ئەو گـروپە مـێـوانـەی کـۆشـک و زۆر بەووریایی بـەشـداری پەردەهـەڵمـاڵینی تاوانەکانی پادشا دەکات. هاملێت و گروپە شانۆییە گەڕۆکەکە دیمەنە شـانۆییـەکـەیان لە سنوورێکی زۆر تەسک و نزیک لە بینەرانی کـۆشـک «پادشـا، شـاژن، پـۆلـۆنیـۆس، ئۆڤـیـلیـا و دەست و پێـوەنـدەکـانیـان» بەرجـەسـتـەدەکـەن. هەمـوو دیمەنەکـە دەبێـتـە گـەمـەیەکی هونەری، ئەفـسـوونێکی باڵا و حـاڵەتێکی پڕ لە ژان و خـەندە. بەشـداریکردن و بەئـەکـتــەربوونـی «هـاملێت» خــۆشی لـەم دیمـەنـەدا، وەک یەکــێـک لە ئەندامـەکـانی گـروپە گـەڕۆکـەکـە، دیدێکی قـووڵ و گـەمـەیەکی هونەری بەرزی پیتەر بروکە لە بەرجەستەکردنی نەمایشەکەدا. بەمەش دیمەنەکە دەبێـتـە وێنەیەکی گشـتگری سـتـراتیـژیەتی گـەمـەکـەی هاملێت لـەگەڵ پادشا، شاژن و پۆلۆنیۆسدا.

پیتەر بروک لە هەندێ هەڵوێستەی تایبەتیدا کارەکتەرەکانی پیەسەکە بە زمانە جیاوازەکانی ڕەگەزی ئەکتەرەکان دەوڵەمـەند دەکات. بۆ نمونە کە هاملێت دەچێتە ئاستێکی بەرزی دێوانەیی و هەستێکی هەڵچووی

دڕنده ئاساوه، زمانی دایکی ئەو ئەکتەره ڕەشپێستە، وەک زمانێکی ناوخۆیی سووچێکی بچووکی کیشوەری ئەفەریقا، دەبێتە زمانێکی دەربڕین ئاسای جیهانی. یان ئەکتەرێکی تر لە حاڵەتێکی تردا بە زمانی یۆنانی دەدوێت.‹٤٢›

بەکارهێنانی ئەو زمانە جیاوازانەش شان بەشانی زمانی ئینگلیزی ئەفسوونێکی دەخوڵقاند، لەو ئەفسونەدا لەیەکتری حاڵیبوون دەبووە شیعر و وێنەی شیعری و ڕیتواڵ و زمانێکی یەکگرتووی جیهانی بۆ بینەران.

ئەو هونەر و ڕۆحە میللییەی لە جەستەی شانۆ و پیەسەکانی شەکسپیردایە، لایەنێکی گرنگی بەرجەستەکردنی نەمایشەکانی پیتەر بروکیشە. بەکارهێنانی ئەو زمانە جیاوازانەش لە هەندێ حاڵەتی زۆر تایبەتیدا سیمایەکی گرنگی ئەو ڕۆحیەتە میللیەی شەکسپیری دووپاتدەکردەوە. هەر لە تێڕوانینی چەمکەکانی ئەم بنەمایەوە دیمەنی گۆڕهەڵکەنەکە دەبێتە ئاهەنگێکی میللی بۆ تراژیدیای ژیانی هەریەکە لە ئێمە.

سەرەتا، دیمەنەکە بە مۆسیقایەکی زۆر تایبەتی و پڕ لە جۆشی میللی ئاهەنگسازی دەستپێدەکات. هاملێت لەگەڵ ڕیتمی مۆسیقایەکی ڕەسەنی فۆلکلۆری کۆن، هەروەک لێبوکی ئاهەنگێکی پادشایانە، بەشێوەی سەمایەکی میللی، دەم بەپێکەنین سەرەتای دیمەنەکە، هەروەک دیمەنێکی کۆمیدی، دەکاتەوە. کارەکتەری گۆڕهەڵکەنەکەش بەسەرینەکان گۆڕەکەی ئۆڤیلیا دروستدەکات، «ئەو ئەکتەرەی ڕۆڵی پۆلۆنیۆسی دەبینی، بەهەمان شێوە ڕۆڵی کارەکتەری گۆڕهەڵکەنەکەش دەبینێ»، هاملێت دیمەنی ڕووبەڕووبوونەوەی کەللەسەرەکە دەکاتە شانۆییەکی بووکەشووشە. کەللەسەرەکە دەکات بەدارەکەی دەستیەوە. سەرەتا بە پانتۆمایم پەیوەندیەکی بەهێزی لەگەڵ دروستدەکات. دواتر لە داڕشتەی دیمەنێکی کۆمیدیەوە دەکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵی.

کەللەسەرەکەش دەبێتە ئەکتەرێکی بەتوانا، سەمازانێکی بەسەلیقە و قسەزانێکی بلیمەت.<٤٣>

سەمای کەللەسەرەکە و هاملێت لەو دیمەنە کۆمیدیە پڕ لە خەندەیەدا، بەرجەستەی شانۆیەکی میللی بەرزمان بۆ دەکات. نەک هەر ئەوە بەڵکو بەرجەستەی تراژیدیاترین لاپەڕەکانی ژیانی مرۆڤایەتی، بەگیانێکی میللی ساکاری پڕ لە خەندەی بۆ وێنەکردین.

تراژیدیای هاملێت لەم دیمەنەدا دەگاتە ئاستی ترۆپک. دیمەنەکەش بە گەیشتنی تەرمەکەی ئۆڤیلیا کۆتایی پێدێت.

پادشا، شاژن و لایەرتس زۆر بەهێمنی لاشەکەی ئۆڤیلیایان هەڵگرتووە و لە قوڵایی لای چەپی شانۆکەوە دێنەژوورەوە. تەنها پارچە قوماشێکی سووری درێژ بەرجەستەی لاشە و جەستە و تەرمی ئۆڤیلیا دەکات. بەئامادەبوونی پادشا، شاژن و لایەرتس، دیمەنەکەش شێوازێکی جیاوازتر لەخۆدەگرێت. لەو شێوازە جیاوازەدا هەموو کارەکتەرەکان لەو هەڵوێستە کارەساتاویەدا، زۆر «نزیک لەیەکترەوە» دەکاتە هاوکێشەیەکی چڕ، تووڕە، توندوتیژ، گاڵتەئامێز و لەهەمانکاتیشدا کۆمیدی.

دیمەنی کۆتایی، بەتایبەتیش کێشە و ململانێی هاملێت/ لایەرتس ڕیتوالێکی ئەفسوونی لەخۆدەگرێت، جوڵەی جەستە، دەربڕینی دەموچاو، هەستی ناوەوە و گەڕان بەدوی «خۆدا» هاوکێشەیەکی گرنگی ئەو پرۆسێسە پێکدەهێنێ. ڕووبەڕووبوونەوەی هاملێت/ لایەرتس گەڕانێکە بەدووی پێناسێکی گەردوونیدا، لەو پێناسەدا بوونی «خود» وەک بوونەوەرێکی زیندوو لە چەقی ڕووداوەکاندایە.

هاملێت و لایەرتس تەنها بە دوو قامیشی زۆر باریکی «ڕەش و سوور» هێرشیان دەکردە سەریەکتری. قامیشەکان سمبولی هێزە ئەزەلیەکانی سروشت، هێزە دەرەکیەکان و دەوروبەرەکەیانی بەرجەستەدەکرد. ئەو گەمە خوێناوییەی ئەو دوو کارەکتەرە بەهۆی

ڕیتمی مۆسیقایەکی کۆنی چینیەوە بووبووە کۆنسێرتێکی ناتەبا. مۆسیقاژەنەکان «هاملێت/ لایەرتس» سەمای مەرگیان دەکرد، دەبوونە شەپۆلی دەریاچەیەکی گەورە و لە دڵی دەریاچەکەدا وندەبوون!

لەکۆتایدا هەموو کارەکتەرەکان دەمردن، ئۆفیلیا، پۆلۆنیۆس و کارەکتەرەکانی تریش کە لەوەوبەر مردوون، لە دیمەنی کۆتایدا، دێنەوە سەر شانۆ و لەناو مردووەکاندا سەرلەنوێ دەمرنەوە. کارەکتەرە مردووەکان هەموو لەو پانتاییە بۆشەدا کەوتوون. فەرشە سوورەکەش دەبێتە هیمای دەریاچەیەکی گەورەی خوێناوی، یان گەردوونێکی توندوتیژ، دڕندە ئاسا و پڕ لە تاوان.

تەنانەت بێگوناهەکانیش ڕزگاریان نابێت و لەو دەریاچەی خوێنەدا دەخنکێن. بەڵام لەو جیهانە دڕندەییەدا، تەنها هاملێت وەک سمبولی کۆرپەیەکی بەجێهێلراو، هەرزەکارێکی غەمبار و ڕۆحێکی بریندار، بەدانیشتنەوە دەمرێت. مردنی هاملێت بەو شێوەیە دووپاتکردنەوەیەکی پێزانینی کارەساتەکان و بەرگریکردنە.

دوای ئەوە هۆراشیۆ وەک شایەتێکی ڕاستەوخۆی ئەو تراژیدیایە و هاوڕێیەکی نزیکی هاملێت دێت و هاملێت وەک کۆرپەیەکی بێتاوان دەگرێتە باوەش. هۆراشیۆ پەیامی گێڕانەوە و گەیاندنی ڕاستی و پەردەهەڵماڵینی تاوانەکانی کۆشکیش بۆ خەڵکی و نەوەکانی دوایی دەگرێتە ئەستۆ. هۆراشیۆ دوای ماڵئاوایکردن لە هاملێت، هێدی هێدی ئەو جەستەیەش لەناو هەموو جەستەکانی تردا، لەنێو دەریاچە خوێنیەکەدا پاڵدەخات، بێئارام ڕوودەکاتە بینەران، هەڵدەستێتە سەرپێ و بۆ دواجار چاوێک بە هۆڵی بینەرانەراندا دەگێڕێ و دەڵێت: کێ لەوێیە؟ ئەم پرسیارەش سەرلەنوێ دەبێتەوە هۆی وروژاندنی، دڵەڕاوکێ و ترسێکی بەردەوام. بەم شێوەیە نەمایشەکە، وەک جووڵەیەکی بازنەیی، کۆتایی دێت. بەڵام ڕووبەرێکی پڕ لە ترس و نائارامی لەدوای خۆیەوە بەجێدەهێلێت.

Foto: P. Victor/ Maxppp

دیمەنی پێشکەشکردنی گرۆ شانۆییەکە لە کۆشکی پاشادا
لەلای ڕاستەوە: ئۆڤیلیا، پۆلۆنیۆس، پادشا، هاملێت، شاژن و
لەمسەریش هۆراشیۆ. هەروەها لەدەرەوەی پانتاییەکەدا. لەلای چەپی
وێنەکەوە تارمایی پادشا دەبینین. ئەم وێنەیە بەباشی بوونیادە
«بۆشە»کەی پیتەر بروک بۆ شانۆ دەردەخات.

پەراوێز و سەرچاوەکان

<1> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.128.

‹٢› نەمایشی L´Homme qui یەکێکە لە گرنگترین ئەزموونەکانی پیتەر بروک لەم بوارەدا. ئەم نەمایشە تا ئێستا لە سێ وەرزی جیاوازی چالاکیەکانی شانۆی Bouffes du Nordدا لە پاریس پێشکەشکراوە: سەرەتا لە ساڵی «١٩٩٣»دا، دوای ئەوە ساڵی «١٩٩٧» و بۆ دواجاریش لە ساڵی «٢٠٠١»دا. نەمایشەکەش لەسەر گێڕانەوەکانی ئۆلیڤەر ساک «Oliver Sack» بنیاتنراوە سەبارەت بە نەخۆشە دەمارگیریەکان لە کتێبی «ئەو پیاوەی ژنەکەی خۆی لێدەبێتە شەپقەیەک». ئەو کارەکتەرە نەخۆش و کەمئەندامانە لە کۆمەڵێ دیمەنی کورتدا دەردەکەون، چوار ئەکتەر بەردەوام کارەکتەرەکانیان لەنێوان ڕۆڵی پزیشک و نەخۆشە دەمارگیرەکاندا گۆڕیووەتەوە. بینەرانیش بەشداریەکی ڕاستەوخۆ دەکەن لەم گەمە شانۆییەدا، بەو شێوەیەی وەک قوتابی زانستەکانی «دەرمان» دادەنیشن و چاودێرییەکی ووردی ڕووداوەکان دەکەن و لەگەڵ ئەکتەرەکاندا هەوڵی ئەوە دەدەن ئەو نهێنیانە بدۆزنەوە کەوا لەو نەخۆشە دەمارگیرانە دەکات بەو شێوە تراژیدی کۆمیدییە شتەکان تێکەڵاوبکەن. بڕوانە:

Benér, Theresa, Peter Brook låter felen öppna människan, Svenska Dagbladet, söndag 31 mars 2002.

‹٣› «کان سیمبا» لە پەنجاکانی ڕۆژگاری شاری «سۆپیەتۆن»دا ژیاوە، بەرلەوەی ڕژێمی ڕەگەزپەرستی خوارووی ئەفەریقا بەشێوەیەکی زۆر دڕندانە ئەو کۆمەڵگا فرە کلتووریانەی ناوچەکانی دەوروبەری شاری «جوهانێسبۆرگ»ی پایتەخت تێکوپێک بدات.
ئەم نووسەرە بە شێوەیەکی غەمبارانە و هەڵوێستەی چاوەڕواننەکراوە لە Reguiem över Sophiatownدا دەبێتە شایەتی ڕووداوەکانی خوارووی ئەفەریقا. کان سیمبا سەر بە کۆمەڵێ ڕۆژنامەنووسی ڕەشپێستەکان بووە کە زۆر بەپەرۆشەوە لە گۆڤاری Drumدا نووسیوویانە. لە نووسین و نۆڤێلەکانیدا هەوڵیداوە باس لە گێژاو، لەرز و دەنگدانەوە، توندوتیژی و ژیانە پڕ لە ئازارەکەی شاری سۆپیەتۆنی بکات. هەموو گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ڕژێمی خوارووی ئەفەریقا نووسینەکانی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ و توندوتیژ خستۆتە ژێر سانسۆرەوە. لەئەنجامدا ناچاردەبێت خوارووی ئەفەریقا بەجێبهێلێ و ڕوو بکاتە مەنفا و لە وڵاتی «سویسرا» وەک پەناهەندەیەک دەگیرسێتەوە. لەوێ زۆر بە هێمنی و بە شێوەیەکی بەردەوامی و خۆکوژانە ڕوودەکاتە خواردنەوەی مەی. تا لەئەنجامدا لە ساڵی «١٩٦٧»دا بەتەنهایی و هەژاری سەردەنێتەوە.
دواتر هەردوو هاوڕێ و شوێنپێهەڵگرەکانیشی Nat Nakasa و Ingrid Jonker کۆتایی بە ژیانی خۆیان دێنن. ئەمانیش وەک هەزارەها ڕەشپێستی تری ئەو وڵاتە ژیانیان لەژێر زەبری ڕژێمی ڕەگەزپەرستی خوارووی ئەفەریقادا تێکشابوو. دوا ڕێگا و چارەسەر بۆ ئەوان تەنها ئەوە دەبێت کۆتایی بە ژیانی خۆیان بێنن و خۆکوژی بکەن.
‹٤› «بارنی سیمۆن» یەکێکە لە دامەزرێنەرانی شانۆی The Market Theatre لە شاری «جوهانسبۆرگ»ی پایتەختی خوارووی ئەفەریقا. بارنی سیمۆن ڕیژیسۆر و ڕۆژنامەنووس و نووسەر بووە. لە ساڵی «١٩٦١»دا لەگەڵ Athol Fugard بۆ شانۆی Dorkey House

Rehearsal Room دەکەوێتەکار. لەو شانۆیەدا لابورێکی شانۆیی بۆماوەی هەشت ساڵ دەبات بەڕێوە. هەروەها لەو ماوەیەدا چەندین پرۆژەی گرنگ بۆ شانۆ پێشکەشدەکات.

لە ساڵی «١٩٦٨» ەوە تا ساڵی «١٩٧٠» کۆمەڵێ شانۆنامە لە نیویۆرک و بۆستۆن لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا پێشکەشدەکات. هەروەها کۆمەڵێ وتاری گرنگ لە ڕۆژنامەی New American Review بلاودەکاتەوە. لەکاتی ڕاپەرینەکانی سۆپیەتۆندا، بۆ شانۆی Market Theatre کۆمەڵێ شانۆنامەی گرنگ نەمایشدەکات. لەوانە: کوشتنی مارا، ڕۆژە بەختیارەکان، ڤۆیسێک، ئۆدیپۆس، شەش کارەکتەر بەدوای نووسەرێکدا وێلن، دایکە ئازا و منداڵەکانی، میدیا، ئەنتیگۆنا و گەشتێک بەرەو کۆتایی شەو و دەیەها نەمایشی تر.

هەروەها بارنی سیمۆن بەشداری لە هەندێ مۆسیک دراسادا کردووە کە لە شانۆی نەتەوایەتی لەندەن پێشکەشکراوە. ئەمە جگە لەوەی چەندین تێکستی بۆ کۆمپۆسیتۆرەکان بەرهەمهێناوە.

ئەم هونەرمەندە چەند سیناریۆیەکیشی نووسیووە و کاری لە بەرهەمهێنانی فیلم و سینەماشدا کردووە. یەکێک لەو فیلمانەی کە بۆ سینەما کاری ڕیژی و بەرهەمهێنانی لە ئەستۆ بووە، فیلمی City Lovers کە لە ڤیلم ڤیستیڤاڵی نیویۆرکدا بەشداریکردووە. بارنی سیمۆن لە «٣٠»ی مانگی حوزەیرانی ساڵی «١٩٩٥»دا کۆچی دوایی کردووە.

<5> Skawonius, Betty, Det enkla ska börja i överflöd, Dagens Nyheter, 11 september 2000.

<6> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.143.

<7> Skawonius, Betty, Det enkla ska börja i överflöd,

Dagens Nyheter, 11 september 2000.

‹٨› هەمان سەرچاوە.

<9> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.3.

<10> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.125.

‹١١› هەمان سەرچاوە. ل ١٢.

‹١٢› ئەم ڕووداوانە کارەسات و ڕاودوونان و وێرانکردنی گوند و شارۆچکەکانی کوردستانمان دێنێتەوە یاد لەلایەن ڕژێمی بەعسی فاشی، بەتایبەتی لە هەشتا و نەوەدەکانی هەزارەی ڕابردوودا.

<13> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United kingdom in 1987 by Methune Drama. S.3.

‹١٤› هەمان سەرچاوە. ل. ٢٣٤.

<15> Zern, Leif, En vacker, öppen kostym, Dagens Nyheter, 12 September, 2000.

‹١٦› لە ساڵی «١٨٨٨»دا، ستریندبێری وەک پیتەر بروک بیریکردۆتەوە و لە پێشەکیە گرنگەکەی شانۆنامەی خاتو ژولیادا دەڵێت: «سەرەتا و کۆتایی تەختەیەکی بچووکی شانۆیی و هۆڵێکی نزیک و بچکۆلە پێویستە.»

<17> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969. S.103.

‹١٨› پیتەر بروک خوێندنەوەیەکی جیاواز و گۆڕانکاریەکی بنەڕەتی و

ڕادیکاڵی لە پیەسەکانی شەکسپیر کردووە. شەکسپیر وەک کیشوەرێکی تازە دۆزراوە دەبێتە جیهانێکی بەرفراوانی هەڵکۆڵین، تازەکردنەوە و ئەزموونگەری بۆ ڕەووت و دیدی هونەری ڕیژی لەلای پیتەر بروک. بڕوانە: بەشی سێیەم، «پیتەر بروک و شەکسپیر» ل. ٤٥

‹١٩› هەندێ جیاوازی گەوهەری لە ڕووی بەرجەستکردنی ئەم دوو نەمایشەی هاملێت لە «پاریس و ڤییەنا»دا هەیە. لەم باسەدا بواری بەراوردکاری و قسە لەسەرکردنیمان نییە، بەڵام لە هەندێ شوێنی تایبەتیدا دەگەڕێمەوە سەر نەمایشەکەی پاریس و ئاماژەی هەندێ لەو جیاوازی و گۆڕانکاریانە دەکەم.

<20> Brook, Peter, Vergessen Sie Shakespeare, Wiener Festwochen 2001, William Shakespere, The tragedy of Hamlet. S.6.

<21> Kathrein, Karin, Rache in England und Südafrika, Kurier, Programm und Höhepunkte der Wiener Festwochen, 13 mai 2001.

‹٢٢› «ئادەم» یەکێکە لە تابلۆ هەرە بەناوبانگەکانی هونەرمەندی ئیتالی «مایکل ئەنجیلۆ» و داشدەنرێت بە کلتوورێکی گرنگی مرۆڤایەتی، مایکل ئەنجیلۆ لەو تابلۆیەدا وێنەی خواوەندی کێشاوە. خواش سمبولی «باوک»ە و منداڵێکی فریشتە ئاسای ڕووتی تازە لەدایکبوو بەرزدەکاتەوە. خواوەند لەو وێنەیەدا نەک تەنها پاڵپشتی خۆی بۆ ئەو منداڵە وەک بوونەوەرێکی زیندوو دووپاتدەکاتەوە، بەڵکو هەموو قورسایی جیهانی پێدەبەخشێت.

خواوەند لەم تابلۆیەدا دەستی ڕاستی درێژ و بەرزکردۆتەوە بۆ «ئادەم»، ئادەمیش بەشێوەیەکی زۆر قەشەنگ ڕووبەرووی بۆتەوە. فریشتەکانیش لەدەوری خواوەند کۆبوونەتەوە، هەروەک منداڵان لەدەوری باوکێکی بەسۆز و دڵسۆز، هەمووشیان دەموچاو و سیمایان گەش و پڕ لە خەندە

و هەست و نەستی خۆشەویستیە.

دەکرێت ئەم تابلۆیە بەم شێوەیەش بخوێنرێتەوە؛ خواوەند بەهۆی درێژکردنی پەنجەیەکیەوە ژیان دەکات بەبەری مرۆڤدا. بەم شێوەیەش ئەو تابلۆیە بۆتە بیرۆکەیەکی قووڵی خولقاندنی خواوەند و دروستکردنی ژیانی مرۆڤایەتی.

<23> Persson, Anna Lena, Galen och genial Hamlet i afrofrisyr, Svenska Dagbladet, 10 december 2000.

<24> Brook, Peter, Vergessen Sie Shakespeare, Wiener Festwochen 2001, William Shakespere, The tragedy of Hamlet. S.7.

‹٢٥› پیتەر بروک جیاوازییەکی کلتووریشی لە خێزان و بنەماڵەی هاملێتدا دروستکردووە. لەو ڕووەوەی تارمایی پادشا مردووەکە، پادشای مامی هاملێت و هاملێت خۆشی دوو ئەکتەری ڕەشپێستی ئەفەریقی گەمەی کارەکتەرەکان دەکەن. بەڵام شاژن ئافرەتێکی سپیە و سەر بە چین و کلتوورێکی جیاوازترە. ئەمەش دیدێکی تری پیتەر بروکە بۆ دووپاتکردنەوە و ئاماژەکردنی فرە کلتووری و تێکەڵاوبوونی نەژادە جیاوازەکان، بەتایبەتی لەمڕۆی کۆمەڵگای ئەوروپیدا.

<26> Brook, Peter, Vergessen Sie Shakespeare, Wiener Festwochen 2001, William Shakespere, The tragedy of Hamlet. S.7.

<27> Brook, Peter, Den tomma spelplatsen, översättning: Anita Dahl och Leif Zern, Grafisk formgivning: Leif Zetterling produktion, Stockholm, 1969.

<28> Benér, Theresa, Man måste våga bryta upp grunden man står på, Svenska Dagbladet, 3 april, 2001.

‹٢٩› بڕوانە بەشی چوارەم لاپەڕە: «٨٣».

‹٣٠› فەلسەفەی ئەم دواییەی پیتەر برووک لێکۆڵینەوەی بارە ـ جیاوازیەکانی ـ هونەری شانۆیە. بۆ ئەم مەبەستە ئێستە لەگەڵ گروپێکی تری شانۆ نێونەتەوەییەکەیدا هەمان نەمایشی «هاملێت»ی ساڵی دوو هەزار پێشکەش دەکەنەوە، بەڵام ئەمجارەیان بە زمانی فەرەنسی. یەکێک لە هۆکارە سەرەکیەکانی دووبارەکردنەوەی ئەم پرۆژەیەش لەلای پیتەر بروک دەگەڕێتەوە بۆ دیاریکردنی حاڵەتە جیاوازەکانی ڕیتم، بەکارهێنانی دەنگ، فۆنەتیک، چۆنیەتی ئامادەکردنی کۆئەندامی هەناسە، دەربڕینی وشە و ڕستەکان، بەتایبەتی بە زمانێکی تر، تا گۆڕین و چۆنیەتی ماناکان لەو زمانە نوێیەدا بدۆزێتەوە. ئەم نەمایشە فەرەنسیەی هاملێت بۆ یەکەمجار لە هاوینی ساڵی دوو هەزار و دوودا لە ڤیستیڤاڵی شانۆیی Aix-en-Provence نەمایشکراوە.

‹٣١› Qui est lá بە زمانی فەرەنسی مانای «کێ لەوێیە؟» دەگەیەنێت، ئەمەش یەکەم دێڕی شانۆنامەی هاملێتە. سەرلەنوێ ئەمەش بەردەوامیەکە بۆ پرۆژەی هاملێت لە ساڵی دوو هەزاردا. لە هەردوو پرۆژەکەدا «هاملێت» بنەما و زەمینەی هەڵکۆڵین و پشکنینە، بەڵام بە دوو ئاراستەی بیری و ئێستاتیکی جیاوازدا.

<32> Coveney, Mickael, Can´t make a Hamlet without breaking heads, the Observer Review, Sunday, 14 January, 1996.

‹٣٣› هەمان سەرچاوە.

‹٣٤› هەمان سەرچاوە.

<35> Benér, Theresa, Man måste våga bryta upp grunden man står på, Svenska Dagbladet, 3 april, 2001.

<36> Coveney, Mickael, Can´t make a Hamlet without breaking heads, the Observer Review, Sunday, 14 January,

1996.

<٣٧> هەمان سەرچاوە.

<38> Benér, Theresa, Man måste våga bryta upp grunden man står på, Svenska Dagbladet, 3 april, 2001.

<٣٩> هەمان سەرچاوە.

<٤٠> پیتەر بروک لە دیمەنی گەیشتنی تیپە شانۆییە گەڕۆکەکەدا بۆ کۆشکی پادشا، ڕاستەوخۆ دووپاتی ئەم مەسەلەیە دەکاتەوە. هاتنی ئەو ئەکتەرە شانۆییانە، بۆ هاملێت دەبێتە ئامرازێکی گرنگی تاقیکردنەوە و ئاشکراکردنی تاوانەکانی پادشا.

پیتەر بروک ئەم دیمەنە لە پانتاییەکی تەسک و دیاریکراوی بۆشدا بەرجەستەدەکات. هاملێت لەهەمانکاتدا دەبێتە بینەر و یەکێک لە ئەندامانی گرۆ گەڕۆکە شانۆییەکە و خۆی پەردە لەڕووی دڕندەیی «مامی» هەڵدەماڵێ. (دواتر دەگەڕێینەوە سەر ئەم مەسەلەیە.)

<41> Brook, Peter, The Shifting point, 40 years of theatrical exploration 1946-1987, first published in The United Kingdom in 1987 by Methune Drama. S.191.

<٤٢> بەکارهێنانی زمانی جیاواز لە یەک نەمایشی شانۆیدا، بەبێ ئەوەی هیچ کام لە ئەکتەرەکانی ئەو شانۆییە، وەک زمانێکی هاوبەش لەیەکتری بگەن، بیرۆکەیەکی قووڵی پیتەر بروکە لەگەڵ گروپە نێونەتەوەییەکەی. ئەم مەسەلەیەش سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ حەفتاکانی پڕۆژە ئەزموونگەریەکانی پیتەر بروک. بیرۆکەکەش چەمکێکی فەلسەفی، شانۆیی و ئێستاتیکای گرنگی هەیە لەلای ئەم هونەرمەندە و ئاوێتەی تێکڕای دارشتەی نەمایش و هەست و سۆزی ئەکتەرەکانی دەبێت لەکاتی نواندندا. بەکارهێنانی ئەو زمانە جیاوازانە و بەو شێوازەش بۆ پیتەر بروک دەبێتە پردێکی گرنگی لەیەک حاڵیبوونێکی هەمەلایەن لەگەڵ بینەران و ئەکتەرەکان خۆشیاندا.

هەروەها خولْقاندنی زمانێکی فرەکلتووری جیاوازیش لەسەر شانۆ.
دواتر ئەم دیدە بووە تەکنیکێکی شانۆیی بلاّو و زۆر ڕیژیسۆر و هونەرمەندی تر لە تێکڕای ئەوروپای ڕۆژئاوا و ڕۆژهەلاّتدا لاساییان کردۆتەوە و بە هەمان شێوە بەکاریانهێناوە.
‹٤٣› ئەم دیمەنە لە نەمایشەکەی «پاریس»دا نییە، وەک هەلْکۆلْین و کارکردنێکی بەردەوام لە «نەمسا» نەمایشەکە پێدەنێتە قۆناغێکی تری داهێنان و دۆزینەوەی نهێنیەکاندا. ئەم دیمەنەش بەرەنجامێکی ئەو گەڕانە بەردەوامەیە.

پاشکۆ

کرۆنۆلۆگی بەرهەمەکانی پیتەر بروک

زۆر گـرانە ئەم کـرۆنۆلۆژییـە، لەبەر زۆری و جـۆراوجـۆریەتـی پڕۆژە و بەرهەمەکانی پیتەر بروک، هەر هەموو پڕۆژەکانی بگرێتەوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵماندەاوە کە شوێنپێی زۆربەی پڕۆژەکانی لە بواری شانۆ، ئۆپێرا و سـینەمـادا بکەوین. هەروەها، ئەم کـرۆنۆلۆژییـە، نووسین و کتێبەکانیشی دەگرێتەوە.

١- بەرهەمە شانۆییەکانی:

١٩٤٤ ـ دکتۆر فاوست: کریستۆفەر مارلۆ

١٩٤٥ ـ مرۆڤ و سۆپەرمان

١٩٤٥ ـ شا یوهان: شەکسپیر

١٩٤٥ ـ بووکی دەریا: هێنریک ئیبسن

١٩٤٦ ـ بازنەی شەڕ

١٩٤٦ ـ برایانی کارمازۆڤ: دەستەیڤسکی

١٩٤٦ ـ تەقەلای حەزێکی بێ ئەنجام

١٩٤٧ ـ ڕۆمیۆ و ژولێت: شەکسپیر

١٩٤٩ ـ مانگی تاریک

١٩٥٠ ـ بازنەی چواردەوری مانگ

١٩٥٠ ـ بەرابەری: شەکسپیر

١٩٥١ ـ خانووە بچووکەکە

١٩٥١ ـ چیرۆکێکی زستانە: شەکسپیر

١٩٥١ ـ پارە پەیداکردن ئاسانە

١٩٥١ ـ کۆلۆمبۆ

١٩٥٣ ـ ڤینێدیکی پارێزراو

١٩٥٤ ـ تاریکی تا ئاستێک ڕووناکیە

١٩٥٥ ـ تیتیۆس ئەندرۆنیکۆس: شەکسپیر

١٩٥٥ ـ هاملێت: شەکسپیر

١٩٥٦ ـ دەسەڵات و جوانی

١٩٥٦ ـ پێگەیشتنەوەی خێزان
١٩٥٦ ـ دیدەنی: فریدریش دورنمات
١٩٥٦ ـ پشیلە لەسەر بانی چینکۆی داخ: تێنسی ویلیامز
١٩٥٧ ـ زریان: شەکسپیر
١٩٥٩ ـ زرێپۆشی جەنگ
١٩٦٠ ـ دیدەنی: فریدریش دورنمات
١٩٦٠ ـ باڵکۆن: ژان ژینیە
١٩٦٢ ـ شالیر: شەکسپیر
١٩٦٣ ـ زانای فیزیا، لە لەندەن
١٩٦٤ ـ زانای فیزیا، لە برۆدوەی
١٩٦٤ ـ مارا ـ ساد، لە لەندەن: پێتەر ڤایس
١٩٦٥ ـ مارا ـ ساد، لە برۆدوەی: پێتەر ڤایس
١٩٦٦ ـ یوئێس، ئێمە و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا: کارێکی هەرەوەزی
١٩٦٨ ـ ئۆدێب: سنیکا
١٩٦٨ ـ زریان: شەکسپیر
١٩٧٠ ـ خەونی نیوەشەوێکی هاوین: شەکسپیر
١٩٧١ ـ ئۆرگاست، لە ئێران: نووسین و ئامادەکردنی Ted Hughes
١٩٧٢ ـ ئۆرگاست، لە پاریس: نووسین و ئامادەکردنی Ted Hughes
١٩٧٤ ـ تەیمونی ئەسینی: شەکسپیر
١٩٧٥ ـ ئیک: چیرۆکی خێڵە ئەفریقییەکان. ئامادەکردنی ژان ـ کلود کارییر
١٩٧٧ ـ ئۆپۆی پادشا: ئەلفرێد گاری
١٩٧٨ ـ ئەنتۆنیۆس و کلیۆپاترا: شەکسپیر
١٩٧٨ ـ بەرابەری: شەکسپیر
١٩٧٩ ـ کۆنفرانسی باڵندەکان: نووسینی: فریدالدین عطار،

ئامادەکردنی ژان ـ کلود کارییر
١٩٨٩ ـ باخی گێلاس: ئەنتوان چیخۆڤ
١٩٨٥ ـ مەهابەهاراتا: داستانێکی سانسکریتی دێرینی هیندیە، لە ئامادەکردنی ژان ـ کلود کارییر
١٩٩٠ ـ زریان: شەکسپیر
١٩٩١ ـ ئەو پیاوەی ژنەکەی خۆی لێدەبێتە شەپقەیەک: ئۆلیڤەر ساک
١٩٩٣ ـ ئەو پیاوەی ژنەکەی خۆی لێدەبێتە شەپقەیەک: ئۆلیڤەر ساک
١٩٩٦ ـ کێ لەوێیە: ئامادەکردنێکی شانۆنامەی «هاملێت»ە.
١٩٩٧ ـ ئەو پیاوەی ژنەکەی خۆی لێدەبێتە شەپقەیەک: ئۆلیڤەر ساک
١٩٩٨ ـ من کەسێکی بلیمەتم (تایبەتیم): ئەلیکساندەر لیرییەس
٢٠٠٠ ـ هاملێت: شەکسپیر
٢٠٠٠ ـ کۆستیم: کان سێمبا
٢٠٠١ ـ ئەو پیاوەی ژنەکەی خۆی لێدەبێتە شەپقەیەک: ئۆلیڤەر ساک
٢٠٠٢ ـ هاملێت: شەکسپیر
٢٠٠٣ ـ مەرگی کریشنە: ژان ـ کلود کارییر و ماریا ـ هێێن ئێستیانا

٢ ـ بەرهەمە ئۆپێراییەکانی:

پیتەر بروک لەنێوان ساڵانی «١٩٤٨ ـ ١٩٥٧»دا ئەم نەمایشە ئۆپێراییانەی لە شانۆی Covent Garden پێشکەشکردووە:
١ ـ بۆریس گۆدۆنۆڤ: پوشکین
٢ ـ زەماوەندی ڤیگارۆ: مۆزارت
٣ ـ بۆهیمی: پۆچینی
٤ ـ سالومی: شتراوس
هەروەها ئەم نەمایشە ئۆپێراییانەی لە مێترۆپۆلیتان لە نیویۆرک پێشکەشکردووە:
١ ـ ڤاوست: شارڵس گۆڵینۆد

٢ ـ ئێڤگینی ئۆنیگین: چایکۆڤسکی
لە شـانۆکـەی خـۆشی Bouffes du Nord لە پاریس ئەم نـەمـایشـە ئۆپێراییانەی پێشکەشکردووە:
١٩٨٣ ـ تراژیدیای کارمن: گوێرگی بیزێت
١٩٩٣ ـ کاریگەریی پیلیاس: دیبوسی
١٩٩٨ ـ دۆن ژیۆڤانی: مۆزارت

٣ ـ فیلمە سینەماییەکانی:
١٩٥٣ ـ سواڵکەری ئۆپێرا
١٩٥٥ ـ دیاری ڕۆژی لەدایکبوون
١٩٥٧ ـ ئاسمان و زەوی
١٩٥٩ ـ مۆدێراتۆ کانتابیلا
١٩٦٣ ـ ئاغای مێشەکان
١٩٦٩ ـ شالیر
١٩٦٨ ـ درۆ و دەلەسەم بۆ بگێڕەوە
١٩٦٧ ـ مارا ـ ساد
١٩٨٣ ـ تراژیدیای کارمن
١٩٨٩ ـ مەهاباهاراتا

٤ ـ کتێبە بڵاوکراوەکانی:
١٩٦٨ ـ پانتایی بۆش
١٩٨٧ ـ خاڵی گۆڕانکاری
١٩٩١ ـ شەیتان بیزاربوونە. (بە زمانی فەرەنسی)
١٩٩٣ ـ هیچ نهێنییەک لەئارادا نییە
١٩٩٨ ـ دەزولکەی کات
١٩٩٨ ـ لەگەڵ شەکسپیردا. (بە زمانی فەرەنسی)

لەبەرهەمە بڵاوکراوەکانی نووسەر:

* شانۆی توندوتیژی لەنێوان تیئۆر و پراکتیکدا، لێکۆڵینەوە، ١٩٨٨

* گووتاری ئەزموونگەری لە ڕەووتی شانۆی کوردیدا، لێکۆڵینەوە، ١٩٩٥

* ستریندبێری و سۆناتای تارمایی لەنێوان ڕاینهارت و بێریماندا، لێکۆڵینەوە، ٢٠٠١ ، دەزگای سەردەم، چاپی کوردستان.

* ستریندبێری و سۆناتای تارمایی لەنێوان ڕاینهارت و بێریماندا، لێکۆڵینەوە، ٢٠٠١ ، چاپی سوید.

* پیتەر بروک لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا، لێکۆڵینەوە، ٢٠٠٣ ، دەزگای سەردەم، چاپی کوردستان.

* پیتەر بروک لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا، لێکۆڵینەوە، ٢٠٠٤، چاپی سوید.

وەرگێران:

* دوو کلۆ بەفر، چیرۆکی: هیوا قادر، وەرگێڕانە لە کوردییەوە بۆ سویدی بە هاوکاری خاتو: بێریل کۆرنهیل.

ئەم بەرهەمانەش ئامادەی چاپن:

* شانۆی سویدی، لێکۆڵینەوە

* شانۆی کوردی لەنێوان پرۆژە و دامەزراندندا، لێکۆڵینەوە

* مۆسیقای بێدەنگ، شانۆنامە، وەرگێڕانە لە سویدیەوە.

سوپاسنامە

سەرەتا دەمەوێت سوپاسی دەزگای لێکۆڵینەوە و ئەرشیف بکەم لە ستۆکهۆلم، بۆ ئەو یارمەتی و بەدەنگەوە هاتنەیان. یارمەتیەکانیان ڕێگاخۆشکەرێکی گرنگ بوو بۆ بەئەنجام گەیاندنی ئەم کتێبە.

هەروەها لە دڵەوە سوپاسی خاتوو «گونیلا پاڵمستێرنە ڤایس» دەکەم کە بەوپەڕی دڵفراوانییەوە بەشێکی گرنگی ئەرشیفی تایبەتی خۆیی و پێتەر ڤایسی خستە بەردەستم.

خاتوو «بێریل کۆرنهێل، ڕاڵف مارتین، ئێڤا میکایلسۆن، ئولە لوندبێری و یەڕۆ کلایڤس» یارمەتیەکی زۆریان داوم لە وەرگێڕانی کۆمەڵێ سەرچاوەی پێویستدا لە ئینگلیزی، فەرەنسی و ئەڵمانیەوە بۆ سەر زمانی سویدی. لە دڵەوە سوپاسیان دەکەم.

سوپاسێکی بێپایانیش بۆ خاتوو «ئێلیسابێت ئۆلین» لە ماڵی کلتووری و خاتوو «هێلدەگراد هۆلمبێری» لە ئۆپێرای پادشایەتی لە ستۆکهۆلم.

سوپاسێکی تایبەتیش بۆ خاتوو «ئاڤان عبداللە»ی هونەرمەند کە دیکۆمێنتێکی گرنگی لە ئەڵمانیاوە بەتایبەتی بۆ ناردم.

سوپاسێکی تایبەتیش لە دڵەوە ئاراستەی هاوڕێی ئازیزم کاک عەبدوڵا قادر دانساز دەکەم کە ئەرکی تایپ و مۆنتاژی کتێبەکەی گرتە ئەستۆی خۆی.